

12

1979

У КРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

В ЦЬОМУ НОМЕРІ ЧИТАЙТЕ:

- Матеріали республіканської наукової сесії, присвяченої 40-річчю возз'яднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі Союзу РСР.
- В. І. Ленін про шляхи зміцнення Радянської влади на Україні
- Розвиток КПРС ленінських ідей шефства міста над селом

Художній редактор *Б. В. Сушко*
Технічний редактор *Н. Є. Уханська*
Коректор *Є. І. Міхноза*

Здано до набору 6.11.79. Підп. до друку 18.12.79. БФ 34557. Формат 70×108¹/₁₆. Вис. друк. Ум.
друк. арк. 14,0. Обл.-вид. арк. 15,46. Тираж 5000 пр. Зам. К-119.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, вул. Рєпіна, 3.
Друкарня видавництва «Київська правда», 252030, Київ 30, вул. Леніна, 19.

«УКРАИНСКИЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ», № 12 (225), 1979, грудень (на українському мові).
Научный журнал Института истории Академии наук Украинской ССР, Института истории партии
при ЦК Компартии Украины — филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Основан
в 1967 г. Выходит 12 раз в год. Адрес редакции: 252001, Киев-1, ул. Кирова, 4. Типография изда-
тельства «Київська правда», 252030, Киев-30, ул. Леніна, 19.

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 12 (225)

ГРУДЕНЬ

1979

*Науковий журнал
Заснований 1957 р.
Виходить щомісяця*

ОРГАН ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ПРИ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ —
ФІЛІАЛУ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРИ ЦК КПРС

КИЇВ

«НАУКОВА ДУМКА»

З М І С Т

40-РІЧЧЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ У СКЛАДІ СОЮЗУ РСР

- (Матеріали республіканської наукової сесії у м. Києві 26 жовтня 1979 року)* 5
- Капто О. С., кандидат в члени Політбюро, секретар ЦК Компартії України.
Під зорею Радянської влади в єдиній сім'ї братніх народів СРСР 7
- Кондуфор Ю. Ю. Історична закономірність возз'єднання західноукраїнських
земель в єдиній Українській Радянській державі 12
- Юрчук В. І. Комуністи на чолі боротьби трудящих за возз'єднання західно-
українських земель в єдиній Радянській державі 16
- Лукинов І. І. Розквіт возз'єднаної Радянської України у братній сім'ї народів
СРСР 21
- Шлепаков А. М. Неспроможність буржуазно-націоналістичних фальсифікацій
возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною 25

СТАТТІ

До 110-річчя з дня народження В. І. Леніна

- Гошуляк І. Л. В. І. Ленін про шляхи зміцнення Радянської влади на Україні 29
- XXV з'їзд КПРС і проблеми комуністичного будівництва*
- Плисюк В. П. (Львів), Семків О. І. (Львів). Розвиток КПРС ленінських
ідей шефства міста над селом 42

ПОВІДОМЛЕННЯ

До 35-річчя Перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.

- Калитко С. Л. Роль профспілок у розгортанні соціалістичного змагання тру-
дящих визволених районів УРСР (1943—1945 рр.) 53
- Калниченко О. М. Участь прикордонників у народній боротьбі на Україні
(1941—1944 рр.) 59

З історії соціалістичного змагання

- Вівчарик М. М. Роль соціалістичного змагання у зміцненні інтернаціональ-
них зв'язків трудівників сільського господарства (1971—1975 рр.) 67
- Іваницька О. П. (Чернівці). Розвиток соціалістичного змагання в промисло-
вості (1946—1958 рр.) 72

* * *

- Шергін С. О. Деякі тенденції експансіоністської політики США в Південно-
Східній Азії (1968—1979 рр.) 81

ЗАМІТКИ

Федорина М. І. Розвиток руху робількорів на Україні в 1933—1937 рр.	88
Проценко В. Й. (<i>Бердянськ</i>). Роль культурно-освітніх установ у розвитку соціалістичного змагання в роки першої п'ятирічки	93
Фещенко Р. А. (<i>Біла Церква</i>). Виховна робота серед іноземних робітників і спеціалістів на підприємствах УРСР (1928—1932 рр.)	96

НАШ КАЛЕНДАР

Даниленко В. М. 60-річчя Ленінського декрету про ліквідацію неписьменності	103
Калиниченко С. Б. 50-річчя I Всесоюзного з'їзду ударних бригад	106
Щусь О. Й. 90-річчя з дня народження М. Г. Кропив'янського	109
Петров В. П. (<i>Сімферополь</i>), Шамко К. М. (<i>Сімферополь</i>). Життя — подвиг (До 85-річчя з дня народження П. Н. Надінського)	112

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛОЗНАВСТВО

Калакура Я. С. Діяльність первинних партійних організацій України в умовах розвинутого соціалізму	116
Коваленко О. Б. (<i>Чернівці</i>). Маловідомий список «Літопису Самовидця»	124

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Василенко В. К., Коломійченко І. І. З. И. Ямковая. Экономическое образование трудящихся	130
Шейко В. М. (<i>Харків</i>). Культура развитого социализма. Некоторые вопросы теории и истории	132
Волощенко А. К., Парасунько О. А. Ю. И. Кирьянов. Жизненный уровень рабочих России (конец XIX — начало XX в.)	133
Гроссман Ю. М. (<i>Львів</i>). В. О. Гавриленко. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії	134
Сохань П. С., Петров О. В. (<i>Луцьк</i>). Панайот Іл. Панайотов. Вплив Великого Жовтня на ідейно-політичний розвиток БЗНС	136
Чіколіні Л. С. И. Н. Осиповский. Томас Мор: утопический коммунизм, гуманизм, Реформация	138

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

Зеніна А. М. Всесоюзна конференція в Чернівцях	140
Григоренко В. Г. Всесоюзна історіографічна конференція	142
Румянцева В. В. III Всесоюзна конференція істориків-джерелознавців у Новоросійську	143
Шманько Г. І. (<i>Ужгород</i>), Мітряєва С. І. (<i>Ужгород</i>). Засідання комісії істориків СРСР і УНР	145
Хворостяний І. М. Загальні збори Відділення історії, філософії та права АН УРСР	145
Знаменська М. В. Зустріч співробітників Інституту історії АН УРСР з в'єтнамськими вченими	146
Чепурко Н. А. Молоді югославські дослідники в Інституті історії АН УРСР	147
Винокур І. С. (<i>Кам'янець-Подільський</i>), Коваленко Л. А. (<i>Кам'янець-Подільський</i>). П'ята подільська історико-краєзнавча конференція	148

* *

Алфавітний покажчик матеріалів, надрукованих у журналі в 1979 р.	149
--	-----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ю. Ю. Кондуфор (головний редактор), Ю. В. Бабко, П. Л. Варгатюк, В. К. Василенко, В. О. Замлинський (заст. головного редактора), П. М. Калениченко, А. Ф. Кізченко, М. В. Коваль (заст. головного редактора), М. Ф. Котляр, В. В. Кузьменко, М. Н. Лещенко, І. М. Мельникова, Л. П. Нагорна, А. В. Санцевич, Ф. П. Шевченко, А. М. Шлепаков, П. М. Шморгун

Відповідальний секретар редакції Г. Я. Туранська

Адреса редакції
252001, Київ-1, вул. Кірова, 4
Телефон 29-62-34

СОДЕРЖАНИЕ

40-ЛЕТИЕ ВОССОЕДИНЕНИЯ ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ С СОВЕТСКОЙ УКРАИНОЙ В СОСТАВЕ СОЮЗА ССР

<i>(Материалы республиканской научной сессии в г. Киеве 26 октября 1979 года)</i>	5
Капто А. С., кандидат в члены Политбюро, секретарь ЦК Компартии Украины. Под зарей Советской власти в единой семье братских народов СССР	7
Кондуфор Ю. Ю. Историческая закономерность воссоединения западноукраинских земель в едином Украинском Советском государстве	12
Юрчук В. И. Коммунисты во главе борьбы трудящихся за воссоединение западноукраинских земель в едином Советском государстве	16
Лукинов И. И. Расцвет воссоединенной Советской Украины в братской семье народов СССР	21
Шлепаков А. Н. Несостоятельность буржуазно-националистических фальсификаций воссоединения западноукраинских земель с Советской Украиной	25

СТАТЬИ

К 110-летию со дня рождения В. И. Ленина

Гошуляк И. Л. В. И. Ленин о путях укрепления Советской власти на Украине	29
<i>XXV съезд КПСС и проблемы коммунистического строительства</i>	

Плисюк В. Ф. (Львов), Семкив О. И. (Львов). Развитие КПСС ленинских идей шефства города над селом	42
---	----

СООБЩЕНИЯ

К 35-летию Победы Советского Союза в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.

Калитко С. Л. Роль профсоюзов в развертывании социалистического соревнования трудящихся освобожденных районов УССР (1943—1945 гг.)	53
Калиниченко О. Н. Участие пограничников в народной борьбе на Украине (1941—1944 гг.)	59

Из истории социалистического соревнования

Вивчарик М. Н. Роль социалистического соревнования в укреплении интернациональных связей тружеников сельского хозяйства (1971—1975 гг.)	67
Иваницкая О. П. (Черновцы). Развитие социалистического соревнования в промышленности (1946—1958 гг.)	72

* *

Шергин С. А. Некоторые тенденции экспансионистской политики США в Юго-Восточной Азии (1968—1979 гг.)	81
--	----

ЗАМЕТКИ

Федорина Н. И. Развитие движения рабселькоров на Украине в 1933—1937 гг.	88
Проценко В. И. (Бердянск). Роль культурно-просветительных учреждений в развитии социалистического соревнования в годы первой пятилетки	93
Фещенко Р. А. (Белая Церковь). Воспитательная работа среди иностранных рабочих и специалистов на предприятиях УССР (1928—1932 гг.)	96

НАШ КАЛЕНДАРЬ

Даниленко В. М. 60-летие Ленинского декрета о ликвидации неграмотности	103
Калиниченко С. Б. 50-летие I Всесоюзного съезда ударных бригад	106
Щусь О. И. 90-летие со дня рождения М. Г. Кропивянского	109
Петров В. П. (Симферополь), Шамко К. Н. (Симферополь). Жизнь — подвиг (К 85-летию со дня рождения П. Н. Надшиного)	112

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Калакура Я. С. Деятельность первичных партийных организаций Украины в условиях развитого социализма	116
Коваленко А. Б. (Чернигов). Малоизвестный список «Летописи Самовидца»	124

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Василенко В. К., Коломийченко И. И. З. И. Ямковая. Экономическое образование трудящихся	130
Шейко В. Н. (<i>Харьков</i>). Культура развитого социализма. Некоторые вопросы теории и истории	132
Волощенко А. К., Парасунько О. А. Ю. И. Кирьянов. Жизненный уровень рабочих России (конец XIX — начало XX в.)	133
Гроссман Ю. М. (<i>Львов</i>). В. О. Гавриленко. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії	134
Сохань П. С., Петров А. В. (<i>Луцк</i>). Панайот Іл. Панайотов. Вплив Великого Жовтня на ідейно-політичний розвиток БЗНС	136
Чиколини Л. С. И. Н. Осиновский. Томас Мор: утопический коммунизм, гуманизм, Реформация	138

ХРОНИКА И ИНФОРМАЦИЯ

Зенина А. Н. Всесоюзная конференция в Черновцах	140
Григоренко В. Г. Всесоюзная историографическая конференция	142
Румянцева В. В. III всесоюзная конференция историков-источниковедов в Новороссийске	143
Шманько Г. И. (<i>Ужгород</i>), Митряева С. И. (<i>Ужгород</i>). Заседание комиссии историков СССР и ВНР	145
Хворостяный И. М. Общее собрание Отделения истории, философии и права АН УССР	145
Знаменская М. В. Встреча сотрудников Института истории АН УССР с вьетнамскими учеными	146
Чепурко Н. А. Молодые югославские исследователи в Институте истории АН УССР	147
Винокур И. С. (<i>Каменец-Подольский</i>), Коваленко Л. А. (<i>Каменец-Подольский</i>). Пятая подольская историко-краеведческая конференция	148
Алфавитный указатель материалов, напечатанных в журнале в 1979 г.	149

40-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі Союзу РСР

(Матеріали республіканської наукової сесії
у м. Києві 26 жовтня 1979 року)

26 жовтня 1979 р. у м. Києві відбулася наукова республіканська сесія, присвячена 40-річчю возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі Союзу РСР.

В роботі сесії взяли участь делегації представників трудящих західних областей республіки, ветерани партії, наукові співробітники Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та інститутів секції суспільних наук АН УРСР, викладачі і слухачі Вищої партійної школи при ЦК Компартії України, викладачі вузів, партійний, комсомольський і пропагандистський актив.

Сесію відкрив кандидат у члени Політбюро, секретар ЦК Компартії України О. С. Капто*. Від імені ЦК Компартії України він поздоровив ветеранів партії, революційно-визвольного руху на західноукраїнських землях, представників трудящих західних областей республіки, всіх учасників сесії з славним ювілеєм.

З доповідями на сесії виступили: директор Інституту історії АН УРСР, докт. істор. наук Ю. Ю. Кондуфор — на тему «Історичні передумови возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною»; директор Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, член-кореспондент АН УРСР В. І. Юрчук — на тему «Комуністи на чолі боротьби трудящих за возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Радянській державі»; директор Інституту економіки АН УРСР, академік АН УРСР І. І. Лукінов — на тему «Розквіт возз'єднаної Радянської України у братній сім'ї народів СРСР»; директор Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, член-кореспондент АН УРСР А. М. Шлепаков — на тему «Неспроможність буржуазно-націоналістичних фальсифікацій возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною».

Перед учасниками сесії також виступили: активний учасник революційно-визвольного руху, колишній член КПЗУ, депутат Народних Зборів Західної України І. І. Стороняк, голова колгоспу «Перше Травня» Снятинського району Івано-Франківської області двічі Герой Соціалістичної Праці Ю. Т. Личук, ткаля Дарницького шовкового комбінату Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії СРСР Л. К. Кондратєва.

* Вступне слово кандидата у члени Політбюро, секретаря ЦК Компартії України О. С. Капто та скорочені виступи на сесії головних доповідачів Ю. Ю. Кондуфора, В. І. Юрчука, І. І. Лукінова та А. М. Шлепакова друкуються окремо.

Головним підсумком славного сорокарічного шляху, зазначали промовці, є те, що трудящі західних областей України разом з усім радянським народом в єдиній сім'ї народів-братів досягли небачених вершин у соціальному, економічному й культурному розвитку. Життєдайним джерелом наших перемог була, є і завжди буде непорушна ленінська дружба народів СРСР.

Підбиваючи підсумки роботи сесії, завідуючий відділом ЦК Компартії України Ф. М. Рудич відзначив, що 40-річний ювілей возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною в складі СРСР дав новий імпульс ідеологічній роботі, поглибленому роз'ясненню широким масам трудящих змісту і характеру ленінської національної політики партії, всеперемагаючих ідей пролетарського інтернаціоналізму й ленінської дружби народів. Ця робота, що ведеться відповідно до постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», рекомендацій Всесоюдної наради ідеологічних працівників, повинна надалі органічно поєднуватися з непримиренною боротьбою проти будь-яких явищ, несумісних з ідеологією і мораллю суспільства розвинутого соціалізму, в тому числі проти спроб наших ідейних ворогів гальванізувати націоналістичні передсуди. Вчені-суспільствознавці покликані продовжити поглиблене дослідження найважливіших аспектів боротьби за возз'єднання українського народу в єдиній Радянській державі, соціально-економічного, політичного й культурного розвитку західних областей республіки за роки Радянської влади.

У роботі сесії взяли участь завідуючий відділом ЦК Компартії України Ю. Н. Єльченко, міністри УРСР Г. Г. Єфименко, М. В. Фоменко, перший секретар ЦК ЛКСМУ А. І. Корнієнко, віце-президент АН УРСР П. Т. Тронько.

Учасники сесії поклали квіти до пам'ятника В. І. Леніну і монумента на честь Великої Жовтневої соціалістичної революції.

О. С. КАПТО, кандидат в члени Політбюро,
секретар ЦК Компартії України

ПІД ЗОРЕЮ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ЄДИНІЙ СІМ'І БРАТНІХ НАРОДІВ СРСР

Нині особливо відчутний напружений ритм самовідданої, творчої праці радянських людей, які готуються гідно зустріти 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Цілеспрямована і плодотворна діяльність Центрального Комітету КПРС, його Політбюро на чолі з товаришем Л. І. Брежневим по здійсненню ленінського курсу в галузі внутрішньої і зовнішньої політики користується одностайною підтримкою трудящих УРСР, усіх радянських людей, високо оцінюється і гаряче підтримується прогресивним людством.

1979 рік — знаменний для трудящих нашої республіки. Це рік видатних досягнень в їх натхненній, звитяжній праці, рік великих ювілейних дат, відзначення яких набуло загальнонародного, загальнорадянського характеру. До них відносяться 325-річчя возз'єднання України з Росією — подія епохального значення, що золотими літерами вписана в історію нашої Батьківщини, 35-річчя визволення республіки від німецько-фашистських загарбників і, нарешті, 40-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР у складі Радянського Союзу.

26 жовтня 1939 р. в старовинному українському місті Львові відкрилися Народні Збори Західної України, які одностайно схвалили історичну декларацію про возз'єднання цього краю з УРСР у складі Радянського Союзу. Здійснилася споконвічна мрія українського народу. Ще з часів Переяславської ради, як підкреслював член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, «...возз'єднана з Росією більша частина України стала могутнім притягальним центром для трудящих західноукраїнських земель, які ще залишалися протягом століть насильно відірваними від своїх єдинокровних братів. Саме з цього історичного рубежу прагнення до возз'єднання з Україною і Росією визначало всі найзаповітніші мрії трудящих Західної України, Буковини і Закарпаття»¹⁻². І от восторжествувала історична справедливість — назавжди і воедино злилися віками розчленовані українські землі. Це стало можливим завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції й утворенню УРСР. Возз'єднання всіх українських земель було результатом мудрої ленінської національної політики КПРС, спільних зусиль трудящих Радянського Союзу, Західної України, Північної Буковини та Закарпаття, а також пролетарських революційних сил Польщі, Румунії і Чехословаччини.

¹⁻² В. В. Щербицький. *Могутня сила віковичної дружби, монолітної єдності народів-братів.* — «Комуніст України», 1979, № 3, стор. 18.

Нелегким був шлях трудящих Західної України до тих радісних вересневих днів 1939 р., які ознаменували початок нової, соціалістичної доби в їх історії. За часів панування на західноукраїнських землях Австро-Угорської монархії тут був встановлений найжорстокіший колоніальний режим. Безжалісна експлуатація, голод, безробіття, політичне безправ'я, національне гноблення робили життя трудящих українців нестерпним. Відчай гнав їх на заробітки в США, Канаду, Францію та інші країни. Тяжке становище трудового населення західноукраїнських земель ще наприкінці XIX ст. знайшло талановите відображення у творчості великого сина українського народу — Василя Стефаника, зокрема у його безсмертному творі «Камінний хрест», де глибоко реалістично розкрита страшна драма соціального і національного поневолення трудящих краю. «Гонить їх голод з дому за світові води,— з болем писав В. Стефанік в одному із своїх листів про нещасних емігрантів,— ...море сліз, пекло ціле муки!»³.

Йшли роки, змінювалися «володарі» на багатостраждальних землях Західної України, та все таким же трагічним залишалося життя справжніх їх господарів. Буржуазно-поміщицька Польща, боярська Румунія та буржуазна Чехословаччина, які при сприянні імперіалістичних держав Заходу захопили західноукраїнські землі, продовжували проводити тут колоніальну політику.

В той час, коли Українська РСР, перебуваючи у складі СРСР, завдяки братерській допомозі всіх радянських народів, під керівництвом Комуністичної партії у найкоротший історичний строк успішно пододала труднощі відбудовного періоду, стала республікою могутньої індустрії, механізованого соціалістичного сільського господарства, передової науки і культури, трудящі західноукраїнських земель, насильно відторгнутих від своєї матері-Вітчизни, зазнавали нещадного розорення й експлуатації, жорстокого економічного, політичного і національного гніту. Дедалі частіше звертали вони свої сповнені надій і сподівань погляди до єдинокровних братів на сході, які будували соціалізм.

Комуністична партія, соціалістична держава, весь радянський народ, керуючись принципами пролетарського інтернаціоналізму, подавали постійну моральну підтримку і матеріальну допомогу трудящим західноукраїнських земель.

Пліч-о-пліч з робітниками і селянами Західної Білорусії, Литви, Латвії та Естонії трудящі Західної України, Буковини і Закарпаття під керівництвом комуністів добивалися права самим вирішувати власну долю, виявляли непохитне прагнення до найтіснішого єднання з народами Союзу РСР. Їх боротьба за соціальне й національне визволення знаходила розуміння і широку підтримку демократичних сил у Польщі, Румунії та Чехословаччині. У програмних документах Комуністичної партії Західної України, що входила до складу Компартії Польщі, були втілені корінні вимоги трудящих: фабрики і заводи — робітникам, земля — селянам, возз'єднання краю з УРСР. В ході гострих класових битв, у яких брали участь насамперед нафтовики, залізничники, будівельники Львова, Борислава, Дрогобича, Ковеля, Луцька, Ровно та інших промислових центрів, під керівництвом КПЗУ гартувався союз робітничого класу і трудового селянства — важлива передумова возз'єднання Західної України з УРСР.

Визнаючи право західноукраїнського населення, пригнобленого буржуазно-поміщицькою Польщею, на самовизначення аж до відокремлення, Комуністична партія Польщі (до 1925 р.— Комуністична робіт-

³ Василь Стефанік. Повне зібрання творів, т. 3, К., 1954, стор. 54.

нича партія Польщі) закликала польських робітників і селян активно підтримувати революційну боротьбу трудящих краю за свої права, за возз'єднання з УРСР. «В ім'я солідарності всіх гноблених і експлуатованих, в ім'я права кожного народу до самостійного вирішення своєї долі, в ім'я інтересів справжньої і тривалої свободи Польщі...» — підкреслювалося в резолюції II з'їзду КРПП (1923 р.), — польські трудові маси повинні визнати і підтримати прагнення українських та білоруських робітників і селян до визволення з-під гніту поміщицько-капіталістичної Польщі і возз'єднання їх земель з Радянською Україною і Білорусією».

Проти революційно-визвольного руху західноукраїнських трудящих був спрямований весь державний апарат і поліцейські сили буржуазно-поміщицької Польщі, яку активно підтримував міжнародний імперіалізм. Він мав намір використати територію Західної України як плацдарм для нападу на СРСР. Цим силам всіляко допомагали українські буржуазні націоналісти, реакційні клерикали. Спільно з польською буржуазією і поміщиками вони виступали єдиним фронтом проти боротьби трудящих краю за соціальне й національне визволення та возз'єднання в єдиній Радянській соціалістичній державі.

У грізний час, коли вибухнула друга світова війна і під ударами гітлерівського агресора буржуазно-поміщицька Польща як держава розвалилася, Радянський уряд зробив усе можливе, щоб не допустити поневолення Західної України і Західної Білорусії фашистською Німеччиною. В результаті визвольного походу Червоної Армії, що злився з революційним рухом трудящих, було назавжди покінчено з колоніальним режимом на західноукраїнських землях, з національним і соціальним гнобленням. Уся влада в краї перейшла до рук робітників і селян. Вірні принципам ленінської національної політики, Комуністична партія і Радянський уряд вважали, що питання про суспільний лад і державну владу на визволених від гніту буржуазії й поміщиків західноукраїнських землях мав вирішити сам народ. Виражаючи волю трудящих, Народні Збори Західної України 27 жовтня 1939 р. одностайно ухвалили встановити на всій території краю Радянську владу і звернулися до Верховної Ради СРСР з проханням включити Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і возз'єднати її з УРСР. 1 листопада 1939 р. позачергова V сесія Верховної Ради СРСР прийняла Закон про включення Західної України до складу Радянського Союзу з возз'єднанням її з УРСР. 15 листопада того ж року позачергова III сесія Верховної Ради Української РСР затвердила Закон про прийняття Західної України до складу УРСР.

Цим самим було покладено початок історичному процесу возз'єднання всіх західноукраїнських земель в єдиній Радянській соціалістичній державі. В серпні 1940 р. з Українською РСР возз'єдналися Північна Буковина, Хотинський, Акерманський та Ізмаїльський повіти Бессарабії, а в червні 1945 р. — Закарпаття.

З возз'єднанням західноукраїнських земель з УРСР, яке стало можливим завдяки зрослій могутності Радянського Союзу, зміцненню його міжнародного авторитету, трудящі краю дістали змогу будувати нове життя на засадах соціалізму.

Історичне значення возз'єднання Західної України з УРСР у складі Радянського Союзу полягає в тому, що, по-перше, як відзначав товариш В. В. Щербицький, «це був глибокий, революційний поворот у долі населення західноукраїнських земель, поворот від соціального і національного гноблення, безправ'я і відсталості до свободи і всебіч-

ного прогресу»⁴. Возз'єднання назавжди визначило світлу, щасливу долю трудящих краю.

По-друге, возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР стало визначною подією в житті всієї багатонаціональної Радянської держави. Воно сприяло зміцненню економічного й оборонного потенціалу країни, піднесенню її міжнародного авторитету. В той час, коли світовий імперіалізм, відмовившись від висунутої СРСР ідеї колективної безпеки, намагався розіграти «фашистську карту» з метою знищення першої в світі соціалістичної держави, Радянський Союз здійснив рішучий крок на шляху приборкання гітлерівських агресорів.

По-третє, возз'єднання Західної України з УРСР стало справжнім тріумфом великих ідей пролетарського інтернаціоналізму, завдало нищівного удару по ідеології, політиці і практиці українського буржуазного націоналізму. Воно в корені підірвало розрахунки імперіалістичних сил на перегорення Західної України в плацдарм для боротьби проти Радянського Союзу. Возз'єднання означало також ліквідацію соціальної бази буржуазного націоналізму на всіх українських землях. Він став виключно емігрантським явищем і виродився у відкрите прислужництво приречених історією націоналістичних запродавців найбільш реакційним імперіалістичним силам.

Возз'єднання стало важливим кроком на шляху дальшого розвитку і консолідації української соціалістичної нації — невід'ємної складової частини великого радянського народу, становлення її соціальної однорідності, збагачення національної формою, соціалістичної змістом культури.

Ось уже більш як чотири десятиріччя трудящі Західної України разом з усім радянським народом зайняті творчою працею. ЦК КПРС і Радянський уряд виявили справді батьківське піклування про те, щоб західні області УРСР якнайшвидше досягли у своєму розвитку рівня республіки і країни в цілому. В будівництві нового життя трудящі цих областей спиралися на безкорисливу братерську допомогу всіх народів СРСР.

Висока ідейна переконаність, радянський патріотизм та полум'яний соціалістичний інтернаціоналізм трудящих західних областей України яскраво виявилися в роки Великої Вітчизняної війни. У лавах Червоної Армії, в партизанських загонах і підпільних організаціях вони мужньо боролися з фашистськими загарбниками та їх агентурою — українськими буржуазними націоналістами.

У перше повоєнне п'ятиріччя в умовах гострої класової боротьби трудящі західних областей республіки, спираючись на дружбу і допомогу народів Радянського Союзу, подолали опір повалених експлуататорських класів і не тільки залікували рани, завдані окупантами, але й перевершили довоєнний рівень промислового та сільськогосподарського виробництва. У найкоротші історичні строки була здійснена соціалістична індустріалізація західних областей УРСР, значні зміни відбулися в їх сільському господарстві. Завдяки послідовному здійсненню політики партії ці області перетворилися у високорозвинутий індустріальний і сільськогосподарський регіон країни. Їх економіка, науковий потенціал відіграють важливу роль у розвитку народного господарства республіки, всього єдиного народногосподарського комплексу СРСР.

Високорозвинутими галузями стали в західних областях України машинобудування і приладобудування, енергетика і електроніка. Зростає обсяг продукції, яку виробляють підприємства паперової, дерево-

⁴ В. В. Щербицький. Під прапором Жовтня — до нових звершень. — «Комуніст України», 1978, № 1, стор. 19.

обробної, легкої та харчової промисловості. На базі найновішої технології ведеться видобуток вугілля у Львівсько-Волинському вугільному басейні.

На Львівщині, як відомо, вперше розроблено і впроваджено комплексну систему управління якістю продукції, яка була схвалена Центральним Комітетом КПРС і дістала застосування на багатьох підприємствах країни.

Трудащі західних областей УРСР взяли активну участь у будівництві таких міжнародних народногосподарських об'єктів, як висковольтна лінія електропередач «Мир», нафтопровід «Дружба», газопроводи «Братерство» і «Союз» та ін.

Одним з найяскравіших показників історичних перетворень, які відбулися на західноукраїнських землях після возз'єднання їх з Радянською Україною, стали значні успіхи у здійсненні культурної революції. Назавжди покинчено тут з таким лихом капіталізму, як неписьменність і малописьменність. Освіта і наука стали надбанням найширших мас трудящих. Нині в західних областях діють 24 університети та інститути, 138 середніх спеціальних навчальних закладів, 6,4 тис. загальноосвітніх шкіл. За роки Радянської влади створено більш як 60 наукових установ, серед яких чільне місце займає Західний науковий центр АН УРСР. Велику ідейно-виховну роботу проводять численні заклади культури, відділення спілок письменників, композиторів, художників, журналістів.

Визначним досягненням Комуністичної партії в соціалістичній перестрої західних областей України є докорінні зміни в духовному житті трудящих. У ході соціалістичного будівництва тут, як і в усій країні, сформувалася і загартувалася нова, радянська людина — подум'яний патріот і переконаний інтернаціоналіст, активний будівник комунізму.

Величній шлях боротьби і перемог пройшли під керівництвом Комуністичної партії робітничий клас, колгоспне селянство і народна інтелігенція західних областей України у братній сім'ї народів СРСР. Успіхи, здобуті ними, викликають почуття законної гордості за нашу рідну Радянську владу, за грандіозні досягнення соціалізму.

Ще більш надихаючі перспективи відкриваються перед трудящими західних областей УРСР у найближчі роки. В рішеннях XXV з'їзду КПРС і наступних постановках партії і уряду накреслено плани дальшого посиленого розвитку промисловості регіону, прискорення науково-технічного прогресу, збільшення кількості і підвищення якості продукції. Новий значний крок уперед зробить сільське господарство. Зросте матеріальний добробут радянських людей. Дедалі швидшими темпами здійснюватиметься житлове та комунальне будівництво.

У 1920 р. великий Ленін радив Галицькому революційному комітету робити все можливе, щоб широкі маси робітників та біднішого селянства зрозуміли, що Радянська влада несе їм життя⁵, щоб маси галицьких селян «...відчули круту зміну на їх користь»⁶. Ми по праву можемо пишатися тим, що ці ленінські вказівки повністю втілені в життя Комуністичною партією.

Отже, трудящі західних областей УРСР в єдиній сім'ї народів-братів досягли небачених вершин в економічному, соціальному і культурному розвитку. Животворним джерелом наших перемог була, є і завжди буде непорушна ленінська дружба народів СРСР. «Без перебільшення можна сказати, — підкреслював Генеральний секретар ЦК КПРС, Го-

⁵ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника, т. 9, М., 1978, стор. 103.

⁶ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 51, стор. 265.

лова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев, — що тільки в співдружності радянських республік, об'єднавшись з ними і подєсятеривши тим самим власні сили, зміг по-справжньому розправити свої плечі, знайти простір своїй трудовій енергії і талантам народ України!»⁷.

⁷ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 4, К., 1974, стор 54.

Ю. Ю. КОНДУФОР, директор Інституту історії АН УРСР,
доктор історичних наук

ІСТОРИЧНА ЗАКОНОМІРНІСТЬ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

В одному з липневих номерів (1979 р.) газета «Радянська Україна» надрукувала цікавий матеріал про сьогодення Збарзького району, що на Тернопільщині. Тут колись проходив кордон між двома імперіями: Австро-Угорською та Російською, який краяв не лише землі єдиного народу, а й його душу.

Газета повідомила, що в цих місцях свого часу побував великий син українського народу — Тарас Шевченко. Та далі села Вишнівець поет поїхати не міг — починалася цісарська імперія. Відвідав ці землі й інший геній української літератури — Іван Франко. За Збаражем він бачив уже територію романовської імперії. Ці факти сповнені глибокої і сумної символіки. Єдиний народ, народ із спільною великою культурою, яка своїми коріннями веде в глибину віків, був насильницьки роз'єднаний. Століттями витравлялася й сама згадка про споріднену долю, переборювалося прагнення трудящих мас до возз'єднання.

Та марними були ці намагання ворогів українського народу. Історична пам'ять трудящих Західної України, їх єдиний національний характер, спільні класові інтереси з усім народом України, а з перемогою соціалістичної революції в Росії й почуття причетності до великих подій перетворили прагнення народних мас західноукраїнських земель до возз'єднання в революційну силу, в історично закономірне явище.

Своїм корінням устремління українського народу до возз'єднання в єдиній державі сягає в далеку давнину, в епоху існування східнослов'янських племен. Вчені, що вивчають історію Київської Русі, на підставі багатьох джерел (в тому числі й писемних) беззаперечно довели, що сучасні західноукраїнські землі в IX—XIII ст. були землею єдиної давньоруської народності. Східнослов'янські споріднені племінні мови і діалекти Київської Русі з розвитком класового суспільства оформились в єдину, спільну для всіх східних слов'ян давньоруську мову. На цій базі склався тотожний побут, а також їх матеріальна і духовна культура. Колишні племінні назви змінилися на єдину етнічну — Русь.

Потім, як відомо, в XI—XII ст. внаслідок багатьох історичних причин і, перш за все, через зростання великого феодалного землеволодіння, загарбницькі плани іноземних завойовників, зв'язки окремих земель Київської Русі ослабли. В Південно-Західній Русі в другій половині XI ст. відокремилось Прикарпаття. Це сталося тоді, коли тут

почали княжити правнуки Ярослава Мудрого князі Рюрик, Василько і Володар Ростиславичі. У 1124 р. на цих землях утворилось Галицьке князівство. У 1199 р. воно було об'єднане з виділеним із Київської держави Волинським князівством. Новоутворене Галицько-Волинське князівство реально протистояло спочатку польським і угорським феодалам, а потім і татаро-монгольським загарбникам. Проте відокремлення давалося взнаки. Західноукраїнські землі були загарбані завойовниками. Окупація принесла соціальне і національне гноблення. Тому тисячі селян з Волині, Поділля, Галичини, Холмщини вже в ті давні часи шукали порятунку в східних степових районах.

Народно-визвольна війна в середині XVII ст. під проводом Богдана Хмельницького викликала необхідність згуртування всього українського народу, сприяла зростанню ролі Наддніпрянщини як центру, навколо якого об'єднувалися всі інші землі. У визвольній війні брало участь населення всіх районів України.

Величезне значення в житті українського народу мав історичний акт возз'єднання України з Росією. До возз'єднаних з Росією земель (Київ і Лівобережжя) тяжіли й Волинь, Галичина, Буковина і Закарпаття. Всупереч політичним кордонам, незважаючи на перешкоди з боку іноземних поневолювачів, все інтенсивніше відбувався процес економічної і культурної консолідації української народності і формування на її основі української нації.

Прагнення до об'єднання яскраво виявилось під час гострих соціальних та національних зіткнень, боротьби трудящих мас проти феодалів-загарбників. Згадаймо хоча б опришківство, повстання Косинського, Трясила, Остриняка, гайдамацький рух. Опришки під проводом Івана Бойчука дістались до Запорізької Січі і спільно з козаками в 1755—1759 рр. боролися проти феодального гніту на Правобережжі. Гайдамацький же рух поширився і на західноукраїнські землі. У 1734 р. один з гайдамацьких загонів, очолюваний Верланом, розгромивши загоны шляхти на Поділлі, вступив у Галичину, зайняв Жванець і Броди, значно поповнив свої ряди місцевими селянами і міщанами.

Не лише спільна боротьба, спільна культура, мова, звичаї єднали народ український. Так, тисячу раз був правий Іван Франко, який писав: «Хоч і як неоднакова доля поодиноких частин Русі-України, та все-таки заселяючий її народ і досі проявляє дивну етнографічну однорідність. Звичаї і вірування народні, казки і оповідання, пісні і обряди, одіж і помешкання, а врешті мова — при всій різнобарвності в подробицях, при всьому багатстві місцевих відмін і варіантів — в основних образах таки однакові»¹.

Численні спільні ознаки народу, відзначені великим Франком, підкреслене ним прагнення всіх українських земель до возз'єднання, стали лише провісниками великого всенародного руху за возз'єднання, новий етап якого почався з виходом на історичну арену робітничого класу — справжнього виразника дум, надій і прагнень трудящих мас, організатора їх боротьби за соціальне й національне визволення.

На початку XX ст. центром політичних подій стає Росія. Це мало вирішальне значення для дальшого розвитку революційного руху на західноукраїнських землях. З праць В. І. Леніна, за сторінок більшовицьких газет, особливо ленінської «Искры», а також і місцевої прогресивної преси, на ефективність якої впливали ленінські ідеї, західноукраїнські трудящі дізнавалися про життя народу Росії, вивчали дос-

¹ І. Франко. Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар. — У кн.: Зв'язки Івана Франка з чехами і словаками, Братіслава, 1957, стор. 406.

від його революційної боротьби. Зростаючий вплив російського революційного руху на розвиток визвольної боротьби на західноукраїнських землях сприяв прагненню трудящих цієї території до возз'єднання з основною частиною українського народу, що перебувала в складі Росії. Львівська газета «Новий громадський голос» писала: «Швидко виб'є, надіємося, слухна година і ганебні кайдани, що сковують зараз рідних (малося на увазі наддніпрянських.— Ю. К.) братів, спадуть. А коли вони спадуть, коли покращає доля наших братів на Україні, тоді краще стане жити і нам, русинам, в Галичині. Великий свободний нарід станеться нам джерелом всякої помочі — духовної і матеріальної... Тим-то будемо чекати з нетерплячкою слухної години для України, бо тоді справді і в наше віконце засіє сонце...»². І сонцем, яке зійшло над західноукраїнськими землями, став Великий Жовтень.

У результаті встановлення Радянської влади на Україні, під впливом успіхів українського народу у соціалістичному будівництві боротьба трудящих західноукраїнських земель за своє соціальне і національне визволення значно активізувалася, набула організованих форм. Її кінцевою метою було возз'єднання з Радянською Україною.

Видатною віхою у революційній боротьбі трудящих західноукраїнських земель було створення у лютому 1919 р. Комуністичної партії Східної Галичини. Характеризуючи політичну активність трудящих, ЦК КПЗУ згодом зазначав, що робітники і селяни Західної України «розпочали нову добу в революційній боротьбі за класове і національне визволення, добу революційних боїв за Радянську Західну Україну, об'єднану з цілою Радянською Україною»³.

Контрреволюція намагалася завдати поразки революційно-визвольному рухові трудящих, згрупувати свої сили для боротьби з Радянською владою. Однак революційна хвиля народних мас наростала. Грізною лавиною прискотилися по західноукраїнських землях збройні виступи робітників і селян. Найвизначнішим з них було очолюване комуністами повстання в Дрогобичі 14—15 квітня 1919 р. Створений в ході його ревок проголосив повалення уряду ЗУНР*, розповсюдив відозву про перехід влади в місті до рук робітничо-селянської Ради. Одним із головних завдань, які поставив перед собою ревок, було об'єднання з Радянською Україною. Повстанці мали намір направити своїх делегатів у Харків і Будапешт. Незважаючи на те, що повстання було жорстоко придушене, воно мало велике значення для розвитку революційного руху на Західній Україні.

Трудящі Радянської України, очолювані більшовиками, викривали контрреволюційні дії і наміри українських буржуазних націоналістів і виступали на підтримку трудящих галичан у боротьбі за возз'єднання. Газета «Київський комуніст» у лютому 1919 р. писала: «Товариші! До нас, в наші озброєні лави! Скидайте ваших українських панів, які прийшли на зміну польським. І з нами, з комуністами всієї України, створюйте народну Україну... Україну селянина і робітника, Українську Соціалістичну Радянську Республіку»⁴.

За вісім місяців свого панування (до окупації Східної Галичини буржуазно-поміщицькою Польщею) уряд ЗУНР повністю відкрив своє антинародне обличчя, продавши інтереси трудящих іноземним поневоловачам, місцевим багатіям. Буржуазно-націоналістичні запродавці

² «Новий громадський голос», 14 липня 1904 р.

³ Цит. за кн.: Торжество історичної справедливості, Львів, 1968, стор. 368.

* Так звана Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР) була створена буржуазними націоналістами після розвалу Австро-Угорської імперії.

⁴ «Київський комуніст», № 6 (24), 11 лютого 1919 р.

відкрито виступили проти Радянської України. Так званий «верховнокомандуючий» армії директорії, розгромленої революційними червоними військами, Симон Петлюра, 21 квітня 1920 р. уклав ганебний договір, за яким Східна Галичина і Західна Волинь потрапили до рук польської шляхти.

Радянський уряд і трудящі Західної України ніколи не визнавали загарбання Західної України іноземними державами. Йдучи назустріч прагненням трудівників західноукраїнських земель та протидіючи агресії польських імперіалістів, війська Країни Рад у липні—серпні 1920 р. визволили 20 повітів Східної Галичини, а також і Західну Волинь. Українське населення з великою радістю зустрічало Червону Армію. Всюди — в містах, селах, містечках — встановлювалася Радянська влада. Була проголошена Галицька Соціалістична Радянська Республіка, сформовано центральний тимчасовий уряд — Галревком — на чолі з В. П. Затонським. В рішенні першого пленуму ЦК Комуністичної партії Східної Галичини (11 серпня 1920 р.) було записано, що не передршуючи державних взаємовідносин Галичини і України, ЦК КПСГ констатує свою спільність в ідейному і організаційному відношенні з ЦК КП(б)У.

І хоч Радянська влада у Галичині протрималася лише два місяці, робітники і селяни побачили, в чому полягає її суть, суть політики Комуністичної партії. І боротьба за ідеали комунізму стала спільною метою західноукраїнських трудящих і всього народу Радянської України.

Революційний наступ західноукраїнських народних мас проти соціального і національного гніту, за возз'єднання з Радянською Україною очолила Комуністична партія Західної України (до серпня 1923 р. — Комуністична партія Східної Галичини), яка була складовою частиною Комуністичної робітничої партії Польщі на правах автономної територіальної організації зі своїм Центральним Комітетом. Одночасно КПЗУ продовжувала підтримувати тісні зв'язки з КП(б)У, стоячи на позиціях визнання єдиного керівного центру українського народу в особі ЦК Комуністичної партії (більшовиків) України та уряду УРСР. При ЦК КП(б)У було створено Закордонне бюро допомоги КПЗУ.

Відстоюючи ленінський лозунг про право націй на самовизначення аж до відокремлення і констатуючи, що для українських трудящих він означає і право на возз'єднання з Радянською Україною, західноукраїнські комуністи водночас виступали палкими і послідовними прихильниками дружби та інтернаціональної єдності українських, польських, румунських, угорських, чехословацьких трудящих в їх боротьбі проти влади капіталу, за перемогу соціалістичної революції. Західноукраїнських трудящих підтримували Комуністичні партії Польщі, Румунії, Чехословаччини. У постанові V конгресу Комінтерну (17 червня — 8 липня 1924 р.) підкреслювалося, що українське питання є одним з найважливіших національних питань Середньої Європи, розв'язання якого диктується інтересами пролетарських революцій як в Польщі, Румунії і Чехословаччині, так і в усіх суміжних країнах.

Пропаганда досягнень Радянської України в сім'ї братніх республік Країни Рад, викриття антинародної політики українських буржуазних націоналістів, реакційних клерикалів з католицької та уніатської церкви, боротьба проти різних форм експлуатації, за справедливий виборчий закон, восьмигодинний робочий день, національну рівність шляхом використання усної і друкованої пропаганди, зборів, мітингів, маніфестацій, демонстрацій аж до збройних виступів, нарешті, ство-

рення народного фронту — все це становило мету, засоби і форми очоленої комуністами революційної боротьби західноукраїнських трудящих. КПЗУ, знаходячись у підпіллі, керувала нею.

Поширенню ідей соціалістичної революції на західноукраїнських землях сприяли також традиції прогресивної суспільно-політичної думки, величезний вплив творів Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки, талановитих пролетарських письменників — С. Тудора, Я. Галана, П. Козланюка, О. Гаврилюка та ін., що зросли на демократичному, революційному ґрунті і несли в народ ідеї соціалізму, викривали реакційність ідеології і практики українських буржуазних націоналістів. Величезним революціонізуючим фактором для західноукраїнських трудящих були успіхи соціалістичного будівництва в УРСР.

Все це сприяло тому, що в 30-х роках в західних землях України визріває революційна ситуація. Надзвичайно важке становище народних мас, політичне безправ'я, національний гніт до краю загострили класову боротьбу: маси не бажали жити по-старому, а верхи не здатні вже були управляти процесами економічного і політичного життя. Революційна ситуація в кінці 30-х років переростає в загальнонаціональну політичну кризу. В 1938—1939 рр. прокотилася могутня хвиля антифашистських та антивоєнних демонстрацій, страйків. Першотравневі маніфестації робітників і селян відбулися майже в усіх містах і промислових центрах Західної України. Вони проходили під лозунгами: «Геть фашизм і війну!», «Хай живе єдність і народний фронт!», «Хай живе Радянський Союз!». Відбиваючи настрої правлячих кіл, митрополит Шептицький з жахом констатував: «Західна Україна перебуває напередодні більшовицького перевороту»⁵.

Велика історична закономірність восторжествувала. Загальнонаціональна криза завершилася перемогою трудящих мас. Цей акт для народу західноукраїнських земель рівнозначний соціалістичній революції. Весь український народ навіки возз'єднався в єдиній Радянській державі.

І сьогодні Радянська Україна — це квітучий край народовладдя, визволеної праці, одна з сестер великої сім'ї вільних радянських республік.

⁵ Торжество історичної справедливості, стор. 471—472.

В. І. ЮРЧУК, директор Інституту історії партії
при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС,
член-кореспондент АН УРСР

КОМУНІСТИ НА ЧОЛІ БОРОТЬБИ ТРУДЯЩИХ ЗА ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Боротьба трудящих західноукраїнських земель за возз'єднання з Радянською Україною у складі Союзу РСР зумовлювалася історичними потребами розвитку суспільства. Вона спрямовувалася комуністичними організаціями Західної України, Буковини й Закарпаття, виникнення і діяльність яких зв'язані з ім'ям вождя світового пролетаріату В. І. Леніна.

Створення комуністичних організацій на західноукраїнських землях, як і виникнення революційних партій нового типу в інших країнах, зумовлювалось об'єктивними потребами пролетарської класової боротьби в епоху всесвітньо-історичного повороту людства від капіталізму до соціалізму, початок якому поклав Великий Жовтень. В нових умовах різко посилилась дія таких об'єктивних факторів, як жорстока буржуазно-поміщицька експлуатація трудящих, зростання класової свідомості пролетаріату, загострення соціальних суперечностей. Пролетарські маси прагнули знайти вихід з надзвичайно скрутного становища. Цей вихід чітко вказували ідеї марксизму-ленінізму, які широко розповсюджувались серед трудящих західноукраїнських земель.

Запалюючий революційний приклад російського пролетаріату, транспортування через західноукраїнські землі ленінської «Искры», поширення творів Маркса, Енгельса, Леніна справляли дедалі зростаючий революціонізуючий вплив на пролетарські маси. Перебуваючи в дореволюційний час в північній Галичині, працюючи у Кракові, В. І. Ленін мав безпосередні зв'язки з робітничими організаціями Львова, Дрогобича, Борислава. Створена і загартована Леніним Комуністична партія високо піднесла над світом прапор наукового комунізму, її політичні, організаційні та ідеологічні принципи стали зразком для створення всіх інших комуністичних партій, в тому числі комуністичних організацій на західноукраїнських землях.

Велика Жовтнева соціалістична революція, поклавши початок всесвітньо-історичному повороту людства від капіталізму до соціалізму, докорінно змінила всю міжнародну обстановку. З цього часу, як відзначав В. І. Ленін, більшовизм став явищем світовим, «...наша революція поповзла із Сходу на Захід і зустрічає там все більш підготовлений ґрунт»¹. Великий Жовтень прискорив процес ідейного і організаційного оформлення інтернаціональних груп і течій в самостійні комуністичні партії, в тому числі в комуністичні організації на західноукраїнських землях. У листопаді 1918 р. організаційно оформилась Комуністична партія Буковини, в лютому 1919 р. була створена найбільша на західноукраїнських землях Комуністична партія Східної Галичини*, в травні 1921 р. розпочала свою діяльність Комуністична партія Закарпатської України. З організаційним оформленням своїх бойових авангардів пролетаріат західноукраїнських земель одержав могутню зброю революційного перетворення суспільства в своєму регіоні.

Спираючись на загальні закономірності боротьби за революційне перетворення суспільства на соціалістичних засадах, комуністичні організації на західноукраїнських землях прагнули правильно врахувати дію цих закономірностей, творчо застосовувати основні принципи наукового комунізму відповідно до історичних умов і національних особливостей цих районів. Внаслідок історичних обставин, які зумовили входження цих партійних організацій до комуністичних партій Польщі, Румунії і Чехословаччини, вони працювали під їх керівництвом. Спільна боротьба комуністичних партій Польщі, Чехословаччини, Румунії, а також комуністичних організацій на західноукраїнських землях проти капіталістів і поміщиків — класових ворогів польських, румунських, чехословацьких і українських трудящих та трудящих всіх інших національностей — була важливим внеском в справу зміцнення братерської дружби між ними.

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 37, стор. 106.

* З 1923 р. КПСГ прибрала назву Комуністична партія Західної України.

В той же час комуністичні організації окупованих іноземними загарбниками західноукраїнських земель одержували постійну і всебічну допомогу з боку РКП(б) та її бойового загону — КП(б)У. При вищому штабі нашої партії — її Центральному Комітеті і при ЦК КП(б)У були створені відповідні бюро, які проводили значну роботу по підготовці партійних кадрів для підшільної роботи в Галичині, на Буковині та по відправленню літератури.

У своїй практичній діяльності Компартія Західної України керувалася рішеннями Комуністичного Інтернаціоналу, програмними виступами на його конгресах В. І. Леніна. На II конгресі Комінтерну, що відбувся в 1920 р., В. І. Ленін зустрівся з делегатом конгресу від КПСГ і Буковини М. Левицьким².

Марксистсько-ленінська теорія, настанови В. І. Леніна, документи конгресів Комінтерну лежали в основі ідейно-політичної і організаторської діяльності комуністичних партій Польщі, Чехословаччини, Румунії, комуністичних організацій західноукраїнських земель. Підтримуючи тісні і всебічні зв'язки з ВКП(б) та її випробуваним загonom — КП(б)У, спираючись на багатий історичний досвід більшовицької партії, комуністичні організації на західноукраїнських землях вели невтомну боротьбу за зміцнення своїх рядів, втілювали в життя ленінські принципи партійного будівництва. У жовтні 1925 р. на західноукраїнських землях діяло 10 окружних, 29 повітових, 36 районних партійних комітетів, 422 партосередки, що об'єднували в своїх рядах 1743 комуністи³, а на вересень 1936 р. (за далеко не повними даними) — майже до 5 тис., закарпатська комуністична організація восени 1938 р. налічувала близько 4 тис., буковинська — 1800 чол.⁴

Працюючи в умовах підпілля, оволодіваючи місцевим поєднанням легальних і нелегальних форм боротьби, комуністи західноукраїнських земель втілювали в життя ленінську настанову про необхідність зміцнення зв'язків з робітничим класом, різними верствами трудящих, розвитку їх революційної свідомості. Лозунг «В маси!» був одним з головних в усій діяльності комуністичних організацій Західної України, Буковини, Закарпаття. На його практичне втілення в життя спрямовувалась уся організаторська і політико-виховна робота. Серцевиною і концентрованим виразом цієї боротьби був революційний рух західноукраїнського пролетаріату, широких трудящих мас за возз'єднання в єдиній Радянській державі, в якому знайшли найвищий вияв єдність і нероздільність інтернаціональних і національних інтересів.

Принципово важливою в революційній діяльності комуністичних організацій західноукраїнських земель була пропаганда марксистсько-ленінських ідей серед комуністів і широких кіл трудящих краю. Цій меті були підпорядковані засоби пропаганди і інформації, мережа партійної освіти, що діяла на базі первинних організацій і комуністичних гуртків, бюлетені та інші партійні видання ЦК КПЗУ, а також Центральна партійна школа, курси для партійного активу, які діяли на території Радянської України. Значну роль в пропаганді марксистсько-ленінського вчення, в мобілізації трудящих на революційно-визвольну боротьбу на всіх етапах діяльності КПЗУ відігравала преса. За період своєї діяльності КПЗУ видавала близько 200 комуністичних газет і журналів. В одній з листівок, випущених ЦК КПЗУ в січні 1936 р., вказувалось, що серед трудящих західноукраїнських земель «росте свідо-

² Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника, т. 9, М., 1978, стор. 139.

³ М. І. Панчук. Ленінські організаційні принципи у діяльності КПЗУ. — «МІЖ», № 9, 1979, стор. 67.

⁴ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 473.

мість того, що тільки ленінський шлях є вірним, а ім'я Леніна стає дорогою для всіх робітників і селян незалежно від політичних переконань або партійної належності»⁵.

Комуністичні організації Західної України, Буковини, Закарпаття приділяли особливу увагу популяризації серед трудящих західноукраїнських земель досягнень соціалістичного будівництва в Країні Рад. В окремих газетних виданнях КПЗУ були запроваджені спеціальні рубрики «Радянська Україна», «По той бік Збруча», де систематично друкувались матеріали про успіхи народного господарства і культури СРСР, Радянської України. Це посилювало в людях праці гордість за першу в історії робітничо-селянську державу, зміцнювало їх рішучість у боротьбі за возз'єднання з УРСР. Провідні позиції у цій священній безкомпромісній боротьбі займали революційні літератори Василь Бобинський, Ярослав Галан, Олександр Гаврилюк, Степан Тудор, Кузьма Пелехатий, які очолювали ряд широко відомих прогресивних журналів і газет.

Оволодіваючи ідеологічними та організаційними принципами більшовизму, ленінською стратегією і тактикою, комуністичні організації вдосконалювали форми і методи роботи, політичне керівництво робітничим, селянським та національно-визвольним рухом, тісно поєднували боротьбу західноукраїнських трудящих з революційним рухом всієї Польщі, Чехословаччини, Румунії. Вони постійно дбали про посилення керівної ролі робітничого класу в революційно-визвольному русі, про зміцнення бойового союзу пролетаріату і трудящого селянства.

Бойовим резервом і помічником комуністів були комсомольські організації. Активну роботу комуністи вели в профспілках, кооперативних, культурно-освітніх, економічних, спортивних та інших легальних масових організаціях. З метою політичного виховання трудящих, викриття антинародної політики буржуазно-націоналістичних партій комуністами використовувались і трибуни буржуазного парламенту. Революційний рух на західноукраїнських землях дав таких визначних діячів, як Арнольд Бараль, Степан Бойко, Созонт Букатчук, Мирон Заячківський, Григорій Іваненко, Василь Коцко, Йосип Крілик, Роман Кузьма, Михайло Павлик, Володимир Попель, Хома Приступа, Карл Саврич, Михайло Теслюк, Нестор Хомин та ін. Більшість з них пройшли велику школу революційного гарту в Країні Рад, стали полум'яними пропагандистами ленінізму, ідей Великого Жовтня, самовідданими борцями за інтереси трудящих.

Справжній революційний подвиг в ім'я комуністичних ідеалів здійснила Ольга Коцко — дочка учасника Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, активного діяча КПЗУ — Василя Коцка. Як і її батько, Ольга Коцко все своє полум'яне життя присвятила великій боротьбі за світле майбутнє свого народу. Вона була секретарем Волинського і Львівського окружкомів, членом ЦК КПЗУ. На відомому Ковельському процесі 1934 р. її засудили на 15 років тюремного ув'язнення. «За час польської окупації я другий раз стаю перед польським судом, — мужньо заявила вона на процесі, — але судити мене може тільки історія. І я прийшла сьогодні на суд, щоб звинуватити польський фашистський уряд в злочинах, які він робить над трудящими в особі воєнно-польових судів, лісі шибениць і довгорічних тюрем, бо єдиним методом цього уряду, що позбавив робітників і селян їх прав, є насильство... Тут немає перед ким захищатись. Я буду відповідати лише перед судом трудящих»⁶.

⁵ Там же.

⁶ Цит. за кн.: І. Заболотний. Червона Волинь, Луцьк, 1958, стор. 171.

Сповнені революційної пристрасті слова мужньої комуністки Ольги Коцко на судовому процесі облетіли західноукраїнські землі, стали закликком до посилення боротьби трудящих, помножували енергію і самовідданість революційних борців.

Авангардна роль комуністів у революційно-визвольному русі, вміння вести за собою маси особливо проявилися під час страйків залізничників, бориславських нафтовиків, львівських будівельників, робітників деревообробних промислів Підкарпаття, масових виступів безробітних, які в ряді випадків переростали в барикадні бої, під час масових селянських виступів на Львівщині, Тернопільщині, Волині. Провідну роль в їх підготовці і проведенні відігравали комуністи. Очолюючи революційно-визвольний рух трудящих, вони вели послідовну і непримиренну боротьбу проти антинародної ідеології і контрреволюційних дій українських буржуазних націоналістів, а також проти ідеології польського великодержавного шовінізму, піднімали маси на боротьбу проти зростаючої загрози нової війни, на захист Радянського Союзу.

Із встановленням фашистського режиму в Німеччині і посиленням реакції в Західній Європі компартії Польщі, Чехословаччини, Румунії, до складу яких входили західноукраїнські комуністичні організації, розгорнули роботу по створенню антифашистського фронту робітничого класу і всіх трудящих. Вироблення і проведення в життя політичної лінії КПЗУ відбувалося в складних умовах. Не завжди рішення, що приймалися, були правильними, допускались помилки і окремі збочення. Однак це не применшує того, що в історію комуністичного руху, боротьби трудящих України за соціалізм КПЗУ та партійні організації Буковини і Закарпаття зробили вагомий внесок своїм беззавітним служінням великій справі возз'єднання всіх українських земель в єдиній Радянській соціалістичній державі.

У сучасних умовах загострення ідеологічного протиборства двох світових систем антикомуністи всіх напрямів намагаються всіляко фальсифікувати героїчну історію КПРС, усіх інших комуністичних партій. Це робиться для применшення всезростаючого впливу комуністів у мобілізації народних мас на боротьбу за мир, демократію і соціалізм, за соціальний прогрес. З цією ж метою фальсифікується історія і революційна спадщина комуністичних організацій західноукраїнських земель. Комуністичним організаціям Західної Буковини, Закарпаття приписується роль агентів Москви на цій території. Буржуазні і буржуазно-націоналістичні пропагандисти безпідставно твердять, що ці партійні організації нібито не мали зв'язків з масами і діяли ізольовано від них. У спотвореному вигляді зображаються нагромаджений досвід, революційні традиції парторганізацій, діяльність яких у той складний період і сьогодні є одним із джерел виховання трудящих на хвилюючих прикладах патріотизму, пролетарського інтернаціоналізму.

Історичний досвід революційної боротьби, діяльності комуністичних організацій на західноукраїнських землях незаперечно свідчить, що вони завжди виражали глибинні прагнення і життєві інтереси західноукраїнських трудящих, і що саме в комуністичній ідеології, в багатогранній діяльності комуністів люди праці вбачали єдино правильний шлях здійснення своїх споконвічних сподівань. І чим далі відходять від нас роки героїчної боротьби проти сил реакції, за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною у складі Союзу РСР, чим більших успіхів і нових перемог здобуває наш героїчний першопроходець — радянський народ — під керівництвом лєнінської партії, її Центрального Комітету на чолі з Генеральним секретарем ЦК КПРС, Головою Президії Верховної Ради СРСР това-

ришем Брежневим, тим рельєфніше і виразніше постає перед нами великий революційний подвиг комуністів західноукраїнських земель, здійснений ними в ім'я ідеалів ленінізму, соціального прогресу, демократії і соціалізму.

І. І. ЛУКІНОВ, директор Інституту економіки АН УРСР,
академік АН УРСР

РОЗКВІТ ВОЗЗ'ЄДНАНОЇ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У БРАТНІЙ СІМ'І НАРОДІВ СРСР

Визначна історична подія — возз'єднання українських земель в єдиній Радянській державі — органічно переплітається з важливими сторонами і закономірностями суспільного прогресу в нашій країні. Соціальні передумови — створення і функціонування соціалістичного суспільства — були головним фактором успішного розв'язання національного питання в усій багатогранності його аспектів. І подія, що відзначається, є одним з яскравих виявів життєздатності тієї національної політики, яку марксистсько-ленінське вчення завжди розглядало як похідну від загального гігантського завдання революційного перетворення світу в ім'я будівництва соціалізму і комунізму.

За минулі чотири десятиліття після історичного акту возз'єднання трудящі західних областей, ставши повноправними господарями своєї землі, всіх її природних багатств, з братерською допомогою народів СРСР зробили колосальний, небачений за всю попередню історію стрибок до вершин сучасного прогресу. Завдяки соціалістичній перебудові господарства, перетворенню в загальнонародну власність усіх природних ресурсів і основних засобів виробництва, запровадженню планової системи управління її органічному включенню цього регіону в єдиний народногосподарський комплекс почалося бурхливе зростання продуктивних сил краю.

Докорінно змінилася виробнича і соціальна структура західних областей УРСР. Ці зміни здійснювалися на основі ленінської національної політики, спрямованої на першочергове піднесення народного господарства раніше відсталих регіонів. Могутньою підмогою, що перетворювала економіку західних областей України, була інвестиційна політика Радянської держави, яка передбачала випереджаюче нарощування промислового потенціалу регіону порівняно з усією республікою. Так, якщо за період 1946—1978 рр. капітальні вкладення в народне господарство Української РСР загалом зросли у 13 разів, то в областях Волинській і Львівській — у 17 разів, Закарпатській і Ровенській — у 22 рази, в Чернівецькій — у 24, Тернопільській — у 27, Івано-Франківській — у 29 разів. В результаті економіка західного регіону підтяглася до рівня загальнореспубліканських показників, а з ряду важливих позицій вийшла на передові рубежі. Обсяг промислового виробництва в 1978 р. перевищив рівень 1940 р. у Львівській області в 58 разів, Ровенській — в 41, Івано-Франківській — у 29, Волинській — у 31, Тернопільській — у 30, Закарпатській (порівняно з 1946 р.) — у 45, в Чернівецькій — у 19, тимчасом як загалом по республіці — у 14 разів.¹

¹ Соціально-економічний та культурний розвиток західних областей Української РСР за роки Радянської влади, К., 1979, стор. 25, 7.

Могутній індустріальний розвиток регіону супроводжувався виникненням у ньому ряду великих промислових галузей. Було створено Львівсько-Волинський вугільний басейн, споруджено Калуський комбінат по видобутку і переробці калійних солей, здійснюється видобуток нафти, газу та інших корисних копалин. Введені в дію великі машинобудівні об'єднання і підприємства, швидкими темпами нарощуються електротехнічна та багато інших видів промисловості. В загальносоюзному поділі суспільної праці індустрія західного регіону республіки відіграє дедалі вагомішу роль, втягуючись у процеси спеціалізації та кооперування, а також інтеграції в рамках міжнародної соціалістичної співдружності. Регіон включено до єдиної енергетичної системи. Його промислова продукція починає все ширше виходити на зовнішні ринки.

Одночасно на базі соціалістичної перебудови сільського господарства, формування великих колективних і державних господарств та поглиблення їх спеціалізації високими темпами зростає аграрний потенціал. Відбулися небачені за своїм розмахом докорінні перетворення на селі, оновилися його соціальна структура і обличчя.

Істотно зріс матеріальний і культурний рівень життя трудящих західних областей. Створено розгалужену мережу загальноосвітніх шкіл, клубів і бібліотек, спеціальних середніх та вищих навчальних закладів, лікувальних і профілактичних установ. Випереджаючими темпами розвивалася наука, що було викликано потребами прискореного розвитку в регіоні суспільного виробництва. Створено один з найбільших у республіці — Західний науковий центр Академії наук УРСР.

Сприятливі умови для дальшого розвитку возз'єднаної України склалися в останні півтора десятиліття. Це пов'язано з дією закономірностей, притаманних етапові зрілого соціалізму, з їх реалізацією на основі стратегії КПРС, виробленої її XXIV і XXV з'їздами.

Новими рисами в розвинутому соціалістичному суспільстві збагатилася ленінська національна політика. Основні її риси (у плані економіки) відбивають стан виробничого потенціалу, індустріальної могутності зрілого соціалізму, системи його відносин, тобто дію на повну силу закономірностей соціалістичного суспільства.

Характеризуючи виробничий потенціал з цих позицій, слід відзначити не тільки його масштаби і темпи зростання, а й втілені в ньому науково-технічні закономірності, що створюють матеріальну основу підвищених вимог до культурно-технічного рівня і соціальних властивостей особи. Як носій передових науково-технічних тенденцій і закономірностей зрілого соціалізму виробничий потенціал сприяє подоланню істотних відмінностей, що існують ще між окремими верствами і класами, формуванню радянського народу як нової історичної спільності людей. Саме ці зміни й утворюють основу істотного збагачення національної політики, яку проводить наша партія. Важко переоцінити в цьому відношенні ті нові сторони механізму плановості, що виявляються у плануванні соціального розвитку колективів окремих підприємств, міст, сіл і цілих регіонів.

Активне і цілеспрямоване соціальне планування справляє все діяльший вплив на формування соціально цінних якостей особи. Це створює умови для викоренення будь-яких проявів національної обмеженості, дає можливість здійснювати національну політику в плані досягнення дедалі вищих цілей суспільного прогресу.

Пов'язані з економічним зростанням, поліпшенням умов праці і всього життєвого середовища людини, з відтворенням соціалістичних моделей споживання та іншими прогресивними процесами соціальні

зміни сприяють вдосконаленню соціалістичного способу життя в цілому, а значить і національних відносин як однієї з його сторін.

Багатогранний і дедалі зростаючий вплив на економіку та соціальні відносини в сучасних умовах справляє єдиний народногосподарський комплекс країни. Його функціонування характеризується процесами інтернаціоналізації продуктивних сил і органічним включенням народного господарства кожної республіки в єдину союзню економіку як органічної складової частини народногосподарської цілісності. Кооперовані зв'язки, що розвиваються в рамках єдиного комплексу, набувають стійкого характеру й ефективно впливають на територіальну організацію виробництва, вдосконалення його структури, планомірний розвиток невиробничої сфери в усіх союзних республіках.

В Українській РСР під впливом цього процесу, а також інших відносно нових факторів сталися величезні структурні зрушення в економіці. Виразно виділилися провідні галузі, які визначають масштаби і темпи науково-технічного прогресу, оформилися великі промислові вузли, раціональнішими стали обмінні процеси в рамках загальносоюзної кооперації праці. Нині економіка УРСР — це потужна енергетика і металургія, багатогалузеве машинобудування, розвинута хімія, велике суднобудування, радіотехніка та приладобудування — понад 150 промислових галузей, що ґрунтуються на сучасній матеріально-технічній базі. Інтересам першочергового розвитку провідних галузей, які становлять основу технічного прогресу, підпорядковане формування пов'язаних з ними і обслуговуючих їх виробництв, а також невиробничої сфери. Важливо відзначити й те, що до числа найбільших промислових центрів України входить поряд з Донбасом та Придніпров'ям і промисловий вузол західного регіону.

Економіку Української РСР характеризує також технічно передове високопродуктивне сільське господарство, в рамках якого прискорено здійснюються процеси спеціалізації та концентрації на базі міжгосподарської кооперації й агропромислової інтеграції, розширюється водногосподарське будівництво й освоєння зрошуваних земель, що гарантує високу і сталі врожаї.

Розвиваючись в єдиному народногосподарському комплексі країни, Українська РСР сотнями тисяч ниток зв'язана з усіма союзними республіками, передусім з Російською Федерацією.

На основі кооперованих зв'язків і планового обміну, поряд з вивозом ряду виробів, на Україну завозяться нафта й нафтопродукти, кольорові метали, енергетичне устаткування, машини, лісоматеріали, папір, бавовна та інша продукція.

Почесне місце займає Українська РСР і в зовнішніх зв'язках нашої країни, у системі міжнародного поділу праці. Багато видів продукції, яку виробляють підприємства Радянської України, мають підвищений попит на міжнародних ринках, надходять у країни РЕВ, а також у капіталістичні держави і країни, що розвиваються.

Свідченням піднесення економіки Української РСР на якісно новий щабель є той факт, що за останніх півтора десятиліття національний доход — найбільш узагальнюючий показник економічного розвитку — зріс у два з половиною рази². В республіці сформувався великий науковий потенціал. Це зумовлює його активний вплив на господарський розвиток, що виявляється, зокрема, в роботі Академією наук УРСР на базі фундаментальних досліджень прогресивних технологій промислового виробництва.

² «Радянська Україна», 21 жовтня 1979 р.

Результативність взаємодоповнення і співробітництва республік визначається не тільки місцем кожної з них у загальносоюзному поділі праці, а й ступенем їх активності як ланок єдиної системи кооперованих зв'язків. Останнє у вирішальній мірі залежить від господарського механізму, що дає імпульс економічним інтересам, а тим самим і сумлінній праці, розгортанню рушійних сил ініціативи і соціалістичної діловитості. Вдосконалення економічного управління в соціалістичному суспільстві — це не плід суто кабінетної роботи, а підсумок наукового узагальнення партією творчості широких народних мас. Низова ініціатива, місцеві творчі починання відіграють тут величезну роль. Адже відомо, що серед прогресивних починів, які ввійшли у скарбницю союзного господарського досвіду, почесне місце займають й ініціативи, народжені в УРСР. Досить послатися на цінне починання трудящих Запоріжжя, яке здійснюється під девізом «Працю на плечі машин», на досвід перших львівських фірм і львівську систему управління якістю продукції, що поширилася по всій країні, а також на ініціативу харків'ян у справі технічного переозброєння виробництва та багато інших.

Нині, коли питання про прискорення науково-технічного прогресу цілком пов'язане з ефективністю і якістю виробництва, успіхи функціонування єдиного народногосподарського комплексу країни багато в чому визначаються впровадженням нових принципів господарювання, про які йдеться у постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості роботи»³. Обговорення цього питання на Пленумі ЦК Компартії України, що відбувся 19 жовтня 1979 р., яскравий виступ на ньому товариша В. В. Щербинського націлили трудящих республіки на успішну реалізацію заходів по вдосконаленню економічного управління, завершення виконання десятого п'ятирічного плану, здійснення крутого повороту в бік ефективного господарювання.

Вінцем прогресивних перетворень в економіці є успішне виконання головного завдання п'ятирічки — піднесення матеріального і культурного рівня життя народу. В Українській РСР у цьому напрямі за останні роки зроблено багато. Порівняно з 1965 р. на 50% підвищилася середня заробітна плата робітників і службовців; удвоє зросла оплата праці колгоспників; надано нові квартири й поліпшено житлові умови більш як 22 млн. чол.⁴ Розширюються обсяги і вдосконалюються соціальні функції суспільних фондів споживання. Можна навести й багато інших фактів, які свідчать про неухильне зростання матеріальної забезпеченості трудящих. Проте гарантом зміцнення й удосконалення на цій матеріальній основі соціалістичного способу життя є прискорене задоволення культурних, духовних потреб всебічно розвиненої особи.

Нині успішно втілюється в життя широка програма соціально-економічних перетворень, накреслених КПРС і здійснюваних на базі її стратегії. На якісно новий щабель підноситься комуністичне виховання трудящих, неухильно вдосконалюється ідейно-моральне обличчя будівників комунізму. «В умовах розвинутого соціалізму, — відзначається в постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», — більше ніж будь-коли є актуальним ленинське положення про те, що держава сильна свідомістю мас, вона

³ Об улучшении планирования и усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы, К., 1979.

⁴ «Радянська Україна», 21 жовтня 1979 р.

сильна тоді, коли маси все знають, про все можуть судити і йдуть на все свідомо»⁵.

Життєстверджуюча сила комуністичної ідеології дедалі більше виявляється в неухильно зростаючому рівні культури зрілого соціалізму. Наші культура і мистецтво, будучи національними за формою, завжди виступають носієм соціалістичного ідейного змісту. В Українській РСР письменники, художники, композитори та інші представники культури, оспівуючи велич людини-трудівника, справляють значний вплив на духовний прогрес суспільства. Здійснюється передбачення К. Маркса про те, що перехід до комунізму «...забезпечує разом з найбільшим розквітом продуктивних сил суспільної праці і найповніший розвиток людини»⁶.

Знаменна дата — ювілей возз'єднання українських земель в єдиній Радянській державі — дає можливість ще раз високо оцінити історичну значимість події, що відбулася сорок років тому, ще раз відзначити могутню життєву силу соціалістичної єдності, правильність ленінського стратегічного курсу КПРС.

⁵ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979, стор. 4.

⁶ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 19, стор. 118.

А. М. ШЛЕПАКОВ, директор Інституту
соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР,
член-кореспондент АН УРСР

НЕСПРОМОЖНІСТЬ БУРЖУАЗНО-НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ФАЛЬСИФІКАЦІЙ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ

У вересні 1939 р. було покладено край багатовіковому розчленуванню українського народу, право якого на національну єдність постійно нехтувалося апологетами іноземного панування на його західних землях. Варто нагадати, що, незважаючи на очевидність національної спільності народу України, у дожовтневій історіографії та етнографії існувала течія, представники якої, абсолютизуючи етнічні й діалектні відмінності у побуті та мові населення різних районів України, характеризували його як конгломерат різнорідних, відчужених племен. Цим самим вони намагалися довести безпідставність прагнень українців до національної єдності. Свого часу ці наскрізь фальшиві концепції переконливо спростував ще І. Я. Франко. Однак і після возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Радянській державі один з «етнотеоретиків» — Ю. Русов, «глибокодумні» концепції якого сформувалися на американському ґрунті, писав, що українці походять з чотирьох «рас» — «динарської», «медитеранської», «нордійської», «остійської» — з притаманними кожній з них різними, іноді протилежними рисами. «Кардинальною хибою, і то дуже шкідливою, — робив він на цій підставі цинічний висновок, — є узагальнення вдачі українського народу. Ця засаднича хиба веде до того, що українці весь час скиглять, що нема «об'єднання».

Існувала й відверто апологетична течія, яка мало не оспівувала правління «найяснішого цісаря» — такого собі турботливого батька підвладних австро-угорській короні слов'янських народів, у тому числі й «зігрітих сонцем імперії» галичан. Ці погляди цілком поділяли західноукраїнська буржуазія і поміщики, які навіть висунули ідею «галицького П'ємонту». Між іншим, ще й нині у творах деяких західних істориків подається ідилічна картина життя українців під егідою цісаря.

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила шлях як до небачених соціальних змін у житті українського народу, так і до розв'язання національного питання. Радянська Україна — складова і невід'ємна частина СРСР — стала справжнім центром тяжіння для населення всіх українських земель, що перебували за її межами. Це зумовлювалося не лише тим, що більшість української нації та етнічної території входили до складу УРСР, а й великими успіхами республіки в усіх сферах політичного, соціально-економічного і культурного життя.

Прагнення до возз'єднання з Радянською Україною виразно виявлялося в багатьох революційних виступах трудящих західноукраїнських земель. Однак західні держави продовжували ігнорувати волю народу, виявляючи свої претензії на українські землі.

З найбільшою відвертістю заявили про це ватажки фашистського «райху». В їх писаннях, а також у висловлюваннях українських націоналістичних верховодів, що перебували на утриманні гітлерівської розвідки, з'являється ідея «великої соборної» України. Звичайно, тут малюся на увазі відрив УРСР від Радянського Союзу і прилучення до новоствореної «держави» інших українських земель. Це був незграбний камуфляж планів прямого підкорення України «райхові», про що давно вже марили німецькі експансіоністи. Їх підтримували реакційні політики Заходу. Адже конфлікт між фашистською Німеччиною та СРСР дав би змогу західним державам відразу розв'язати два стратегічних завдання — відвернути фашистську загрозу від власних кордонів, а головне — розчленувати Країну Рад. Перспектива такого розвитку подій розцінювалася деякими політиками як реальна і близька.

Свого апогею провокаційна кампанія, пов'язана з цими планами, досягла наприкінці 1938 — на початку 1939 рр. після мюнхенської змови. Створена в той час маріонеткова «Карпатська Україна» оголошувалася на Заході зародком майбутньої «великої України». Під час зустрічі англійської і французької урядових делегацій у листопаді 1938 р. була навіть досягнута домовленість про те, що в разі початку так званого «українського походу» Гітлера ці країни усунуться від будь-якої протидії фашистській Німеччині.

Фальшивість ідеї «соборності», про яку іноді й нині пишуть західні та буржуазно-націоналістичні історики, полягала в тому, що вона базувалася на реакційних, антинародних засадах, нехтувала волю народу, ігнорувала той факт, що центром об'єднання всіх українських земель могла бути лише Радянська Україна.

Події, що безпосередньо передували актові возз'єднання Західної України з УРСР у складі Радянського Союзу, добре відомі. Після вторгнення фашистської Німеччини у Польщу «гаранти» її безпеки практично нічим не допомогли цій країні, а сама вона, незважаючи на мужній опір своїх рядових захисників, не могла протистояти гітлерівській армії. Вже через два тижні Польська держава опинилася на порозі краху. 17 вересня її правителі втекли з країни. В цих умовах фактично втратили силу правові акти, що регулювали польсько-радянські відносини, і Червона Армія за наказом Радянського уряду здійснила свій визвольний похід у Західну Україну і Західну Білору-

сію, не допустивши поневолення своїх єдинокровних братів німецьким фашизмом. Населення краю вперше дістало можливість виявити свою волю.

Ця історична подія привернула увагу широких міжнародних кіл. Привродно, що найбільш активно реагували на неї українці за океаном, ті, хто в часи лихоліття змушені були залишити рідні землі. Прогресивні представники української еміграції постійно виявляли солідарність з боротьбою своїх братів на західноукраїнських землях. У Канаді, наприклад, тривалий час діяло «Товариство допомоги визвольному руху на Західній Україні», яке організовувало кампанії протесту проти репресій, що їх чинили окупаційні власті в краї, допомагало родинам політв'язнів у буржуазній Польщі, сприяло виданню прогресивних газет. Як тільки звістка про визвольний похід Червоної Армії в Західну Україну і Західну Білорусію досягла Канади і США, там відбулися численні збори і мітинги. Так, у Нью-Йорку конференція прогресивних організацій прийняла декларацію, в якій зазначалося: «Цю подію в історії українського народу вважаємо надзвичайно важливою і великою, такою, що її радісно вітає весь український народ...».

Отже, ще в 1939 р. прогресивні сили української трудової еміграції дали належну оцінку акту воз'єднання, спростували його фальсифікаторські інтерпретації з боку націоналістів. Останні не змогли ні пояснити свою позицію в новій ситуації, ні навіть дати власну оцінку цього історичного акту. Єдине, на що вони тоді спромоглися, це на сентенцію, що, мовляв, «Кремль не мав права». Вона загалом відбивала настрої, характерні для політиків західного світу.

Тоді ж уряди Англії і Франції зробили заяви протесту урядові СРСР, а в конгресі США дехто навіть пропонував відкликати американського посла з Москви. В англійському парламенті відбулися дебати, під час яких прем'єр Чемберлен патетично демонстрував своє співчуття з приводу долі Польщі, звинувачуючи в усьому СРСР і навіть не згадавши про власні зобов'язання перед польськими союзниками, яких Захід кинув напризволяще під час фашистської агресії. Ані слова не було сказано й про законність національного воз'єднання України, про яке незадовго до того так щедро висловлювалися західні дипломати, преса, буржуазні історики.

Слід зазначити, що не всі політики Заходу приєдналися до цієї галасливої кампанії. Деякі з них прямо вказували на важливість і стратегічне значення кроку, здійсненого СРСР.

Одноставною і недвозначною була оцінка історичного акту воз'єднання комуністичними партіями Великобританії, США і Франції. У спеціальних заявах, опублікованих з цього приводу, вони звернули увагу громадськості на те, що як своїм соціально-політичним спрямуванням, так і стратегічним змістом дії Радянського Союзу сприяли зміцненню позицій прогресивних сил в усьому світі. Пізніше, перебуваючи в складі антигітлерівської коаліції, СРСР стійко і послідовно захищав інтереси всіх радянських народів, у тому числі й українського, за столом переговорів із своїми західними партнерами. Щодо їх позиції, то вона мала на меті не лише ревізувати західні кордони Країни Рад, встановлені у вересні 1939 р., а й «закласти» конфліктність у стосунках між СРСР і відновлюваною Польською державою. На Тегеранській і Ялтинській конференціях глав урядів трьох держав делегації Англії і США висунули пропозицію про значне перенесення радянських кордонів на схід, не обгрунтовуючи її ніякими історичними чи етнографічними аргументами. При цьому запропонована ними лінія, по якій мав проходити новий кордон, істотно відрізнялася від відомої «лінії

Керзона», що загалом відповідала історичним та етнічним рубежам. Радянський уряд з певними корективами на користь Польщі дотримувався саме цієї лінії. Поряд з цим СРСР поставив питання про повернення Польщі її історичних земель на заході. Врешті-решт західні держави змушені були погодитися із запропонованим Радянським Союзом розв'язанням проблеми.

Завершення процесу возз'єднання всіх українських земель відбулось, як відомо, в 1945 р. після входження Закарпаття до складу УРСР. Так у результаті тривалої і складної боротьби народ України зібрав свої землі і частини нації в єдиній Радянській державі. Возз'єднання набувало тим більшої ваги, що для західноукраїнських трудящих воно означало й соціальне визволення, перебудову всього життя на соціалістичних засадах, входження до великої сім'ї радянських народів-братів, які щедро діляться один з одним найпередовішими здобутками своєї матеріальної і духовної культури. Історична справедливість того, що сталося у вересневі дні 1939 р., підтверджена славним 40-річним шляхом розвитку західних областей республіки, величезними благодотворними змінами, які відбулися в долі трудящих колись поневоленого краю. Їх щасливим сьогоденням. Ці грандіозні звершення досягнуті під керівництвом партії Леніна, під зорею Радянської влади.

Однак і в наш час серед респектабельних «знавців» історії міжнародних відносин на Заході є чимало таких, яких історія мало чому навчила.

У найновіших виданнях — книжках істориків Е. Хельдмаха «Напад?» (ФРН), Д. Ірвінга «Війна Гітлера» (Англія), генерала М. Маклоскі «Планування перемоги» (США), як і в «працях» багатьох їх буржуазно-націоналістичних попередників — «Енциклопедії українознавства», книжці під редакцією Р. Шпорлюка «Вплив Східної Європи і Радянського Заходу на СРСР», ранніх писаннях П. Мірчука, І. Майстренка та інших — домінує теза про «незаконність» дій СРСР, його «експансіонізм» і «агресивність». Західні й націоналістичні історики всіляко перекручують характер соціально-економічних перетворень, здійснених за роки Радянської влади в західних областях УРСР, і навіть не згадують про гігантський прогрес в їх економіці і культурі. Показово, що жоден з цих авторів не наводить порівняльних даних про рівень розвитку продуктивних сил краю у 1939 р. і в наші дні.

У переддень 40-річчя возз'єднання західноукраїнських земель у єдиній Радянській державі на сторінках націоналістичної преси в західноєвропейських країнах і за океаном зчинилася галаслива кампанія, організатори якої знову намагаються довести, нібито цей історичний акт був «анексією», сприйнятою населенням визволених земель із «страхом» і навіть «спротивом». Поширюючи вигадки про якісь аномалії у сучасному господарському і культурному житті західних областей УРСР, буржуазні націоналісти силкуються обґрунтувати «несумісність» возз'єднання з волею населення західноукраїнських земель, права якого, мовляв, були цим актом ущемлені. Таким способом вони хотіли б зобразити себе борцями за права людини і цим самим зробити свій «внесок» у розгорнуту нині на Заході «правозахисну» кампанію.

Теоретична неспроможність націоналістичних писань, їх цілковита невідповідність реальним фактам очевидні. Ніяким фальсифікаторам не вдасться перекреслити правду історії, заперечити величні звершення українського народу, в тому числі й трудящих західних областей УРСР, досягнуті під керівництвом КПРС у братній сім'ї радянських республік на шляху комуністичного будівництва.

Статті

До 110-річчя з дня народження В. І. Леніна

І. Л. ГОШУЛЯК (Київ)

В. І. ЛЕНІН ПРО ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА УКРАЇНІ

Радянський народ, народи братніх країн соціалізму, все прогресивне людство готуються гідно відзначити 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна — геніального мислителя і революціонера, творця Комуністичної партії і Радянської держави, вождя і вчителя трудящих усього світу. Всі історичні успіхи Країни Рад, здобуті під керівництвом Комуністичної партії, як підкреслюється в постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції», «...є прямим продовженням справи Жовтня, втіленням у життя ідей великого Леніна»¹. Безсмертне його ім'я особливо близьке й дороге всім радянським людям.

Палка, негасима любов до В. І. Леніна живе і в серцях трудящих Української РСР. Завдяки втіленню в життя ленінського вчення український народ, як і всі народи нашої країни, назавжди звільнився від соціального і національного гніту, створив свою радянську державність у сім'ї братніх народів СРСР, вніс свій вклад в побудову розвинутого соціалістичного суспільства і впевнено буде комунізм.

Вирішальна роль В. І. Леніна в історичній долі трудящих України особливо яскраво виявилася в перші роки Радянської влади. Володимир Ілліч всебічно розробив питання про національно-державні відносини в умовах диктатури пролетаріату. Під його керівництвом була створена Українська Радянська Республіка і Компартія України — бойовий загін єдиної ленінської партії. На всіх етапах становлення, зміцнення і розвитку Радянської України В. І. Ленін приділяв їй постійну увагу, подавав допомогу комуністам і всім трудящим республіки.

У даній статті розглядаються основні положення програми відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні, накресленої В. І. Леніним в історичній резолюції ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні», затвердженій VIII Всеросійською конференцією РКП(б), в промовах Володимира Ілліча на цій конференції і в «Листі до робітників і селян України з приводу перемог над Денікінім».

Напружений, складний і відповідальний тоді був період. Закінчу-

¹ Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року. К., 1977, стор. 31.

зався 1919 рік, рік найтяжчих випробувань для молоді Країни Рад. Завдяки титанічній діяльності керованої Ленінін партії, мужності, героїзму і самовідданості робітничого класу і трудящого селянства, дружбі і воєнній єдності народів країни чітко визначився перелом в її єдиоборстві з об'єднаними силами зовнішньої і внутрішньої контрреволюції. «...Нам удалося,— говорив В. І. Ленін на VIII Всеросійській конференції РКП(б), — досягти гігантського поліпшення на фронтах...»². Червона Армія завершувала розгром інтервентів і білогвардійців. В результаті блискучих перемог на Південному фронті радянські війська приступили в листопаді 1919 р. до визволення території України від білогвардійських армій Денікіна і петлюрівських військ. Велику допомогу наступаючій Червоній Армії подавали підпільні більшовицькі організації і партизани України.

З початком визволення території республіки від білогвардійців перед Комуністичною партією постали невідкладні завдання відновлення і зміцнення державного і партійного апарату на Україні, розгортання радянського і господарського будівництва. Ці завдання доводилося вирішувати в ході запеклої збройної боротьби на фронті і при наявності інших як об'єктивних, так і суб'єктивних труднощів.

На той час політичне і економічне становище на Україні було надзвичайно складним. Білогвардійці і петлюрівці завдали величезної шкоди народному господарству, розруха набрала катастрофічних розмірів. Промисловість і транспорт були зруйновані, фабрики і заводи не працювали, шахти і рудники були затоплені, відчувалась гостра нестача палива. У сільському господарстві скоротилися посівні площі, впала врожайність, різко зменшилося поголів'я худоби. Повсюди лютували голод, холод та епідемії різних хвороб. Піврічне панування білогвардійців принесло незліченні страждання і жертви трудящим масам, особливо робітничому класу, чисельність якого зменшилась у кілька разів.

Розстановка сил на фронті класової боротьби на Україні була в основному гакою ж, як і в Центральній Росії. Однак тут були й свої особливості, зумовлені довголітньою громадянською війною та іноземною інтервенцією, гостротою національного питання. Тут були значно міцніші економічні і політичні позиції куркульства, яке становило 12, а подекуди (у степовій частині) 20% загальної кількості сільського населення³. Оскільки в 1918—1919 рр. Радянська влада існувала на Україні недовго, українське село не пройшло ще періоду боротьби пролетарських і напівпролетарських мас проти куркульства, яке за роки війни ще більше зміцнило свої позиції і, організувавши численні банди, нерідко тероризувало цілі райони республіки. Крім того, на Україні проти влади трудящих підривно діяльність вели дрібнобуржуазні партії. Деякі з них (боротьбисти, укапісти та ін.) прикривались «комуністичними» вивісками, демагогічно спекулювали націоналістичним гаслом «самостійної України», намагаючись відвернути робітничо-селянські маси від свого справжнього авангарду — більшовицької партії. Все це значно ускладнювало боротьбу з ними.

До того ж необхідно відзначити, що в попередній період радянського будівництва з боку окремих партійних і радянських працівників республіки було допущено ряд помилок, в тому числі в здійсненні земельної, продовольчої і національної політики. Однією з них було те, що у вирішенні аграрного питання в умовах ще неліквідованого поміщицького землеволодіння на перший план висувалися завдання розвит-

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 39, стор. 321.

³ Українська РСР в період громадянської війни, т. 3, К., 1967, стор. 17.

ку соціалістичних форм у землеробстві, в той час як переважна більшість селянства прагнула розподілити землю між собою. Шкідливими були допущені деякими працівниками лівацькі перегини у галузі продовольчої політики. Нерідко ігнорувалися національні моменти в радянському будівництві. Цими помилками скористалися в своїх класових інтересах різного роду контрреволюційні, буржуазно-націоналістичні елементи та дрібнобуржуазні партії, щоб підірвати Радянську владу, ослабити союз робітничого класу і трудящого селянства, розірвати воєнно-політичний союз радянських республік. В силу вище перелічених причин розв'язання ряду важливих питань революції на Україні ускладнилось.

Рік напруженої боротьби проти білогвардійської і буржуазно-націоналістичної контрреволюції не пройшов марно для трудящого селянства України. В його політичних настроях відбулися важливі зміни. Ще раз на своєму власному досвіді переконавшись, що тільки Радянська влада може звільнити їх від гніту поміщиків і капіталістів, задовольнити економічні інтереси, політичні і національні права, трудяше селянство поступово втрачало дрібнобуржуазні ілюзії, приходило до більш ясного розуміння завдань диктатури пролетаріату, ставало на позиції її активної підтримки. В. І. Ленін у доповіді на VIII Всеросійській конференції РКП(б) відзначав з цього приводу, що селянинові довелось на собі випробувати ту чи іншу владу, порівняти їх, і в результаті мільйони селян остаточно стали на наш бік. У цьому, підкреслював він, полягає головний політичний урок минулого періоду, який ми «...повинні застосувати до тих завдань внутрішнього будівництва, які тепер, по завершенні нашої перемоги над Денікінім, будуть стояти на черзі дня...»⁴. Але частина середнього селянства України не жила свої хитання і знаходилася під впливом куркулів і дрібно-буржуазних націоналістичних партій. Зважаючи на всі ці особливості, на Україні у той період необхідні були правильна політика і особливий такт по відношенню до селянства з тим, щоб остаточно закріпити його поворот на бік Радянської влади.

Отже, становище, яке склалося на Україні, вимагало від Комуністичної партії вжити термінових заходів з метою якнайшвидшого відновлення і зміцнення Радянської влади. Необхідно було з врахуванням попереднього досвіду радянського будівництва і уроків денікінського нашестя розробити правильний політичний курс партії з найважливіших питань радянського будівництва на Україні. Це важливе і складне завдання блискуче розв'язав В. І. Ленін.

Ще тривали жорстокі бої на фронті, майже вся Україна була окупована білогвардійцями і петлюрівцями, а Володимир Ілліч глибоко вивчав розстановку класових сил, політичне і економічне становище республіки, критично аналізував досвід радянського будівництва на Україні в попередній період. З цією метою Ленін зустрічався з членами ЦК КП(б)У і уряду республіки, розмовляв і листувався з ними з питань національно-державного устрою України, аграрного та ін.⁵

В середині листопада 1919 р. Володимир Ілліч написав проект тез про Радянську владу на Україні, в яких виклав завдання РКП(б) з національного і селянського питань, аграрної і продовольчої політики на Україні⁶. 20 листопада під його головуванням об'єднане засідання

⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 39, стор. 332.

⁵ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника, т. 8, М., 1977, стор. 13, 30, 40, 41 та ін.

⁶ Там же, стор. 41.

Політбюро і Оргбюро ЦК РКП(б) за участю ряду партійних працівників України, обговоривши проект тез про Радянську владу на Україні, ухвалило передати внесені Леніним та іншими учасниками засідання пропозиції в Політбюро для додаткового вивчення і прийняття остаточного рішення. Наступного дня на засіданні Політбюро ЦК РКП(б) під час обговорення питання «Про нашу політику на Україні» Володимир Ілліч вносить ряд поправок і доповнень в свої тези. Після рішення Політбюро «прийняти за основу тези т. Леніна», останні були передані для остаточного редагування в комісію, яка на їх підставі і склала проект резолюції «Про Радянську владу на Україні»⁷. 28 листопада Пленум ЦК РКП(б) обговорив питання «Про Радянську владу на Україні». В. І. Ленін написав і вніс пункт 2 в проект резолюції ЦК з даного питання. У резолюцію Пленуму «Про Радянську владу на Україні» в основу були покладені ленінські тези⁸. Все вищезазначене свідчить про те, як старанно готувався цей видатний історичний документ, як багато уваги і сил приділили його розробці В. І. Ленін, ЦК РКП(б), Політбюро.

Велику увагу питанню відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні приділила VIII конференція РКП(б), яка відбулася 2—4 грудня 1919 р. Вона відіграла важливу роль у зміцненні партії і її зв'язків з масами, в залученні робітників і селян до активного будівництва Радянської влади, в мобілізації їх на розгром контрреволюції. Конференція також розглянула питання «Про Радянську владу на Україні». В день її відкриття в газеті «Известия ЦК РКП(б)» була опублікована резолюція ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні».

У політичній доповіді ЦК на VIII Всеросійській конференції РКП(б) і в заключному слові В. І. Ленін неодноразово звертався до досвіду і завдань партії на Україні, особливо в такому важливому питанні, як ставлення до селянства. 3 грудня Володимир Ілліч виступив на конференції з промовою* «Про Радянську владу на Україні» і з заключним словом з даного питання. В них В. І. Ленін обґрунтував і пояснив основні положення резолюції ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні», а також політику і тактику партії щодо дрібнобуржуазних націоналістичних партій, зокрема боротьбистів.

VIII Всеросійська конференція РКП(б) підтвердила резолюцію Центрального Комітету «Про Радянську владу на Україні» і ухвалила її як своє рішення. У прийнятому рішенні «Про радянську політику на Україні» конференція запропонувала ЦК РКП(б) разом з окремою комісією з українських працівників розробити і видати додаткову резолюцію про Радянську владу на Україні, в якій накреслити заходи для втілення в життя директив Центрального Комітету⁹.

У резолюції ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні», схваленій VIII партійною конференцією і у виступах на ній В. І. Леніна була накреслена чітка, конкретна програма боротьби партійних організацій республіки за зміцнення диктатури пролетаріату на українській землі.

Для переможного закінчення громадянської війни та утвердження робітничо-селянської влади на Україні В. І. Ленін вважав необхідним правильною політикою щодо основних мас селян і правильною націо-

⁷ Українська РСР в період громадянської війни, т. 3, стор. 19.

⁸ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника, т. 8, стор. 71.

* Стенограми промови досі не знайдено.

⁹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 2, К., 1979, стор. 119—120.

нальною політикою остаточно закріпити поворот українського трудяшого селянства на бік Радянської влади. На цій основі комуністи України повинні були розв'язати два найважливіші для долі диктатури пролетаріату в республіці завдання: забезпечити даліше зміцнення союзу робітничого класу і трудяшого селянства і зміцнити воєнно-політичний союз братніх радянських республік. Успішне здійснення цих завдань і забезпечувало найнеобхідніші умови для остаточної перемоги робітників і селян республіки над контрреволюцією.

Союз робітничого класу і трудяшого селянства складав політичну основу диктатури пролетаріату. Провідна роль в цьому союзі, природно, належала робітничому класу, який здійснював своє політичне панування тільки завдяки тому, що він зумів залучити до себе в союзники селянство. «У цьому,— підкреслював В. І. Ленін в доповіді на VIII партконференції,— основа всього того, чого ми за два роки добилися. В усій дальшій нашій роботі, в усій дальшій нашій діяльності, в тій діяльності, до якої треба приступити у визволюваній Україні, ...цей основний урок ми повинні більш за все зарубати собі на носі, більш за все повинні його пам'ятати»¹⁰.

Одним з найважливіших завдань Комуністичної партії на Україні в той період був дальший розвиток політичної і трудової активності мас. Без цього неможливо було зміцнити союз робітничого класу і трудяшого селянства, остаточно утвердити владу трудящих. Ось чому В. І. Ленін, ЦК РКП(б), VIII Всеросійська партійна конференція, враховуючи, що переважну масу населення республіки становило селянство, зобов'язали комуністів України забезпечити якнайтісніший зв'язок радянських установ з корінним селянським населенням, для чого взяти за правило, «...щоб уже на перших порах, при самому введенні ревкомів і Рад, до них була залучена більшість з представників трудового селянства при забезпеченні вирішального впливу за представниками селянської бідноти»¹¹. Для встановлення справжньої влади трудящих надзвичайно цінною була вказівка про необхідність вжити негайних заходів з метою не допустити наводнення радянських установ елементами українського міського міщанства, яке не розуміло умов побуту широких селянських мас. «Умовою допущення таких елементів як в ряди партії, так і в радянські установи, — вказувалося в резолюції ЦК РКП(б), — повинна бути попередня перевірка їх працездатності і відданості інтересам трудящих *на ділі*, і насамперед на фронті, в рядах діючої армії. Скрізь і за будь-яких умов такі елементи повинні бути поставлені під суворий класовий контроль пролетаріату»¹².

Невідкладним завданням була ліквідація куркульського бандитизму. VIII Всеросійська партконференція приділила цьому питанню значну увагу. Рішення конференції були спрямовані на даліше розшарування українського села, створення на селі таких органів влади, які були б органами влади бідняка і в той же час органами об'єднання середняка навколо бідняка, органами боротьби з куркульством. З метою успішної боротьби проти антирадянських елементів найпершим завданням радянського будівництва на Україні В. І. Ленін висунув вилучення всієї зброї і зосередження її в руках робітничо-селянської Червоної Армії¹³.

¹⁰ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 39, стор. 330—331.

¹¹ КПРС в резолюціях і рішеннях..., т. 2, стор. 121.

¹² Там же.

¹³ Див.: Там же, стор. 122.

Резолюція «Про Радянську владу на Україні» закріпила стосовно конкретних умов республіки, прийняту VIII з'їздом РКП(б) (березень 1919 р.) політику союзу робітничого класу з середнім селянством при опорі на бідноту. В ній недвозначно відзначалось, що «...завданням Радянської влади на Україні є завоювання до себе довір'я з боку не тільки селянської бідноти, а й широких верств середнього селянства, яке своїми справжніми інтересами якнайтісніше зв'язане з Радянською владою»¹⁴. Для успішного здійснення цього завдання В. І. Ленін, ЦК РКП(б), VIII Всеросійська партконференція накреслили ширську програму заходів в галузі продовольчої і земельної політики на Україні, спрямованих на ліквідацію допущених в минулому помилок, задоволення інтересів і потреб трудящого селянства, зміцнення його довір'я до Радянської влади.

Продовольче питання — одне з найгостріших в роки війни. З огляду на те, що вихід з продовольчих труднощів був можливий лише на основі політики воєнного комунізму, в резолюції підтверджувались основні її принципи — державна монополія на хліб, продрозверстка. Однак при цьому ставились вимоги: способи її проведення уважно пристосувати до умов українського села, вилучення хлібних надлишків здійснювати в строго обмеженому розмірі, необхідному для постачання української бідноти, робітників і Червоної Армії, звертати особливу увагу на інтереси середнього селянства, при строгому відокремленні його від куркульських елементів¹⁵.

Для трудящого селянства України найважливішим за своїм соціально-політичним значенням було земельне питання. Боротьба за землю, за повне визволення від гніту поміщиків визначала його головне, найзаповітніше прагнення. В ленінській резолюції містилась вимога, щоб земельна політика проводилася з особливою увагою до інтересів біднішого і середнього селянства. Як першочергове завдання в цій галузі визначалось: «Повна ліквідація відновлюваного Денікініним поміщицького землеволодіння з передачею земель безземельним і малоземельним»¹⁶. Об'єднання селян в комуни, артїлі тощо рекомендувалось суворо проводити у відповідності з політикою партії, яка не допускала у цьому відношенні ніякого примусу, полишаючи це виключно на вільне вирішення самих селян. Важливе значення мала вказівка про те, що радянські господарства слід будувати тільки в строго необхідних розмірах, зважаючи на життєві інтереси навколишнього селянства¹⁷. Необхідно відзначити, що у даному питанні виявились і противники ленінської лінії. Зокрема, Раковський помилково вважав, що опорою Радянської влади на селі повинні бути не бідніше і середнє селянство, а радянські господарства¹⁸. В. І. Ленін рішуче заперечив проти збереження практики насадження радянських господарств на колишніх поміщицьких землях в умовах безземелля і малоземелля українського селянства.

Володимир Ілліч підкреслював, що ні в якому разі так ставити справу ми не можемо, якщо бажано зберегти з ним союз і тільки дуже невелику частину колишніх поміщицьких господарств можна відвести під радгоспи. «...Чи потрібен нам блок з українським селянством, чи потрібна нам така ж політика, яка потрібна була в кінці 1917 року і на протязі багатьох місяців 1918? — говорив В. І. Ленін. — Я заявляю.

¹⁴ Там же, стор. 121.

¹⁵ Див.: Там же.

¹⁶ Там же, стор. 122.

¹⁷ Див.: Там же.

¹⁸ Восьмая конференция РКП(б). Протоколы, М., 1961, стор. 96.

що потрібна, і через це більшу частину радянських господарств нам треба віддати для фактичного поділу»¹⁹.

Багато уваги приділив Володимир Ілліч питанню про встановлення правильних відносин сільськогосподарських комун і радгоспів до навколишнього селянства. На ґрунті неправильного ставлення до селян з їх боку, зазначав В. І. Ленін, «...у нас часто псуються відносини з селянами, а на Україні можуть бути вдруге зіпсовані, якщо ми не зуміємо провести своєї політичної лінії в життя»²⁰. В. І. Ленін закликав поставити справу так, щоб з боку комун і радгоспів подавалася реальна допомога навколишнім селянам, зазначивши, що лише в цьому разі ідейне завойовання селян буде міцним. Успішне здійснення ленінської земельної політики партії на Україні відіграло величезну роль у зміцненні союзу робітничого класу і трудящого селянства, влади трудящих.

Закріпленню повороту трудящих мас на бік Радянської влади сприяла і правильна національна політика партії. В. І. Ленін, ЦК РКП(б) приділили величезну увагу правильному розв'язанню національного питання на Україні, де раніше були допущені серйозні помилки з боку деяких партійних і радянських працівників. В резолюції «Про Радянську владу на Україні» Володимир Ілліч підкреслив «...необхідність якнайтіснішого союзу для всіх Радянських республік в їх боротьбі з грізними силами всесвітнього імперіалізму...»²¹. Але беручи до уваги те, що на ґрунті багатовікового гноблення в середовищі відсталого частини українських мас ще не були повністю зжиті національні забобони і недовір'я, які активно пропагувалися дрібнобуржуазними націоналістичними партіями, Володимир Ілліч закликав комуністів «...ставитися до них з найбільшою терпимістю і обережністю, протиставляючи їм слово товариського роз'яснення тотожності інтересів трудящих мас України і Росії»²².

Підкреслюючи величезне значення національного моменту в боротьбі за селянство республіки та ізоляцію дрібнобуржуазних націоналістичних партій, В. І. Ленін застерігав партійних і радянських працівників від недооцінки національного питання на Україні. На VIII партконференції деякі комуністи України, в тому числі і ряд членів ЦК КП(б)У, виступали з помилкових позицій з даного питання. Так, Бубнов безпідставно твердив про переоцінку національного руху на Україні в ленінській резолюції і вважав зайвими будь-які поступки боротьбистам²³. Дробніс заявляв, що в ній неймовірно вип'ячене національне питання, він солідаризувався з Бубновим в питанні про боротьбистів²⁴. Навіть Мануїльський, який схвалив основні положення резолюції ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні», підкресливши при цьому, що він із задоволенням вітає промову тов. Леніна і позицію Центрального Комітету²⁵, не одразу оцінив далекоглядну тактику, розроблену Володимиром Іллічом щодо боротьбистів, що була розрахована на ізоляцію і наступну ліквідацію цієї дрібнобуржуазної націоналістичної партії. На конференції Володимир Ілліч піддав їх рішучій критиці, в тому числі і в такому важливому питанні, як ставлення до дрібнобуржуазних партій. «Коли деякі товариші говорили,— відзначав Володи-

¹⁹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 39, стор. 348.

²⁰ Там же, стор. 342—343.

²¹ КПРС в резолюціях і рішеннях..., т. 2, стор. 120.

²² Там же.

²³ Восьмая конференция РКП(б), Протоколы, М., 1961, стор. 101.

²⁴ Там же, стор. 109—111.

²⁵ Там же, стор. 108—109.

мир Ілліч,— що я рекомендую блок з боротьбістами, то це непорозуміння. Я тут порівнював політику, яку треба вести щодо боротьбистів. з тією політикою, яку ми вели щодо правих есерів... Через це тов. Мануїльський знаходиться в надзвичайно дивному заблудженні так само, як і тт. Дробніс і Бубнов, заявляючи, нібито я рекомендую блок з боротьбістами. Моя думка полягає саме в тому, щоб указати, що нам потрібен блок з селянством України, і для того, щоб цей блок здійснився, ми повинні вести полеміку з боротьбістами не так, як її ведуть»²⁶.

Одним з аспектів національного питання на Україні було питання про державну форму її взаємовідносин з РСФРР. Буржуазні націоналісти, намагаючись підірвати довіря трудящих республіки до політики Комуністичної партії і Радянської влади, до братнього російського народу, демагогічно звинувачували їх в ігноруванні національних прагнень трудящих, в тому, що вони нібито не визнають самостійності України. Справа ускладнювалась ще тим, що й серед партійних працівників республіки не було повної єдності з даного питання. Одні відстоювали необхідність дальшого розвитку договірної федерації між УСРР і РСФРР на основі історичного декрету Всеросійського ЦВК від 1 червня 1919 р. «Про об'єднання радянських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусії для боротьби з світовим імперіалізмом», інші — виступали за повне злиття УСРР з РСФРР.

Незначна ж група націонал-ухильників фактично змикалася з боротьбістами та іншими дрібнобуржуазними націоналістичними партіями, вимагаючи відмовлення від будь-якого союзу з Радянською Росією.

В. І. Ленін, ЦК РКП(б), VIII Всеросійська партконференція в своїй резолюції знову підтвердили, що «...РКП стоїть на точці зору визнання самостійності УСРР»²⁷. Що ж стосується питання про визначення форм союзу радянських республік, то воно остаточно повинно було вирішуватися самими українськими робітниками і трудящими селянами.

Резолюція «Про Радянську владу на Україні» давала ясні вказівки щодо дальшого всебічного розвитку національної мови і культури українського народу: «Зважаючи на те, що українська культура (мова, школа і т. д.) протягом віків придушувалася царизмом і експлуаторськими класами Росії, ЦК РКП ставить в обов'язок усім членам партії всіма засобами сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови і культури... Члени РКП на території України повинні на ділі проводити право трудящих мас учитися і розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою, всіляко протидіючи спробам штучними засобами відтиснути українську мову на другий план, прагнучи, навпаки, перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти трудових мас»²⁸.

Ленінська національна політика партії на Україні, конкретизована і закріплена в рішеннях VIII партійної конференції, стала могутньою зброєю партійних організацій республіки в боротьбі проти ідеології і політики буржуазного націоналізму, за Радянську владу, за торжество пролетарського інтернаціоналізму і об'єднання трудящих усіх національностей у міцний братерський союз народів. Вона завдала відчутного удару по українській буржуазно-націоналістичній контрреволюції, яка з допомогою світової реакції намагалася насадити буржуазно-поміщицьке ярмо на плечі українських трудящих.

²⁶ В. І. Ленін. Повне зібрання творів. т. 39, стор. 347—348.

²⁷ КПРС в резолюціях і рішеннях., т. 2, стор. 120.

²⁸ Там же.

Розроблена В. І. Леніним і схвалена загальнопартійною конференцією політика партії на Україні повністю відповідала складній і своєрідній обстановці, яка була тоді в республіці. Вона мала величезне значення для успішного розгортання національно-державного будівництва на Україні, завоювання на бік Комуністичної партії і Радянської влади трудящого селянства, зміцнення диктатури пролетаріату в масштабах Країни Рад. Вирішення українського питання, відзначалось у протоколах VIII партконференції, не має, однак, місцевого значення, а це є вирішення питання про наше ставлення до всіх народів, на які все більше поширюється вплив Радянської Росії²⁹.

Програму боротьби за утвердження Радянської влади на Україні В. І. Ленін розвинув і обґрунтував в своєму «Листі до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним», написаному 28 грудня 1919 р. і опублікованому 4 січня 1920 р. в газетах «Правда» та «Известия ВЦИК». Це документ величезного політичного значення. Оскільки збройна боротьба на фронті проти денікінщини ще тривала, Володимир Ілліч вказував, що корінні інтереси російських і українських робітників і селян полягають у тому, щоб остаточно розбити білогвардійців, «убезпечити себе від найменшої можливості нового нашествия»³⁰.

Відзначивши, що у Центральній Росії поміщицьке землеволодіння знищене повністю, В. І. Ленін знову закликав комуністів республіки і на Україні зробити те саме: «...Радянська влада українських робітників і селян повинна закріпити повне знищення поміщицького землеволодіння, повне визволення українських робітників і селян від будь-якого гніту поміщиків і від самих поміщиків»³¹.

Але головну увагу вождь партії і Радянської держави приділив правильному розв'язанню і глибокому роз'ясненню одного з особливих завдань Радянської влади на Україні — національного питання, підкресливши при цьому, що воно «...заслужує тепер на надзвичайну увагу»³². У листі Володимир Ілліч накреслив величну програму створення найтіснішого союзу трудящих різних націй і країн. Корінний інтерес і російських, і українських робітників і селян полягає в тому, писав В. І. Ленін, щоб перемогти Денікіна, знищити його, зробити неможливим повторення подібних нашестей. А для цього необхідно всіма засобами зміцнювати дружбу між народами як найважливішу гарантію перемоги над усіма ворогами. «...Коли ми не зуміємо,— попереджав В. І. Ленін,— зберегти найтіснішого союзу між собою, союзу проти Денікіна, союзу проти капіталістів і куркулів наших країн і всіх країн, тоді справа праці напевно загине на довгі роки в тому розумінні, що і Радянську Україну і Радянську Росію тоді *зможуть* задавити і задусити капіталісти»³³.

З почуттям поваги і турботи до трудящих України, глибокої віри в їх мудрість і розум Володимир Ілліч закликав їх самим розібратися в уроках минулого, уважно подумати над питанням, чи бути Україні окремою і незалежною республікою, зв'язаною в союз (федерацію) з РСФРР, чи злитися з Росією в єдину Радянську республіку? В. І. Ленін вчив робітників і селян республіки, як слід розв'язувати це питання з точки зору революційної доцільності, корінних інтересів трудящих. При цьому він підкреслював, що ці інтереси ви-

²⁹ Восьмая конференция РКП(б). Протоколы, стор. 183.

³⁰ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 40, стор. 39.

³¹ Там же, стор. 40.

³² Там же.

³³ Там же, стор. 45.

магають цілковитого довір'я, найтіснішого союзу між трудящими різних країн і різних націй. «Капітал,— роз'яснював він,— є сила міжнародна. Щоб її перемогти, потрібен міжнародний союз робітників, міжнародне братерство їх. Ми — противники національної ворожнечі, національного розбрату, національної відособленості. Ми — міжнародники, інтернаціоналісти. Ми прагнемо до тісного об'єднання і повного злиття робітників і селян усіх націй світу в єдину всесвітню Радянську республіку»³⁴. В. І. Ленін не тільки науково довів необхідність найтіснішої єдності, найтіснішого союзу трудящих України і Росії, інших республік, але й чітко визначив, до якого саме об'єднання, до якого союзу слід прагнути. «Ми хочемо *добровільного* союзу націй, — такого союзу, який не допускав би ніякого насильства однієї нації над одною, — такого союзу, який ґрунтувався б на цілковитому довір'ї, на ясному усвідомленні братерської єдності, на цілком добровільній згоді»³⁵.

Велике значення у встановленні тісного союзу між українським і російським народами, зазначав В. І. Ленін, мала робота комуністів по усуненню залишків взаємного недовір'я, породженого політикою царизму, а також послідовна боротьба проти проявів великодержавного шовінізму і місцевого націоналізму. Володимир Ілліч підкреслював, що комуністи «...повинні бути дуже обережні, терпеливі, поступливі до пережитків національного недовір'я»³⁶, що найкращим засобом завоювати повне взаємне довір'я є «...спільна робота по відстоюванню диктатури пролетаріату і Радянської влади в боротьбі проти поміщиків і капіталістів усіх країн, проти їх спроб відновити своє всевладдя. Така спільна боротьба ясно покаже на практиці, що при якому завгодно розв'язанні питання про державну незалежність або про державні кордони великоруським і українським робітникам обов'язково потрібен тісний військовий і господарський союз...»³⁷. В. І. Ленін гнівно затаврував усіх ворогів інтернаціоналістської єдності трудящих України і Росії.

Вождь партії і Радянської держави був глибоко переконаний, що завдяки послідовному проведенню правильної національної політики партії розвиток рівноправних, братерських взаємовідносин між радянськими республіками неминуче приведе до утворення єдиної союзної багатонаціональної держави.

Ленінський «Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікінім» і резолюція ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні» стали для комуністів республіки програмними документами в галузі національної політики на весь період будівництва соціалізму, не втратили свого значення і в наші дні. Вони відіграли величезну роль в мобілізації робітників і селян республіки на остаточний розгром контрреволюції і ліквідацію наслідків її господарювання, в дальшому зміцненні братерської дружби між українським і російським народами, трудящими всіх радянських республік, в підготовці ґрунту для створення єдиної багатонаціональної Радянської держави — СРСР, формування нової історичної спільності людей — радянського народу.

Надзвичайно важливо, що уже тоді ленінський геній пророоче передбачив неминучість формування інтернаціональної спільності людей і в міжнародному масштабі. Саме така спільність, такий союз націй склався в рамках країн соціалістичної співдружності. «Разом з розквітом кожної соціалістичної нації, — підкреслюється в матеріалах XXV

³⁴ Там же, стор. 41.

³⁵ Там же.

³⁶ Там же.

³⁷ Там же, стор. 43—44.

з'їзду КПРС.— зміцненням суверенітету соціалістичних держав все тіснішими стають їх взаємозв'язки, виникає все більше елементів спільності в їх політиці, економіці, соціальному житті, відбувається поступове вирівнювання рівнів розвитку. Цей процес поступового зближення країн соціалізму цілком певно проявляється нині як закономірність»³⁸.

Розроблена В. І. Леніним політична лінія і конкретні заходи по відновленню і зміцненню Радянської влади на Україні дістали цілковиту підтримку і повне схвалення партійних організацій, всіх комуністів республіки. Газета Київського губкому КП(б)У «Коммунист» 10 січня 1920 р. писала в передовій статті: «Основою теперішньої нашої роботи на Україні повинна бути резолюція РКП, яку зобов'язаний знати і послідовно проводити в життя кожен комуніст... Неясностей і кривотлумачень в резолюції РКП немає».

На порядок денний перед комуністами республіки постало завдання озброїти всіх трудящих республіки ленінською програмою зміцнення Радянської влади на Україні. Ще в грудні 1919 р. Оргбюро ЦК РКП(б) прийняло рішення про розгортання політичної агітації в зв'язку з резолюцією ЦК «Про Радянську владу на Україні»³⁹. Здійснюючи це рішення, ЦК КП(б)У, губернські і повітові комітети партії провели значну видавничу і пропагандистську роботу. В кінці 1919 — на початку 1920 рр. в періодичній пресі, а також масовими тиражами були опубліковані рішення VIII Всеросійської конференції РКП(б), промови і «Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним» В. І. Леніна. За наявними даними (далеко не повними), ленінську резолюцію ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні» було вміщено в періодичних і неперіодичних виданнях республіки — 15 разів, а «Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним» — 28⁴⁰⁻⁴¹. У більшовицькій пресі послідовно роз'яснювались основні положення цих партійних документів, систематично присвячувались їм статті та інші матеріали. Значного поширення набула в ті дні усна пропаганда цих важливих ленінських праць. В містах і селах, на фабриках і заводах, на шахтах і рудниках відбувалися мітинги і лекції, на яких з роз'ясненням ленінської програми перед трудящими виступали видатні діячі КП(б)У і уряду республіки: Г. І. Петровський, В. П. Затонський, С. В. Косіор, Д. З. Мануїльський, Я. А. Яковлев (Епштейн) та інші.

У ході визволення території республіки від контрреволюції розгорталось партійне і радянське будівництво. На основі правильної ленінської політики з основних питань радянського будівництва успішно йшов процес організації і згуртування сільської бідноти і середняків навколо Радянської влади, зміцнювався союз робітничого класу й трудячого селянства, воєнно-політичний союз радянських республік, налагоджувалось господарське життя і ліквідовувались наслідки тимчасового панування контрреволюції. У першій половині лютого 1920 р. вся Україна була очищена від денікінських і петлюрівських банд.

Величезна ідейно-теоретична діяльність В. І. Леніна відіграла вирішальну роль у зміцненні диктатури пролетаріату на Україні. Наявність науково обгрунтованої програми відновлення і зміцнення Радянської влади в республіці, в якій чітко визначались завдання державного будівництва, земельної, продовольчої і національної політики, бу-

³⁸ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 6.

³⁹ Торжество національної політики КПРС, К., 1972, стор. 120—121.

⁴⁰⁻⁴¹ Підрахунки зроблені автором за матеріалами періодичної преси і окремих друкованих видань.

ла головною передумовою успішної боротьби і діяльності Компартії України.

Відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні стало можливим також завдяки тому, що В. І. Ленін, ЦК РКП(б) здійснили величезну організаторську роботу, спрямовану на подання безпосередньої допомоги комуністам республіки по втіленню в життя лінії партії, накресленої в рішеннях VIII партійної конференції. Особливо цінною була допомога кадрами. За неодноразовими вказівками В. І. Леніна потреби України в кадрах задовольнялися в першу чергу. Зокрема, 10 грудня Володимир Ілліч пише записку в Оргбюро ЦК РКП(б) з пропозицією не посилати партійних і радянських працівників в Туркестан в зв'язку з необхідністю направити всі сили на визволення України⁴². Такого ж змісту записку він написав у зв'язку з проханням направити працівників до Сибіру: «По-моему, в Сибір більше не давати: у нас немає. Сибір *не* загине. На Україну *в с е*»⁴³. Лише з грудня 1919 р. по січень 1920 р. ЦК РКП(б) направив для роботи в партійних, радянських і господарських органах України 703 чол.⁴⁴

У досліджуваній період майже на кожному засіданні ЦК РКП(б), Політбюро під головуванням В. І. Леніна обговорювалися найважливіші питання партійного, радянського і господарського будівництва на Україні. Так, лише в січні 1920 р. Політбюро ЦК РКП(б) детально розглянуло і обговорило тези про воєнну політику на Україні, питання про форми державних взаємовідносин між РСФРР і УСРР, про організацію Ради Української трудової армії, про конференцію КП(б)У і з'їзд Рад України та ін.⁴⁵ Член ЦК КП(б)У Я. А. Яковлев (Епштейн), відзначаючи на IX з'їзді РКП(б) (березень—квітень 1920 р.) величезну увагу ЦК РКП(б) у звітний період до України, підкреслив: «ЦК наш, звичайно, займався Україною більше, ніж будь-якою іншою областю...»⁴⁶

Минуло 60 років з часу написання В. І. Леніним резолюції ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні» і «Листа до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним». Небачених успіхів досягла Радянська Україна. У сузір'ї братніх республік-сестер вона піднялась до вершин соціального, економічного і духовного прогресу, створила могутню високорозвинуту індустрію, передову науку і культуру, об'єднала всі свої землі в єдиній Українській Радянській державі. Справжнім тріумфом радянських людей увінчалась ленінська національна політика Комуністичної партії. «Ми, радянські люди, — відзначав член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький на урочистих зборах, присвячених 325-річчю возз'єднання України з Росією, — перемогли підступи і передсуди старого світу. Ми показали приклад непорушного союзу трудящих різних націй. Ми створили суспільство, законом життя якого стало велике чуття єдиної родини. Ми виконали ленінський заповіт!»⁴⁷.

Ідеї, висунуті і обгрунтовані В. І. Леніним в розглянутих працях, не втратили своєї актуальності, величезного політичного і практичного значення. В непорушній вірності цим ідеям, животворним принципам

⁴² Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 51, стор. 89.

⁴³ Там же, стор. 91.

⁴⁴ Дев'ятий съезд РКП(б). Протоколи, М., 1960, стор. 503.

⁴⁵ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника, т. 8, стор. 191, 215, 231, 236.

⁴⁶ Дев'ятий съезд РКП(б). Протоколи, стор. 56—57.

⁴⁷ В. В. Щербицький. Могутня сила віковичної дружби, монолітної єдності народів-братів. — «Комуніст України», 1979, № 3, стор. 21—22.

радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму — запорука нинішніх досягнень і нових майбутніх звершень нашого народу. Ленінські ідеї служать невичерпним джерелом натхнення і оптимізму для всіх борців за соціальне і національне визволення народів.

Н. Л. Гошуляк

**В. И. ЛЕНИН О ПУТЯХ УКРЕПЛЕНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ
НА УКРАИНЕ**

Резюме

В статье освещается деятельность В. И. Ленина по выработке программы восстановления и укрепления Советской власти на Украине после разгрома белогвардейских армий Деникина. В ней раскрываются основные положения ленинской резолюции ЦК РКП(б) «О Советской власти на Украине», выступлений В. И. Ленина на VIII Всероссийской конференции РКП(б), его работы «Письмо к рабочим и крестьянам Украины по поводу побед над Деникиным», в которых вождь партии и Советского государства научно обосновал и конкретно изложил эту программу.

XXV з'їзд КПРС і проблеми комуністичного будівництва

В. П. ПЛИСЮК (Львів), О. І. СЕМКІВ (Львів)

РОЗВИТОК КПРС ЛЕНІНСЬКИХ ІДЕЙ ШЕФСТВА МІСТА НАД СЕЛОМ

Успішне здійснення програми побудови соціалізму і комунізму Комуністична партія завжди пов'язувала з зростанням ролі робітничого класу в житті суспільства, в тому числі і в житті трудівників села. Перехід села до нового життя, писав В. І. Ленін, вимагає широкого і планомірного залучення промислових робітників до комуністичного будівництва в землеробстві¹.

Однією з форм співробітництва цих двох дружніх класів є шефство міста над селом. Ще в перші роки існування Радянської влади В. І. Ленін, вивчаючи безпосередні зв'язки між містом і селом, що склалися, прийшов до висновку про потребу організації шефства робітничого класу над селом. У листі до об'єднаного засідання ВЦВК, Московської Ради з представниками фабрично-заводських комітетів і профспілок він писав: «Нехай кожна партійна організація, кожна професійна спілка, кожна фабрика, майстерня і т. д. зв'яжуться спеціально з кількома обраними нею волостями для зміцнення союзу з селянами, для допомоги їм, для освічення їх...»².

У грудні 1922 р. В. І. Ленін звернувся до секретаря Сиббюро ЦК ВКП(б) Й. І. Ходоровського з проханням зібрати і надіслати матеріал з практики організації шефства міських партосередків над сільськими. «...Ви мали досвід... з шефством осередків міських над осередками сільськими і навпаки, — писав Володимир Ілліч. — Чи не збереже Ви матеріали про це — писані і друковані — або, коли до з'їзду Рад не встигнете, чи не черкнете кілька слів, і, може, знайдемо час для розмови»³.

Незабаром Й. І. Ходоровський надіслав матеріали В. І. Леніну, який згадає про це в праці «Сторінки з щоденника». «Я збирав матеріали до моєї невіголошеної промови на з'їзді Рад у грудні 1922 року про шефство робітників міських селищ над жителями сіл. Деякі матеріали про це дав мені тов. Ходоровський, і я ставлю цю тему на розроблення перед товаришами тепер, якщо сам я не встиг розробити її і через з'їзд Рад оголосити»⁴.

Позитивно оцінюючи досвід Західного Сибіру по організації шефства міських партійних осередків над сільськими, В. І. Ленін зазначав,

¹ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 38, стор. 121.

² В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 37, стор. 95.

³ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 54, стор. 315—316.

⁴ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 45, стор. 349.

що життя висуне й інші форми зв'язку між містом і селом. Він радив ширше залучати до шефської роботи трудівників заводів і фабрик, використовуючи при цьому найбільш доступні і зрозумілі масам форми і методи співробітництва. «...Встановити зносини між робітниками міста і працівниками села,— писав Володимир Ілліч,— встановити між ними ту форму товариськості, яка між ними може бути легко створена,— це наш обов'язок, це одне з основних завдань робітничого класу, який стоїть при владі»⁵.

Розробляючи план побудови нового суспільства, В. І. Ленін обґрунтував і завдання робітничого класу у перебудові села, показав його роль у виробничому і духовному житті сільських трудівників. «...Ми можемо і повинні використати нашу владу на те,— писав Володимир Ілліч,— щоб дійсно зробити з міського робітника провідника комуністичних ідей в середовище сільського пролетаріату»⁶.

У сучасних умовах, коли соціалістичне суспільство вступило у новий етап свого розвитку, відбулися принципові зміни і в суспільному житті на селі, які наклали відбиток і на шефську роботу трудівників міста. Зв'язки промислових підприємств, наукових закладів з колгоспами стали на сучасному етапі міцнішими, різноманітнішими. Традиційні зв'язки, писала 27 грудня 1977 року газета «Правда», набрали тепер форми творчої співдружності міських і сільських колективів, обміну досвідом технічними досягненнями. На селі за участю представників міста впроваджуються промислові методи організації виробництва. Партія розглядала і розглядає шефство міста над селом як один з важливих засобів створення таких відносин між робітничим класом і селянством, які дозволяють: «...добитися надійного забезпечення країни продовольством і сільськогосподарською сировиною... Йти все далі по шляху зближення матеріальних і культурно-побутових умов життя міста і села...»⁷.

Керуючись настановами березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, а також рішеннями XXIII з'їзду партії (березень — квітень 1966 р.), місцеві партійні організації в нових історичних умовах розробили конкретні заходи по організації шефської допомоги робітничого класу колгоспному селянству. Квітневий (1965 р.) пленум ЦК Компартії України, наприклад, зобов'язав обкоми, міськкоми і райкоми партії, господарські і громадські організації республіки розгорнути роботу по наданню шефської допомоги колгоспам і радгоспам у виконанні підшефними господарствами державних планів і взятих соціалістичних зобов'язань, в успішному здійсненні завдань по дальшому розвитку сільськогосподарського виробництва⁸.

На етапі розвинутого соціалізму шефська допомога робітничого класу селянству виділяється багатством форм і змісту. Дальшого розвитку набули традиційні форми шефської допомоги, зв'язані з передачею підшефним господарствам машин, різного виду механізмів та обладнання, участю робітничого класу у будівництві виробничих та соціально-культурних об'єктів на селі. Тільки за роки восьмої п'ятирічки промислові підприємства Львівщини, наприклад, виготовили і передали підшефним колгоспам і радгоспам 289 різноманітних машин та механізмів, запчастин на 347,4 тис. крб., 18 силових трансформаторів потужністю 1680 кіловат, 2177 т металу, механізували і побудували 305

⁵ Там же, стор. 349—350.

⁶ Там же, стор. 349.

⁷ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 54—55.

⁸ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 2, К., 1977, стор. 842—843.

кормоцехів і тваринницьких приміщень, допомогли відремонтувати 652 трактори і автомобілі, 2180 двигунів, 2323 інші сільськогосподарські машини⁹. Машинобудівники Харкова виготовили за цей же період для колгоспів і радгоспів області 500 доільних установок «Волга», 700 розкидувачів мінеральних добрив, 200 транспортерів для прибирання гною та інші механізми¹⁰.

За роки восьмої п'ятирічки за допомогою шефів у колгоспах і радгоспах республіки було збудовано 372 тваринницьких приміщення, 90 механізованих майстерень, 370 гноесховищ, силосних споруд на 380 тис. тонн, 222 кормоцехи, механізовано 254 ферми, споруджено теплиць загальною площею більше 100 гектарів, передано на мільйони карбованців машин, механізмів, обладнання¹¹.

Після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС для колективів промислових підприємств виробничі справи трудівників колгоспів і радгоспів стали їх кровною справою. «Трудівники села працюють і для нас. Отож їхні турботи — це і наші кровні інтереси», — писали в газеті «Вільне життя» від 14 квітня 1972 р. робітники Тернопільського бурякокомбайнового заводу. Невідкладні проблеми сільських трудівників обговорювались на засіданнях партійних, профспілкових, комсомольських комітетів промислових підприємств, будов і транспорту.

В умовах науково-технічного прогресу особлива роль у шефській роботі приділялась комплексній механізації сільськогосподарських робіт, електрифікації виробничих процесів. Оскільки не кожне промислове підприємство могло справитись з цією роботою, то за колгоспами і радгоспами партійні організації закріпляли по кілька підприємств, серед яких були головні¹². У 1967 р. 755 трудових колективів і організацій Києва подавали шефську допомогу 528 колгоспам і радгоспам області, 203 промислових підприємства Львівщини — 140 колгоспам¹³. Великі підприємства брали по кілька підшефних колгоспів. Шефами були окремі цехи і виробничі дільниці. Наприклад, у 1970 р. колектив Харківського тракторного заводу здійснював шефство над 21 сільськогосподарським колективом. Своїми силами цехи заводу у 1969 р. електрифікували 40 виробничих і культурно-побутових об'єктів, змонтували 14 кормороздатчиків і 26 транспортерів для прибирання гною, механізували 39 ферм, обладнали 18 пунктів технічного обслуговування, виготовили 110 стендів з наочною агітацією, організували 22 виїзди агіткультбригад і т. п.¹⁴. Шефи, поділивши між собою обов'язки, вели роботу в колгоспах комплексно, що дозволило краще використовувати можливості промислових підприємств і враховувати потреби підшефних господарств.

Після Березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС було доручено Держплану, Державному Комітетові по енергетиці і електрифікації, Міністерству сільського господарства, вченим розробити план широкої електрифікації сільського господарства на найближчі роки. Розроблений план передбачав участь робітничого класу в електрифікації села.

⁹ «Вільна Україна», 19 серпня 1970 р.

¹⁰ Відрадли успіхи, широкі горизонти, Харків, 1971, стор. 44.

¹¹ Б. П. Ковалевский. Укрепление союза рабочего класса и колхозного крестьянства (1959—1970), К., 1972, стор. 83—84.

¹² ПА ІІІ при ЦК Компартії України. ф. 1, оп. 208, спр. 393, арк. 86—106.

¹³ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 5, оп. 37, спр. 762, арк. 59—60; «Сільські вісті», 21 листопада 1970 р.

¹⁴ Партархів Харківського обкому Компартії України, ф. 69, оп. 42, спр. 9, арк. 15, 57, 58.

Промислові підприємства Києва, Харкова, Дніпропетровська, Львова та інших міст брали на себе зобов'язання провести ремонт колгоспних ліній електропередач і передати їх державним енергосистемам, відремонтувати і встановити електродвигуни, підготувати електромонтерів з числа колгоспників тощо. Так, трудящі Чернівців у 1965—1968 рр. відремонтували і встановили у підшефних господарствах 12 силових трансформаторів, 114 електродвигунів, провели більше 20 км ліній електропередач¹⁵⁻¹⁶. Наприкінці 60-х років в республіці в основному було завершенно суцільну електрифікацію колгоспів та радгоспів. Велику роль у цьому відіграла шефська допомога міста селу.

Дальший розвиток науково-технічного прогресу вимагав від робітничого класу поліпшення організаційно-технічної допомоги, пов'язаної з запровадженням машин і передових методів праці. Ця робота повинна була здійснюватись протягом тривалого періоду і поєднуватись з іншими видами робіт. Окремі промислові підприємства Москви, Ленінграда, Києва та інших міст в кінці восьмої п'ятирічки перейшли від укладення річних договорів про шефську допомогу до розробки перспективних планів шефства. У жовтні 1970 р. почин передових підприємств по складанню перспективних планів шефської допомоги був схвалений ЦК КЛРС і ВЦРПС¹⁷.

Перспективне планування шефської роботи партійні організації Дніпропетровська розробляли спільними зусиллями робітничих колективів та колгоспників. Складаючи такий план шефської допомоги трудящим Солонянського району, парторганізації Ленінського району міста відновібно до потреб господарств передбачили будівництво зрошувальних систем, спорудження ряду комплексів по виробництву на промисловій основі продуктів тваринництва, подання допомоги по технічному обслуговуванню машин, у створенні сільської будівельної індустрії тощо. Згідно перспективного плану парторганізації Кіровського району міста за роки дев'ятої п'ятирічки у підшефному Покровському районі спорудили зрошувальну систему, побудували 13 механізованих токів, 50 пунктів технічного обслуговування тракторів, викопали 17 силосних траншей, комплексно механізували 12 тваринницьких ферм, електрифікували 210 виробничих приміщень, збудували 7 тракторних станів, 6 будинків культури, 4 побутових комбінати, 4 школи, лікарню — всього понад 160 об'єктів¹⁸. В цілому по області за роки дев'ятої п'ятирічки за допомогою шефів було споруджено зрошувальні системи, які дали змогу оросити 13950 га, збудовано 276 силососховищ, 802 пункти технічного догляду машин, 47 таборів праці і відпочинку і виконано ряд інших робіт, пов'язаних з механізацією виробничих процесів¹⁹.

Розгорнулася в кінці восьмої п'ятирічки робота шефів по спорудженню об'єктів малого зрошування. Промислові підприємства Київщини, наприклад, у ті роки осушили 16,6 тис. га земель, власними силами збудували водойми і зрошувальні системи для зрошування площі в 12 тис. гектарів²⁰.

ЦК Компартії України і Рада Міністрів УРСР схвалили ініціативу

¹⁵⁻¹⁶ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 230, спр. 360, арк. 60: «Радянська Буковина», 24 березня 1968 р.

¹⁷ Сборник постановлений ВЦСПС, М., 1971, стор. 19.

¹⁸ Партархів Дніпропетровського обкому Компартії України, ф. 9870, оп. 1, спр. 107, арк. 64, 249; Курсом мартовського Пленума, М., 1975, стор. 340.

¹⁹ Є. Кагаловський. З жовтневих джерел. — «Економіка Радянської України», 1977, № 7, стор. 15.

²⁰ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 5, оп. 37, спр. 552, арк. 203.

партійних організацій і колективів колгоспів та радгоспів Мар'їнського району Донецької області про використання місцевих водних ресурсів для будівництва зрошувальних систем. Трест «Запоріжбуд» згідно з перспективним планом за два роки побудував у колгоспі «Зоря комунізму» Василівського району зрошувальну систему на площі 2400 га. Шефи спорудили водоймище на 20 тис. куб. води, прорили 5 км магістрального каналу, проклали трубопроводи, поставили насосну станцію. Загальна вартість виконаних робіт перевищила 1 млн. крб.²¹ До 1975 р. площа зрошуваних земель в республіці досягла 400 тис. гектарів²².

Партійні організації Львівської, Волинської, Тернопільської та інших областей націлювали промислові підприємства на організацію допомоги колгоспам в осушенні перезволожених і заболочених земель. У роки восьмої п'ятирічки 45 промислових підприємств і будівельних організацій Тернополя осушили 24,3 тис. гектарів земель. Терехівський район Тернопільської області вийшов переможцем у республіканському соціалістичному змаганні районів по осушенню боліт та заболочених земель, і йому було присуджено республіканський перехідний Червоний прапор з видачею першої грошової премії²³.

Характерною особливістю шефської роботи промислових колективів міста було те, що вони зосереджували зусилля на комплексній механізації і автоматизації виробничих процесів у колгоспах, на передачі сільським трудівникам досвіду організації виробництва, передових методів праці. Колектив Черкаського екстрактно-консервного заводу, наприклад, здійснюючи шефство над колгоспом «Дружба» Черкаського району, в перспективному плані передбачив встановити на молочно-товарній фермі господарства автоматизовану доїльну установку «Імпульс», механізувати роздачу кормів, розробити і обладнати нову технологічну лінію на місцевому плодоконсервному заводі, подати допомогу в освоєнні заводом овочевих та фруктових консервів 25 найменшань²⁴.

Значний вклад внесли шефи республіки у хімізацію сільськогосподарського виробництва. Ще у 1964 р. колективи ряду промислових підприємств, вузів та науково-дослідних установ Ворошиловградської, Донецької, Київської і Одеської областей виступили з ініціативою про обладнання в підшефних сільських районах агрохімічних лабораторій²⁵. Ця ініціатива була підтримана партійними організаціями міст республіки. Так, Жовтневий райком партії Дніпропетровська ухвалив рішення про створення і обладнання центральної агрохімлабораторії у Петропавлівському районі та у 8 дослідно-показових господарствах району²⁶. У Львівській області у 1965 р. шефи обладнали 47 агрохімлабораторій²⁷. У роки восьмої п'ятирічки за допомогою шефів на місцях була створена мережа земельних агрохімлабораторій, які розгорнули велику роботу по проведенню аналізу ґрунтів, складанню агрохімічних картограм і рекомендацій щодо внесення добрив. Ці заходи сприяли

²¹ «Сільські вісті», 30 червня 1971 р.

²² На шляхах комуністичного будівництва, К., 1977, стор. 69.

²³ М. М. Кватіра. Згуртовані єдиною метою, Львів, 1977, стор. 20–27.

²⁴ «Сільські вісті», 30 червня 1971 р.

²⁵ М. М. Кватіра, В. П. Шкварень. Із історії шефської допомоги міст України в інтенсифікації колгоспного виробництва (1954–1970 рр.) — Наукові праці з історії КППРС. Вип. 81, К., 1976, стор. 110.

²⁶ Партархів Дніпропетровського обкому Компартії України, ф. 9870, оп. 1, спр. 261, арк. 29.

²⁷ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 2941, оп. 1, спр. 151, арк. 118.

підвищенню врожайності полів, запровадженню нових методів ведення господарства.

Важливою віхою у розвитку шефської допомоги промислових підприємств селу став липневий (1970 р.) Пленум ЦК КПРС, на якому вказувалося, що « в наш час ніхто не має права стояти осторонь розв'язання великого народногосподарського, політичного завдання, яким є даліше значне піднесення сільськогосподарського виробництва»²⁸. Пленум зосередив увагу партійних, господарських організацій на дальшій механізації виробничих процесів на селі, наголосив на необхідності раціонального використання наявних у підшефних господарствах машин і механізмів, впровадження передової технології виробництва сільськогосподарської продукції.

Так, промислові підприємства Кіровограда, Знам'янки та інших міст Кіровоградської області виготовили для ферм Знам'янського району ряд вузлів і деталей для механізації робіт і допомогли у їх монтажі. Робітники та інженерно-технічні працівники розробили проекти механізації кормоцехів за допомогою пульта управління і реалізували їх на практиці²⁹. Київський завод «Ленінська кузня» у підшефному колгоспі ім. Комінтерну Обухівського району за роки дев'ятої п'ятирічки власними силами спорудив кормоцех з централізованим пультом управління і повним технологічним циклом приготування кормів, корівник на 200 голів, два криті токи, котельню, обладнану автоматизованим котлоагрегатом, виготовленим на заводі, механізував кормоприготування, допоміг обладнати механічну майстерню, побудував ряд житлових побутових приміщень. У першому році десятої п'ятирічки близько 600 промислових підприємств і організацій столиці виконали в радгоспах і колгоспах області робіт на суму понад 15 млн. карбованців³⁰.

За роки дев'ятої п'ятирічки промислові підприємства республіки виготовили і передали колгоспам більш як 32 тис. кормоподрібноувачів, понад 10 тис. силосозбиральних комбайнів, обладнання для 300 комбікормових заводів, величезну кількість запчастин для тракторів і сільськогосподарських машин³¹.

Робітники промислових підприємств республіки широко організували навчання колгоспників передовим методам праці, яке здійснювалося як шляхом безпосередньої праці кваліфікованих робітників у колгоспах, так і організації шкіл, семінарів на промислових підприємствах, а також спільної роботи заводських і сільських раціоналізаторів та винахідників.

Найбільш поширеною формою передачі передових методів праці лишилися виїзди спеціальних робітничих бригад у підшефні колгоспи. У господарства Харківщини в окремі періоди виїжджало 310 бригад кваліфікованих робітників з промислових підприємств міста³². Бригада миколаївського машинобудівного заводу «Дормашина» на прохання колгоспників області розробила оригінальну конструкцію змішувача-запарника для приготування кормів на фермах. Спеціалісти підраховали, що кожен такий змішувач-запарник давав господарству 3657 крб. економії³³.

²⁸ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 3, К., 1972, стор. 64.

²⁹ «Сільські вісті», 18 лютого 1970 р.

³⁰ «Сільські вісті», 14 січня, 18 вересня 1977 р.

³¹ Курсом мартовського Пленуму, стор. 71.

³² ПД НП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 208, спр. 2486, арк. 196.

³³ О. П. Григоренко. Шефська допомога робітничого класу працівникам сільського господарства УРСР в роки дев'ятої п'ятирічки. — «УІЖ», 1977, № 6, стор. 68.

Для колгоспників нерідко організовувались семінари в цехах промислових підприємств, на яких знайомили з передовим досвідом роботи. Так, на Одеському заводі радіально-свердлильних верстатів працював семінар сільських механізаторів. Інженерно-технічні працівники і новатори знайомили представників села з швидкісними методами обробки металів, з досвідом організації ремонту тракторів вузловим методом і реставрації спрацьованих деталей³⁴. Підприємства Львова за 1966 р. підготували для колгоспів 233 слюсарі, токарі, електрозварники. У 1967 р. тільки підприємства Шевченківського району міста підготували 115 кваліфікованих спеціалістів для колгоспного виробництва³⁵.

Значну користь приносили семінари, організовані шефами на місцях, в селі. У 1973—1974 рр. одеський завод ім. Жовтневої революції проводив семінар на базі Татарбунарського районного об'єднання «Сільгосптехніка». Слухачі ознайомились з виставкою інструментів і пристроїв для токарних, фрезерувальних, слюсарних, зварювальних, розточувальних, стругальних робіт, вивчили передові прийоми праці новаторів³⁶.

Партійні організації міст допомагали сільським новаторам у розвитку раціоналізаторства і винахідництва. У роки дев'ятої п'ятирічки проводились наради-зустрічі заводських і сільських умільців, організовувались конкурси на кращі винаходи і раціоналізаторські пропозиції. Партійні організації Харківщини, Тернопільщини, Запорізької, Закарпатської та інших областей щороку проводили огляди на краще промислове підприємство по роботі з сільськими умільцями. Так, раціоналізатори Запоріжжя у 1971 р. допомогли своїм колегам з села впровадити 117 раціоналізаторських пропозицій з річною економією 84 тис. крб., у 1972 р.— 3560 рацпропозицій, зекономлено 1,7 млн. крб. У 1975 р. у колгоспах республіки в технічній творчості брали участь 45625 чол. При допомозі міських раціоналізаторів ними було впроваджено 31534 рацпропозиції і 138 винаходів, що дало економічний ефект на суму 84 млн. крб. Всього за роки дев'ятої п'ятирічки реалізовано за допомогою шефів 162980 раціоналізаторських пропозицій і 257 винаходів, в результаті чого зекономлено понад 300 млн. карбованців³⁷.

Значну допомогу подавав робітничий клас трудівникам села у вивченні досвіду праці сільських і міських новаторів. У Лозівському районі Харківської області, наприклад, у с. Світлице було організовано міжколгоспний учбовий комбінат. З участю шефів там побудовано учбовий корпус, 6 житлових корпусів на 300 чол., клуб, їдальню, бібліотеку з читальним залом. За роки дев'ятої п'ятирічки на комбінат пройшли перепідготовку по місячній і двотижневій програмі 4800 колгоспників, в тому числі: 1100 трактористів-машиністів, 512 майстрів машинного доїння, 214 бригадирів комплексних і тракторних бригад, 94 ланкових та ін. Основна увага в навчальних планах приділялась вивченню нової техніки, технології виробництва, передового досвіду. Заняття вели досвідчені спеціалісти, новатори виробництва, вчені.

Для вивчення передового досвіду новаторів в окремих містах відкривались спеціальні клуби раціоналізаторів і винахідників. Одним перших в республіці розгорнув свою діяльність клуб раціоналізаторів

³⁴ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 214, спр. I, арк. 19.

³⁵ Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, оп. 8, спр. 1533, арк. 13, спр. 89, арк. 41.

³⁶ О. П. Григоренко. Назв. праця, стор. 71.

³⁷ Архів Укрпрофради, ф. Р-2605, оп. 8, спр. 8166, арк. 56, 93; «Робітничий гасет», 25 квітня 1972 р.

м. Дрогобича, у якому працювало 8 секцій, в тому числі і секція сільських умільців. Для відвідувачів клубу організувались виставки, зустрічі міських і сільських раціоналізаторів, проводились конференції з проблем технічної творчості, що сприяло впровадженню досягнень новаторів у сільськогосподарське виробництво³⁸.

Партійні організації Донецької області, враховуючи, що окремі промислові підприємства не могли задовольнити потреб підшефних колгоспів, при міській партійній організації Донецька створили постійно діючу комісію сприяння технічному прогресу на селі. Комісія вивчала можливості промислових підприємств по виконанню замовлень села, розміщувала їх замовлення на підприємствах і координувала виробничі зв'язки підприємств і колгоспів. Створені при міськкоммах і райкоммах партії шефські комісії уклали договори між шефами і підшефними господарствами, організували обмін досвідом шефської роботи, науково-технічні конференції. До їх складу входили секретарі партійних організацій, заступники директорів промислових підприємств, представники радянських органів. Комісії, спираючись у своїй діяльності на шефські ради, що діяли на великих підприємствах багатьох міст і промислових центрів, розробляли перспективні плани шефської роботи, організували перевірку виконання зобов'язань, узагальнювали досвід роботи шефських підприємств³⁹.

В умовах розвинутого соціалізму значно зростала роль ідейно-виховної роботи. Розробляючи п'ятирічні плани шефської допомоги, міські парторганізації враховували завдання і у галузі політико-виховної, культурно-масової роботи. Вони направляли до сільських районів, а часто і закріпляли за ними кращих своїх лекторів, доповідачів, формували спеціальні пропагандистські групи. Так, для роз'яснення рішень XXIII з'їзду КПРС Дніпропетровський обком партії закріпив за районами 447 лекторів. В свою чергу районні комітети виділяли для проведення масово-політичної роботи своїх ідеологічних працівників⁴⁰. У роки восьмої п'ятирічки шефи організували читання циклів лекцій з питань теорії і практики соціалістичного і комуністичного будівництва. У 1965 р. ними у селах республіки прочитано 3140 циклів лекцій⁴¹.

Активну культурно-масову роботу проводили агіткультбригади, агітпоїзди, агітмашини. Ще на початку 60-х років у всіх районах Вінницької області діяли пересувні автоклуби з установками денного кіно, магнітофонами і плівками записів бесід передовиків виробництва, стендами про досягнення і перспективи розвитку економіки колгоспу, району, області, республіки і Союзу РСР. Агітмашини і поїзди супроводжували лектор і культбригада⁴². Агітбригади і агітклуби формувались також і на промислових підприємствах. Горлівський міськком партії Донецької області, наприклад, виділив для обслуговування сільського населення 15 агіткультбригад, які формувались на базі культосвітніх закладів промислових підприємств міста. Агіткультбригади виступали з концертами, подавали допомогу сільським культармійцям у випуску бойових листків, блискавок, радіогазет, в організації свят урожаю, Першого снопа, Серпа і Молота і т. д.⁴³.

³⁸ Н. А. Сероштан. На магістральному пути розвитку сільського господарства, Харків, 1976, стор. 55—56; «Изобретатель и рационализатор», 1974, № 4, стор. 7.

³⁹ ПА ІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 214, спр. 478, арк. 40; Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 17, оп. 15, спр. 236, арк. 94.

⁴⁰ ПА ІПІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 208, спр. 846, арк. 151, 180.

⁴¹ Там же, оп. 216, спр. 167, арк. 144.

⁴² Там же, спр. 236, арк. 5.

⁴³ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 232, оп. 12, опр. 35, арк. 32.

Досвід масової роботи шефів широко використовували партійні організації колгоспів і радгоспів. За прикладом шефів колгоспні агітатори в роки восьмої п'ятирічки стали застосовувати у масовій роботі технічні засоби.

Значний вклад у масову роботу на селі вносили гуртки художньої самодіяльності промислових підприємств, які виїжджали у підшефні господарства з творчими звітами, брали участь у святах Серпа і Молота та інших революційних і трудових святах. Свято Серпа і Молота для партійних організацій Дніпропетровська і підшефних колгоспів області перетворювалось у свято-огляд творчої співдружності. Під час його проведення парторганізації підприємств і колгоспів підбивали підсумки виконання соціалістичних зобов'язань, звітували про свої виробничі і культурні досягнення, виявляли нові резерви і можливості для дальшого співробітництва⁴⁴.

Активно працювали з сільськими трудівниками і професійні творчі колективи. Основними формами їх зв'язку з трудівниками соціалістичних ланів були виїзди на гастролі у села, запрошення сільських глядачів на вистави. Тільки в роки восьмої п'ятирічки театральні колективи республіки давали на селі щороку понад 8 тис. вистав, обслуговуючи до 2,5 млн. глядачів. Жителі села знайомились із програмами хорової капели «Думка», Державної заслуженої капели бандуристів УРСР, Державного українського народного хору ім. Г. Верьовки та іншими професійними колективами⁴⁵. Професійні колективи налагоджували і підтримували також постійні зв'язки з гуртками художньої самодіяльності сільських клубів і будинків культури. «Можна тільки вітати, — відзначав на XXV з'їзді КПРС товариш Л. І. Брежнев, — що дедалі більшої широти набуває шефство наших театрів, літературно-художніх журналів над заводами, колгоспами... Відбувається життєдайний процес збагачення мистецтва знанням життя і, з другого боку, дальшого прилучення багатомільйонних мас трудящих до цінностей культури»⁴⁶.

Значний вклад внесли промислові підприємства і творчі професійні колективи у підготовку культосвітніх кадрів, у зміцнення матеріальної бази сільських закладів культури. Професійні творчі колективи постійно організовували на базі заслуженої хорової капели «Думка», Черкаського народного хору, заслуженого Закарпатського народного хору, Гуцульського ансамблю пісні та танцю та інших творчих колективів семінари керівників художньої самодіяльності. Професійні артисти, співаки давали сільським аматорам поради, вчили їх мистецтву творити, передавали їм костюми, декорації, освітлювальну апаратуру і т. п. Так, Київський російський драматичний театр ім. Лесі Українки подавав допомогу учасникам художньої самодіяльності с. Красна Слобідка Обухівського району на Київщині в постановці п'єси, передавав їм театральні костюми. Тільки протягом 1965—1966 рр. професійні театри подарували сільським клубам обладнання більше як на 75 тис. крб. Культосвітні заклади підприємств Дніпропетровської області за 1965 р. передали підшефним клубам 136 комплектів музичних інструментів, 270 костюмів для учасників художньої самодіяльності, 200 картин і портретів, 266 стендів, 635 комплектів шашок, шахів

⁴⁴ Партархів Дніпропетровського обкому Компартії України, ф. 9870, оп. 1, спр. 252, арк. 34, 38.

⁴⁵ «Сільські вісті», 11 лютого 1971 р.

⁴⁶ Матеріали XXV з'їзду КПРС, стор. 89.

та інших ігор. Сільським бібліотекам передали 70 тис. примірників художньої, політичної та сільськогосподарської літератури ⁴⁷.

Шефство професійних творчих колективів і культосвітніх закладів промислових підприємств над сільськими клубами і бібліотеками сприяло піднесенню масово-культурної роботи на селі. Зростала виконавська майстерність сільських аматорів, збагачувався репертуар, збільшувалася кількість учасників художньої самодіяльності.

Плодогворним було співробітництво промислових підприємств, театрално-концертних колективів і підшефних господарств в розвитку культури на селі. У ряді міст і промислових центрів укладалися тристоронні договори про співробітництво. Так, Львівський театр опери та балету, завод «Кінескоп» і колгосп ім. Жданова Кам'янсько-Бузького району дружбу і співробітництво підтримують з 1939 р. У договорі, укладеному між ними, колектив театру зобов'язувався надавати допомогу учасникам художньої самодіяльності заводу і колгоспу, планував творчі звіти колективу перед трудящими села, які, в свою чергу, зобов'язувались брати участь в обговоренні нових вистав і постановок театру, популяризувати його творчість. На спільних творчих звітах сільської і заводської художньої самодіяльності були завжди присутніми артисти і режисери театру ⁴⁸.

З 1960 по 1970 р. кількість самодіяльних гуртків при сільських клубах зросла з 79 500 до 123 тис., число учасників в них перевищило 1,8 млн. чоловік ⁴⁹.

Певний вклад внесли шефи у створення і організацію роботи сільських університетів культури. У 1963 р. в селах республіки діяло 1380 народних університетів, у тому числі 452 у колгоспах, 30 у радгоспах, 746 при клубах, 91 при інших установах, у 1975 р. — 2139, в яких навчалось 420 854 слухачі ⁵⁰. Київська державна консерваторія ім. П. І. Чайковського шефувала над сільським університетом культури у Фастівському районі. Під час Всесоюзного огляду університетів культури фахівців було відзначено дипломом I ступеня ⁵¹.

Діяльність народних університетів перебувала під неослабним контролем партійних організацій, творчих і мистецьких колективів міст. На допомогу університетам республіканська публічна бібліотека ім. КПРС розсилала на місця методично-бібліографічні матеріали, головне управління кінофікації і кінопрокату — ановані каталоги повнометражних, науково-популярних, хронікально-документальних і художніх фільмів. Українські студії поповнювали фільмофонд університетів культури щорічно 40 діафільмами. Міські партійні організації за допомогою промислових підприємств і державних закладів культури внесли гідний вклад і у створення народних музеїв. Багато їх було відкрито в селах республіки в дні святкування 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Якщо у 1958 р. в селах республіки діяло близько 400 народних музеїв, то в 1970 р. — більш як 5 тис., а також близько 7 тис. кімнат-музеїв ⁵².

⁴⁷ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 779, оп. 5, спр. 114, арк. 1—2; Архів Міністерства культури УРСР, ф. 4, оп. 8, спр. 178, арк. 160; Архів Укрпрофради, ф. Р-2605, оп. 7, спр. 4295, арк. 2.

⁴⁸ «Ленінська молодь», 2 липня 1970 р.

⁴⁹ Архів Міністерства культури УРСР, ф. 4, оп. 1, спр. 50, арк. 52.

⁵⁰ Л. А. Шевченко, Народні університети на Україні. К., 1963, стор. 12; «Трибуна лектора», 1977, № 3, стор. 20.

⁵¹ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 779, оп. 5, спр. 114, арк. 2.

⁵² Архів Міністерства культури УРСР, ф. 4, оп. 1, спр. 121, арк. 46—49; «Соціалістична культура», 1970, № 6, стор. 23.

Отже, шефська допомога робітничого класу та радянської інтелігенції селу набрала в нових історичних умовах дальшого розвитку. Серед різноманітних форм і методів цієї роботи заслуговує схвалення практика складання перспективних планів шефської роботи з врахуванням економічного напрямку розвитку підшефних господарств, а також комплексне забезпечення потреб колгоспного села — подання виробничої, масово-політичної і культурно-освітньої допомоги. Зв'язки між промисловими підприємствами і колгоспами вели до появи спільних планів-зобов'язань, проведення спільних зборів та вечорів-зустрічей. Через шефські зв'язки село сприймало і засвоювало передову соціалістичну культуру виробництва, яка ґрунтується на сучасній техніці і технології, найбільш досконалих формах організації праці, а також знання, освіти, культуру.

«Шефство міста над селом, — говорив товариш Л. І. Брежнев, — це одна з революційних традицій робітничого класу. Треба цю традицію дбайливо берегти і розвивати, зміцнювати дружбу між містом і селом»⁵³. Шефська допомога зближує місто з селом, робітничий клас з колгоспним селянством, сприяє розвитку соціальної однорідності суспільства, яка є одним з найважливіших завдань будівництва комунізму.

В. Ф. Плисюк (Львов), О. И. Семкив (Львов)

РАЗВИТИЕ КПСС ЛЕНИНСКИХ ИДЕЙ
ШЕФСТВА ГОРОДА НАД СЕЛОМ

Резюме

В статті на прикладі діяльності партійних організацій республіки показана реалізація ленинських ідей шефства міста над селом в умовах розвинутого соціалізму.

⁵³ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 1, стор. 370.

Повідомлення

До 35-річчя Перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.

РОЛЬ ПРОФСПІЛОК У РОЗГОРТАННІ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗМАГАННЯ
ТРУДЯЩИХ ВИЗВОЛЕНИХ РАЙОНІВ УРСР (1943—1945 рр.)

С. Л. КАЛИТКО (Київ)

З початком вигнання фашистських окупантів з радянської землі постало невідкладне завдання відбудови народного господарства визволених районів. Для забезпечення успіху в цій важливій справі необхідно було мобілізувати енергію, знання й досвід широких мас трудящих. Комуністична партія, керуючись вказівкою В. І. Леніна про те, що в ході соціалістичного змагання з'являється можливість «...залучити дійсно більшість трудящих на арену такої роботи, де вони можуть проявити себе, розгорнути свої здібності, виявити таланти, яких в народі—непочате джерело...»¹, надавала великого значення його розвитку та участі профспілок у його організації. І вже на кінець 1945 р. змаганням було охоплено 79,5% робітників і службовців УРСР².

Мета даного повідомлення — розкрити питання партійного керівництва діяльністю профспілок по організації соціалістичного змагання трудящих на визволеній території УРСР у 1943—1945 рр.³

У березні 1944 р. Політбюро ЦК ВКП(б) розглянуло пропозиції Всесоюзної Центральної Ради професійних спілок, пов'язані з проведенням XII пленуму ВЦРПС⁴. Одним з головних питань, що розглядалися на пленумі, було питання про розвиток соціалістичного змагання. Пленум закликав профспілкові організації поліпшити роботу по розгортанню Всесоюзного соціалістичного змагання з метою забезпечення трудового піднесення мас для посилення допомоги фронту, висунув перед ними завдання залучити до участі в змаганні всіх трудящих, на якій би ділянці виробництва вони не працювали. В постанові пленуму було визначено порядок підбиття підсумків змагання на підпри-

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 35, стор. 189.

² Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 3, К., 1969, стор. 175.

³ Окремі аспекти цієї теми вже висвітлено в ряді публікацій. Див.: М. О. Буцько, О. С. Масний. В ім'я перемоги. Комуністична партія України на чолі всенародної боротьби за відбудову важкої промисловості республіки в роки Великої Вітчизняної війни, К., 1967; М. В. Коваль. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны, К., 1977; А. Слуцкий, В. Сидоренко. Профсоюзы Украины после победы Великого Октября, М., 1961; О. М. Стадник. Діяльність профспілкових організацій на визволеній від німецько-фашистських загарбників території України (1943—1945 рр.). — «УІЖ», 1959, № 6; Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941—1945 рр., т. 3; та ін.

⁴ Див.: Історія КПРС, т. 6, кн. 1, К., 1974, стор. 376.

емствах, вказувалося на необхідність посилення морального заохочення його переможців тощо⁵.

У постанові ЦК ВКП(б) «Про найближчі завдання партійних організацій КП(б) Білорусії в галузі масово-політичної і культурно-освітньої роботи серед населення» (серпень 1944 р.), яка мала важливе значення для всіх визволених районів країни, перед профспілками ставилися, як першорядні, завдання всебічного розвитку соціалістичного змагання, зміцнення трудової дисципліни і виховання у робітників і службовців соціалістичного ставлення до праці⁶.

Обласні комітети партії звертали велику увагу на розвиток соціалістичного змагання в рішеннях своїх пленумів з організаційно-масових питань при обговоренні справ партійного керівництва профспілковими організаціями, а також при проведенні нарад з профспілковим активом. Так, у 1944 р. бюро Сталінського обкому КП(б)У розглянуло питання про роботу завкому Сталінського металургійного заводу, бюро Дніпропетровського обкому партії заслухало доповідь Нікопольського міського КП(б)У про керівництво профспілками. Наради керівників обласних профспілкових організацій відбулися протягом 1944 р. в Запорізькій, Сталінській та Сумській областях. Партійні комітети, проаналізувавши роботу профспілок, вказали на недоліки і вжили заходів щодо їх усунення, в тому числі й у справі розвитку соціалістичного змагання⁷.

Керуючи розгортанням змагання, партійні організації ставили перед профспілками завдання підтримувати почини, спрямовані на його розвиток, впроваджувати їх у кожному трудовому колективі. Так, бюро Київського обкому КП(б)У в 1944 р. доручило профспілкам та іншим громадським організаціям активізувати масове залучення трудящих до участі в змаганні на честь 1-го Травня, ініціатором якого був колектив робітників московського заводу «Красный пролетарий», а також на честь 27-ї річниці Великого Жовтня та першої річниці визволення Києва⁸.

З метою активізації діяльності профспілок у справі розгортання змагання влітку 1944 р. було проведено збори профспілкового активу республіки за матеріалами XII пленуму ВЦРПС. Партійні організації Ворошиловградської, Дніпропетровської, Харківської та інших областей згідно з рішеннями обкомів КП(б)У подали допомогу у проведенні цього заходу в усіх містах і районах⁹. З 1 по 10 червня 1944 р. на Сталінській (нині — Придніпровська) залізниці відбувся єдиний профдень на тему: «Виконання рішень XII пленуму ВЦРПС по дальшому розгортанню Всесоюзного соціалістичного змагання»¹⁰.

Максимум зусиль для виконання партійних рішень про участь профспілок у розвитку змагання докладали керівні органи галузевих профспілок. Центральні й республіканські комітети профспілок застосовували різноманітні форми роботи: обговорювали питання про соціалістичне змагання на пленумах, узагальнювали й поширювали передовий досвід виробничників, брали участь в організації змагання між

⁵ Профсоюзы СССР. Документы и материалы, т. 3, М., 1963, стор. 320—324.

⁶ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, т. 6, М., 1971, стор. 111.

⁷ ПА III при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 18, спр. 125, арк. 32, 44, 66; спр. 335, арк. 13, 14; спр. 859, арк. 2.

⁸ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 5, оп. 1, спр. 395, арк. 230, спр. 413, арк. 318; спр. 427, арк. 296; спр. 528, арк. 41.

⁹ ПА III при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 18, спр. 125, арк. 78; спр. 152, арк. 50; спр. 332, арк. 28; спр. 412, арк. 24.

¹⁰ Там же, ф. 1, оп. 18, спр. 412, арк. 25.

окремими підприємствами та підприємствами різних галузей промисловості, подавали постійну допомогу профспілковим комітетам фабрик, заводів, установ у розгортанні змагання. Питання соціалістичного змагання обговорювалися в 1944 р. на пленумах центральних комітетів профспілок робітників кам'яновугільної промисловості Донбасу, чорної металургії Півдня, на республіканських конференціях інших галузевих профспілок¹¹. Президія ЦК профспілки робітників залізничної промисловості Півдня брала участь в організації змагання між колективами рудників Криворізького басейну та гірників Кривбасу й Донбасу¹².

Велике значення для втілення в життя рішень партії про розвиток соціалістичного змагання мала робота низових профспілкових організацій — фабричних, заводських, цехових комітетів. Спираючись на них, партійні організації залучали до участі в змаганні найширші маси трудящих. Організаторська робота міських та районних комітетів КП(б)У була спрямована на активізацію участі профорганізацій у розгортанні змагання. Так, у рішеннях, прийнятих з цього приводу в 1944—1945 рр. Вінницьким міськкомом та Дарницьким райкомом партії м. Києва, вказувалося, що необхідною умовою досягнення масовості соціалістичного змагання є прийняття кожним його учасником індивідуальних зобов'язань та організація перевірки їх виконання¹³.

Подаючи допомогу профорганізаціям, міські й районні комітети партії організовували навчання їх працівників. Так, Горлівський райком КП(б)У Ворошиловградської області та Одеський міськком партії в 1944 р. провели семінари на тему: «Про роботу профспілкових організацій по дальшому розгортанню Всесоюзного соціалістичного змагання»¹⁴.

Питання діяльності профспілкових організацій по розвитку соціалістичного змагання часто обговорювалися на партійних зборах, на засіданнях парткомів і партбюро первинних партійних організацій підприємств різних галузей виробництва. Так, у 1944—1945 рр. розвиток змагання і роль фабрично-заводських комітетів профспілок у його організації розглядалися на зборах партійних організацій Новокраматорського машинобудівного, Харківського турбогенераторного та Сталінського азотного заводів, а також Херсонського заводу ім. Г. І. Петровського¹⁵. У ході обговорення детально аналізувалися заходи профспілкових комітетів по організації змагання, виступаючі ділилися досвідом впровадження передових методів праці, втілення в життя ленінських принципів змагання — гласності, порівнянності результатів, можливості практичного повторення передового досвіду. Деякі партійні організації проводили обговорення цих питань безпосередньо на виробництві, що сприяло конкретизації заходів, які вживалися для розгортання змагання. Так, партком станції Жмеринка

¹¹ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25, спр. 739, арк. 1, 120—122; ЦДАЖР УРСР, ф. 4957, оп. 1, спр. 3, арк. 196—197, 227, 229.

¹² Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941—1945 гг. Сборник документов и материалов, Днепропетровск, 1962, стор. 279—280.

¹³ Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 87, оп. 3, спр. 2, арк. 20; спр. 185, арк. 50; Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 328, оп. 328-1, спр. 14, арк. 121.

¹⁴ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 18, спр. 378, арк. 132; Партархів Одеського обкому Компартії України, ф. 9, оп. 3, спр. 1, арк. 138; спр. 88, арк. 19.

¹⁵ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 13, спр. 378, арк. 49, 100; спр. 395, арк. 14; спр. 854, арк. 132.

Вінницької залізниці у лютому 1945 р. розглянув питання про роботу місцевому вагоноремонтного пункту (ВРП), а в травні — про роботу місцевкомів служб зв'язку і колії у справі розвитку змагання. Виконання рішень парткому сприяло досягненню високих трудових показників. У липні, серпні і вересні того року колектив ВРП здобував у змаганні перехідний Червоний прапор ВЦРПС і Наркомату шляхів сполучення СРСР¹⁶.

В опануванні нових форм змагання братерську допомогу профспілковим організаціям підприємств України подавали профспілкові працівники РРФСР. Так, у 1944 р. ЦК профспілки робітників хімічної промисловості направив на Донбас бригаду профспілкових працівників хімічних заводів Москви і Підмосков'я. Члени бригади поділилися досвідом своєї роботи у справі розгортання нових форм соціалістичного змагання. Більшість членів комітетів профспілок Донбасу були вперше обрані до їх складу і не мали достатнього досвіду роботи. Допомога москвичів сприяла посиленню змагання на місцевих підприємствах хімічної промисловості, що відбулося на збільшенні випуску продукції. Так, Донецький содовий завод, колектив якого змагався з трудівниками Слов'янського содового заводу, в жовтні 1944 р. випустив 6880 т соди, а в грудні — 7220 т¹⁷.

Велику увагу партійні організації приділяли розвитку тих форм змагання, які виникли й поширилися в роки Великої Вітчизняної війни. Виступаючи на пленумі Запорізького обкому КП(б)У в 1944 р., другий секретар обкому А. П. Кириленко (нині — член Політбюро ЦК КПРС, секретар ЦК КПРС), підкреслював: «...Потрібно максимально використовувати форми соціалістичного змагання, які народилися в роки війни...»¹⁸. На це спрямовували профспілкові організації і рішення XII пленуму ВЦРПС¹⁹.

У роки Великої Вітчизняної війни профспілкові організації підприємств республіки завжди дбали про розвиток трудових патріотичних рухів молоді. Значного поширення набуло в той період змагання комсомольсько-молодіжних бригад, багато з яких боролися за почесне звання фронтових. У постанові президії ВЦРПС «Про 25-річчя ВЛКСМ», прийнятій у 1943 р., наголошувалося на необхідності подавати всіляку підтримку молодим патріотам в організації молодіжних бригад, активно сприяти залученню юнаків і дівчат до соціалістичного змагання²⁰. Центральні комітети галузевих профспілок нагороджували переможців червоними прапорами, брали участь в організації змагання між молодіжними бригадами різних підприємств певної галузі промисловості, в підготовці і проведенні зльотів передовиків. Так, 15 липня 1943 р. на зльоті молодих шахтарів визволених районів Донбасу передовикам були вручені перехідні червоні прапори Ворошиловградського обкому партії, ЦК профспілки шахтарів Донбасу й дирекції комбінату «Ворошиловградвугілля». Серед переможців була комсомольсько-молодіжна фронтова бригада наваловідбійників на чолі з М. Стежниковим. Молоді гірники систематично виконували виробничі завдання на 180—190%, у позаробочий час вони навантажили 30 тис. т надпланового вугілля для відправки на оборонні заводи країни²¹.

¹⁶ Партархів Вінницького обкому Компартії України, ф. 136, оп. 23, спр. 56, арк. 10—41, 80—82, 154—155; спр. 62, арк. 141.

¹⁷ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25, спр. 1042, арк. 144, 152.

¹⁸ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 18, спр. 344, арк. 34.

¹⁹ Профсоюзы СССР. Документы и материалы, т. 3, М., 1963, стор. 320—321.

²⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2590, оп. 1, спр. 417, арк. 79.

²¹ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 18, спр. 147, арк. 32—33.

Центральний комітет профспілки залізничників Півдня, ЦК ЛКСМ України та управління дев'яти залізниць республіки організували в 1944 р. змагання молодіжних бригад і колективів за відбудову залізничного транспорту²².

VII Пленум ЦК профспілки робітників сільськогосподарського машинобудування (квітень 1944 р.), відзначивши важливу роль змагання комсомольсько-молодіжних бригад, поставив перед профспілковими організаціями завдання й далі розвивати рух молодих патріотів. За неповними даними, на шести заводах цієї галузі, розташованих в УРСР, кількість комсомольсько-молодіжних бригад збільшилася з березня по жовтень 1944 р. від 18 до 45, а число учасників, відповідно, — з 107 до 316 чол. У 1945 р. тільки на запорізькому заводі «Комунар» у 24 бригадах налічувалося 656 молодих робітників, які виконували норми виробітку на 160—210%²³.

Профспілкові організації підприємств і установ республіки зробили значний вклад у розгортання змагання за професіями, брали активну участь у поширенні передових методів організації праці, зокрема, за прикладом бригади на чолі з Є. Агарковим, сприяли розвитку інших форм змагання. У квітні 1945 р. питання про впровадження методу бригади Є. Агаркова розглядалося на зборах партійно-профспілкового активу та на цехових виробничих нарадах Дніпропетровської швейної фабрики ім. Володарського. В результаті його впровадження вивільнилося 17 робітників, які перейшли працювати на інші відстаючі ділянки²⁴.

Під керівництвом партійних і профспілкових організацій у змагання за професіями включилися також робітники київського заводу «Ленінська кузня», Харківського тракторного та запорізького заводу «Комунар», які боролися за звання «кращий робітник», «кращий майстер», «кращий бригадир»²⁵.

Найбільш масовим у роки Великої Вітчизняної війни було Всесоюзне соціалістичне змагання по галузях виробництва, головною метою якого було якнайповніше задоволення потреб фронту. Профспілкові організації підприємств республіки використовували різноманітні форми залучення трудящих до змагання по галузях. З метою перевиконання планів вугледобутку й прискорення відбудови шахт партійні органи і ЦК профспілки гірників Донбасу встановили червоні прапори для нагородження передових колективів виробничих і будівельних трестів, проектних установ та окремих шахт²⁶.

Про успішну роботу партійних і профспілкових організацій по залученню трудящих УРСР до Всесоюзного змагання та їх трудовий ентузіазм свідчать багаторазові нагородження червоними прапорами ЦК ВКП(б), Державного Комітету Оборони, ВЦРПС і галузевих наркоматів переможців змагання в різних галузях виробництва. Колективи підприємств Донбасу, зокрема, в 1943—1945 рр. 436 разів займали першість у змаганні²⁷. Протягом року після визволен-

²² Г. А. Куманев. Советские железнодорожники в годы Великой Отечественной войны, М., 1963, стор. 236.

²³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2597, оп. 1, спр. 93, арк. 67—69; спр. 291, арк. 67; спр. 119, арк. 112—113 (підраховано автором).

²⁴ Там же, ф. 2591, оп. 1, спр. 115, арк. 31.

²⁵ Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 292, оп. 1, спр. 21, арк. 137; ЦДАЖР УРСР, ф. 2597, оп. 1, спр. 300, арк. 31; ф. 2596, оп. 3, спр. 77, арк. 116.

²⁶ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25, спр. 624, арк. 120.

²⁷ Г. Емченко. Годы суровых испытаний. Из истории партийной организации Донбасса в период Великой Отечественной войны, Луганск, 1961, стор. 172—173.

ня 23 підприємства промисловості і залізничного транспорту м. Києва 67 разів завойовували перехідні червоні прапори Державного Комітету Оборони, ВЦРПС та галузевих наркоматів²⁸. Працівникам залізниць республіки в 1943—1945 рр. 58 разів присуджувалися червоні прапори Державного Комітету Оборони СРСР та 292 рази — прапори ВЦРПС і Наркомату шляхів сполучення. В 1945 р. 18 разів були удостоєні цих високих нагород колективи 13 цукрових заводів²⁹.

Розвиток різноманітних форм соціалістичного змагання в республіці сиріяв виникненню нових починів, які діставали підтримку з боку партійних і профспілкових організацій. Так, після проведення в січні 1945 р. зльотів начальників дільниць і гірничих майстрів шахт Донбасу партійні, профспілкові й господарські органи вугільного краю організували змагання вугільних дільниць Сталінської області. Цей почин був схвалений Державним Комітетом Оборони СРСР. Розгорнулося Всесоюзне соціалістичне змагання вугільних дільниць, бригад і робітників за професіями³⁰.

Партійні і профспілкові організації приділяли велику увагу розвитку соціалістичного змагання в західних областях УРСР. Процес соціалістичних перетворень розпочався тут незадовго до війни і був нею перерваний. Участь у змаганні була для трудящих краю школою соціалістичного господарювання, управління виробництвом, допомагала формуванню в них почуттів колективізму, взаємодопомоги, відповідальності за успіх загальної справи. Восени 1944 р. питання його розвитку обговорювалися учасниками наради господарського активу, яка проходила в Бориславським міськкомом КП(б)У Дрогобицької області разом з профспілковими органами, а в січні 1945 р. — на бюро Львівського обкому КП(б)У³¹.

Трудящі західних областей республіки брали активну участь у соціалістичному змаганні. Восени 1944 р. ним було охоплено 83% робітників і службовців підприємств нафтової промисловості краю, у квітні 1945 р. — 82% працюючих на Львівській залізниці і 54% — на Ковельській. У 1945 р. в Чернівецькому ліспромгоспі розгорнулося змагання за звання «кращий за професією». Комсомольсько-молодіжна бригада Здолбунівського целюльного заводу Ровенської області була нагороджена червоним прапором ЦК ЛКСМУ і Наркомату промисловості будівельних матеріалів УРСР як переможець республіканського змагання молодіжних бригад у цій галузі виробництва³².

Партія спиралася на профспілки і в такій важливій справі, як відбудова сільського господарства. Помічниками партійних організацій були тут профспілки робітників радгоспів, робітників та службовців МТС і земельних органів, профспілка робітників цукрової промисловості, до складу якої входили трудівники бурякосіючих радгоспів. Профспілкові організації брали активну участь у розгортанні соціалістичного змагання серед сільських трудівників за успішне проведення сільськогосподарських робіт, вчасний ремонт машинно-тракторного парку, за вирощування високих урожаїв. Переможцям змаган-

²⁸ Києщина в годы Великой Отечественной войны. 1941—1945 гг. Сборник документов и материалов. К., 1963, стор. 651.

²⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2357, 1945 р., оп. 1, спр. 107, арк. 58; ф. 4957, оп. 1, спр. 33, арк. 54 (підраховано автором).

³⁰ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25, спр. 1529, арк. 49; Профсоюзы СССР, т. 3, стор. 348.

³¹ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 18, спр. 340, арк. 2; спр. 364, арк. 26.

³² ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25, спр. 1040, арк. 36; ЦДАЖР УРСР, ф. 4957, оп. 1, спр. 14, арк. 12; спр. 16, арк. 86; спр. 22, арк. 86.

ня — колективам восьми МТС України, які навесні 1944 р. достроково закінчили ремонт сільськогосподарських машин, були вручені червоні прапори ВЦРПС і Наркомату землеробства СРСР. Червоним прапором ВЦРПС і Наркомату радгоспів СРСР були відзначені успіхи колективу радгоспу «Переможець» Запорізької області в змаганні за дострокове проведення сільськогосподарських робіт у III-му кварталі 1944 р.³³

Партійне керівництво розвитком виробничої активності трудящих сприяло успішній відбудові народного господарства республіки. Протягом 1943—1945 рр. на шахтах Донбасу, наприклад, було видобуто 50 млн. т вугілля. Тут же на відбудованих металургійних заводах було виплавлено понад 2,2 млн. т чавуну, близько 1,9 млн. т сталі. Країна одержала понад 1,3 млн. т прокату чорних металів. На кінець 1945 р. в УРСР було введено в дію приблизно 30% довоєнних виробничих потужностей, стали до ладу 88% залізничних колій³⁴. Спираючись на профспілки, а також на інші масові громадські організації, Комуністична партія забезпечила злиття в єдиний потік почуття радянського патріотизму і трудового героїзму широких мас трудящих, спрямувала його на виконання важливих народногосподарських завдань.

³³ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 18, спр. 413, арк. 59, 57.

³⁴ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 537, 538.

УЧАСТЬ ПРИКОРДОННИКІВ У НАРОДНІЙ БОРОТЬБІ НА УКРАЇНІ (1941—1944 рр.)

О. М. КАЛИНИЧЕНКО (Київ)

Війна, розв'язана німецьким фашизмом при підтримці світової реакції проти СРСР, була суворим випробуванням для радянського народу та його Збройних Сил. У ній вирішувалася доля не лише першої на планеті соціалістичної держави, а й майбутнє всього людства. Прагнення захистити Батьківщину, відстояти її всесвітньо-історичні завоювання підняло на боротьбу з фашистськими окупантами мільйони синів і дочок нашої країни. Першими удари оскаженілого ворога прийняли на себе радянські прикордонники. Згодом у зв'язку з вимушеним відступом частин Червоної Армії вони взяли активну участь у розгортанні на захопленій ворогом території всепародної боротьби проти окупантів*.

Для бойових дій початку Великої Вітчизняної війни характерною була швидка зміна обстановки. Ворог мав тоді значну перевагу у живій силі й техніці. Його війська відзначалися високою маневреністю, у той час як частинам Червоної Армії вкрай не вистачало матеріальних засобів. За таких умов зростала необхідність своєчасного одержання нашим командуванням даних про чисельність, дислокацію

* Програма всепародної боротьби проти агресора була викладена в директиві ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 29 червня 1941 р. та спеціальному рішенні ЦК ВКП(б) від 15 липня 1941 р. «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ» (КПСС о Вооруженных Силах Советского Союза, М., 1969, стор. 300; История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945, т. 2, М., 1961, стор. 121).

і переміщення військ противника для проведення в його тилу розвідувально-диверсійних операцій. Саме з цією метою командири радянських частин і з'єднань, в оперативне підпорядкування яких потрапляли колишні прикордонні підрозділи, створювали з числа їх бійців невеликі групи (по 5—10 чол. у кожній) для засилання на тимчасово окуповану ворогом територію. Найчастіше подібні акції здійснювалися в разі виникнення дуже несприятливої обстановки на певній ділянці фронту. Вибір прикордонників для проведення розвідувально-диверсійних операцій у найближчому тилу ворога зумовлювався тим, що для виконання таких завдань вони були підготовлені ще в процесі проходження військової служби. Сміливі й рішучі, вони добре орієнтувалися в характері воєнної обстановки, не розгублювалися в умовах чисельної переваги противника, вміло взаємодіяли в бою. Водночас прикордонники нерідко непогано знали місцевість, а також багатьох жителів населених пунктів, що допомагало їм непомітно для ворога переходити лінію фронту, збирати цінні розвідувальні дані як шляхом безпосередніх спостережень за переміщенням і дислокацією гітлерівських військ, так і в ході бесід з населенням.

Під час рейдів по тилах противника невеликі групи прикордонників знищували його штаби, бази постачання і засоби зв'язку. Причому удари, що їх завдавали загарбникам ці відважні люди у перші дні війни, мали насамперед велике моральне значення. Водночас наявність у командування частин і з'єднань Червоної Армії достовірної інформації про ворога давала змогу краще маневрувати силами і ефективніше обороняти свої позиції. Так, у ніч на 24 червня 1941 р. за наказом командування Південно-Західного фронту в смузі оборони 45-ї стрілецької дивізії на ділянці Запілля — Кути у тил 17-го армійського корпусу гітлерівських військ з метою збирання розвідувальних даних було переправлено 8 груп, сформованих на базі 98-го прикордонного загону. Розвідники виявили перегрупування сил противника, який збирався завдати раптового удару на новому напрямку, і здійснили ряд успішних операцій, пошкодивши його комунікації. Фашисти не чекали у власному тилу таких сміливих дій радянських воїнів, які висаджували в повітря танки і автомашини, сіяли паніку, перешкоджали перекиданню гітлерівських військ до лінії фронту¹.

У ніч на 22 вересня 1941 р. з числа бійців і командирів 95-го прикордонного загону було сформовано групу добровольців-розвідників, які діяли на правому березі Дніпра. Її очолив комсомолець сержант Бельмас. Сміливці знищили два «секрети» противника, захопили «язика», кулемет, три гвинтівки, гранати і патрони². 24 вересня 1941 р. дві групи розвідників з цього ж загону, в яких налічувалося, відповідно, 4 і 6 чол., знову здійснили успішні операції на правому березі Дніпра³.

Розвідники 20-го прикордонного загону, що займав оборону на підступах до столиці України, неодноразово проникали в тил ворога, добували там цінні відомості, захоплювали «язиків», вступали в бій з невеликими підрозділами противника⁴.

З прикордонників, головним чином добровольців, формувалися винищувальні загоны для дій у найближчому тилу ворога. Вони збирали розвідувальні дані, знищували живу силу і техніку окупантів,

¹ «Пограничник», 1974, № 11, стор. 31.

² Пограничные войска СССР в Великой Отечественной войне 1941—1945. Сборник документов, М., 1976, стор. 802—803.

³ Там же.

⁴ Боевой путь советских пограничных войск. Краткий очерк, М., 1967, стор. 215.

здійснювали диверсії на їх об'єктах і комунікаціях. Такі загопи були тимчасовими формуваннями. Після проведення чергової диверсійно-розвідувальної операції їх бійці і командири поверталися в свої підрозділи. Зокрема, 1 грудня 1941 р. за наказом командування 21-ї армії на базі особового складу 92-го прикордонного полку було створено винищувальний загін, очолюваний капітаном Тат'яніним. До нього ввійшли 116 найхоробріших, перевірених у боях прикордонників. Загін мав непомітно проникнути в тил ворога і організувати засідку на шляху руху фашистських військ. Перейшовши лінію фронту, прикордонники зустрілися з групою бійців і командирів Червоної Армії (20 чол.), які відходили з боями, стримуючи натиск двох батальйонів піхоти противника. Бійці загону несподівано для фашистів відкрили по них вогонь із засідки.

Коли виникла необхідність уточнити розташування вогневих засобів ворога, шість прикордонників на чолі з молодшим сержантом Гречком вирушили до позицій противника. Там вони зіткнулися з ротою гітлерівців. Однак радянські воїни не розгубилися, діяли рішуче і винахідливо. Не витримавши натиску, загарбники були змушені відступити, втративши 30 солдатів і офіцерів.

Близько чотирьох годин тривав бій винищувального загону з ворожою піхотою. Фашисти відійшли, залишивши на полі бою 230 солдатів і офіцерів. Загинули також 5 бійців загону, а четверо дістали поранення⁵.

26 грудня 1941 р. з добровольців-прикордонників було сформовано винищувальний загін під командуванням капітана Бурцева. Його завдання полягало в проникненні у тил ворога і знищенні на шосе Белгород—Курськ у районі Урочище-Станова автоколони противника. Здійснивши сорокакілометровий кидок, загін у визначений строк вийшов до наміченого пункту. Протягом першої половини дня радянські воїни знищили групу гітлерівців і 10 автомашин з боеприпасами, пальним та іншим військовим майном⁶.

О 16-й годині близько взводу фашистів, що прибули на автомашинах, атакували загін, але, залишивши на полі бою 15 убитих, відступили. Приблизно через годину противник перекинув сюди мотопіхоту, яка під прикриттям бронемашини знову пішла в наступ на позиції радянських воїнів. Бій тривав близько двох годин. Прикордонники відбили всі атаки гітлерівців, які загалом втратили 200 чол. убитими і пораненими. Повертаючись до місця дислокації, загін змушений був вступити в новий бій з фашистами. У ньому загинули капітан Бурцев і 10 прикордонників, але й ще 140 гітлерівців знайшли свій безславний кінець на радянській землі⁷.

Внаслідок несприятливої обстановки, яка створилася на початковому етапі війни, прикордонники нерідко опинялися на окупованій ворогом території і невеликими групами з боями проривалися до своїх частин, завдаючи при цьому дошкульних ударів загарбникам. Наприклад, група прикордонників у складі 70 чол. під командуванням начальника штабу 92-го прикордонного загону капітана Кудряшова зуміла не лише скористатися переправою через річку, вже захопленою фашистами, але й відбила у гітлерівців 12 автомашин. Капітан Кудряшов зумів об'єднати бійців і командирів з різних частин Червоної Армії (загалом близько 200 чол.), які потрапили в оточення, і стрім-

⁵ Пограничные войска СССР в Великой Отечественной войне 1941—1945, стор. 819—820.

⁶ Там же, стор. 823, 825.

⁷ Там же, стор. 826.

кою атакою вибити ворога з населеного пункту. На полі бою гітлерівці залишили навіть штандарт 437-го полку «СС», а також 5 танків, 11 автомашин, 3 гармати, 3 міномети, багато вбитих і поранених⁸.

15 вересня 1941 р. гітлерівські війська замкнули кільце оточення, в якому опинилися чотири знекровлені армії Київського укріпленого району. Серед них були й загони прикордонників. Під час просування по тилах ворога вони виконували різні завдання, зокрема збірала розвідувальні дані, неодноразово вступали в бій з підрозділами загарбників тощо. Так, 19 вересня 1941 р. у процесі виходу частин Червоної Армії з оточення поблизу с. Городище Чорнухинського району Полтавської області скупчилося багато штабів і військових підрозділів. Ворог, захопивши навколишні висоти, контролював переправи через річку Удай і піддавав радянські війська бомбардуванню, артилерійському і мінометному обстрілу. За наказом командування загін прикордонників при підтримці бійців інших частин несподівано атакував противника, відтіснив його з висот, а колону мотоциклістів, що йшла на допомогу фашистам, розгромив повністю. Це дало змогу частинам Червоної Армії переправитися через річку Удай і продовжувати вихід з оточення⁹.

Про мужність і винахідливість прикордонників під час руху по ворожих тилах свідчить і такий приклад. Молодший сержант Мешков та рядові Череповський і Гладишев пробиралися з оточення до лінії фронту більше 200 км, однак зуміли зберегти бойовий прапор 98-го прикордонного загону¹⁰.

Прикордонникам, які потрапили в оточення, доводилося здійснювати тривалі виснажливі переходи, пробиратися через болота, перепливати річки. За таких умов, враховуючи систематичні сутички з противником, багато залежало від їх взаємної підтримки і товариської взаємовиручки. Саме завдяки цим якостям, наприклад, усі 25 прикордонників з 92-го полку під командуванням капітана Тарасова вийшли з оточення, зберігши зброю і захопивши в боях з окупантами сім станкових кулеметів, міномет, два мотоцикли, а також вивівши з ладу три танки¹¹.

Якщо прикордонникам не вдавалося вирватися з боями з оточення або непомітно вийти з ворожого кільця, вони вливалися до лав народних месників. Разом з бійцями і командирами Червоної Армії, що з різних причин залишилися на тимчасово окупованій території, прикордонники сприяли налагодженню дисципліни в партизанських загонах, добивалися підвищення їх боездатності. Зокрема, начальник відділу штабу 94-го прикордонного загону старший лейтенант М. І. Наумов брав участь ще в перших боях Великої Вітчизняної війни, був поранений і врятований місцевими жителями. Після одужання він вступив до партизанського загону, де згодом став начальником штабу, а пізніше — командиром. Керований офіцером-прикордонником загін невдовзі перетворився на велике партизанське з'єднання, яке в 1942—1943 рр. здійснило кілька рейдів на Правобережжя та в західні області України. Його сміливі несподівані напади на фашистські штаби, тиллові об'єкти, комунікації й військові колонні викликали паніку в

⁸ Пограничные войска в годы Великой Отечественной войны. 1941—1945. Сборник документов, М., 1968, стор. 334.

⁹ ЦДАРА, ф. 32925, оп. 1, спр. 64, арк. 64; Пограничные войска в годы Великой Отечественной войны. 1941—1945, стор. 330—331.

¹⁰ Боевой путь советских пограничных войск, стор. 218.

¹¹ ЦДАРА, ф. 32925, оп. 1, спр. 64, арк. 113; Пограничные войска в годы Великой Отечественной войны. 1941—1945, стор. 125.

стані ворога. Лише у ході 2400-кілометрового рейду по степових і лісостепових районах України, що тривав з лютого по квітень 1943 р., з'єднання побувало в 1156 населених пунктах, форсувало в умовах весняного паводку 18 річок, знищило 2770 ворожих солдатів, офіцерів і зрадників Батьківщини¹².

Західнонімецький історик В. Герліц, характеризуючи дії партизанського з'єднання під командуванням генерал-майора М. І. Наумова, зазначає: «...Протягом тривалого часу ця група завдала ударів з лісів у районі верхів'їв Бугу і Стрия по важливих тилових комунікаціях німців. Німецьким з'єднанням не вдалося її знешкодити... Цей рейд генерала Наумова є чудовим прикладом ведення оперативної партизанської війни...»¹³.

Прикордонники брали активну участь і у формуванні партизанських загонів ще до захоплення ворогом певної території, а також тих, що організовувалися в радянському тилу і згодом доставлялися за лінію фронту. В серпні 1941 р. складна обстановка створилася на київському напрямі. З метою дезорганізації тилових установ ворога НКВС УРСР сформував і переправив на окуповану територію два партизанські полки загальною чисельністю 2296 чол.¹⁴ Перший полк під командуванням прикордонника капітана О. К. Чехова до листопада 1941 р. діяв на Поліссі, другий (командир — капітан В. І. Щедрін) — до грудня 1941 р. вів боротьбу з противником у районі Корсуня, Києва, Городища і Черкас. Здійснюючи рейди по тилах ворога, вони громили гарнізони, знищували військові склади, влаштовували диверсії на комунікаціях¹⁵.

Успішно діяв і третій партизанський полк, сформований з прикордонників окружної школи молодшого командного складу і направлених ЦК КП(б)У комуністів і комсомольців. Командував полком прикордонник майор М. П. Погребняк. Прибувши в район річки Тетерів, полк розпочав рейд по тилах противника, висаджуючи в повітря мости, залізничне полотно, добуваючи розвідувальні дані¹⁶.

У тяжких боях з фашистськими загарбниками ці полки зазнали великих втрат і в листопаді — грудні 1941 р. припинили своє існування. Невеликі групи їх воїнів поповнили місцеві партизанські формування і підпільні організації. Перші партизанські полки не мали опорних баз, досвіду ведення боротьби в тилу ворога. Їх рейди обмежувалися в основному фронтовою і прифронтовою смугами. Але вони були прообразом тих формувань народних месників, що були створені пізніше і відіграли важливу роль у боротьбі радянського народу із загарбниками.

З перших днів війни органи державної безпеки, зокрема прикордонних військ, під безпосереднім керівництвом і контролем ЦК ВКП(б), ЦК компартій союзних республік, обласних комітетів партії приступили до формування, підготовки і закидання у ворожий тил організаторських і оперативних груп, які стали опорними базами для розгортання там партизанської боротьби і розвідувально-диверсійної роботи. Велику допомогу в комплектуванні таких груп подавали ЦК

¹² Документальний фонд Музею прикордонних військ, п. 338, спр. 1, арк. 81; п. 1, спр. 12, арк. 1—32; ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 66, оп. 1, спр. 1, арк. 64—70. Звання Героя Радянського Союзу було присвоєно М. І. Наумову Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 березня 1943 р.

¹³ W. Görnitz. Der zweite Weltkrieg 1939—1945, bd. II, Stuttgart, 1952, стор. 122.

¹⁴ Я. Панько. Місто-герой на Дніпрі, К., 1969, стор. 69.

¹⁵ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 9, спр. 25, арк. 81—82.

¹⁶ Документальний фонд Музею прикордонних військ, п. 87, спр. 6, арк. 34.

ВЛКСМ, республіканські й обласні комітети комсомолу. З серпня 1941 до червня 1942 р. на Україні органами держбезпеки було залишено в тилу ворога і переправлено туди 778 партизанських загонів і 662 диверсійні групи загальною чисельністю 28753 чол. Поряд з цим Львівський, Станіславський, Тернопільський, Чернівецький, Волинський і Ровенський обкоми партії підготували й перекинули через лінію фронту 150 спеціальних формувань, у яких налічувалося 2000 чол.¹⁷

Тисячі прикордонників вступали у партизанські формування, деякі з них очолювали оперативні й організаторські групи. Так, Український штаб партизанського руху переправив на захоплену ворогом територію в районі Олевська організаторську групу під командуванням офіцера А. М. Грабчака — колишнього начальника застави 97-го прикордонного загону, який брав участь у боях ще в перші години війни у складі особливого прикордонного батальйону. В серпні 1941 р. він потрапив у полон і був кинутий у табір для військовополонених. Мужній офіцер втік з гітлерівської катівні, зустрів групу військовослужбовців, пройшов з ними близько тисячі кілометрів по окупованій ворогом території й прибув у розташування частин Червоної Армії¹⁸.

Очолити організаторську групу, А. М. Грабчак розгорнув у німецькому тилу активну діяльність, і незабаром там виникло з'єднання чисельністю більше 1000 чол.¹⁹ Про масштаби дій цього формування свідчив такий приклад. У лютому 1943 р. на шосе Шепетівка — Новоград-Волинський народні месники влаштували засідку, в яку потрапила автоколона ворога з 200 машин. Після запеклого бою вона була повністю розгромлена²⁰.

Партизани з'єднання А. М. Грабчака часто використовували у боротьбі з ворогом власні «винаходи». Характерним щодо цього є висадження в повітря моста через річку Убороть у районі Олевська. Його охороняла рота фашистів, а підходи були заміновані й огорожені колючим дротом. За кілометр від моста розміщувався оснащений артилерійськими установками ворожий гарнізон, що налічував близько 100 чол. Зрозуміло, що пробратися до моста для встановлення вибухового пристрою було практично неможливо. Тоді партизани у лісі, неподалік від залізниці, змонтували торпеду на дрезині. Як двигун вони використали мотор трактора. Пристрій складався з чотирьох авіаційних бомб, кількох протитанкових мін, чотирьох снарядів і ящика толу. Вночі 31 жовтня 1943 р. цей «подарунок» окупантам було доставлено на залізницю. На дрезині встановили чучело німецького солдата у касці, фару і штир, з'єднаний з детонатором. Партизани завели двигун, і чудернацька споруда рушила в «гості» до гітлерівців. У результаті вибуху рух на цій важливій магістралі припинився²¹.

Іноді прикордонники входили до командного складу штабів, шкіл, загонів та інших формувань народних месників. Зокрема, начальник Українського штабу партизанського руху Т. А. Строкач напередодні

¹⁷ История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945, т. 2, стор. 123.

¹⁸ Подвиги славлені. Герої Радянського Союзу — партизани і підпільники України в роки Великої Вітчизняної війни, К., 1978, стор. 113.

¹⁹ ІА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 88, оп. 1, спр. 1, арк. 27. Звання Героя Радянського Союзу було присвоєно А. М. Грабчаку Указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 травня 1945 р.

²⁰ Там же, арк. 138—139.

²¹ Т. А. Строкач. Наш позывной — свобода, К., 1979, стор. 359—361; ІА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 62, оп. 1, спр. 4, арк. 260—263.

війни служив у прикордонних військах, заступник начальника УШПР — С. С. Бельченко — також колишній прикордонник. Успішно діяли на території України партизанські з'єднання, очолювані Героями Радянського Союзу прикордонниками В. О. Карасьовим і Є. І. Мирковським. Так, з'єднання Є. І. Мирковського перебувало в Білорусії і Західній Україні з квітня 1942 р. по липень 1944 р. У жовтні — грудні 1942 р. воно здійснило рейд по тилах противника, пройшовши з боями по Київській, Житомирській, Волинській і Брестській областях близько 3000 км. У червні 1943 р. народні месники висадили з повітря будинки центрального телеграфу в Житомирі, редакції фашистської газетки «Голос Волни» і приміщення гебітскомісаріату, а в липні того ж року — електростанцію, водопровід, склади з паливом, військовим спорядженням, продовольством і технікою. Вони неодноразово виводили з ладу телеграфний кабель зв'язку Берлін — Київ²².

Колишній старшина 92-го прикордонного загону М. І. Петров, учасник перших боїв з фашистськими ордами, з 1942 по 1944 р. воював у складі партизанської бригади Героя Радянського Союзу М. А. Прокопюка. Як командир взводу, а згодом командир роти, він брав безпосередню участь у 14 боях проти загарбників і банд українських буржуазних націоналістів, особисто пустив під укіс шість ешелонів з живою силою і технікою ворога. В один з днів червня 1944 р. в Янівському лісі на Люблінщині 25-тисячна армія окупантів оточила 3-тисячне з'єднання радянських і польських народних месників. Бій розпочався рано-вранці і не змовкав ні на хвилину протягом усього дня. Два батальйони фашистської піхоти при підтримці авіації, танків і артилерії пішли в наступ на роту М. І. Петрова. 16 атак відбили мужні партизани. Нарешті, переконавшись, що пробитися через цю ділянку оборони дуже важко, гітлерівці підпалили ліс. Під прикриттям димової завіси вони пішли в чергову атаку. Одягнувши кашкет прикордонника, М. І. Петров подав команду «За Батьківщину! За мною, вперед!» і повів роту в контратаку. Незважаючи на вогонь ворога, патхнені прикладом свого командира, партизани швидко досягли артилерійських позицій гітлерівців і захопили три 75-міліметрові гармати з боеприпасами. Захоплена батарея відкрила вогонь по карателях, і це вирішило результат бою. Однак молодший лейтенант М. І. Петров загинув у ньому смертю героя²³.

У складі прославленого з'єднання двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака пройшов шлях від рядового бійця до командира полку П. Брайко. Він неодноразово бував у розвідці, висаджував у повітря мости, склади та інші об'єкти ворога. В лютому 1944 р. 3-й полк Української партизанської дивізії під командуванням П. Брайка під час рейду по Західній Україні і східних вєводствах Польщі знищив близько 1700 фашистів, пустив під укіс 4 ешелони з живою силою і технікою. В ході наступних рейдів у червні 1944 р. по території Білорусії й Польщі партизани полку П. Брайка продовжували завдавати великих втрат ворогові. Лише в м. Мир вони розгромили 9 маршових батальйонів гітлерівців, у яких налічувалося близько 4000 солдатів і офіцерів²⁴.

²² Подвигом уславлені, стор. 218—220.

²³ Н. Прокопюк. В боевом содружестве с патристами Польши, М., 1969, стор. 60—61. Звання Героя Радянського Союзу було присвоєно М. І. Петрову Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 листопада 1944 р. Уряд ПНР нагородив його орденом «Хрест Грюнвальда» III ступеня.

²⁴ Подвигом уславлені, стор. 77—79; П. Брайко. Люди в зелених фуражках, М., 1976.

Призначення в той час прикордонників командирами загонів, ро та інших партизанських формувань було не випадковим. Радянські люди, які піднялися на заклик Комуністичної партії на боротьбу з ненависним ворогом у його тилу, спочатку не мали необхідного досвіду і цієї справи, внаслідок чого загарбникам вдалося розгромити багато підпільних організацій. Прикордонники ж, специфіка служби яких була пов'язана з викриттям підступної діяльності ворожих розвідок, збройних банд буржуазних націоналістів, з добрим знанням їх прийомів і методів, могли значно ефективніше розв'язувати складні завдання боротьби з фашистами на тимчасово окупованій території, активної протидіяти системі гітлерівських каральних і поліцейських органів.

Прикордонників широко використовували як інструкторів і організаторів диверсійної справи. Вони також брали участь у багатьох операціях на тимчасово окупованій території. Дії народних месників були складовою частиною боротьби радянського народу проти фашистських загарбників.

Однією з важливих умов успішних дій проти ворога численних формувань народних месників було одержання ними ґрунтовної інформації про обстановку як у зоні дислокації кожного з цих формувань, так і за її межами. Наявність такої інформації давала змогу завчасно вживати заходів проти карателів, здійснювати операції на комунікаціях і військових об'єктах ворога, зривати його плани. Цінні відомості про ворога, зібрані партизанами, часто використовувалися й командуванням Червоної Армії при розробці чергових операцій. Зокрема, розвідники партизанських формувань М. І. Наумова, Д. М. Медведєва і П. Г. Лєпатіна виявили і передали на «Велику землю» координати ставки Гітлера в районі Вінниці, плани фашистів здійснити влітку 1943 р. наступ під Курськом, дані про підготовку гітлерівцями терористичних акцій проти керівників трьох союзних держав на Тегеранській конференції тощо.

Певну роль в організації партизанської розвідки відіграли воїни-чекісти, багато з яких були заступниками командирів загонів по розвідувальній роботі.

Однак не всім прикордонникам з перших днів перебування на тимчасово окупованій ворогом території вдалося включитися в боротьбу проти загарбників. Деякі з них, тяжко поранені, потрапили в полон і були кинуті до концентраційних таборів. Але й там, у нелюдських умовах фашистських катівень, вони не пали духом. Так, помічник начальника застави 92-го прикордонного загону Я. М. Ніколаєв під час одного з жорстоких боїв на кордоні був поранений і потрапив у полон. Восени 1941 р. він з групою в'язнів здійснив сміливу втечу з табору Бяла Подляска і потім аж до трагічної загибелі у бою в 1943 р. воював у складі партизанського загону ім. Адама Міцкевича²⁵.

Рядовий 94-го прикордонного загону П. А. Стенькін у бою поблизу станції Попільня Житомирської області був поранений і кинутий до концентраційного табору. Там він став одним з керівників підпільної організації. Незабаром велика група в'язнів на чолі з П. А. Стенькіним втекла з-під варти²⁶.

Таким чином, боротьба прикордонників у тилу ворога велася в різних напрямках. Вона була складовою частиною боротьби всього ра-

²⁵ «Военно-исторический журнал», 1968, № 9, стор. 117.

²⁶ Там же.

дянського народу та його Збройних Сил проти фашистських загарбників. Розкриваючи політичні підсумки всенародного опору окупантам, Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев зазначав: «Всенародна партизанська війна населення України і Білорусії, Смоленщини і Брянщини, всіх тимчасово окупованих областей розвіяла на порох надії наших ворогів на те, що Радянська влада не витримає випробувань, які обрушились на неї. Ця боротьба показала, як дорожать радянські люди своєю народною владою»²⁷.

У розгром німецько-фашистських загарбників внесли свій вагомий вклад і радянські прикордонники.

²⁷ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 1, К., 1971, стор. 230.

3 історії соціалістичного змагання

РОЛЬ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗМАГАННЯ У ЗМІЦНЕННІ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТРУДІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА (1971—1975 рр.)

М. М. ВІВЧАРИК (Київ)

Для зміцнення дружби і братерського співробітництва трудящих радянських соціалістичних республік велике значення має соціалістичне змагання, що охоплює інші усі сфери соціально-економічного життя СРСР. Пройшовши у своєму розвитку ряд етапів, воно в період зрілого соціалізму набрало всенародного розмаху, перетворилося у могутній рух колективів і ударників комуністичної праці, сприяє невпинному зростанню економічної могутності народногосподарського комплексу — матеріальної основи інтернаціональної єдності всіх трудящих нашої країни.

КПРС і громадські організації, постійно керуючи поширенням Всесоюзного соціалістичного змагання, розвивають творчу ініціативу мас, виховують у трудящих міста й села комуністичне ставлення до праці, вирішують й багато інших завдань політико-виховної роботи, зокрема, сприяють поглибленню інтернаціональних почуттів радянських людей.

У зв'язку з цим актуального значення набуває вивчення і теоретичне узагальнення впливу соціалістичного змагання на поглиблення процесу зближення й дальшого розквіту дружби трудящих радянських республік, на вдосконалення їх інтернаціонального виховання.

Певною мірою згадані проблеми знайшли останнім часом своє висвітлення у дослідженнях радянських істориків¹. Проте ще є ряд

¹ Див., наприклад: М. И. Куличенко. Национальные отношения в СССР и тенденции их развития, М., 1972; його ж. Укрепление интернационального единства советского общества, К., 1976; А. В. Лихолат. Ленінська національна політика партії в дії, К., 1977; І. М. Маковійчук. Літопис дружби і єднання, К., 1974; В. Ф. Панибудьласка. Социалистическое соревнование — важный фактор даль-

недостатньо вивчених питань у цьому відношенні. Так, майже не вивчено роль соціалістичного змагання у зміцненні інтернаціональних зв'язків трудівників сільського господарства Радянської України, зокрема із західних областей УРСР, з працівниками села інших братніх республік.

У даному повідомленні автор має на меті показати соціалістичне змагання як важливий фактор виховання трудівників сільського господарства західних областей УРСР у дусі радянського патріотизму та соціалістичного інтернаціоналізму в роки дев'ятої п'ятирічки (1971—1975 рр.).

За 40 років, що минули з часу возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі, трудящі західних областей республіки досягли величезних успіхів в усіх сферах соціально-економічного і суспільно-політичного життя. «Радянський лад непізнанно змінив життя трудівників цих областей, — відзначав член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький. — Продуктивні сили тут розвиваються високими темпами, швидше, ніж в цілому по республіці. Обсяг промислового виробництва у 1977 році перевищив рівень 1940 року у Львівській області — у 54 рази, у Ровенській — у 38, в Івано-Франківській і Волинській — в 27, у Тернопільській — у 28, у Закарпатській порівняно з 1946 роком — у 41 раз»².

Досягнення трудящих цих областей стали можливими завдяки підкуванню КПРС і Радянського уряду, допомозі всіх братніх республік нашої країни. Це є яскравим свідченням торжества ідей пролетарської інтернаціоналізму, непорушної дружби народів нашої Вітчизни.

В дев'ятій п'ятирічці нових успіхів досягли й трудівники сільського господарства західних областей УРСР. Відповідаючи ділом на постанову ЦК КПРС від 5 вересня 1971 р. «Про дальше поліпшення організації соціалістичного змагання», вони під керівництвом партійних, комсомольських та профспілкових організацій вдосконалювали його форми, знаходили нові резерви в сільськогосподарському виробництві.

Піднімаючи рівень соціалістичного змагання на якісно вищій щабель, партійні та громадські організації західних областей УРСР створювали тим самим сприятливі умови для поліпшення всебічного виховання трудящих, зокрема і в інтернаціональному дусі.

В зазначений період плідно розвивалося міжреспубліканське змагання трудових колективів, яке в умовах розвинутого соціалізму стало дійовим фактором зміцнення дружби й інтернаціональної єдності всіх народів Радянського Союзу.

Особливо великого розмаху воно набрало у період підготовки до відзначення 50-річчя утворення СРСР. Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев зазначав, що в ході змагання за гідну зустріч цієї знаменної дати «у різних кінцях країни, в різних галузях промисловості, будівництва, транспорту і сільського господарства народилися чудові ініціативи. Ба-

нейшого укріплення дружби народів ССРСР, К., 1979; В. А. Чирко. Великий Жовтень і утвердження нових міжнаціональних відносин, К., 1974; Т. У. Усубалієв. Інтернаціональне виховання трудящихся, М., 1974; Э. А. Баграмов. Ленинская национальная политика: достижения и перспективы, М., 1977; С. Т. Калтачян. Ленинизм о сущности нации и пути образования интернациональной общности людей, М., 1976; Ф. Я. Горовський, В. Г. Королько, А. О. Нагорна. Розквіт і зближення націй в СРСР на сучасному етапі, К., 1975; А. В. Лихолат, В. Ф. Панибудьласка. В єдиній семье народів, М., 1979; Великая сила интернационального единства, К., 1979; та ін.

² В. В. Щербицький. Радянська Україна, К., 1978, стор. 59—60.

гато виробничих колективів, трудящих міст, областей і країв зобов'язалися достроково виконати річний план... Трудівники полів взяли зобов'язання понад план здати державі хліб і бавовну. З'явилися такі форми трудового змагання, як рух «Договору тисяч» у легкій промисловості і змагання під девізом «15 республік — 15 ударних вахт» і багато-багато іншого.

Все це справжнє джерело народної ініціативи, невичерпне джерело життєвої сили нашого суспільства»³.

Новим змістом наповнилося в цей період змагання трудівників села Львівської й Ульяновської областей, Івано-Франківської і Новгородської, Тернопільської й Пензенської, Волинської і Брестської, Ровенської й Могилівської, Закарпатської і Північно-Осетинської АРСР, Чернівецької й Рязанської областей.

Беручи участь у міжреспубліканському соціалістичному змаганні, сільські трудівники знайомилися з досягненнями один одного, вивчали і впроваджували передові методи праці у себе, спільно підвищували ефективність сільськогосподарського виробництва.

В ході змагання сільськогосподарських колективів удосконалювалися і його організація, ставали тіснішими контакти між партійними, радянськими і комсомольськими органами.

Широко практикувався обмін делегаціями при підведенні підсумків змагання, в період проведення звітно-виборних зборів у колгоспах і первинних парторганізаціях, в дні свят тощо.

Різносторонні економічні й культурні зв'язки трудівників полів із західних областей УРСР з працівниками інших республік та областей, взаємний обмін кадрами, спільна праця трудящих різних національностей — все це стало переконливим свідченням братерської дружби радянських народів, що є в наш час могутньою рушійною силою дальшого розвитку нашого суспільства.

В дев'ятій п'ятирічці трудівники села України вперше продали державі більше одного мільярда пудів зерна. «В боротьбі за врожай другого року п'ятирічки, — говорив товариш В. В. Щербицький, — знову яскраво виявилася велика сила союзу робітничого класу і колгоспного селянства, непоорушна дружба і братерська взаємодопомога народів нашої Вітчизни»⁴.

Ще в перші роки Радянської влади В. І. Ленін називав інтернаціоналізм найголовнішим, нездоланим і невичерпним джерелом нашої сили. В наш час інтернаціоналізм перетворився у дуже важливий соціальний фактор розвитку радянського суспільства. Зближення націй і народностей СРСР стало тепер об'єктивною реальністю.

Інтернаціоналістська свідомість, дружба і братерство народів Радянського Союзу зміцнюються і розвиваються насамперед у процесі спільної праці на благо Вітчизни. Значною мірою цьому сприяє Всесоюзне соціалістичне змагання, в якому беруть участь як окремі трудові колективи, так і райони, області, республіки.

Серед 819 колгоспів і радгоспів України, що змагалися з сільськими трудівниками РРФСР, Білорусії, Узбекистану, Грузії, Латвії, Литви та інших братніх республік, більше половини господарств були із західних областей УРСР⁵.

³ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 4, К., 1974, стор. 79--80.

⁴ В. В. Щербицький. Избранные речи и статьи, М., 1978, стор. 467.

⁵ М. Х. Халмухамедов. Союз и братство советских народов — торжество идей Октября, М., 1977, стор. 41.

Дальшого розмаху набрало соціалістичне змагання між трудящими Закарпатської, Чернівецької і Північно-Осетинської АРСР. Змагалися між собою не лише райони, колгоспи, а й окремі колгоспники. Широкого розповсюдження набрали взаємоперевірки з наступним обміном досвідом, різноманітна взаємодопомога і підтримка.

Партійні організації проводили велику роботу, спрямовану на виховання у трудівників села братерської солідарності й почуттів дружби. Так, делегація з колгоспу «За нове життя» Іршавського району Закарпатської області, очолювана депутатом Верховної Ради Союзу РСР двічі Героєм Соціалістичної Праці Ю. Ю. Пітрою передала своїм друзям з Осетії досвід вирощування високих врожаїв кукурудзи. В дель Всесоюзного комуністичного суботника делегація трудящих Закарпатської області брала участь у закладанні Саду дружби в осетинському колгоспі «Путь к коммунизму»⁶.

Характерним є також приклад соціалістичного змагання між трудящими Чернівецької і Рязанської областей. Перший секретар Чернівецького обкому партії В. Г. Дикусаров відзначав з цього приводу, що «...братерські зв'язки і взаємодопомога ...міцніють і розвиваються з кожним роком. Вони справляють великий вплив на виховання людей у дусі радянського патріотизму і дружби народів, зміцнюють почуття любові і поваги до старшого брата — великого російського народу...»⁷.

Йдучи назустріч побажанням трудящих Львівщини щодо розвитку і зміцнення дружби з братнім російським народом, Львівський обком Компартії України на початку 1973 р. звернувся з листом до Ульянівського обкому КПРС з пропозицією встановити тісні зв'язки і багатостороннє співробітництво між партійними організаціями і трудящими обох областей.

Ульянівський обком партії із задоволенням відгукнувся на пропозицію львів'ян. У його листі-відповіді говорилося: «Встановлення тісних братерських зв'язків з трудящими Львівщини, широкий обмін досвідом і дійове соціалістичне змагання між колективами підприємств промисловості, будівництва, транспорту, колгоспами, радгоспами, установами, передовиками виробництва будуть сприяти дальшому розвитку творчої ініціативи трудівників міста і села, зміцненню непорушної дружби російського та українського народів, забезпечать нове піднесення економіки й культури наших областей і успішне розв'язання завдань, поставлених XXIV з'їздом КПРС»⁸.

Широко розгорнувшись у роки дев'ятої п'ятирічки, соціалістичне змагання і дружні контакти, зокрема, між трудівниками полів і ферм Львівської та Ульянівської областей дали відчутні результати. Вони сприяли виникненню нових трудових починів та ініціатив, значно підвищили соціальну активність учасників змагання, сприяли вихованню у них інтернаціоналістських почуттів⁹.

У багатьох районах Закарпатської області під час підготовки до 50-річчя утворення СРСР підкреслювалася необхідність зміцнення виробничих зв'язків між колгоспами і радгоспами з різним національним складом населення не тільки в регіоні, а й у республіканському і все-союзному масштабі. Ці зв'язки широко використовувалися для взаємозбагачення передовим досвідом, виховання трудящих в дусі радянсь-

⁶ Г. І. Шманько. Міцна як криця, Ужгород, 1975, стор. 55.

⁷ В. Г. Дикусаров. На принципах інтернаціоналізму, К., 1977, стор. 37.

⁸ «Вільна Україна», (Львів), 6 березня 1973 р.

⁹ Див., наприклад: «Львовская правда», 14 червня 1974 р.

кого патріотизму, дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму¹⁰.

Міцні контакти, дійове соціалістичне змагання зв'язували трудівників сільського господарства Заставнівського і Кіцманського районів Чернівецької області та Рязанського і Рибнівського Рязанської області¹¹. На буковинських полях працювали виготовлені рязанськими робітниками картоплезбиральні комбайни «Дружба» та інша сільськогосподарська техніка, яка сприяла підвищенню продуктивності праці. В рязанському радгоспі імені 50-річчя СРСР в тваринництві працює Герой Соціалістичної Праці В. О. Ляпін, до якого за досвідом приїздили трудівники Заставнівського району. Вони ознайомилися з прогресивними методами виробництва м'яса і створили у своєму районі на міжгосподарській основі об'єднання по виробництву тваринницької продукції. Це значною мірою сприяло тому, що виробництво м'яса за роки дев'ятої п'ятирічки збільшилося тут на 27%¹².

Одним з важливих факторів розвитку соціальної активності, братерського єднання трудящих різних націй в ім'я ідеалів комунізму є загальнонаціональна гордість радянської людини. Її формує соціалістична дійсність, грандіозні успіхи, яких досяг наш народ, керований Комуністичною партією, на шляху будівництва нового життя. Вручаючи Українській РСР орден Дружби народів (липень 1973), товариш Л. І. Брежнев говорив: «Сьогоднішні успіхи соціалістичної України — це, звичайно, насамперед плід праці українського народу, його синів і дочок. Кожна союзна республіка на своєму досвіді знає, як багато робить Україна і для нашої спільної справи».

З другого боку, успіхи України — це значною мірою і плід дружби братніх народів усієї Радянської країни, плід їх спільної праці. Животворна сила братерства радянських народів яскраво виявляється і в їх трудових ділах¹³.

Партійні організації західних областей УРСР постійно спрямовують виховну роботу так, щоб кожний член будь-якого трудового колективу відчував гордість не лише за його досягнення, а й за успіхи побратимів з інших республік. Так, Ужгородський райком Компартії України і виконком районної Ради депутатів трудящих встановили перехідний приз дружби, який щороку вручається одному з господарств Динського району Краснодарського краю за успіхи у комуністичному будівництві, дружні зв'язки і ефективно соціалістичне змагання з господарствами Ужгородщини. Двічі цей приз одержувало передове господарство Кубані — колгосп «Победа». А перехідний приз дружби Динського райкому партії і райвиконкому у 1974 р. одержав колгосп «Перемога» Ужгородського району¹⁴.

Велику взаємну користь приносить змагання тваринників Богородчанського району Івано-Франківської області і Крестецького району Новгородської і, відповідно, землеробів Рогатинського і Валдайського районів обох областей.

Особливу увагу партійні та громадські організації Івано-Франківської області приділяють вихованню у трудящих глибокої поваги і любові до великого російського народу, глибокого розуміння спіль-

¹⁰ Партархів Закарпатського обкому Компартії України, ф. 5, оп. 15, спр. 3, арк. 22.

¹¹ Докладніше про це див.: В. Г. Дикусаров. Назв. праця, стор. 31.

¹² Партархів Чернівецького обкому Компартії України, ф. 1, оп. 29, спр. 142, арк. 18.

¹³ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом, Промови і статті, т. 4, стор. 203.

¹⁴ Г. І. Шманько. Назв. праця, стор. 56.

ності історичної долі українського і російського народів, їх непопушної єдності в братерському союзі усіх націй і народностей СРСР¹⁵.

Отже, соціалістичне змагання трудівників села західних областей Радянської України з сільськими колективами інших братніх республік у роки дев'ятої п'ятирічки дало не тільки можливість широко обмінюватися передовим досвідом, запозичувати технічні вдосконалення, поліпшувати організацію праці, а й сприяло зміцненню у трудящих почуття патріотизму та інтернаціоналізму. Під час соціалістичного змагання зростають марксистсько-ленінська ідейність і комуністична свідомість трудящих. У його учасників утверджується принцип найблагороднішої моралі нашого часу — моралі, яку Л. І. Брежнев охарактеризував, як «сплав беззавітної відданості ідеалам комунізму і високої громадянськості, любові до своєї соціалістичної Батьківщини і братерської солідарності з трудящими всіх країн, колективізму і непримиренності до порушень громадського обов'язку»¹⁶.

Дальше розширення і поглиблення соціалістичного змагання між трудівниками сільського господарства західних областей України і сільськогосподарськими працівниками інших соціалістичних республік сприяло підвищенню політичної й трудової активності колгоспного селянства. Ці процеси зумовлені величними завданнями, висунутими партією, в галузі дальшого зближення народів СРСР, розквіту їх економіки і культури.

Налагодження тісних дружніх зв'язків між трудовими колективами областей і республік нашої Вітчизни сприяє активізації діяльності усіх ланок ідеологічної роботи по патріотичному й інтернаціональному вихованню трудівників села, урізноманітненню форм і методів роботи. Адже «змагання в умовах розвинутого соціалізму виступає як масовий рух трудящих в усіх галузях народного господарства і як фактор розвитку не тільки економіки, але і всього соціального організму. Справляючи значний вплив на всі сфери суспільного життя, соціалістичне змагання сприяє дальшому розвитку співробітництва і взаємодопомоги народів СРСР і зміцненню їх інтернаціональної єдності»¹⁷.

Про це переконливо свідчить досвід трудівників сільського господарства західних областей України, де соціалістичне змагання стало не тільки могутньою підмогою розвитку економіки, а й однією з найважливіших дійових форм виховання у трудящих благородних почуттів дружби народів, колективізму і загальнонаціональної гордості радянських людей.

¹⁵ Єднає велика мета, Ужгород, 1975, стор. 25.

¹⁶ Л. І. Брежнев. Ленінським курсом, Промови і статті, т. 5, К., 1976, стор. 47.

¹⁷ А. В. Лихолат, В. Ф. Панибудьласка. В единой семье народов. М., 1979, стор. 174.

РОЗВИТОК СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗМАГАННЯ В ПРОМИСЛОВІСТІ (1946—1958 рр.)

О. П. ІВАНИЦЬКА (Чернівці)

Питання організації соціалістичного змагання, удосконалення його форм завжди знаходяться в центрі діяльності Комуністичної партії Радянського Союзу, яка на всіх етапах будівництва нового сус-

пільства творчо розвиває геніальні ленінські настанови про те, що «наше завдання тепер... — організувати змагання» і що соціалізм «...вперше створює можливість застосувати його дійсно *широко*, дійсно в *масовому* розмірі...»¹.

Втілення в життя накреслень XXV з'їзду партії передбачає, зокрема, дальший розвиток соціалістичного змагання, ще тісніше його поєднання з основними напрямками соціально-економічної політики КПРС і Радянської держави.

Одночасно актуального значення набуває завдання узагальнення конкретного досвіду соціалістичного змагання на різних його етапах, більш глибокого дослідження теоретичних проблем його дальшого розвитку.

Відбудова і дальший розвиток народного господарства СРСР у 1946—1958 рр. є однією з героїчних сторінок в житті радянського народу, зокрема робітничого класу, що очолив, як завжди, грандіозний всенародний наступ на трудовому фронті. Згадуючи про той період, Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев у книзі «Відродження» зазначає: «Саме завдання було дерзновенне, і важливо було не вбити дух новаторства, треба було заохочувати сміливість у всіх — у робітників, інженерів, партійних працівників»².

Характерним для соцзмагання того часу були небачені раніше розмах, масовість, різноманітність його форм і починів, що знайшло своє відображення у багатьох фундаментальних дослідженнях з даної проблематики³. Однак ще є ряд маловисвітлених питань трудової активності робітничого класу країни, зокрема, його великого загону в західних областях Української РСР⁴.

В даному повідомленні автор робить спробу показати роль партійних, профспілкових і комсомольських організацій західних областей УРСР у справі залучення робітників промислових підприємств до активної участі в соціалістичному змаганні, проаналізувати його форми й особливості в період 1946—1958 рр.

Курс Комуністичної партії і Радянського уряду на прискорений індустріальний розвиток західних областей Української РСР у 1946—1958 рр. передбачав технічну реконструкцію промислового виробництва, його дальшу інтенсифікацію і спеціалізацію. Зокрема, планувалося комплексно освоїти Львівсько-Волинський басейн, побудувати нові електростанції, розширити і реконструювати машинобудівні заводи, створити ряд підприємств легкої, харчової й деревообробної промисловості⁵.

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 35, стор. 189.

² Леонід Ілліч Брежнев. Відродження, К., 1978, стор. 28.

³ Социалистическое соревнование в промышленности СССР, М., 1973; КПРС — організатор і натхненник соціалістичного змагання у промисловості України, К., 1975; Л. С. Рогачевская. Социалистическое соревнование в СССР. Исторические очерки 1917—1970 гг., М., 1977 та ін.

⁴ Слід зауважити, що побіжно це питання досліджувалося в працях, присвячених загальним проблемам соціалістичних перетворень у західних областях УРСР. Наприклад: Комуністична партія — натхненник і організатор соціалістичних перетворень в західних областях УРСР, К., 1960; І. Богодист. Соціалістичне будівництво в західних областях УРСР, К., 1961; Торжество історичної справедливості, Львів, 1968; Г. І. Ковальчак. Розвиток промисловості в західних областях України за 20 років (1939—1958 рр.), К., 1968; Ф. Ф. Чернявський. По пути социализма, Львов, 1978; та ін.

⁵ Див.: Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр., К., 1946, стор. 64—66; Ф. Ф. Чернявський. Назв. праця, стор. 92; ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 8, спр. 7598, арк. 32; спр. 7603, арк. 239—243.

Велику безкорисливу допомогу у відбудові й розвитку народного господарства західних областей УРСР подавав робітничий клас Російської Федерації та інших промислових районів країни. Так, на новобудови Львова лише протягом 1946—1948 рр. було надіслано з РРФСР та інших братніх республік більш як 8 тис. верстатів, моторів та іншого пайновішого промислового устаткування. Протягом четвертої п'ятирічки на постійну роботу в західні області УРСР з великих промислових центрів Радянського Союзу прибуло близько 20 тис. кваліфікованих робітників та 2 тис. інженерно-технічних працівників. Вони внесли значний вклад у справу поширення передових методів праці, а також підготовки кадрів робітників з місцевого населення⁶⁻⁷.

Трудащі західних областей Радянської України і, зокрема, робітники промислових підприємств активно включилися в масове соціалістичне змагання. Його натхненником і організатором були партійні організації.

Відповідно до рішень ЦК ВКП(б) «Про агітаційно-пропагандистську роботу партійних організацій в зв'язку з прийняттям Закону про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 роки» (27 березня 1946 р.), «Про роботу партійних комітетів Іванівського меланжевого, Глухівського бавовняно-прядильного і Ташкентського текстильного комбінатів» (30 вересня 1946 р.), «Про соціалістичне змагання в промисловості і сільському господарстві» (4 січня 1952 р.)⁸ обласні комітети партії вирішували питання керівництва соціалістичним змаганням, по мобілізації робітничих колективів на виконання взятих зобов'язань, поширення досвіду роботи передових колективів країни. Вони розгорнули широку ідейно-виховну роботу серед трудящих західних областей УРСР, спрямовуючи її на глибоке усвідомлення трудящими завдань п'ятирічних планів, на вирішення питань підбору і розстановки кадрів у промисловості, на зміцнення керівництва постійно діючих пропагандистських семінарів і гуртків. Серед робітників, інженерно-технічних працівників і всіх трудящих проводилися бесіди про шляхи успішного виконання п'ятирічних планів промисловими підприємствами областей. Так, Закон про 4-й п'ятирічний план вивчався в Дрогобицькій області майже в 1800 теоретичних гуртках⁹, а в обговоренні 5-ї п'ятирічки у Львівській, Станіславській (нині — Івано-Франківській) і Тернопільській областях взяли участь понад 283 тис. чол.¹⁰

Шляхи виконання завдань п'ятирічних планів, питання розвитку соціалістичного змагання широко обговорювалися на пленумах обласних, міських і районних комітетів партії, партійних конференціях і зборах, виробничих, партійно-господарських активах і нарадах. Неослабну увагу цим питанням приділяла обласна й районна преса. Обкомі, міськкоми і райкоми партії часто заслуховували звіти секретарів парторганізацій про хід виконання виробничих планів на промислових підприємствах області. Так, лише в 1948 р. Чернівецький міськком КП(б)У обговорив діяльність 32 первинних партійних організацій і розробив необхідні заходи для поліпшення їх роботи¹¹.

⁶⁻⁷ В. І. Юрчук. Борьба КП Украины за відбудову і розвиток народного господарства (1945—1952 рр.), К., 1965, стор. 136.

⁸ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, т. 6, М., 1971, стор. 149—153, 180—189, 339—440.

⁹ «Радянське слово» (Дрогобич), 17 травня 1946 р.

¹⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 8, спр. 497, арк. 12, 46, 71.

¹¹ З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України, Львів, 1963, стор. 45.

Вирішуючи завдання боротьби за виконання народногосподарських планів, обласні партійні організації спиралися на профспілки і комсомол, спрямовували їх діяльність на повсякденне керівництво соціалістичним змаганням, посилення ідейно-виховної роботи, зміцнення трудової дисципліни на підприємствах і систематичне виконання виробничими колективами взятих зобов'язань.

Значній активізації діяльності місцевих профспілкових організацій по якнайширшому залученню трудящих до участі у розвитку промислової бази країни сприяла постановка VI пленуму ВЦРПС від 26 липня 1951 р. «Про поліпшення керівництва соціалістичним змаганням»¹² та розроблені влітку того ж року ВЦРПС разом з міністерствами і відомствами нові умови Всесоюзного соціалістичного змагання¹³. Ці важливі рішення передбачали спрямування трудової активності робітничого класу на поліпшення якості продукції, використання внутрішніх резервів виробництва, а також на подальше підвищення продуктивності праці і ефективне освоєння нової техніки.

Профспілки західних областей УРСР проводили багатогранну роботу по роз'ясненню нових умов Всесоюзного соціалістичного змагання, виробленню соцзобов'язань, організації контролю за їх виконанням, підведенню підсумків змагання, по широкому розповсюдженню передового виробничого досвіду. Ці питання обговорювалися на конференціях профспілок, нарадах поваторів виробництва, зборах профактиву і виробничих колективів.

Наприклад, у Дрогобицькій області в 1951 р. відбулося 267 зборів і 237 бесід з питань нових умов соціалістичного змагання, в яких взяли участь понад 1,2 тис. робітників. Вони вносили конкретні пропозиції щодо поліпшення керівництва змаганням, створення умов для виконання взятих зобов'язань¹⁴.

Внаслідок постійної і цілеспрямованої виховної роботи комуністів серед молоді західних областей УРСР зростали ряди членів Ленінського комсомолу, створювалися нові комсомольські організації. Комсомольці і молодь разом з комуністами вели широку пропагандистську роботу по залученню трудящих до активної участі у відбудові й розвитку народного господарства, активно включалися у боротьбу за дострокове виконання річних і п'ятирічних планів, були ініціаторами нових трудових починів, активно поширювали передовий виробничий досвід¹⁵.

Активну участь в боротьбі за виконання державних планів брали й жінки-робітниці. Зокрема, за даними на 1950 р., з 27 000 робітниць промисловості Львівщини 15 000 працювали по-стахановському. Більш як 500 з них виконали свої особисті п'ятирічні плани. Багато трудівниць виконали за п'ятирічку 6—9 річних норм виробітку, а гальваністка заводу електроприладів Н. Л. Смирнова — 10 таких норм¹⁶.

Важливими факторами підвищення суспільно-політичної і трудової активності робітничого класу Радянської України, у тому числі й західних областей, були підготовка до виборів у Верховні Ради СРСР та УРСР, у місцеві Ради, трудові вахти на честь партійних з'їздів та знаменних дат.

¹² Профсоюзы СССР. Документы и материалы, т. 3, М., 1963, стор. 544—547.

¹³ «Труд», 9 серпня 1951 р.

¹⁴ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25а, спр. 344, арк. 24.

¹⁵ Докладніше про це див.: А. П. Калиновський. Участь молоді в розвитку промисловості західних областей УРСР (1951—1955 рр.). — «Вісник Львівського університету». Серія історична, вип. 8, Львів, 1972.

¹⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 8, спр. 222, арк. 45.

Идучи назустріч визначним подіям у житті Радянської країни, трудящі уклали нові договори на соцзмагання з конкретними, підвищеними зобов'язаннями. Ударною працею зустріли робітничі колективи 10-у річницю возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській соціалістичній державі. Станіславський обком Компартії України схвалив почин місцевих шкіряників, які розгорнули змагання за дострокове виконання 4-ої п'ятирічки¹⁷. Незабаром ця ініціатива була широко підхоплена й іншими трудовими колективами області. Всенародним змаганням у III кварталі 1949 р. тут було охоплено 90% всіх робітників, половина з яких завоювала право називатися стахановцями¹⁸.

Значного розмаху набуло соціалістичне змагання серед усіх трудящих Радянського Союзу на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією. ЦК Компартії України схвалив ініціативу трудового колективу Харківського тракторного заводу, який звернувся до робітників республіки із закликом взяти підвищені соціалістичні зобов'язання по достроковому виконанню виробничого плану 1954 р., збільшенню кількості виробленої продукції без введення додаткових виробничих потужностей.

Широко наслідували цю ініціативу і в західних областях УРСР. Так, бюро Львівського обласного комітету партії підтримало почин харків'ян і націлило трудове змагання на поліпшення техніко-економічних показників у роботі підприємств, повніше використання внутрішніх резервів¹⁹. До цієї знаменної дати львівські машинобудівники достроково розпочали випускати новий п'ятитонний автовантажник, автомати і напівавтомати для харчової промисловості. Всього за пер-автомати і напівавтомати для харчової промисловості. Всього було вироблено надпланової продукції на 2 млн. крб.²⁰

Постійну допомогу робітникам з України в нарощуванні темпів виробництва подавали колеги з Російської Федерації та інших братніх республік.

Відомий токарь-швидкісник В. Й. Гургаль говорив в ті дні: «Щиро, по-братньому ділилися зі мною досвідом роботи токарі В. Колесов і В. Бушуев. Це вони допомогли мені та багатьом верстатникам Львова оволодіти високопродуктивними методами праці. Завдяки їх безкорисливій допомозі я систематично перевиконую виробничі завдання, майже щодня даю по 7—8 норм, а іноді — по 10»²¹.

Готуючись до 300-річчя історичної події в житті українського і російського народів, робітничі колективи усіх областей УРСР, у тому числі й західних, а також РРФСР та інших радянських республік розгорнули й міжреспубліканське соціалістичне змагання, яке бере свій початок ще з перших післявоєнних років. Так, буковинські текстильники, готуючись до ювілею, уклали 600 індивідуальних договорів на змагання з робітниками Московського комбінату «Трехгорная мануфактура»²². Обидва колективи працювали по-ударному. Вже у листопаді 1954 р. понад 500 робітників Чернівецького текстильного комбінату виконали особисті річні норми, а 55 — завершили п'ятирічні плани²³.

¹⁷ Назустріч мрії. Нариси історії Прикарпаття, Ужгород, 1978, стор. 140.

¹⁸ Івано-Франківський обласний державний архів (далі — І-ФОДА), ф. Р-794, оп. 1, спр. 23, арк. 43.

¹⁹ «Львовская правда», 26 січня 1954 р.

²⁰ ЦДАЖР УРСР, ф. 4915, оп. 1, спр. 1316, арк. 284.

²¹ «Вільна Україна», 18 січня 1954 р.

²² «Текстильник Буковини» (Чернівці), 20 березня 1953 р.

²³ Там же, 1 січня 1955 р.

Великими трудовими здобутками зустрічали робітники західних областей УРСР, як і всієї країни, 40-річчя Великого Жовтня. Шахтарі Волині на честь цієї ювілейної дати видали на-гора 42 тис. т вугілля понад план²⁴. Тернопільські швейники виробили понад план у 1957 р. продукції на 500 тис. крб.²⁵

Трудове піднесення давало свої конкретні вагомні результати і було характерним для більшості виробничих колективів західних областей Української РСР. Особливістю соціалістичного змагання серед трудящих цього регіону було те, що вони дістали змогу використовувати багаторічний досвід змагання інших радянських республік й областей і відразу підхоплювали такі форми трудової активності, наслідували ті трудові почини, які мали значне поширення в багатьох інших районах Радянського Союзу в досліджуваній період.

Післявоєнна історія робітничого класу Радянської держави в 1946—1958 рр. характерна багаточисленністю новаторських починів. Дослідники налічують їх близько 250²⁶. Серед них — рух за колективну новаторську працю, випуск продукції відмінної якості, збільшення надпланових нагромаджень, випуск продукції за рахунок зекономленої сировини і матеріалів, за швидкісні методи праці, краще використання техніки тощо. Поширення цих починів значною мірою сприяло масовій участі робітничих колективів західних областей УРСР у боротьбі за індустріалізацію, відбудову і дальший розвиток народного господарства. Велике значення мало й прийняття індивідуальних зобов'язань, які поряд з колективними відіграли важливу роль у достроковому виконанні трудящими п'ятирічних завдань. Так, з 1546 робітників, які працювали на підприємствах місцевої промисловості Станіславської області і зобов'язалися достроково виконати 4-у п'ятирічку, 900 до кінця 1948 р. виконали понад 4—5 річних норм²⁷.

На фабриках, заводах та інших підприємствах західних областей УРСР знаходили підтримку і розвиток почини та ініціативи передових трудових колективів країни.

Звернення робітників ленінградських підприємств до всіх трудящих з закликом про виконання четвертої п'ятирічки за 4 роки обговорювалося на мітингах і зборах робітників, виробничих нарадах і партійних зборах фабрик, заводів, цехів і бригад. Тільки на нафто- і газопромислах Дрогобицької, Станіславської і Львівської областей у цій справі взяло участь близько 9 тис. чол.²⁸ Обговорення заклику ленінградців супроводжувалося прийняттям на підприємствах конкретних зобов'язань, підкріплених планами організаційно-технічних заходів по піднесенню продуктивності праці, поліпшенню якості продукції, зниженню її собівартості, підвищенню кваліфікації робітників. Наприклад, шахтарі Ільницького шахтоуправління (Закарпатська область) вбачали резерви дострокового виконання п'ятирічного плану в механізації грудомістких виробничих процесів, у застосуванні передових методів праці, вихованні молодих робітничих кадрів, колективній новаторській праці. Виконуючи ці завдання, більшість бригад управління вже у 1948 р. здійснювали швидкісну проходку штреків, працювали за прогресивним графіком циклічності²⁹.

²⁴ Волинський обласний державний архів, ф. Р-912, оп. 2, спр. 126, арк. 73.

²⁵ «Вільне життя» (Тернопіль), 10 січня 1958 р.

²⁶ П. Чангли. Социалистическое соревнование и новые формы коммунистического труда, М., 1959, стор. 148.

²⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 4957, оп. 1, спр. 270, арк. 157.

²⁸ Там же, ф. 4957, оп. 1, спр. 183, арк. 9.

²⁹ Там же, ф. 4915, оп. 1, спр. 245, арк. 223; «Закарпатська правда» (Ужгород), 22 листопада 1947 р.

Багато трудових колективів західних областей УРСР, вишукуючи нові резерви піднесення виробництва, зобов'язувалися виконати першу післявоєнну п'ятирічку до початку роботи XVI з'їзду КП(б)У й 32-ї річниці Великого Жовтня. Серед них — робітники Мукачівської меблевої фабрики, Свалявського ліспромгоспу, Хустської взуттєвої фабрики (Закарпатська область), нафтовики і шахтарі озокеритових шахт (Дрогобицька область)³⁰.

В листопаді 1954 р. робітники західних областей УРСР, як і всієї країни, підтримали почин передових підприємств Москви, які закликали боротися за дострокове виконання 5-го п'ятирічного плану (1951—1955 рр.).

Уже восени 1955 р. 120 робітничих колективів Львівщини випускали продукцію в рахунок шостої п'ятирічки. Понад 15 тис. робітників систематично виконували змінні завдання на 150—200%, 10 тис. працювали в рахунок 1956—1960 рр. Масове соціалістичне змагання, впровадження і освоєння нової техніки, вдосконалення технології виробництва дали змогу підвищити продуктивність праці в області за роки 5-ї п'ятирічки на 42%, обсяг виробництва збільшити в 2 рази³¹.

Партійні організації республіки, в тому числі західних областей, вели активну пропагандистську і організаторську роботу по вивченню прогресивних форм праці, вмілому їх поширенню і використанню. Серед форм і методів цієї роботи були: поїздки робітників на споріднені підприємства братніх республік, організація заводських і міжзаводських шкіл передового досвіду, зльотів, нарад, днів новаторів і передовиків виробництва. Ефективним було також висвітлення передового досвіду в періодичній пресі.

Значне місце в розвитку соціалістичного змагання у промисловості західних областей УРСР займає рух за економію матеріалів і сировини та випуск за рахунок цього надпланової продукції.

Так, лише у 1950 р. на 10 ведучих промислових підприємствах Львова зекономлено сировини й матеріалів на суму 3.2 млн. крб.³² Успіх львів'ян є конкретним результатом розгортання соціалістичного змагання за комплексну економію матеріалів і сировини серед робітників області після приїзду московських взуттєвників-новаторів у травні 1950 р. Л. Корабельникової і Ф. Кузнецова у Львів. Міський комітет партії і обласна рада профспілок організували нараду новаторів промисловості області, на якій москвичі поділилися досвідом роботи³³.

Такий обмін передовими методами праці давав добрі результати і в інших галузях промисловості.

Із завершенням відбудови народного господарства країни великого значення набули питання підвищення якості виробництва продукції. Робітничий клас СРСР розгорнув масове соціалістичне змагання за відмінну якість продукції й високу культуру виробництва розпочате за ініціативою помічників майстрів Краснохолмського камвольного комбінату О. Чутких і Московського комбінату «Трехгорна мануфактура» ім. Ф. Е. Держинського В. Ворошина.

Цей почин був підхоплений і в західних областях УРСР. Так, у

³⁰ Закарпатський обласний державний архів, ф. Р-1025, оп. 2, спр. 36, арк. 7 ЦДАЖР УРСР, ф. 4915, оп. 1, спр. 263, арк. 121.

³¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 8, спр. 1081, арк. 3.

³² Львівський обласний державний архів (далі — ЛОДА), ф. Р-1519, оп. 1 спр. 17, арк. 8.

³³ Там же, спр. 46, арк. 1; «Львовская правда», 23, 26 травня 1950 р.

Дрогобицькій області його підтримало 578 бригад,³⁴ а в Закарпатській — 700 бригад і змін³⁵.

З метою підвищення якості продукції на підприємствах регіону поширилися такі форми боротьби за якість продукції, як утворення бригад міжцехового громадського контролю, рад по контролю за якістю, введення поопераційного контролю, змагання суміжників³⁶.

На цій основі закономірно виникло колективне змагання за звання «підприємств відмінної якості продукції». Вже у 1949 р. це почесне звання лише у Львівській області було присвоєно галантерейній фабриці, заводам «Емальпосуда» й ремонтно-механічному³⁷.

В період після XX з'їзду КПРС у країні народжується ряд нових форм соціалістичного змагання, однією з яких був рух за щоденне перевиконання змінних норм і завдань та зниження собівартості продукції кожним робітником. Його ініціаторами стали донецькі шахтарі М. Мамай і О. Кольчик.

Поширенню цієї форми змагання, зокрема на Львівщині, значною мірою сприяв приїзд М. Мамай до шахтарів Великомоствівської шахти № 2, заключення ним договору на змагання з А. Гочачко, бригада якого, перейнявши методи роботи відомого новатора, почала щоденно видавати на-гора по 6,3 т вугілля понад норму. При цьому собівартість кожної тонни знизилася проти плану на 3 крб.³⁸

Всього на підприємствах Львівської області за методом М. Мамай і О. Кольчика працювали понад 60 тис. робітників³⁹.

Наслідуючи трудові почини передових колективів країни, робітники промислових підприємств західних областей УРСР в свою чергу виступали застрільниками нових трудових ініціатив, що одержали поширення не тільки на фабриках і заводах регіону, а й за його межами.

Так, на багатьох нафтопромислах Радянського Союзу поширився рух за високу культуру видобутку нафти, ініціатором якого виступив Д. Ніковов (майстер 9-го Бориславського нафтопромислу). Новий метод зарядки човника, запропонований у 1951 р. техніком-новатором Чернівецького текстильного комбінату О. Грачем, знайшов своїх послідовників на багатьох текстильних підприємствах країни⁴⁰.

Ініціатором ряду передових починань протягом 1951—1958 рр. виступив колектив Львівської взуттєвої фабрики № 3.

Політична і трудова активність львівських взуттєвників особливо зросла в зв'язку з підготовкою до XXI з'їзду КПРС і знайшла свій вияв у новому починанні — випускові всієї продукції тільки першим сортом. Цьому передувала цілеспрямована діяльність партійної, комсомольської та профспілкової організації по поширенню передового виробничого досвіду, організація поїздок передовиків і спеціалістів на підприємства Москви, Ленінграда, Києва й Одеси⁴¹.

Секретаріат Укрпрофради схвалив ініціативу колективу Львівської взуттєвої фабрики № 3 і зобов'язав облпрофради республіки, фаб-

³⁴ ЦДАЖР СРСР ф. 5451, оп. 25а, спр. 112, арк. 28.

³⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 8, спр. 225, арк. 17.

³⁶ Там же, спр. 756, арк. 302; «Радянська Буковина», 6 березня 1949 р.; «Прикарпатська правда» (Івано-Франківськ), 29 жовтня 1949 р.

³⁷ ЛОДА, ф. Р-1519, оп. 1, спр. 8, арк. 28.

³⁸ «Львовская правда», 9 липня 1958 р.

³⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 8, спр. 1750, арк. 33.

⁴⁰ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25а, спр. 112, арк. 210—211; ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 8, спр. 40, арк. 3—4, 6, 23; спр. 35, арк. 34; спр. 221, арк. 10; «Радянська Буковина», 29 квітня, 9, 18 травня 1951 р.

⁴¹ ЛОДА, ф. Р-1922, оп. 1, спр. 31, арк. 14.

рично-заводські комітети підприємств розгорнути роботу по ознайомленню з досвідом львівських взуттєвиків і впровадженню їх досягнень у виробництво. З метою популяризації досвіду була випущена брошура «За випуск продукції тільки першим сортом»⁴².

Львів'яни щедро ділилися своїм досвідом. Тільки за 5 місяців 1958 р. з їх методами праці ознайомилися 185 чоловік з підприємств РРФСР та інших братніх республік⁴³.

Значного розмаху в промисловості західних областей УРСР, як і в країні в цілому, в досліджувані роки набрало змагання на договірних засадах. Договори на трудове змагання уклалися між заводами, фабриками, шахтами, цехами, бригадами й окремими робітниками. Кількість учасників цього змагання постійно зростала. Наприклад, якщо в 1946 р. на промислах об'єднання «Укрнафта» було укладено 15 загальних, 59 цехових, 154 бригадних і близько 3 тис. індивідуальних договорів (соціалістичним змаганням тут було охоплено 80,3% всіх робітників), то через 3 роки — 16 загальних, 118 цехових, 247 бригадних і 5202 індивідуальних договори на соціалістичне змагання (з охопленням 92% робітників)⁴⁴.

Розгортанню соціалістичного змагання в західних областях УРСР сприяло трудове суперництво, що зав'язалося між робітничими колективами молодих радянських областей УРСР та інших союзних республік. У 1946 р. відновилося соцзмагання між нафтовиками Азербайджану і Прикарпаття, яке було розпочате ще в довоєнний період. В перші роки 4-і п'ятирічки договори на соціалістичне змагання підписали колективи Чернівецького текстильного комбінату і Московського комбінату «Трехгорная мануфактура» імені Ф. Е. Держинського Львівської взуттєвої фабрики № 3 і Московської взуттєвої фабрики «Парижская коммуна», Чернівецького гумо-взуттєвого комбінату Ризького заводу «Красный квадрат» та ін.

Змагання робітників промислових підприємств західних областей Української РСР з робітниками братніх радянських республік стали одним з виявів непорушної дружби народів СРСР, результатом послідовного втілення в життя ленінської національної політики Комуністичної партії.

Весь хід соціалістичного змагання в країні, і зокрема в західних областях УРСР, на кінець 50-х років підготував необхідні передумови для його дальшого розвитку і переростання в нову, вищу якість — у рух за комуністичне ставлення до праці.

Отже, протягом досліджуваного періоду партійні, профспілкові і комсомольські організації західних областей УРСР нагромадили значний досвід у справі організації соціалістичного змагання, поширення його різноманітних форм, добилися широкого залучення робітників промислових підприємств у боротьбу за виконання і перевиконання п'ятирічних планів. Зокрема на початку 1951 р. у регіоні різними формами соціалістичного змагання було охоплено від 85 до 97% робітників і службовців промисловості⁴⁵.

Однак поряд з виробничими успіхами в організації соціалістичного змагання мали місце і певні недоліки. Так, на деяких фабри-

⁴² ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 8, спр. 1736, арк. 39.

⁴³ ЛОДА, ф. Р-1922, оп. 1, спр. 48, арк. 12.

⁴⁴ Там же, ф. Р-1863, оп. 1, спр. 60, арк. 50, спр. 186, арк. 55.

⁴⁵ Підраховано автором за даними: ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 25а, спр. 112, арк. 49, 117, спр. 653, арк. 1; спр. 672, арк. 7; 1-ФОДА, ф. Р-794, оп. 1, спр. 23, арк. 33; Ровенський обласний державний архів, ф. Р-600, оп. 1, спр. 14, арк. 241; З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України, стор. 48; Нариси історії Львівської обласної партійної організації, Львів, 1969, стор. 192.

ках і заводах повільно впроваджувалася механізація, незадовільною була й організація обміну новаторськими методами праці, спостерігався низький процент охоплення робітників виробничим навчанням, формалізм в проведенні соціалістичного змагання. Адміністрація ряду підприємств недооцінювала значення Дошок і Книг пошани як важливих засобів морального заохочення і популяризації праці кращих працівників.

Послідовне керівництво творчою ініціативою робітників з боку партійних організацій, активізація роботи масових організацій, насамперед профспілкових і комсомольських, допомагали переборювати наявні недоліки і труднощі в організації соціалістичного змагання.

Висока трудова активність робітничого класу, значний розмах соціалістичного змагання, всебічна допомога з боку КПРС і Радянської держави, братніх республік стали запорукою досягнення західними областями УРСР в кінці 50-х років рівня економічного і культурного розвитку східних районів країни, завершення повної і остаточної побудови соціалізму в регіоні. Як і в усій країні, тут було підготовлено матеріальні передумови для переходу до нового історичного рубежу — періоду розвинутого соціалізму.

* * *

ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПАНСІОНІСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ США В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ (1968—1979 рр.)

С. О. ШЕРГІН (Київ)

Незабаром мине сім років з часу підписання Паризьких угод про припинення війни і відновлення миру у В'єтнамі. Як відзначив на XXV з'їзді КПРС Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев, «зазнала краху найбільша після другої світової війни спроба імперіалізму озброєною рукою розправитися із соціалістичною державою і придушити національно-визвольну революцію»¹.

Протягом десяти років наймогутніша імперіалістична держава, використовуючи величезний військовий та економічний потенціал, не змогла поставити на коліна героїчний народ В'єтнаму. В ході війни була доведена безперспективність політики «з позиції сили», яку проводив американський імперіалізм у країнах «третього світу». В цій брудній війні США зазнали не тільки військової поразки. Непоправної шкоди було завдано зовнішньополітичним настановам і воєнним доктринам США, що посилено декларували якусь «особливу відповідальність» Сполучених Штатів і закликали американське керівництво діяти в дусі концепції «контрінсургенції».

Війна у В'єтнамі, зачепивши інтереси багатьох держав, вийшла за рамки суто регіонального конфлікту. В середині 60-х — на початку 70-х років вона перетворилася в одну з найбільших і найскладніших міжнародних проблем. Ось чому перемога В'єтнамського народу, як наголошувалося на XXV з'їзді КПРС, «...відкрила нові горизонти перед усією Південно-Східною Азією»².

Як відомо, перші спроби переглянути і змінити концепцію США щодо Південно-Східної Азії мали місце у політичних колах країни ще

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 6.

² Там же, стор. 7.

в 1966—1967 рр., коли американський імперіалізм намагався виграти війну суто військовими методами. У статті «Азія після В'єтнаму», вміщеній у жовтневому номері журналу «Форін Афферз» за 1967 р., майбутній президент США Р. Ніксон зробив спробу окреслити контури «нового» курсу США в Азії. Визнаючи необхідність змінити підхід до старих догм «холодної війни» — доктрини «стримування» і стратегічних настанов Даллеса — Ейзенхауера, які протягом тривалого часу були ідейною основою стратегії антикомунізму, Ніксон настійно радив американському керівництву зберегти в Азії військову присутність США, «без якої Азія мала б зовсім інший вигляд»³.

Своє дальше теоретичне обґрунтування «нового» підходу США до Південно-Східної Азії дістав у численних дослідженнях і публікаціях, підготовлених американськими ідеологами на матеріалах конференцій, симпозіумів, семінарів тощо, які відбувалися у США та за їх межами в 1968—1969 рр. В одному з таких досліджень — книзі «Чи бути новим В'єтнамом?» — професор Гарвардського університету Е. Рейшауер радив взяти «за загальне правило уникати втручання (у справи інших країн. — С. Ш.) при внутрішній нестабільності чи громадянській війні»⁴. Виняток, писав він, повинні становити лише дуже невеликі країни, які мають надзвичайне, стратегічне значення для США. Тоді ж аналогічну думку висловив і Ч. Йост — заступник постійного представника США в ООН у 1961—1966 рр. Найголовнішим уроком війни у В'єтнамі є те, зазначав він, що незалежно від розмірів військової та іншої допомоги Сполучені Штати не здатні гарантувати незалежність країни, уряд якої неспроможний забезпечити собі достатню підтримку серед населення для стримування повстанського руху⁵.

В цілому більшість рекомендацій американських учених та урядових експертів не була спрямована на проведення радикальних змін у політиці США в Південно-Східній Азії. Йшлося лише про внесення деяких коректив у цю політику, про відмову від найбільш компрометуючих методів її проведення. Що ж до «національних» інтересів Сполучених Штатів у Південно-Східній Азії, то вони оголошувалися незмінними.

Елементи «нової» програми, яка враховувала і «постійність національних інтересів США в Азії», і уроки В'єтнаму, були проголошені президентом Ніксоном під час прес-конференції на Гуамі 25 липня 1969 р. В зовнішньополітичному посланні до конгресу від 18 лютого 1970 р. «гуамська декларація» була представлена вже як «доктрина Ніксона», якій Білий дім відводив роль «нової стратегії миру». По суті «доктрина Ніксона», одним з основних елементів якої була концепція «в'єтнамізації», стала відповіддю нової американської адміністрації на критику в'єтнамської політики попереднього уряду. «Американська політика в Азії у 70-ті роки повинна ґрунтуватися на уроках в'єтнамської жертви», — зазначалося в цьому документі⁶. Керівництво США всіляко намагалося видати свою нову азіатську доктрину за таку, що нібито є надзвичайно прийнятною для країн Південно-Східної Азії. «Країни цього регіону (маються на увазі правлячі кола цих країн. — С. Ш.), — заявив на прес-конференції 19 січня 1970 р. після повернення з поїздки в Південно-Східну

³ "Foreign Affairs", 1967, жовтень, стор. 111.

⁴ No More Vietnams? The War and the Future of American Foreign Policy, N. Y., 1968, стор. 271.

⁵ "Foreign Affairs", 1968, жовтень, стор. 9.

⁶ "The Department of State Bulletin", 9 березня 1970 р., стор. 293.

Азію тодішній віце-президент США С. Агню.— високо оцінили ті пункти доктрини, які покликає забезпечити обороноздатність регіону і стимулювати його економічний розвиток»⁷.

Слід зазначити, що для Сполучених Штатів «гуамська доктрина» як зовнішньополітична програма, призначена для використання в Південно-Східній Азії, не втратила свого значення й понині. Це, зокрема, визнають такі відомі американські теоретики-міжнародники, як М. Гуртов, Р. Скалапіно, Р. Клоф⁸. Однак ця доктрина, сформульована в період війни у В'єтнамі, відображала кон'юнктурний підхід Вашингтона до азійських проблем. Тому деякі її аспекти були зняті з порядку денного в 1975 р. в результаті цілковитого провалу реалізації основної тези доктрини — «в'єтнамізації».

Із закінченням війни у В'єтнамі американське керівництво, яке прийшло на зміну адміністрації Ніксона, визнало за необхідне пристосувати «гуамську доктрину» до нової ситуації у Південно-Східній Азії, дещо змінивши окремі її положення. У так званий «тихоокеанській» доктрині («гавайській декларації») Дж. Форда, проголошений президентом 7 грудня 1975 р. в Гонолулу, зазначалося, що США «продовжують зберігати заінтересованість у стабільності і безпеці в Південно-Східній Азії»⁹. Водночас при розробці своєї чергової доктрини керівництво Білого дому враховувало переміщення центру американської політики з Південно-Східної у Східну Азію, що стало результатом поразки США у В'єтнамі та виводу американських військ з Індокитаю. Проте США аж ніяк не мали наміру обмежувати сферу свого впливу. «Наша участь у тихоокеанських справах і інтерес до цього району, — зазначалося в «гавайській декларації» Форда, — зросли»¹⁰.

В цілому, незважаючи на спроби американського керівництва узгодити свої офіційні концепції з новою розстановкою сил в Азії, «гавайську декларацію» навряд чи можна вважати самостійною і закінченою доктриною. Адже в ній фактично повторювалися всі положення її попередниці — «гуамської доктрини» Ніксона. Разом з тим «доктрина Форда» є досить специфічною, оскільки вона спрямована на відновлення в Південно-Східній Азії позицій Сполучених Штатів, які сильно похитнулися.

Простежуючи еволюцію політики США в Південно-Східній Азії, слід мати на увазі, що теоретично ця політика обґрунтовувалася необхідністю захисту так званих «національних інтересів». Стосовно Південно-Східної Азії ці абстракції діставали втілення в конкретних формах неоколоніалістської політики США.

В середині 60-х років американські спеціалісти розглядали Південно-Східну Азію як надзвичайно важливий в економічному відношенні район. Однак, намагаючись приховати заінтересованість американських монополій в експлуатації природних ресурсів цього регіону, вони нерідко публікували дані, які применшували справжнє значення Південно-Східної Азії для США. За офіційними джерелами, експорт Сполучених Штатів у країни регіону становив у той період 7% від їх загального експорту, а імпорт, відповідно, — 8%¹¹. «Жоден

⁷ "The Department of State Bulletin", 23 лютого 1970 р., стор. 189.

⁸ Conflict and Stability in Southeast Asia, N. Y., 1974; R. Scalapino. Asia and the Road Ahead. Issues for the Major Powers, Berkeley, 1975; R. Clough. East Asia and U. S. Security, Washington, 1975.

⁹ "The Department of State Bulletin", 29 грудня 1975 р., стор. 915.

¹⁰ Там же, стор. 914.

¹¹ Statistical Abstract of the United States, vol. 88, Washington, 1967, стор. 815, 840.

Азію тодішній віце-президент США С. Агню.— високо оцінили ті пункти доктрини, які покликані забезпечити обороноздатність регіону і стимулювати його економічний розвиток»⁷.

Слід зазначити, що для Сполучених Штатів «гуамська доктрина» як зовнішньополітична програма, призначена для використання в Південно-Східній Азії, не втратила свого значення й понині. Це, зокрема, визнають такі відомі американські теоретики-міжнародники, як М. Гуртов, Р. Скалапіно, Р. Клоф⁸. Однак ця доктрина, сформульована в період війни у В'єтнамі, відображала кон'юнктурний підхід Вашингтона до азійських проблем. Тому деякі її аспекти були зняті з порядку денного в 1975 р. в результаті цілковитого провалу реалізації основної тези доктрини — «в'єтнамізації».

Із закінченням війни у В'єтнамі американське керівництво, яке прийшло на зміну адміністрації Ніксона, визнало за необхідне пристосувати «гуамську доктрину» до нової ситуації у Південно-Східній Азії, дещо змінивши окремі її положення. У так званий «тихоокеанській» доктрині («гавайській декларації») Дж. Форда, проголошений президентом 7 грудня 1975 р. в Гонолулу, зазначалося, що США «продовжують зберігати заінтересованість у стабільності і безпеці в Південно-Східній Азії»⁹. Водночас при розробці своєї чергової доктрини керівництво Білого дому враховувало переміщення центру американської політики з Південно-Східної у Східну Азію, що стало результатом поразки США у В'єтнамі та виводу американських військ з Індокитаю. Проте США аж ніяк не мали наміру обмежувати сферу свого впливу. «Наша участь у тихоокеанських справах і інтерес до цього району, — зазначалося в «гавайській декларації» Форда, — зросли»¹⁰.

В цілому, незважаючи на спроби американського керівництва узгодити свої офіційні концепції з новою розстановкою сил в Азії, «гавайську декларацію» навряд чи можна вважати самостійною і закінченою доктриною. Адже в ній фактично повторювалися всі положення її попередниці — «гуамської доктрини» Ніксона. Разом з тим «доктрина Форда» є досить специфічною, оскільки вона спрямована на відновлення в Південно-Східній Азії позицій Сполучених Штатів, які сильно похитнулися.

Простежуючи еволюцію політики США в Південно-Східній Азії, слід мати на увазі, що теоретично ця політика обґрунтовувалася необхідністю захисту так званих «національних інтересів». Стосовно Південно-Східної Азії ці абстракції діставали втілення в конкретних формах неоколоніалістської політики США.

В середині 60-х років американські спеціалісти розглядали Південно-Східну Азію як надзвичайно важливий в економічному відношенні район. Однак, намагаючись приховати заінтересованість американських монополій в експлуатації природних ресурсів цього регіону, вони нерідко публікували дані, які применшували справжнє значення Південно-Східної Азії для США. За офіційними джерелами, експорт Сполучених Штатів у країни регіону становив у той період 7% від їх загального експорту, а імпорт, відповідно, — 8%¹¹. «Жоден

⁷ "The Department of State Bulletin", 23 лютого 1970 р., стор. 189.

⁸ Conflict and Stability in Southeast Asia, N. Y., 1974; R. Scalapino. Asia and the Road Ahead. Issues for the Major Powers, Berkeley, 1975; R. Clough. East Asia and U. S. Security, Washington, 1975.

⁹ "The Department of State Bulletin", 29 грудня 1975 р., стор. 915.

¹⁰ Там же, стор. 914.

¹¹ Statistical Abstract of the United States, vol. 88, Washington, 1967, стор. 815, 840.

з видів експорту, — зазначав Е. Рейшауер, оцінюючи економічне співробітництво США з країнами Південно-Східної Азії, — не має для нас вирішального значення»¹². Рівень прибутків від торгівлі Сполучених Штатів з цими країнами, на думку того ж Рейшауера, значно поступався перед витратами США на оборону (читай: на підтримку антинародних режимів) Південної та Південно-Східної Азії¹³. Подібних поглядів, в основі яких лежало применшення того значення, що його мала Південно-Східна Азія для економіки США, дотримувався також професор Нью-Йоркського університету Р. Батуелл та ряд інших американських політологів¹⁴. Набагато вище оцінювали американські експерти стратегічне значення регіону для США. Так, співробітник інституту ім. Брукінга Р. Клоф, аналізуючи політику США в Азії періоду 60-х років, не погоджувався з думкою тих спеціалістів, які вважали, що американські інтереси в Південно-Східній Азії не пов'язані з безпекою самих Сполучених Штатів. «США, — цинічно писав він, — завжди повинні бути готовими до інтервенції, якщо лінія стримування (прогресивних, демократичних сил. — С. Ш.) виявиться під загрозою»¹⁵. Так само високо оцінював стратегічне значення регіону і М. Гуртов, який вважав, що «життєві інтереси» США у Південно-Східній Азії насамперед пов'язані із створенням тут системи безпеки, «такої необхідної для відбиття ворожих Сполученим Штатам сил»¹⁶.

В останні роки перебування при владі президента Ніксона та в період адміністрації Форда керівники Білого дому докладали максимум зусиль до того, щоб відвернути увагу американців від «уроків В'єтнаму», виробити нові форми і методи втручання у справи Південно-Східної Азії з урахуванням змін, що там відбулися. Президент Форд у своїх зовнішньополітичних посланнях, а також через пресу та інші засоби масової інформації намагався переконати американську громадськість у тому, що нічого істотного в Індокитаї у квітні 1975 р. не сталося і що взагалі слід забути «в'єтнамський епізод». Так, на прес-конференції 6 травня 1975 р., відповідаючи на запитання про те, які уроки вніесли президент США, конгрес і американський народ з в'єтнамської війни, він зазначив: «Я думаю, що уроки в'єтнамського минулого вже засвоєні... і нам потрібно зосередити свої зусилля на проблемах майбутнього»¹⁷.

Спробу визначити можливий політичний курс уряду Форда в Південно-Східній Азії зробили на сторінках американської преси відомі спеціалісти з питань політики США в Азії Е. Рейвенал, Е. Клабб, Е. Шук, Д. Фейрбенк. Співробітник Вашингтонського центру міжнародних досліджень професор Е. Фейвенал, наприклад, застерігав американське керівництво від небезпеки можливої переоцінки в'єтнамського досвіду і, головне, від його неправильного тлумачення, що нібито могло вилитися «в невинувдану залежність поточної політики США в Південно-Східній Азії від тяжкої спадщини в'єтнамського минулого»¹⁸. Однак це зовсім не означало, що Рейвенал не бачив необхідності в перегляді Вашингтоном азійської політики. Навпаки, він

¹² E. O. Reichauer. *Beyond Vietnam: the United States and Asia*, N. Y., 1967, стор. 53.

¹³ Там же, стор. 54.

¹⁴ "Current History", 1967, січень, стор. 1.

¹⁵ R. Clough. *East Asia and U. S. Security*, N. Y., 1975, стор. 183.

¹⁶ M. Gurto. *Southeast Asia Tomorrow. Problems and Prospects for U. S. Policy*, Baltimore—London, 1970, стор. 31.

¹⁷ "Current History", 1975, грудень, стор. 210.

¹⁸ "Foreign Affairs", 1975, липень, стор. 652.

вважав, що США повинні і спроможні «трансформувати свій військовий вплив в інші види керівництва — дипломатичне, економічне або навіть духовне»¹⁹. Е. Клабб також висловлював думку про те, що застаріла стратегія Вашингтона у Східній та Південно-Східній Азії завдає Сполученим Штатам величезної шкоди і що тільки «в разі її ревізії можна замість нових поразок... добитися істотної національної вигоди»²⁰.

Очевидно, у наукових колах США ведеться велика робота щодо аналізу та оцінки ситуації, яка склалася в Індокитаї після виведення звітти американських військ. І нині вже можна сказати, що немало провідних американських спеціалістів з проблем політики США в Азії схильні до думки, що зовнішньополітичні акції Сполучених Штатів не повинні ґрунтуватися на постулатах військових доктрин, неправомірність яких постійно виявлялася при спробах їх застосування.

Позитивні зміни, які відбулися в Індокитаї, дістали широке схвалення народів усього континенту, про що, зокрема, свідчило визнання 30 квітня 1975 р. Індією і Лаосом революційного уряду Південного В'єтнаму. У липні 1976 р. були встановлені дипломатичні відносини між В'єтнамом і Філіппінами. Одночасно в країнах Південно-Східної Азії, що входять в АСЕАН*, наростає процес протидії американському диктатові. Так, уряд Кукріт Прамота зажадав від США ліквідувати на території Таїланду військові бази і до березня 1976 р. вивести з країни весь американський військовий персонал²¹.

Питання про американську військову присутність досягло значної гостроти у взаємовідносинах між США і Філіппінами. У грудні 1976 р., напередодні зміни керівництва в Білому домі, відновилися переговори між державним секретарем США Г. Кіссінджером і міністром закордонних справ Філіппін К. Ромуло про збереження двох великих американських військових баз Субік-Бей і Кларк-Філд, які загалом займають площу в 304 кв. милі. Пропозиція Г. Кіссінджера зберегти американські бази при умові надання Філіппінам військової та економічної допомоги на суму 1 млрд. доларів (рівними частинами по 500 млн. доларів) протягом п'яти років була відхилена²². Незважаючи на це, американські спеціалісти не без підстав вважали, що згадані переговори будуть продовжені, і не останню роль у цьому мали відіграти іноземні борги Філіппін, які перевищують 4,4 млрд. доларів. Новий тур американо-філіппінських переговорів, що розпочався в листопаді 1977 р., завершився в січні 1979 р. прийняттям деяких поправок до угоди 1947 р. про надання збройним силам США військових баз на Філіппінах. Досягнута домовленість зберігає по суті в незмінному вигляді структуру військово-політичних взаємовідносин, нав'язаних Філіппінам Сполученими Штатами²³.

Новий етап американської політики в Південно-Східній Азії розпочався з приходом у Білий дім президента Картера. Виступаючи 23 березня 1977 р. перед підкомітетом представників у справах Азії і Тихого океану, помічник державного секретаря Р. Холбрук заявив,

¹⁹ Там же.

²⁰ "Current History", 1975, грудень, стор. 243.

* АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії) — регіональна організація, що об'єднує Індонезію, Малайзію, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни, була створена в 1967 р.

²¹ "Far Eastern Economic Review", 7 листопада 1975 р., стор. 30.

²² "Asian Survey", 1977, лютий, стор. 141.

²³ Детальніше про це див.: А. А. Крутських. Итоги американско-филиппинских переговоров. — «США: экономика, политика, идеология», 1979, № 4.

що «Сполучені Штати й надалі залишаться азійською і тихоокеанською державою»²⁴.

Нині Вашингтон головну ставку робить на посилення свого економічного впливу в азійсько-тихоокеанському регіоні. Про розміри американської економічної експансії можна частково судити за масштабами державної допомоги США країнам Південно-Східної Азії. Ця допомога розподіляється в основному Управлінням міжнародного розвитку і спрямована на те, щоб утримати країни, які розвиваються, в капіталістичній системі господарства.

За останні два роки позиції американського капіталу в Південно-Східній Азії значно зміцніли і продовжують посилюватися. Так, на 1973 фінансовий рік держдепартамент США за програмою економічної і військової допомоги виділив найбільшій країні регіону — Індонезії — 206 млн. доларів, з них 40 млн. на військові цілі. Таїланду і Філіппінам виділялося, відповідно, 42,9 млн. і 40,4 млн. доларів²⁵. Відповідальні особи з державного департаменту не приховують, що допомога цим країнам «у даних умовах відображає постійний інтерес США до Південно-Східної Азії»²⁶.

Останнім часом на протигагу економічному і політичному зближенню країн асеанівської «п'ятірки» з Сполученими Штатами в цих країнах все чіткішою стає інша тенденція — послаблення проамериканської орієнтації. Значною мірою це пояснюється небажанням народів Південно-Східної Азії бути експлуатованими американським капіталом і миритися з військовим засиллям США в регіоні. Водночас і національна буржуазія країн АСЕАН не хоче поступатися своїми економічними інтересами на догоду американським монополіям і прагне проводити більш самостійну політику. Однак, розглядаючи американську військову присутність у Південно-Східній Азії як «гарант стабільності» капіталізму в регіоні, правлячі класи країн АСЕАН виступають за її збереження.

У лютому 1976 р. на зустрічі глав урядів країн АСЕАН було прийнято декларацію, що відображала ставлення країн асоціації до питання координації своєї політики в регіоні. У декларації поряд з дальшим розвитком ідеї нейтралізації регіону і перетворення його «в зону миру і свободи» було порушено питання про регіоналізм як «наріжний камінь зовнішньої політики країн Південно-Східної Азії»²⁷. Нині у політичних колах цих країн регіоналізм розглядають як більш прийнятну альтернативу одностороннім відносинам із США, що значною мірою ґрунтуються на військовому співробітництві.

У прагненні керівництва країн Південно-Східної Азії дотримуватися курсу широкої регіональної політики чітко виявляється тенденція не лише правлячого класу, а й усіх прогресивних верств суспільства в цих країнах, які чутливо реагують на позитивні зміни, що відбулися як в Індокитаї, так і в міжнародних відносинах у цілому. Та, незважаючи на свою прихильність до регіоналізму, країни АСЕАН тісно зв'язані з американським і світовим імперіалізмом як у військовому, так і в економічному відношеннях.

Якщо «американський підхід» до Південно-Східної Азії розглядати не лише з точки зору його концептуальної основи, а й враховувати всю сукупність зовнішньополітичних принципів, засобів і методів, що становлять суть і зміст політики США у будь-якому районі сві-

²⁴ "The Department of State Bulletin", 4 квітня 1977 р., стор. 322.

²⁵ "The Department of State Bulletin", 11 квітня 1977 р., стор. 342, 353.

²⁶ "The Department of State Bulletin", 4 квітня 1977 р., стор. 324.

²⁷ "Current History", 1976, грудень, стор. 194.

ту, то висновок може бути лише один — в еволюції цього підходу завжди виявлялося намагання американського імперіалізму зміцнити свій вплив на азіатському континенті. Удаване ослаблення інтересів Вашингтона до тих чи інших аспектів азіатської політики, як правило, зумовлювалося кон'юнктурними міркуваннями або ж було тактичним прийомом, що мав на меті завуалювати справжню суть цих інтересів.

Аналіз американської політики в Південно-Східній Азії останнього десятиріччя свідчить, що інтерес США до цього регіону залишається незмінним, змінюються залежно від розстановки і співвідношення сил у світі лише форми його вияву.

Певні корективи в американську політику «балансу сил» в Азії внесло зближення США з Пекіном. Курс на визнання КНР, що намітився у політиці США ще на початку 70-х років, привів до встановлення в січні 1979 р. дипломатичних відносин між двома країнами. Нормалізацію відносин з Пекіном Вашингтон має намір використати для того, щоб тримати Південно-Східну Азію в постійному напруженні, перешкодити стабілізації обстановки в регіоні, гальмувати процес економічного відродження спустошених війною районів Індокитаю. Крім того, урядові кола США розраховують створити в Азії таку обстановку, яка б сприяла виникненню регіональних конфліктів на зразок того, що мав місце в Південно-Східній Азії внаслідок нападу Китаю на В'єтнам у лютому 1979 р.

Заохочення великодержавного пекінського експансіонізму, який виходить далеко за межі Південно-Східної Азії, таїть у собі серйозну небезпеку, завдає шкоди справі миру. «Тепер,— говорив 2 березня 1979 р. у промові перед виборцями Бауманського виборчого округу м. Москви Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев, — усі бачать, що саме ця політика зараз являє собою найсерйознішу загрозу мирові в усьому світі. Тепер більше, ніж будь-коли, ясна вся небезпечність будь-яких форм пособництва цій політиці»²⁸.

Відзначені особливості американського підходу до проблем Південно-Східної Азії свідчать про те, що намагання США зберегти і закріпити свою гегемонію в Азії і басейні Тихого океану в корені суперечить процесу розрядки і розвитку всебічного міжнародного співробітництва.

²⁸ «Радянська Україна», 3 березня 1979 р.

Зашипки

М. І. ФЕДОРИНА (Київ)
**РОЗВИТОК РУХУ РОБСІЛЬКОРІВ
НА УКРАЇНІ В 1933—1937 рр.**

Великою політичною силою, здатною організувати маси, мобілізувати їх волю у боротьбі за виконання накреслень Комуністичної партії, є партійна і радянська преса,

якій з перших років існування властиві принципи комуністичної партійності та ідейності, правдивості й нерозривного зв'язку з масами, проголошені В. І. Леніним.

Однією з головних умов по забезпеченню бойовитості преси є робсількорівський рух, якому партія на всіх етапах будівництва соціалізму і комунізму надавала і надає великого значення.

Широкого розмаху робсількорівський рух набрав, зокрема, у період боротьби за завершення соціалістичної реконструкції народного господарства і перемогу соціалізму в СРСР. Ще 16 квітня 1931 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про перебудову робсількорівського руху», в якій підкреслювалося, що «...в нинішній період робсількори повинні значно глибше вникати в усі найважливіші питання соціалістичного будівництва, всебічно виявляючи хиби, а також висвітлювати найяскравіші позитивні сторони досягнень соціалістичного будівництва на всіх його ділянках...»¹.

Після січневого (1933 р.) об'єднаного Пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) робсількорівський рух значно активізувався. Якщо на початкових етапах його розвитку робсількори здебільшого обмежувалися викриттям «дрібних» недоліків у соціалістичному будівництві, то в роки другої п'ятирічки перед ними постали нові завдання: бути бойовими організаторами мас, пропагувати новаторський і, зокрема, стахановський рух, вести жорстоку боротьбу з ворогами колгоспного ладу.

В січні 1933 р. ЦК КП(б)У звернувся до всіх обкомів, міськкомів та райкомів КП(б)У з пропозицією провести протягом березня—квітня районні та обласні конференції робсількорів². Незабаром такі конференції відбулися в Харкові, Києві, Вінниці, Чернігові. Вони сприяли дальшому поліпшенню роботи працівників преси та розвитку робсількорівського руху. Газета «Комуніст», журнали «Робсількор» та «Червона преса» на своїх сторінках показували розвиток цього руху на Україні, друкували матеріали на допомогу робсількорам, давали поради, вели серед них роз'яснювальну і виховну роботу.

¹ Про партійну і радянську пресу, радіомовлення і телебачення. Збірник документів, К., 1974, стор. 186.

² «Комуніст», 26 січня 1933 р.; «Колгоспне село», 28 січня 1933 р.; «Вісті», 26 січня 1933 р.

Надаючи великого значення зміцненню низової преси та розвитку робсількорівського руху, секретаріат ЦК КП(б)У запропонував усім обкомам, райкомам партії та політвідділам МТС на початку травня 1933 р. провести спеціальний партдень, під час якого обговорити питання про стан багатотиражної преси, про збільшення робсількорівських лав за рахунок передовиків виробництва, про посилення партійного керівництва цими справами³.

Справжніми організаторами руху робсількорів і низової преси навесні та влітку 1933 р. стали співробітники газет політвідділів МТС і радгоспів. З їх ініціативи скликалися зльоти робсількорів, організовувалися семінари редакторів газет. Вони проводили інструктажі позаштатних кореспондентів та редколегій стінгазет на місцях.

Швидке зростання у 30-х роках мережі районних і обласних газет, газет політвідділів МТС по всій країні й, зокрема, в УРСР поставило питання про кадри для преси. ЦК КП(б)У мобілізував на роботу редакторами газет, секретарями редакцій, літпрацівниками кращих партійних активістів та робсількорів. Було створено Всеукраїнські короткотермінові курси, на яких навчалися понад 400 чоловік. Для підготовки працівників газет при Всеукраїнському Комуністичному інституті журналістики (ВУКІЖ) діяли газетний технікум, комсомольські курси, вечірній і заочний відділи інституту, що охоплювали навчанням більше 1 тис. чоловік. Були також створені заочні курси редакторів політвідділівських газет⁴.

Все це значною мірою впливало на розвиток руху робсількорів, який перебував в полі зору ЦК КП(б)У та обкомів партії. Лише в листопаді—грудні 1933 р. ЦК КП(б)У понад 50 разів слухав питання про роботу преси⁵.

Підводячи підсумки діяльності робсількорів, ЦК КП(б)У вказував, що траплялися факти використання окремих газет, особливо низової преси, класовими ворогами в своїх цілях. Проникаючи в ряди робсількорів, до редколегій стінгазет, контрреволюційні елементи подекуди перетворювали їх на свій рупор, спрямовували їх роботу проти заходів партії. Це, як зазначав ЦК КП(б)У, могло мати місце лише там, де не було постійного партійного керівництва пресою, де була притуплена більшовицька пильність парторганізацій, де редакції районних і обласних газет відривалися від мас⁶.

ЦК КП(б)У запропонував обкомам і райкомам партії, республіканським, обласним і районним газетам посилити керівництво рухом робсількорів, зміцнити склад редакторів за рахунок комуністів і комсомольців, очистити робсількорівські лави від ворожих елементів. ЦК зобов'язав редакції газет регулярно подавати огляди багатотиражних газет і звертати особливу увагу на якість цих оглядів⁷.

В результаті проведених заходів підвищився ідейний рівень партійної та радянської преси, поживавився робсількорівський рух на Україні. Газети і журнали почали більш активно й цілеспрямовано висвітлювати діяльність первинних партійних і комсомольських організацій підприємств, колгоспів і радгоспів, пропагувати досвід передовиків народного господарства, сприяти розгортанню соціалістичного змагання, викривати підривні дії залишків класово ворожих елементів, боротися з виявами антидержавних, приватновласницьких тенденцій тощо.

³ ПА ІПП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 2321, арк. 55.

⁴ Там же, спр. 2149, арк. 323.

⁵ Підраховано автором за матеріалами ПА ІПП при ЦК Компартії України.

⁶ ПА ІПП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 2325, арк. 64.

⁷ Там же, арк. 72—73.

Великий вплив періодичної преси на формування у трудящих марксистсько-ленінського світогляду, ідейних переконань, відданості Комуністичній партії і соціалістичній державі викликав шалену лють залишків класових ворогів, які дедалі частіше вдавалися до переслідування кореспондентів, насамперед робсількорів. Траплялися випадки знущань над ними, самосуду і вбивств. Так, Павло Гвоздь із с. Кедина Гора Золотоніського району з допомогою передових колгоспників нещадно викривав через пресу шкідницькі дії куркульсько-петлюрівських недобитків, які засіли в сільській Раді. Вороги спочатку всіляко залякували П. Гвоздя, який, незважаючи на це, не припиняв своєї діяльності, а згодом підступно вбили його. В постанові Київського обкому і обласного комітету контролю КП(б)У від 17 жовтня 1933 р. «Про вбивство сількора с. Кедина Гора...» відзначалося пасивне ставлення до подій, що передували вбивству, керівників районних організацій. Наголошувалося також, що мали місце випадки байдужого ставлення до сигналів про переслідування сількорів та затиск критики і раніше, на що вже звертав увагу обком партії 15 травня та партколегія ЦК КП(б)У 25 травня 1933 року⁸.

Переслідування робсількорів мало місце і в інших областях республіки. Лише протягом 1934 р. до Вінницької обласної прокуратури надійшло 136 заяв про подібні факти. Всі ці заяви розглядалися і ретельно перевірялися. В результаті до судової відповідальності було притягнуто 55 чоловік⁹.

Приділяючи виключну увагу організації руху робітничих і селянських кореспондентів та їх вихованню, ЦК КП(б)У 1 червня 1934 р. прийняв постанову «Про керівництво робсількорівським рухом і боротьбу з переслідуванням робсількорів», яка мала велике політичне і практичне значення^{9а}. В ній було дано високу оцінку вкладу робітничих і селянських кореспондентів у виконання рішень XVII з'їзду ВКП(б) і XII з'їзду КП(б)У, їх виробничій і політичній активності. Надаючи особливого значення швидкому реагуванню на листи робсількорів, ЦК КП(б)У водночас рекомендував обкомам і райкомам партії енергійніше захищати їх від переслідувань.

Реалізуючи цю постанову, обласні і районні газети під керівництвом партійних органів стали на шлях рішучого виправлення помилок, яких вони припускалися раніше.

Поділяючи допомогу редакціям у справі поліпшення керівництва робсількорівським рухом, Одеський обком партії ухвалив видавати щотижневу газету «Трибуна робсількора»¹⁰. Донецький обком зобов'язував усі міськкоми і райкоми партії організувати на місцях робсількорівські школи. Редакції газети «Соціалістичний Донбас» пропонувалося раз на декаду видавати робсількорівську сторінку¹¹. Значну роботу з позаштатними кореспондентами проводила редакція «Колгоспного села», яка мала близько 6300 сількорів.¹²

Проведені заходи сприяли залученню до співробітництва з пресою значної кількості трудящих республіки, вихованню активних учасників соціалістичного будівництва. Проте слабким місцем в організації та діяльності газет у районах та політвідділах МТС була недостатня кількість постійних кваліфікованих кадрів. Про це свідчать звернення обкомів

⁸ «Пролетарська правда», 18, 20, 26, 30 жовтня 1933 р.

⁹ Партархів Вінницького обласного комітету Компартії України, ф. 136, оп. 6 спр. 595, арк. 206.

^{9а} «Робсількор», 1934, № 6, стор. 1—2.

¹⁰ ЦПА ІМЛ при ЦК КІРС, ф. 17, оп. 21, спр. 4940, арк. 22.

¹¹ Там же, спр. 5171, арк. 91.

¹² ЦДАЖР УРСР, ф. 388, оп. 2, спр. 767, арк. 12—13.

партії до ЦК КП(б)У з проською надіслати до них редакторів газет. Так, Чернігівський обком партії в липні 1933 р. просив терміново відрядити до області 15 редакторів для газет політвідділів МТС¹³. Вінницький обком партії також мав тоді потребу в редакторах районних і політвідділівських газет¹⁴.

ЦК КП(б)У неодноразово заслуховував питання про забезпеченість редакторськими кадрами газет політвідділів МТС, констатував, що добір їх редакторів часто не відповідає вимогам часу. Особливо незадовільний стан у цьому відношенні спостерігався у Київській, Харківській та Дніпропетровській областях¹⁵.

На 1 січня 1934 р. ЦК КП(б)У підібрав і направив на роботу в редакції газет політвідділів МТС 457 чоловік¹⁶. В 1934 р. підготовка кадрів для періодичної преси в основному здійснювалося через ВУКІЖ та через систему різноманітних курсів при ЦК КП(б)У та обкомах партії.

У квітні 1935 р. ЦК КП(б)У зажадав від обкомів партії корінного поліпшення підготовки і перепідготовки газетних кадрів, зобов'язав їх здійснити перевірку працівників преси та зміцнити їх кадри комуністами, які мали журналістські здібності, організувати 3-місячні курси для робсількорів, а ВУКІЖ — створити постійно діючі 3-місячні курси перепідготовки редакторів районних газет та політвідділівської радгоспної преси¹⁷. Все це мало сприяти підвищенню боєздатності, ідейного та літературного рівня районних та інших багатотиражних газет, посилити їх зв'язки з робсількорами.

Активність останніх особливо зросла після виникнення в країні руху стахановців, передовиків освоєння нової техніки в промисловості. Послідовниками стахановців в сільському господарстві були п'ятисотенниці. Кореспонденції робсількорів з місць, які закликали наслідувати приклад новаторів і ударників, відіграли значну роль у розгортанні соціалістичного змагання, в підвищенні продуктивності праці. На сторінках багатьох газет з'явилися рубрики «Трибуна стахановського досвіду», «На батьківщині руху п'ятисотенниць» та інші.

Однак ще не всі редакції повною мірою здійснювали ленінську вказівку про те, що друкований «орган буде живим і життєвим тоді, коли на п'ять літераторів, що керують і постійно пишуть,— п'ятсот і п'ять тисяч працівників не літераторів»¹⁸.

У 1936 р. були здійснені нові важливі заходи з метою зміцнення кадрів працівників партійної та радянської преси. Зокрема, відділ друку і видавництва ЦК КП(б)У планував підготовку і перепідготовку в тому ж році 2412 чол., з них 627 чол. мали навчатися на дво- і тримісячних курсах по перепідготовці редакторів і заступників редакторів районних газет, 845 працівників міських, окружних і районних газет — на двомісячних курсах при обкомах партії. В областях були організовані двомісячні курси для 265 редакторів багатотиражок і 575 робсількорів¹⁹. Основну підготовку кадрів для газет ЦК КП(б)У поклав на обласні партійні комітети.

Наприкінці 1936 р. ЦК КП(б)У перевіряв виконання обкомами та редакціями газет партійних директив про перебудову робсількорівського руху, про залучення до нього стахановців, майстрів високої продук-

¹³ ЦПА ІМЛ при ЦК КПКРС, ф. 17, оп. 26, спр. 948, арк. 203.

¹⁴ Партархів Вінницького обласного комітету Компартії України, ф. 136, оп. 1, спр. 38, арк. 187.

¹⁵ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 146, спр. 189, арк. 56.

¹⁶ Там же, спр. 129, арк. 323.

¹⁷ Там же, спр. 217, арк. 72.

¹⁸ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 9, стор. 100.

¹⁹ ПА ІІІ при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 2865, арк. 137.

тивності праці в промисловості та сільському господарстві, а також вивчив питання щодо підвищення ідейно-політичного рівня робсількорів та їх ролі в успішному вирішенні завдань соціалістичного будівництва. З цією метою спеціальні бригади відділу друку і видавництва ЦК КП(б)У перевірили роботу всіх обласних, 5 окружних, 6 міських та 28 районних газет. Це дало змогу констатувати загальні тенденції в їх діяльності — зростання рядів робсількорів, піднесення їх ролі в суспільно-політичному житті республіки. Разом з тим було відзначено погіршення стану обліку робсількорів, зменшення їх кількості в деяких газетах²⁰.

Велику роль у підготовці та перепідготовці кадрів для преси відіграли Всеукраїнський Комуністичний інститут журналістики та Українська газетна школа, які у 1936 р. закінчили 155 чол.²¹ Поряд з відповідальними партійними працівниками вони також покликані були дбати про підвищення рівня партійної та радянської періодики, поліпшення роботи з робсількорами.

І все ж, незважаючи на функціонування мережі курсів підготовки та перепідготовки постійних співробітників преси та робітничих і селянських кореспондентів, в більшості районних газет питання про добір кадрів стояло досить гостро. Рішення лютнево-березневого (1937 р.) Пленуму ЦК ВКП(б) про поліпшення роботи газет й укомплектування їх кращими працівниками зобов'язувало партійні організації зміцнити апарати редакцій відданими партії і народу комуністами, які за своєю політичною і діловою підготовкою були б здатні виконати завдання, що стояли на той час перед пресою. Проте ряд парторганізацій не виконали цієї важливої настанови, внаслідок чого в роботі преси залишалося чимало серйозних недоліків²².

XIII з'їзд КП(б)У, який відбувся влітку 1937 р., зобов'язав Центральний Комітет і обкоми партії «відповідно до постанови лютневого пленуму ЦК ВКП(б) зміцнити органи пропаганди і редакції газет кращими працівниками»²³.

Виконуючи настанови з'їзду, Центральний Комітет КП(б)У та обкоми партії посиляли підготовку кадрів для періодичної преси та роботу з робсількорами. На Україні, згідно з постановою ЦК КП(б)У, при всіх обкомах організовувалися спеціальні курси для підготовки і перепідготовки 1800 журналістів²⁴. Лише Київський обком партії відкрив з 1 серпня 1937 р. курси заступників редакторів районних газет, на яких вчилися 85 чол. Курси інструкторів районних газет та літпрацівників на 80 чол. відкрилися того ж дня в Житомирі. Аналогічні заходи здійснювалися і в інших обкомах партії, що дало змогу значно поліпшити справу укомплектування редакцій газет кваліфікованими кадрами та на більш якісний рівень підняти роботу з робсількорами.

Отже, в роки другої п'ятирічки партійні організації УРСР, незважаючи на окремі труднощі, проводили значну роботу по зміцненню кадрів працівників партійної та радянської преси, по розвитку руху робітничих і селянських кореспондентів. Діяльність журналістів, рух робсількорів відігравали велику роль у всенародній боротьбі за дострокове виконання п'ятирічного плану, в справі соціалістичного будівництва в нашій країні.

²⁰ Там же, спр. 2864, арк. 157.

²¹ «Большевистская печать», 1936, № 9, стор. 39.

²² «Комуніст», 26 липня 1937 р.

²³ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 1, К., 1976, стор. 879.

²⁴ «Комуніст», 22 серпня 1937 р.

В. Й. ПРОЦЕНКО (Бердянськ)

**РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ
УСТАНОВ У РОЗВИТКУ
СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗМАГАННЯ
В РОКИ ПЕРШОЇ П'ЯТИРІЧКИ**

Боротьба Комуністичної партії за розгортання соціалістичного змагання висунула на порядок денний питання про необхідність посилення уваги до його популяризації культурно-освітніми установами, які працювали в самій гушті трудящих мас і були важливим інструментом партії

в пропаганді її заходів. Керуючись вказівкою В. І. Леніна про те, що організація гласності в змаганні є важливою державною справою¹, працівники культосвітніх установ (будинків культури, клубів, бібліотек) роз'яснювали зміст і завдання соціалістичного змагання, систематично висвітлювали його хід, трудові досягнення окремих передовиків виробництва і цілих колективів, звертали увагу громадськості на питання трудової дисципліни, зменшення собівартості продукції, підвищення продуктивності праці.

З метою посилення у найширших мас трудящих інтересу до соціалістичного змагання культпрацівники використовували різноманітні форми роботи. Проводилися дні підписання договору на соціалістичне змагання, вечори зустрічей з кращими виробничниками, в гуртожитках та «червоних кутках» організовувалися голосні читання статті В. І. Леніна «Як організувати змагання», постанов партії з питань розвитку соціалістичного змагання з наступним їх обговоренням. Тільки на підприємствах Сталіно з квітня по червень 1929 р. культосвітні працівники провели з метою роз'яснення суті соціалістичного змагання і його пропаганди 730 зборів та конференцій, у яких взяли участь понад 53,2 тис. шахтарів².

Важливу роль у розвитку соціалістичного змагання відіграв I Все-союзний з'їзд ударних бригад. Задовго до його проведення на підприємствах республіки розгорнулася боротьба за право участі в роботі з'їзду, в яку активно включилися й культосвітні установи. В клубах і «червоних кутках», у цехах підприємств провідні вчені, інженерно-технічні працівники, передовики виробництва читали лекції й доповіді, проводили бесіди. В жовтні — листопаді 1929 р. по всій республіці пройшли заводські, районні й окружні конференції ударників, в центрі уваги яких перебували питання раціоналізації виробництва та поліпшення організації праці. На робітничих зборах обговорювалися підсумки соціалістичного змагання, узагальнювався кращий досвід виробничників, укладалися нові соціалістичні договори. Так, на Донецькому металургійному заводі в зборах, присвячених з'їзду ударників, взяли участь понад 8,2 тис. робітників³.

Виявом зростаючої свідомості став перехід багатьох робітників на ударні темпи роботи. На Харківському паровозобудівному заводі, наприклад, тільки з червня по листопад 1929 р. було організовано 113 ударних бригад, кількість ударників за цей час зросла на 1,5 тис. чол.⁴ I Всесоюзний з'їзд ударних бригад відбувся у Москві в грудні 1929 р. З'їзд визначив місце і значення ударництва в соціалістичному будівництві, підбив підсумки соціалістичного змагання, узагальнив досвід роботи передовиків виробництва. Відзначивши колективи, які добилися кращих показників, з'їзд прийняв звернення до всіх робітників Радянського Союзу, закликавши їх перетворити змагання в комуністичний

¹ Див.: В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 36, стор. 179.

² Донецький обласний державний архів (далі — ДОДА), ф. Р-1, оп. 1, спр. 729, арк. 77.

³ Там же, арк. 130—131.

⁴ История Харьковского паровозостроительного завода. 1917—1932, Харьков, 1965, стор. 339.

метод будівництва соціалізму, в основну зброю виконання п'ятирічки⁵.

Винятково важливе значення у залученні до соціалістичного змагання нових мас робітників мав ленінський набір ударників, оголошений з ініціативи ВЦРПС та ЦК ВЛКСМ у січні 1930 р. до шостих роковин з дня смерті В. І. Леніна. Працівники культосвітніх установ, працюючи в тісному контакті з комуністами і комсомольцями, провели в цей час велику роз'яснювальну роботу. Заклик ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ широко коментувала центральна й місцева преса. На підприємствах Харкова, Києва, Одеси, Миколаєва, на шахтах Донбасу і Криворіжжя виникли сотні ударних бригад.

З новою силою розгорнулося соціалістичне змагання в країні після XVI з'їзду ВКП(б), який дав чітку вказівку культосвітнім установам звернути увагу «в першу чергу на розвиток соціалістично свідомого ставлення робітників до соціалістичного виробництва»⁶. Одразу ж після з'їзду працівники клубів, палаців культури, бібліотек поряд з розширенням технічної пропаганди почали повніше висвітлювати роботу ударних бригад, активізували популяризацію кращих методів праці, послалили боротьбу з недоліками в організації виробництва. На більшості підприємств республіки з ініціативи культпрацівників створювалися оперативні пости й літературні бригади. В їх роботі брали участь також ударники виробництва, працівники заводських багатотиражок, радіовузлів. Члени оперативних постів збирали матеріал про роботу кращих виробничників й ударних бригад, а також про бракоробів і прогульників, який використовували потім у виступах агітбригад, друкували в заводських багатотиражках, передавали через заводські радіовузли.

В культурно-освітній роботі ширше почала використовуватися й начотна агітація. В клубах, цехах, робітничих гуртожитках вивішувалися плакати, які закликали робітників боротися за успішне виконання рішень партії. Особлива увага зверталася на висвітлення ходу соціалістичного змагання і популяризацію його результатів. З'явилися такі форми культосвітньої роботи, як вітрини соціалістичного змагання, фотогалереї ударників, «червоні» дошки. Значний досвід у цій справі нагромадили, наприклад, культосвітні установи Харкова, Києва, Дніпропетровська, Одеси, Сталіно та інших міст. Роботу палацу культури заводів ім. Леніна та ім. Петровського (Дніпропетровськ), працівники якого охопили своєю діяльністю робітників усіх змін, відзначила навіть газета «Правда»⁷. У ній, зокрема, йшлося про те, що досвід передових бригад названих підприємств завжди активно пропагувався на робітничих зборах, вечорах, мітингах робітників і членів їх сімей. Прізвища робітників-ударників, кращих спеціалістів і господарників постійно друкувалися в стіннінках, їм присвячувалися радіопередачі, виступи гуртків художньої самодіяльності. На заводах було виготовлено пересувні фотовиставки з портретами передових виробничників.

Значно активізувалася робота культосвітніх установ у справі пропаганди соціалістичного змагання і боротьби за виконання планів другого року п'ятирічки після відозви ЦК ВКП(б) до всіх партійних, господарських, профспілкових і комсомольських організацій (3 вересня 1930 р.). Відзначивши недоліки в керівництві соцзмаганням, партія закликала спрямувати всі зусилля на його дальший розвиток, на підтримку ініціативи самих робітників у цій справі⁸. Відозва ЦК ВКП(б) була одразу ж

⁵ Резолюції и постановлення I Всесоюзного съезда ударных бригад, М., 1930, стор. 7.

⁶ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. III, К., 1954, стор. 68.

⁷ «Правда», 28 серпня 1930 р.

⁸ «Правда», 3 вересня 1930 р.

підхоплена працівниками культосвітніх установ. Уже 22 вересня газета «Правда» повідомляла, що письменники Одеси направили на підприємства міста кілька бригад майстрів пера з метою донести до робітничих мас звернення партії⁹. Подібну роботу провели також письменники Києва, Донецька, члени Всеукраїнського комітету спілки працівників мистецтв¹⁰.

Ще більше посилили культпрацівники республіки роз'яснювальну роботу в наступний період у зв'язку з проголошенням четвертого кварталу 1930 р. ударним. Так, культпрацівники Дніпропетровська з метою мобілізації робітників на успішне виконання завдань ударного кварталу провели 8 «більшовицьких декад», кожна з яких мала певну мету: роз'яснення та популяризація робітничих пропозицій, залучення нових робітників до лав ударників, пропаганда кращих виробничих показників тощо¹¹.

Цікаву ініціативу виявили співробітники газети «Луганська правда» та культпрацівники м. Луганська, організувавши «похід за червонозоряну шахту». Щоб завоювати це почесне звання, необхідно було ліквідувати на підприємстві всі технічні неполадки, організувати чіткий облік соціалістичного змагання, охопити ним 100% робітників, перейти від окремих ударних бригад до ударного колективу шахти. У боротьбу, яку очолили культосвітні працівники, включилася більшість шахт округи. У випадках, коли зривалися плани видобутку вугілля, культпрацівники проводили «дні вугільної тривоги», «летючки», збори, на яких з'ясувалися причини невиконання виробничих завдань і розроблялися заходи щодо їх усунення, влаштовувалися громадські «трибунали» й «суди» над прогульниками, відстаючими дільницями.

Значну роботу під час «походу за червонозоряну шахту» провели культпрацівники профспілки гірників. Вони організували понад 200 зборів, у яких взяли участь 68,1 тис. шахтарів, і 210 вечорів на виробничу тематику, якими охопили понад 27,2 тис. чол. У клубах, робітничих гуртожитках відбулося близько 500 концертів, було прочитано 700 лекцій і доповідей, присвячених розвитку соцзмагання, виготовлено й розповсюджено 5 агітлистівок тиражем понад 100 тис. примірників, 67 стінних та «світлових» газет¹². У період проведення «червонозоряного походу» народився новий почин — шефство робітників передових пластів над відстаючими. З представників шахткомів, інженерно-технічних працівників, робітників-ударників та культпрацівників на громадських засадах створювалися «буксири механізації», члени яких виявляли недоліки в роботі відстаючих змін, допомагали організувати гуртки для досконалого вивчення врубових машин і конвейерів, проводили вечори обміну досвідом роботи шахтарів кращих і відстаючих пластів, зустрічі кадрів шахтарів з молодими робітниками.

Ці заходи сприяли піднесенню виробничої активності шахтарів. У грудні 1930 р. гірники Донбасу давали країні 120 тис. т вугілля щодоби проти 85 тис. т у попередньому місяці. Виплавка сталі і чавуну за п'ятиденку збільшилася відповідно з 34 і 42 тис. т до 45 і 50 тис. т¹³. Вирішальну роль у досягненні таких високих показників відіграло соціа-

⁹ «Правда», 22 вересня 1930 р.

¹⁰ «Пролетарська правда», 19 вересня 1930 р.; «Молодий робітник», 18 вересня 1930 р.; «Вісті», 14 вересня 1930 р.

¹¹ «Зоря», 10, 12, 19, 22 жовтня 1930 р.

¹² Ворошиловградський обласний державний архів, ф. Р-163, оп. 1, спр. 184, арк. 84—93, 142, 145; «Диктатура труда», 7 жовтня 1930 р.

¹³ М. Ч у в и р и н. Профсоюзы Украины на социалистической стройке, М., 1931, стор. 11.

лістичне змагання та ударництво, якими наприкінці 1930 р. було охоплено 53% робітників промислових підприємств¹⁴.

Характерною рисою діяльності культосвітніх установ у 1931–1932 рр. було те, що поряд з ударними бригадами на виробництві створювалися й ударні культармійські бригади. До їх складу входили також передовики підприємств, що значно наближувало культроботу до виробництва. Між виробничими і культармійськими ударними бригадами, а також і між самими культпрацівниками розгорталася соціалістичне змагання. Кожна з культармійських ударних бригад, як правило, закріплювалася за одним з цехів підприємства і викликала на змагання за краще культобслуговування робітників бригаду культармійців-ударників сусіднього цеху. Періодично проводився обмін досвідом роботи. Естафету позитивного досвіду застосували, наприклад, культпрацівники Донецька. Для її проведення з робітників-ударників та культармійців було створено робітничі культбригади. Їх члени обстежували роботу ударних культармійських бригад, узагальнювали кращий досвід і організовували його поширення серед усіх культосвітніх установ¹⁵. Згодом соцзмагання між культосвітніми установами переросло межі промислових підприємств¹⁶.

Постійні творчі пошуки працівників культосвітніх установ сприяли в кінцевому підсумку підвищенню культурно-технічного рівня трудящих, зростанню їх свідомості й трудової активності. А це, в свою чергу, вело до розгортання соціалістичного змагання та ударництва, якими на кінець 1932 р. було охоплено 61,8% робітників республіки, а в окремих галузях промисловості — металургійній, хімічній і будівельній — кількість ударників зростає до 71–74%¹⁷. Важливе значення мав той факт, що 20% серед ударників становили жінки¹⁸. Діяльність культосвітніх установ сприяла тому, що соціалістичне змагання ставало невід'ємною рисою життя кожного виробничого колективу. Саме таке завдання й ставила перед трудовими колективами Комуністична партія, яка очолювала героїчну боротьбу радянського народу за втілення в життя першого п'ятирічного плану.

¹⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 6, спр. 1534, арк. 3.

¹⁵ «Диктатура труда», 24 січня 1931 р.; «Клуб и революция», 1931, № 5–6, стор. 48.

¹⁶ «Червоний гірник», 17 вересня 1931 р.

¹⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 6, спр. 1534, арк. 3–4.

¹⁸ Профсоюзы Украины в борьбе за пятилетку в четыре года, Харьков, 1932, стор. 26.

Р. А. ФЕЩЕНКО (Біла Церква)
ВИХОВНА РОБОТА СЕРЕД ІНОЗЕМНИХ
РОБІТНИКІВ І СПЕЦІАЛІСТІВ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ УРСР
[1928–1932 рр.]

іноземних фірм, у яких СРСР в той час вимушений був закуповувати деякі машини і устаткування, а насамперед, прагнучи допомогти радянському народові в будівництві соціалізму, бажачучи вкласти й свою частку в здійснення цієї важливої справи. Адже зростання могутності

В героїчні роки першої п'ятирічки на підприємствах і будовах Радянського Союзу разом з мільйонами трудящих нашої країни працювали й іноземні робітники та спеціалісти. Значна частина їх приїхала в нашу країну не лише за відрядженнями

Союзу РСР мало велике інтернаціональне значення і відповідало інтересам міжнародного пролетаріату.

Практична допомога зарубіжного робітничого класу, набравши найрізноманітніших форм, хоча й не могла вплинути на темпи економічного розвитку нашої держави (бо була відносно невеликою), все ж стала важливою для радянських людей, насамперед як вияв братерської солідарності, як втілення ідей інтернаціоналізму на ділі¹.

На початку 30-х років ряд об'єктивних обставин сприяв більш широкому приїзду зарубіжних робітників і спеціалістів на роботу в нашу країну, ніж це мало місце у попередні роки. На той час в СРСР назавжди було ліквідовано безробіття, розроблено перспективні плани розвитку радянського суспільства. Інтереси соціалістичного будівництва передбачали залучення до нього якомога більшого числа фахівців, кваліфікованих кадрів. Все це розширювало можливості Радянської держави запрошувати з-за кордону іноземних робітників і спеціалістів.

XVI з'їзд ВКП (б), який відбувся влітку 1930 р., у резолюції «Про виконання п'ятирічного плану промисловості» ухвалив, зокрема, вважати за необхідне і надалі запрошувати іноземних інженерів, майстрів і кваліфікованих робітників до СРСР, забезпечувати повне використання їх досвіду і знань на підприємствах Радянського Союзу².

Громадські організації нашої країни одержували багато листів від трудящих з-за кордону, в яких висловлювалося бажання працювати в СРСР. Потік подібних листів та заяв зростав і під впливом економічної кризи, що охопила капіталістичний світ і спонукала людей шукати вихід з безнадійного й тяжкого становища.

Значну роботу по добору і направленню в СРСР висококваліфікованих робітників та спеціалістів проводили революційні організації зарубіжного пролетаріату, товариства друзів СРСР, які долали численні перешкоди, створювані буржуазією, правими лідерами соціал-демократичних партій та реформістських профспілок, органами буржуазної пропаганди, що всіляко замовчували правду про першу в світі соціалістичну державу і залякували бажаючих виїхати до Радянського Союзу різноманітними труднощами й голодом³.

Вже у 1930 р. в СРСР знаходилося понад 4 тис. іноземних робітників та спеціалістів, серед яких було багато справжніх інтернаціоналістів, друзів Радянської країни, здатних разом з нашим народом переносити будь-які труднощі в ім'я спільної справи⁴. Зокрема, в народному господарстві Української РСР на початку 1931 р. працювали 830, а в квітні 1932 р. — понад 2 тис. кваліфікованих іноземних робітників і спеціалістів (добровольців та представників організацій і фірм). Найбільша їх кількість знаходилася в Харківській області (887 чол.) та на Донбасі (530 чол.). Значно менше їх працювало в Одеській, Дніпропетровській та Київській областях. Найчисленнішими з іноземців були представники Німеччини (853 чол.) та США (180 чол.). Серед них налічувалося понад 190 членів комуністичних та робітничих партій зарубіжних країн та 35 членів молодіжних комуністичних організацій⁵.

¹ Л. С. Озеров. Дело трудящихся всех стран. Международная солидарность трудящихся СССР и зарубежных стран в период строительства социализма в СССР, М., 1978, стор. 58, 48—73.

² Див.: КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. 3, К., 1954, стор. 45.

³ Л. С. Озеров. Назв. праця, стор. 51, 58, 61.

⁴ Там же, стор. 61; А. Е. Иоффе. Интернациональные, научные и культурные связи Советского Союза (1928—1932), М., 1969, стор. 61.

⁵ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 146, спр. 118, арк. 98; ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 1584, арк. 88, 92.

Спільна праця іноземних робітників та спеціалістів з трудящими СРСР мала велике значення для поглиблення почуттів пролетарської солідарності, утвердження принципів інтернаціоналізму. Партійні, комсомольські та профспілкові організації підприємств і новобудов нашої країни, враховуючи те, що іноземні робітники працювали раніше на капіталістичних підприємствах і постійно зазнавали в тій чи іншій мірі отруйного впливу буржуазної ідеології, розгорнули роботу, спрямовану на роз'яснення їм ідей марксизму-ленінізму, на усвідомлення кожним іноземцем місця і ролі своєї трудової діяльності в загальній боротьбі радянського народу за побудову соціалізму⁶.

З великою статтею, присвяченою цим питанням, у жовтні 1930 р. виступив секретар ЦК ВКП(б) П. П. Постишев. Він вказував, що партійні, комсомольські та профспілкові організації, спираючись на комуністів з числа іноземців, повинні ширше розгорнути організаторську, політичну, ідейно-виховну та культурно-масову роботу серед іноземних робітників та спеціалістів, постійно контролювати її. «Нам потрібні не лише висококваліфіковані іноземні пролетарі, — зазначав П. П. Постишев, — але поряд з цим нам потрібні в їх особі борці за справу будівництва соціалізму, які нога в ногу з пролетарями Радянського Союзу зуміли б перебороти усі неминучі труднощі зростання, що випливають з технічної і культурної відсталості нашої країни і з шаленого опору класового ворога»⁷.

Значному поліпшенню цієї роботи сприяли ряд постанов ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, прийнятих у 1930—1932 рр. Так, постанова ЦК ВКП(б) «Про роботу серед іноземних робітників» від 21 листопада 1930 р. зобов'язувала партійні організації вжити необхідних заходів до того, щоб іноземні спеціалісти й робітники могли якнайповніше й якнайкраще передавати свій виробничий досвід радянським робітникам. У цьому партійному документі наголошувалося на необхідності розв'язання важливих питань виховної роботи серед усіх категорій приїжджих, пропонувалося залучати їх до участі у відкритих партійних зборах, кращих з них приймати в члени ВКП(б), через комуністів-іноземців проводити виховну роботу серед решти цих робітників і спеціалістів⁸.

У березні 1931 р. ЦК КП(б)У запропонував громадським організаціям ширше розгортати ідейно-виховну роботу серед іноземних робітників і спеціалістів. Того ж місяця в газеті «Комуніст» з'явилася стаття «Гартувати бойовий інтернаціоналізм мас», у якій містилися цінні рекомендації щодо вирішення багатьох принципових організаційних питань у виховній роботі серед іноземців. Зокрема, передбачалося використовувати різноманітні форми і методи її: роз'яснення в бесідах, доповідях і лекціях політики Комуністичної партії й Радянського уряду, створення клубів, червоних кутків, бібліотек для іноземців, залучення їх до активної участі у соціалістичному змаганні, русі ударників, громадському житті, видання і передплата газет і журналів їх рідною мовою, організація гуртків по вивченню російської мови, проведення інтернаціональних вечорів, різних екскурсій тощо⁹.

Звичайно, ці завдання були складними. Адже серед деяких іноземців, особливо представників монополій, панували упереджені настрої щодо СРСР. Тим яскравішими і вагомішими постають перед нами

⁶ Л. С. Озеров. Назв. праця, стор. 64—67.

⁷ «Правда», 26 жовтня 1930 р.

⁸ Справочник партійного работника. Вып. 8, М., 1934, стор. 414—415, 420, 422.

⁹ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 26, спр. 43, арк. 174—176; ЦПА ЦП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 146, спр. 118, арк. 98—99; «Комуніст», 18 березня 1931 р.

результати послідовної виховної роботи партійних, комсомольських та профспілкових організацій підприємств і будов республіки серед іноземних робітників та спеціалістів. Цей важливий напрям діяльності громадських організацій збагачувався і вдосконалювався з кожним днем. Так, на заводі ім. Петровського в Дніпропетровську було проведено вечори інтернаціонального єднання робітників, створено бібліотечку для іноземців з 300 томів, організовано гурток по вивченню російської мови, а також екскурсії робітників-ударників на Дніпробуд. Усі іноземні робітники і спеціалісти стали членами профспілки, МОДРу, Тсоавіахіму, передплатили державну позику. В цьому багатонаціональному колективі налагодилися дружні, товариські відносини між його членами¹⁰.

Партійна організація Дніпродзержинського заводу ім. Дзержинського під час змагання за першість у Всесоюзному конкурсі на кращу домну залучила до нього й групу іноземних робітників та спеціалістів. Вони з гордістю прийняли рішення журі конкурсу про перемогу в змаганні колективу дому № 7, в якому вони працювали, та присвоєння їй звання «Краща домна Радянського Союзу»¹¹.

Велику виховну роботу серед іноземних робітників і спеціалістів в тісному поєднанні з виробничими завданнями проводили й партійні організації Донбасу. Всі іноземці, які працювали на шахтах, включилися в соціалістичне змагання, в ході якого німецькі гірники-ударники на шахті ім. К. Маркса висунули зустрічний план видобутку вугілля і виконали його на 126%. В зв'язку з цією радісною подією вони заявили: «Наші успіхи пояснюються тим, що ми працюємо не на хазяїна, а на соціалізм!». Зразки трудового героїзму продемонстрували й гірники-іноземці на шахтах «Комунар», № 18 та багатьох інших¹².

Активну участь у політико-виховній та культурно-масовій роботі серед своїх співвітчизників брали іноземні робітники-комуністи, зокрема, у Гришинському та Єнакієвському районах¹³. Партійні організації підприємств Кадіївського району систематично і цілеспрямовано працювали з іноземними робітниками, в результаті чого зросла їх виробнича і політична активність, всі вони були прийняті в члени профспілки, а 28 кращих — у партію. В такому ж напрямі проводилася робота з іноземцями в Макіївському районі і на Маріупольському металургійному заводі ім. Ілліча¹⁴.

Багато робітників і спеціалістів різних національностей (німці, американці, англійці, поляки, румуни, чехи та ін.) працювали на підприємствах Горлівки. Протягом 1931 р. громадські організації провели для них 21 інтернаціональний вечір, читання лекцій про міжнародне становище Радянського Союзу, створили 24 інтернаціональні кутки, де проводилися різноманітні бесіди, читання листів з-за кордону, організували з числа іноземних робітників два осередки МОДР¹⁵.

В цілому правильне розуміння робітниками-іноземцями важливого значення своєї участі в соціалістичному будівництві Країни Рад значною мірою пояснювалося цілеспрямованою виховною діяльністю пар-

¹⁰ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 10, спр. 1735, арк. 7—8; Партархів Дніпропетровського обкому Компартії України, ф. 18, оп. 1, спр. 297, арк. 68, спр. 321, арк. 1; спр. 1021, арк. 105; спр. 1445, арк. 2—6; «Ударник» (Дніпропетровськ), 15 березня 1932 р.

¹¹ С. Дніпровський. Краща домна Радянського Союзу, Харків, 1933.

¹² Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 8, оп. 1, спр. 735, арк. 32, 35; «Пролетарий», 10 грудня 1930 р.

¹³ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 10, спр. 1735, арк. 2—3.

¹⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 1564, арк. 186; спр. 1577, арк. 46—47.

¹⁵ «Червоний клич» (орган ЦК МОДР УРСР), 1932, №№ 21—22, стор. 8.

тійних та інших громадських організацій, що спиралися у цій важливій роботі на іноземних комуністів. У цьому відношенні характерною була заява робітника з Чехословаччини Сobotки, який працював на одному із заводів Горлівки. Він сказав: «Хай капіталісти перегризуть один одному горло, але Радянського Союзу хай не сміють чіпати! Мій обов'язок, як і кожної чесної та свідомої людини, захищати Радянський Союз, як вірного стража миру, і всіх зусиль докласти до виконання п'ятирічного плану за чотири роки»¹⁶.

Кращих з іноземних робітників приймали в члени ВКП(б). Так, за півтора року тільки на вісімнадцяти підприємствах України в ряди партії було прийнято 164 іноземці¹⁷.

Усі ці факти свідчать про значну роботу партійних організацій підприємств Української РСР по політичному вихованню іноземних робітників і спеціалістів. Проте в цій важливій справі мали місце й певні недоліки. Так, наприклад, спеціальна комісія ЦК КП(б)У, перевірявши стан партійної та профспілкової роботи серед німецьких гірників (78 чол.) на шахті «Американка» Чистяківського району, констатувала, що, незважаючи на цілком нормальні взаємовідносини між радянськими та іноземними робітниками, на шахті виховна робота з останніми і, зокрема, інтернаціональне виховання проводилися громадськими організаціями недостатньо. Матеріали роботи комісії розглядалися у липні 1931 р. в Оргбюро ЦК КП(б)У.

Через кілька місяців бюро Чистяківського райкому партії заслухало питання про поліпшення виховної роботи серед іноземних робітників на шахті «Американка». Бюро запропонувало парткомові шахти посилити своє повсякденне керівництво цією роботою, виділити досвідчених комуністів для проведення політичного навчання з іноземцями, проводити з ними бесіди, читати їм лекції на актуальні теми, поліпшити виховну роботу серед членів сімей іноземних робітників, залучати їх до активного громадського життя тощо¹⁸.

Подібні питання обговорювалися в партійних організаціях багатьох підприємств, де працювали іноземні робітники і спеціалісти. В наступний період виховна робота серед них помітно поліпшилася. Активну діяльність у галузі політичного та інтернаціонального виховання в колективі проводила, зокрема, партійна організація Харківського тракторного заводу (ХТЗ) в завершальному році п'ятиріччя, коли там працювали понад 200 іноземних робітників і спеціалістів¹⁹.

Партійна організація ХТЗ постійно прагнула тісніше поєднувати виховну роботу і виробничу діяльність, зближувати духовно радянських та іноземних робітників. Деякий час останні не мали газети рідною мовою. Партком, завком і редакція заводської газети «Темп» організували для них випуск багатотиражки²⁰. Дієвість політичного виховання іноземних робітників і спеціалістів на Харківському тракторному заводі повною мірою виявилася в їх активній участі у русі ударників, націоналізаторів і винахідників, в соціалістичному змаганні, в ширшому прагненні працювати якомога продуктивніше. Як правило, перед у цьому

¹⁶ «Пролетарий», 10 грудня 1930 р.

¹⁷ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 10, спр. 1735, арк. 7; ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 1564, арк. 542; спр. 1584, арк. 92; Запорізький обласний державний архів, ф. Р-569, оп. 1, спр. 51, арк. 39; «Пролетарий», 11 серпня 1932 р.

¹⁸ Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 4692, оп. 1, спр. 829, арк. 134.

¹⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 1564, арк. 230—233; «Темп» — орган парткому ХТЗ, 9 серпня 1931 р., 24 липня 1932 р.

²⁰ «Темп», 4 листопада 1931 р.

вели комуністи. 158 іноземних робітників і спеціалістів одержали на ХТЗ «Книжку ударника», якою вони дуже пишалися²¹.

Масово-політична робота серед трудящих особливо посилилася в період, коли в нашій країні розгорнулося соціалістичне змагання за гідну зустріч 15-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, за дострокове виконання першої п'ятирічки. Партійні організації республіки вміло спрямовували морально-політичне і трудове піднесення трудящих під час передсвяткового соціалістичного змагання. Їх діяльність у цьому напрямі охоплювала й іноземних робітників та спеціалістів, зокрема на підприємствах Придніпров'я, Харкова, Донбасу²².

Наприкінці липня 1932 р. ЦК КП(б)У та ВУРПС провели першу Всеукраїнську конференцію іноземних робітників і спеціалістів, на якій були присутні 116 делегатів. Конференція відзначила високу виробничу активність робітників-іноземців, їх ударну працю в лавах учасників соціалістичного змагання, успішну роботу громадських організацій по залученню у профспілки іноземних робітників і спеціалістів, прийому кращих з них у партію, їх активну участь у громадському житті. Конференція закликала партійні та профспілкові організації поліпшувати політичне виховання іноземних робітників і спеціалістів, ще ширше залучати їх до виконання величних завдань соціалістичного будівництва²³.

10 жовтня 1932 р. вся наша країна святкувала урочисте відкриття Дніпрогесу ім. В. І. Леніна. В його спорудження певний вклад внесли й іноземні робітники та спеціалісти. Поряд з радянськими керівниками, інженерами, робітниками, які особливо відзначилися на будівництві Дніпрогесу і були нагороджені орденами СРСР (67 чол.), високих урядових нагород — ордена Трудового Червоного Прапора удостоєно також 6 іноземних фахівців²⁴. «Ми — співучасники великої справи!» — з гордістю заявили у своєму листі до трудящих Радянського Союзу в зв'язку з відкриттям Дніпрогесу іноземні робітники, які працювали на його будівництві. З почуттям чіткого розуміння важливості свого інтернаціонального обов'язку вони писали, що вважають себе активними будівниками соціалізму й обіцяли залишитися працювати в СРСР і в наступній п'ятирічці²⁵.

Таким чином, у роки першої п'ятирічки завдяки великій, здійснюваній в різних формах політико-виховній роботі партійних організацій підприємств Української РСР серед іноземних робітників і спеціалістів, у першу чергу тих, які добровільно приїхали в СРСР, значна частина з них стала свідомими, активними будівниками соціалізму, справжніми інтернаціоналістами. Дружна сумлінна праця радянських та іноземних робітників являла собою одну з важливих форм інтернаціональних зв'язків і солідарності трудящих, яскравий вияв пролетарського інтернаціоналізму, переконливий доказ його великої життєвої сили.

²¹ ПА ІІП при ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 10, спр. 2341, арк. 197; Делю трудящихся всего мира (факты, документы, очерки о братской солидарности трудящихся зарубежных стран с народами Советского Союза), М., 1957, стор. 310—311; «Харківський пролетар», 1 жовтня 1931 р.; «Пролетарій», 12 травня 1932 р.; Л. С. Озеров. Назв. праця, стор. 96.

²² Партархів Харківського обкому Компартії України, ф. 69, оп. 1, спр. 73, арк. 132; Партархів Донецького обкому Компартії України, ф. 389, оп. 1, спр. 7, арк. 27; «Пролетарій», 11 серпня 1932 р.

²³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, спр. 1564, арк. 10, 17, 18, 452—457; «Пролетарій», 29 липня, 1 серпня 1932 р.

²⁴ ЦДАЖР СРСР, ф. 5451, оп. 13а, спр. 425, арк. 47; «Социалистический Донбасс», 12 жовтня 1932 р.

²⁵ «Социалистический Донбасс», 11 жовтня 1932 р.

Різнопланова допомога з боку міжнародного пролетаріату в роки першої п'ятирічки була однією з важливих передумов історичних досягнень радянського народу в будівництві нового суспільного ладу. «Протягом усієї історії нашої країни ми не раз переконувалися в тому, яке значення має для нас союз з міжнародним робітничим класом, з комуністичним рухом, підтримка нашої миролюбної політики чесними, прогресивними людьми в усьому світі. Ми високо цінімо цю підтримку», — зазначив Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнєв у доповіді на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їздів 21 грудня 1972 року²⁶.

Славні традиції спільної праці робітників нашої країни та кращих представників зарубіжного пролетаріату, закладені в роки першої п'ятирічки, дістали свій розвиток і в наступні періоди соціалістичного будівництва. На сучасному етапі ця спільна праця втілилася в нові форми взаємовигідного економічного співробітництва країн соціалістичної співдружності. Вона сприяє зміцненню дружби, єдності та згуртованості братніх народів, всемірному зміцненню позицій світового соціалізму.

²⁶ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 4, К., 1974, стор. 63.

Наш календар

60-РІЧЧЯ ЛЕНІНСЬКОГО ДЕКРЕТУ
ПРО ЛІКВІДАЦІЮ НЕПИСЬМЕННОСТІ

26 грудня 1979 р. виповнилося 60 років з дня підписання В. І. Леніним декрету Радянського уряду «Про ліквідацію неписьменності серед населення РСФРР». Вперше у світі саме Радянська держава поставила за мету на практиці досягти суцільної письменності трудящих країни. Відповідно до цього декрету все її населення у віці від 8 до 50 років, яке не вміло читати й писати, зобов'язувалося навчатися грамоти рідною або ж російською мовою, залежно від бажання. Ленінський декрет поклав початок організованому наступові на неписьменність не лише в Російській Федерації, а і в інших радянських республіках. У боротьбі за ліквідацію тяжкої спадщини царизму, неписьменності, за піднесення культури міцніли узи братерської дружби усіх народів Країни Рад.

Ліквідація неписьменності — яскрава сторінка в історії культурних взаємозв'язків трудящих Радянської України і Російської Федерації. В період громадянської війни та іноземної інтервенції боротьба за освіту на Україні проводилася значною мірою на основі документів, прийнятих у РСФРР. Розгром інтервентів і внутрішньої контрреволюції, перехід до мирного будівництва дали можливість значно розширити і поліпшити культурно-освітню роботу в республіці. 21 травня 1921 р. уряд Української СРР, відповідно до ленінського декрету, видав декрет «Про боротьбу з неписьменністю». За прикладом РСФРР, де в 1920 р. з ініціативи В. І. Леніна була створена Всеросійська надзвичайна комісія по ліквідації неписьменності, на Україні також почала діяти така комісія. Для залучення широкої громадськості до ліквідації неписьменності в Українській СРР, як і в РСФРР, у 1923 р. було організоване добровільне товариство «Геть неписьменність» (ТГН), яке очолив Г. І. Петровський. Це товариство, Всеукраїнська надзвичайна комісія, Наркомос України підтримували тісні зв'язки з аналогічними організаціями й установами Російської Федерації, звідки в УСРР надходила значна кількість навчальної і методичної літератури. Лише протягом 1922—1923 рр. з братньої Росії було одержано 216,3 тис. примірників книг¹.

З утворенням СРСР зростала фінансова допомога союзного уряду радянським республікам. Так, у 1925 р. Раднарком СРСР виділив їм для здійснення ліквідації неписьменності 1,8 млн. крб.; зокрема Радянська Україна одержала 450 тис. крб.² Ці кошти були використані для підготовки і перепідготовки в 1925/26 р. 2 тис. штатних працівників лікнепу та створення 5 тис. нових пунктів ліквідації неписьменності³.

На кінець відбудовного періоду в Українській СРР, як і в інших братніх республіках, у цій галузі було досягнуто певних успіхів. З початком же реконструктивного періоду ще більше зростає потреба в освічених, кваліфікованих кадрах. Приклад і досвід братньої Росії благотворно впливали на хід ліквідації неписьменності в Укра-

¹ Історія Української РСР, т. 6, К., 1977, стор. 84.

² Братское содружество народов СССР. 1922—1936 гг. Сборник документов и материалов, М., 1964, стор. 331; ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 5, спр. 1208, арк. 15.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 337, оп. 1, спр. 5100, арк. 78, 82.

їнській СРР. У 1926 р. на сесії ВУЦВК було порушене питання про те, що Україна за письменністю має підтягнутися до рівня Російської Федерації⁴. З цієї метою у жовтні 1926 р. при товаристві «Геть неписьменність» Російської Федерації розпочало роботу представництво ТГН Української СРР⁵, що дало можливість упорядкувати взаємозв'язки цих організацій, зробити їх більш систематичними й постійними, а тим самим і більш плідними. Товариства РСФРР і УСРР обмінювалися досвідом роботи, допомагали одне одному підручниками, посібниками та ін. У цей час Всеросійська надзвичайна комісія по ліквідації неписьменності, Центральне видавництво народів СРСР випускали для навчання грамоти значну кількість літератури різними мовами, в тому числі й українською. Лише в 1928 р. у Центрвидаві народів СРСР вийшло більше 140 назв спеціальних книг 37 мовами народів нашої країни⁶.

Однією з активних форм тісного співробітництва трудящих братніх республік у справі ліквідації неписьменності була участь їх представників у різного роду з'їздах, конференціях, нарадах, присвячених даному питанню. Все це сприяло прискоренню ліквідації неписьменності в УСРР. Але в цілому її темпи ще не відповідали дедалі зростаючим масштабам соціалістичного будівництва. XV з'їзд ВКП(б) спеціально наголосив на тому, що «необхідна енергійна боротьба... за наполегливу ліквідацію неписьменності...»⁷. Як важливе чергове завдання партійної організації республіки розглядав планову і термінову ліквідацію неписьменності X з'їзд КП(б)У⁸.

Виконуючи настанови Комуністичної партії, ленінський комсомол виступив захисником громадського руху за письменність, підвищення культурно-побутового рівня трудящих. З його ініціативи восени 1928 р. був розпочатий всесоюзний культпохід за ліквідацію неписьменності і малописьменності. Культпохід, що виник у Саратові, Москві й Ленінграді, підхопила широка громадськість усіх союзних республік, у тому числі й Української СРР. До нього включилися комсомольські організації, Ради, органи народної освіти, профспілкові, кооперативні, наукові, студентські та інші організації. Значні кошти у фонд лікнепу виділяли профспілки. На його адресу надходили й гроші, зароблені на суботниках, різного роду відрухування. Селяни засівали так звані «культгектари». У жовтні 1929 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про саратовський культпохід», в якій схвалювався досвід проведення культпоходу в Нижньоволзькому краї, пропонувалося поширити його на інші галузі культурного будівництва в країні⁹. Для вивчення цього досвіду в Саратов, Москву і Ленінград вийжджали цілі бригади з України¹⁰. Про нього йшлося і на II Всеукраїнському з'їзді твариства «Геть неписьменність» (вересень 1929 р.)¹¹.

Досвід ініціаторів культпоходу за ліквідацію неписьменності і малописьменності широко використовувався в Українській СРР. Так, восени 1930 р. Наркомос УСРР, професійні організації республіки направили в райони для ліквідації неписьменності 2586 бригад загальною кількістю 10 282 чол. До керівництва цим рухом на Україні було залучено 310 тис. культармійців¹². Для шкіл лікнепу Наркомос УСРР видав більше 2 млн. підручників. Десятки тисяч підручників надійшло з Російської Федерації¹³. Прискоренню темпів ліквідації неписьменності, зміцненню взаємозв'язків трудящих братніх республік у лікнепроботі сприяло міжреспубліканське

⁴ «Народний учитель», 24 листопада 1926 р.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 387, оп. 1, спр. 87, арк. 75.

⁶ Центральний державний архів РРФСР, ф. 2306, оп. 69, спр. 1347, арк. 27—27 зв.; спр. 1522, арк. 13; «Комуніст», 30 жовтня 1928 р.

⁷ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. II, К., 1954, стор. 432.

⁸ Див.: Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 1, К., 1976, стор. 516.

⁹ В. А. Куманев. Социализм и всенародная грамотность, М., 1967, стор. 131.

¹⁰ Л. А. Терентьева. Культурпоход на Нижней Волге, Саратов, 1967, стор. 3; ЦДАЖР УРСР, ф. 387, оп. 1, спр. 36, арк. 91.

¹¹ «Вісті ВУЦВК», 24 вересня 1929 р.

¹² ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 7, спр. 1755, арк. 12.

¹³ Там же, ф. 2605, оп. 2, спр. 911, арк. 27 зв., 152, 158; оп. 4, спр. 891, арк. 87.

соціалістичне змагання в цій галузі, в якому брали участь товариства «Геть неписьменність», наркомоси, профспілкові і комсомольські організації, заводи, фабрики, колгоспи, радгоспи й установи країни. Все це дало позитивні результати. За роки першої п'ятирічки в Українській РСР неписьменність ліквідували понад 5 млн. чол.¹⁴

Успішно співробітничавши, РСФРР і Україна подавали величезну допомогу іншим національним республікам та областям країни у справі ліквідації неписьменності. Відповідно до рішень партійних органів Москва, Ленінград, УСРР шефствували над Казахстаном, республіками Середньої Азії, Північним Кавказом, Башкирією, Мордовією, Бурят-Монголією, Каракалпакією, Чеченською автономною областю та ін. Цим республікам і областям подавалася значна допомога культурно-освітніми кадрами й матеріально-технічними засобами. Протягом 1930—1932 рр. на роботу в національні республіки, райони Уралу, Сибіру, Далекого Сходу виїхали загалом близько 1 тис. учителів з Української СРР.¹⁵ Лише в 1930 р. промислові центри Російської Федерації і України направили в національні райони і села країни не 2 тис. освітан, як планувалося раніше, а майже 3 тис.¹⁶ Того ж року в республіки Середньої Азії і Закавказзя з УСРР було надіслано 140 комплектів бібліотек, обладнання для 28 шкільних майстерень, радіо- і кіноустановки¹⁷. Культурна допомога трудящих України Чеченській автономній області в 1930—1932 рр. обчислювалася в 200 тис. крб.¹⁸ Братерська допомога трудящих РСФРР і УСРР народам колишніх окраїн Росії сприяла якнайшвидшому подоланню їх віковичної відсталості.

В роки другої п'ятирічки боротьба за освіту трудящих посилилася. Комуністична партія і Радянський уряд прийняли ряд постанов, виконання яких сприяло завершенню ліквідації неписьменності. За період першої і другої п'ятирічок у країні було навчено грамоти 40 млн. чол. дорослого населення¹⁹.

В СРСР уперше в масштабі всієї країни була здійснена ліквідація неписьменності. Це відкрило широкі перспективи для дальшого піднесення культурного рівня трудящих, їх широкого залучення до багатогранного життя Радянської держави. Оволодіння грамотою допомагало робітникам і селянам підвищувати свою громадсько-політичну і трудову активність, виробничу кваліфікацію. Тільки в Харкові, який у 1932 р. слідом за Москвою і Ленінградом став першим у республіці містом загальної письменності, 12 тис. трудівників, у минулому неписьменних, поповнили ряди ударників виробництва²⁰. Постійно і цілеспрямовано навчаючись, добивалися значних успіхів у розвитку суспільного виробництва такі його новатори, як О. Стаханов, О. Бусигін, М. Ізотов, Д. Концедалов, М. Гнатенко й тисячі інших передовиків соціалістичного будівництва.

Ліквідація масової неписьменності в Українській СРР, як і в інших радянських республіках, — результат постійного піклування Комуністичної партії про освіту трудящих, плід спільних зусиль братніх народів. Саме співробітництво трудящих Радянської України з усіма народами СРСР, насамперед з великим російським народом, відіграло вирішальну роль у досягненні повної письменності в республіці за історично короткий період.

Шлях, який пройшла наша країна від неписьменності до висот культури, дедалі більше привертає увагу світової громадськості, оскільки ліквідація неписьменності в наші дні залишається жагучою проблемою. Адже за останні роки кількість неписьменних у світі має стійку тенденцію до зростання. За даними ЮНЕСКО, в 1965 р. на нашій планеті налічувалося 735 млн. неписьменних, а в 1975 р. їх кіль-

¹⁴ Культурне будівництво в Українській РСР. Статистичний довідник, К., 1940, стор. 38.

¹⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 2717, оп. 3, спр. 783, арк. 20.

¹⁶ «За коммунистическое просвещение», 9 квітня 1931 р.

¹⁷ Братерський союз народів, К., 1972, стор. 93.

¹⁸ «Геть неписьменність», 18 червня 1933 р.

¹⁹ История СССР с древнейших времен до наших дней, т. IX, М., 1971, стор. 230.

²⁰ Н. Мілюкова. Боротьба Комуністичної партії України за підвищення культурно-технічного рівня робітничого класу (1928—1932 рр.), К., 1960, стор. 44.

кість досягла 800 млн. чол.²¹ В Азії не вміє читати й писати половина населення, а в Африці — три чверті²². Навіть у такій високорозвинутій капіталістичній країні, як США, 23 млн. чол., старших 16 років, — неписьменні, 2,4 млн. американських дітей зовсім не вчать у школах²³. Тому і сьогодні є актуальним заклик делегації Української РСР, який пролунав на XVI сесії Генеральної Асамблеї ООН (1961 р.) та XII сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (1962 р.) про необхідність зміцнювати співробітництво держав планети в галузі ліквідації неписьменності²⁴. Але капіталізм не прагне до розв'язання проблеми ліквідації неписьменності трудящих в цілсму. Масова неписьменність — характерна риса експлуаторського способу життя. Тільки соціалізм, братерське єднання визволених від експлуатації народів у здійсненні всіх завдань будівництва нового життя — єдино можливий шлях до повного розв'язання даної проблеми у всесвітньому масштабі. У цьому зв'язку ленінський декрет у справі ліквідації неписьменності і досвід співробітництва братніх республік СРСР в галузі освіти трудящих мають неминуще всесвітньо-історичне значення.

В. М. ДАНИЛЕНКО (Київ)

²¹ «Комсомольская правда», 10 квітня 1976 р.

²² «Новое время», 1977, № 2, стор. 21.

²³ «Комсомольская правда», 18 листопада 1977 р.

²⁴ М. Петрачков, Т. Коваленко-Косарик. Україна — член ЮНЕСКО. К., 1966, стор. 42—45.

50-РІЧЧЯ І ВСЕСОЮЗНОГО З'ЇЗДУ УДАРНИХ БРИГАД

Внаслідок перемоги Великого Жовтня було знищено експлуатацію людини людиною, створено необхідні передумови для перетворення праці на першу життєву потребу мільйонів трудящих, для остаточної ліквідації пережитків капіталізму в свідомості людей, для виникнення нових форм творчого трудового змагання мас.

Ще на зорі Радянської влади В. І. Ленін висунув ідею організації соціалістичного змагання, в якому він бачив важливий фактор не тільки створення економічної могутності нового суспільства, а й розвитку творчої ініціативи мас, формування соціалістичного колективізму, зміцнення виробничих зв'язків, виховання у трудящих комуністичного ставлення до праці, залучення їх до управління виробництвом. У статті «Як організувати змагання?» Володимир Ілліч вказував, що тільки соціалізм «вперше створює можливість застосувати його дійсно *широко*, дійсно в *масовому* розмірі, залучити дійсно більшість трудящих на арену такої роботи, де вони можуть проявити себе, розгорнути свої здібності, виявити таланти, яких в народі — непочате джерело і які капіталізм м'яв, давив, душив тисячами і мільйонами»¹.

Уже в роки громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції трудящі Країни Ред демонстрували зразки самовідданості і героїзму не лише на фронтах, а й у праці. Свідченням цього є комуністичні суботники, що виникли весною 1919 р., а також «групи ударної праці», які з'явилися наприкінці 1920 р. — на початку 1921 р. на підприємствах Москви, Харкова, Донбасу, Уралу та ін.² Високо оцінюючи значення цієї трудової ініціативи, В. І. Ленін писав, що почався «перехід від воєнної епохи до господарської, від воєнно-ударної роботи до господарсько-ударної роботи»³.

Приступивши до здійснення ленінського плану побудови соціалізму, Комуністична партія поставила перед робітничим класом ряд важливих завдань: застосу-

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 35, стор. 189.

² О. С. Кудлай. Від комуністичних суботників до бригад комуністичної праці, К., 1962, стор. 19—39.

³ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 42, стор. 376.

вання режиму економії, раціоналізації виробництва і зниження собівартості промислової продукції. Ці завдання необхідно було розв'язувати на базі підвищення продуктивності праці і зміцнення трудової дисципліни.

Курс партії на індустріалізацію країни, проголошений XIV з'їздом ВКП(б), що відбувся в Москві 18—31 грудня 1925 р., знайшов гарячий відгук у трудящих. З їх ініціативи і при підтримці партійних і громадських організацій з'явилися різні прояви трудової ініціативи — виробничі огляди, конкурси, наради, переклички, що відіграли важливу роль у боротьбі за підвищення продуктивності праці, зміцнення трудової дисципліни тощо⁴. Все це підготовляло сприятливі умови для виникнення ударних бригад. Перші такі бригади виникли на Уралі в інструментальному цеху Златоустовського механічного заводу (початок 1926 р.)⁵, на станції Москва Казанської залізниці (липень 1926 р.)⁶, ленінградському заводі «Красный треугольник» (вересень 1926 р.)⁷.

Ініціатором створення ударних бригад став Ленінський комсомол — вірний помічник і резерв Комуністичної партії. Цей почин незабаром підхопили робітники багатьох підприємств Москви, Ленінграда, Уралу, Донбасу, Харкова, Одеси та ін.

Підбиваючи підсумки нового руху, «Комсомольская правда» в березні 1928 р. писала: «...Організація ударних бригад — важлива і потрібна справа. Ударна бригада бореться з роботою по-старому, виховує нового молодого робітника»⁸.

Масове поширення в країні знайшов досвід роботи першої наскрізної ударної бригади, що почала діяти в липні 1928 р. на ленінградській фабриці «Равенство». За цієї бригадою були закріплені машини, на яких виконувалися всі операції — від первинної обробки пряжі до випуску готової продукції. Застосування методу наскрізної комплексної бригади сприяло підвищенню продуктивності праці на 3—8%, а також поліпшенню якості продукції⁹.

Після опублікування в «Правде» 20 січня 1929 р. статті В. І. Леніна «Як організувати змагання?», а також після прийняття ЦК ВКП(б) постанов «Про завдання вугільної промисловості Донбасу» і «Про стан і постановку роботи на «Дніпробуді»» (січень 1929 р.)¹⁰ особливо широко розгорнулось ударництво як одна із форм масового соціалістичного змагання.

Одними із зачинателів цього руху на Україні і по всій країні виступили робітники Донбасу.

У квітні 1929 р. відбулася XVI конференція ВКП(б), яка прийняла звернення до всіх робітників і трудящих селян Радянського Союзу ще більше розвивати ударництво. З аналогічним зверненням до трудящих України звернулася II Всеукраїнська партконференція (квітень 1929 р.). Важливу роль для розвитку масового соціалістичного змагання відіграла постанова ЦК ВКП(б) «Про соціалістичне змагання фабрик і заводів» (квітень 1929 р.). За даними ВЦРПС, на кінець 1929 р. в ударних бригадах працювало 25—30% робітників¹¹.

Для гідведення підсумків соціалістичного змагання, узагальнення досвіду передовиків виробництва восени 1929 р. по всій країні відбулися зльоти, заводські й окружні конференції, з'їзди ударних бригад.

5—10 грудня 1929 р. проходив I Всесоюзний з'їзд ударних бригад, делегати

⁴ Ленінський план соціалістической індустріалізації и его осуществление, М., 1969, стор. 90—91; Ю. В. Воскресенский, Переход Коммунистической партии к осуществлению политики социалистической индустриализации, М., 1969, стор. 297—305.

⁵ Ю. В. Воскресенский, Назв. праця, стор. 306—307.

⁶ Радянська енциклопедія історії України, т. 4, К., 1972, стор. 316.

⁷ Ленінський план соціалістической індустріалізації и его осуществление, стор. 93.

⁸ «Комсомольская правда», 30 березня 1928 р.

⁹ Ленінський план соціалістической індустріалізації и его осуществление, стор. 95.

¹⁰ Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977, стор. 388—389.

¹¹ Л. С. Роговечевская, Этапы развития социалистического соревнования, М., 1978, стор. 17.

якого представляли понад 300-тисячний загін ударників СРСР¹². Україна послала на з'їзд 172 представники ударних бригад і виробничих комісій від підприємств¹³. З'їзд обговорив ряд важливих питань про розвиток промисловості в країні, про хід соціалістичного змагання, про завдання ударних бригад, накреслив заходи їх дальшої діяльності, а також прийняв звернення до всіх робітників Радянського Союзу про розгортання соціалістичного змагання і виконання п'ятирічного плану за чотири роки¹⁴.

На з'їзді з доповіддю про підсумки розвитку промисловості країни і завдання соціалістичного змагання виступив голова ВРНГ В. В. Куйбишев. Високу оцінку соцзмагання, роботі ударних бригад дали в своїх виступах М. М. Шверник, О. В. Косарев, Н. К. Крупська та ін. В обговоренні доповідей і виступів взяли участь представники України — В. І. Калінін (Харківський паровозобудівний завод), Г. М. Твердохліб (завод «Серп і молот»), І. М. Мальцев (шахта «Іван» Макіївського рудоуправління), М. А. Артамонов (шахта «Юний комунар» Артемівського округу) та ін.¹⁵

З'їзд відзначив кращі робітничі колективи, що добилися високих виробничих показників. Першу премію і перехідний Червоний прапор одержав робітничий колектив шахти «Північна» Щербинівського рудоуправління, яка в першому році п'ятиріччя виконала план видобутку вугілля на 110,7%, а план по продуктивності праці — на 117%. Серед кращих ударних бригад було названо бригади М. Сазонов (шахта № 11 Будьоннівського рудоуправління), О. Старовойтова (електроцех Ставільського металургійного заводу), І. Мальцева (шахта «Іван» Макіївського рудоуправління). З'їзд схвалив патріотичний заклик луганських і московських робітників до строково виконати п'ятирічний план¹⁶.

Одержавши високу оцінку на I Всесоюзному з'їзді ударних бригад, ударництво збагачувалося новими методами і новим змістом. Ще більшого розмаху воно набрало в наступні роки першої п'ятирічки. Цьому, зокрема, сприяв ряд важливих постанов ЦК ВКП(б), ЦК ВЛКСМ, республіканських партійних і профспілкових органів. Центральний Комітет ВКП(б) схвалив ініціативу ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ, які 21 січня 1930 р. звернулися до трудящих СРСР із закликом вступати в ряди ударників. Цей заклик увійшов в історію як ленінський. В одному з документів ВЦРПС від 28 березня 1930 р. відзначалося, що «ленінський заклик робітників в ударні бригади став широким, масовим рухом, який охопив не лише окремі групи робітників, а й цілі цехи і заводи. Він дав 1320 тис. нових ударників»¹⁷.

Отже, ударництво, що виникло з ініціативи невеликих, переважно молодіжних колективів, стало масовим рухом. Так, на 1 Травня 1930 р. тільки на Україні в цьому русі брали участь 64,6% усіх робітників промисловості¹⁸.

У червні-липні 1930 р. відбувся XVI з'їзд ВКП(б), який дав високу оцінку соцзмагання і ударництву. «Проведення політики партії в справі здійснення п'ятирічного плану, — відзначалося в резолюції на звіт ЦК, — спиралось на величезне трудове піднесення і творчий ентузіазм найширших мас робітничого класу, що знайшли свій вияв у масовому переході до нових соціалістичних форм організації праці — соціалістичного змагання і ударництва, які відкривають нову епоху в соціалістичному будівництві»¹⁹.

С. Б. КАЛИНИЧЕНКО (Київ)

¹² Історія робітничого класу Української РСР, т. II, К., 1967, стор. 147.

¹³ А. І. Епштейн. Робітники України в боротьбі за створення матеріально-технічної бази соціалізму (1928—1932 рр.), Харків, 1968, стор. 75.

¹⁴ Политический и трудовой подъем рабочего класса СССР (1928—1929 гг.). Сборник документов, М., 1956, стор. 362—366.

¹⁵ Первый Всесоюзный съезд ударных бригад. Сборник документов и материалов, М., 1959, стор. 173.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Индустриализация СССР (1929—1932 гг.). Документы и материалы, М., 1970, стор. 510.

¹⁸ Радянська енциклопедія історії України, т. 4, стор. 317.

¹⁹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, К., 1954, стор. 44.

90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

М. Г. КРОПИВ'ЯНСЬКОГО

Минуло 90 років з дня народження одного з ушлюблених героїв громадянської війни— Миколи Григоровича Кропив'янського, який багато зробив у справі підготовки війсь-

кових кадрів для Української Радянської республіки. З його ім'ям зв'язано розгортання широкого партизанського руху на Чернігівщині проти німецько-австрійських окупантів, боротьба підрозділів Червоної Армії проти денікінців та інтервенціоністських військ буржуазно-поміщицької Польщі, ліквідація куркульського бандитизму на Україні.

На час Лютневої буржуазно-демократичної революції 28-річний М. Г. Кропив'янський пройшов складний шлях загартування на фронтах імперіалістичної війни. Це був талановитий офіцер, здібності якого особливо яскраво виявилися в обставовці воєнного часу. Призваний у 1908 р. до армії, М. Г. Кропив'янський закінчив Чугуївське військово училище і був призначений у 74-й Ставропольський піхотний полк 12-го корпусу. Менше ніж через рік розпочалася його бойова біографія — полк, у якому він служив, був одним з перших з'єднань російської армії, що вступили в бій з німецько-австрійськими військами. Особиста мужність, хоробрість М. Г. Кропив'янського завоювали йому широкий авторитет серед солдатських мас. Він одержав чимало бойових нагород, в тому числі й золоту георгіївську зброю. 1917 рік М. Г. Кропив'янський зустрів уже в чині підполковника.

А поряд з цим відбувався невпинний процес усвідомлення ним ганебних цілей війни, безпорадності більшості представників генералітету й вищого командного складу царської армії, що бездумно приносили в жертву життя тисяч її солдатів. На початку лютого 1917 р. М. Г. Кропив'янський вступив до лав більшовицької партії.

Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції М. Г. Кропив'янський проводив велику агітаційну й організаторську роботу в своєму полку, пропагував лозунги більшовицької партії, боровся за демократизацію армії, захищав інтереси солдатських мас (пізніше полк, у якому він служив, одним з перших перейшов на бік Радянської влади). Намагаючись ізолювати Кропив'янського, командування перевело його до іншого полку — 653-го Перемишльського, та й тут виявом довіря солдатів стало обрання його головою створеного полкового комітету і членом дивізійного. Незабаром Микола Григорович вже очолював більшовицьку фракцію в 19-й дивізії¹, а згодом в числі п'ятох більшовицьких представників він ввійшов до корпусного комітету.

Протягом усього періоду підготовки соціалістичної революції М. Г. Кропив'янський разом з іншими більшовиками корпусу активно пропагував ленінські ідеї з питань війни і миру, програму більшовицької партії, проводив роботу по завоюванню солдатських мас на бік революції, викриваючи намагання угодовської верхівки армійських комітетів допомогти буржуазному Тимчасовому уряду утримати армію в руках. Він брав участь у роботі I з'їзду делегатів армій Південно-Західного фронту (травень 1917 р.), який буржуазний уряд розраховував використати для підтримки імперіалістичної політики продовження війни, спираючись на його есеро-меншовицьку більшість. М. В. Криленко, який був обраний головою більшовицької фракції з'їзду, від імені Центрального Комітету РСДРП(б) виклав основні погляди партії більшовиків з питань війни, революції, миру і влади. Це мало велике значення для дальшого революціонування солдатських мас. М. Г. Кропив'янський, який також входив до більшовицької фракції з'їзду, у своєму виступі від імені солдатів корпусу засудив політику «наступу» і підтримав лозунг укладення негайного миру без анексій і контрибуцій².

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції стала могутнім фактором революціонування багатомільйонних солдатських мас на фронті. Перед фронтowymi організаціями РСДРП(б) постали невідкладні завдання: недопусти-

¹ Ф. Попов. Рассказ о незабываемом, К., 1961, стор. 8, 9, 13.

² П. Голуб. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов, К., 1958, стор. 71; Ф. Попов. Назв. праця, стор. 25.

ти герекидання військ з фронту проти революційних солдатів, встановити революційну владу на фронті, спрямувати революційну енергію солдатських мас на її захист. Намагаючись затримати процес більшовизації солдатських мас і зібрати сили для боротьби з соціалістичною революцією, контрреволюційне командування Південно-Західного фронту 18 листопада скликало в Бердичеві Надзвичайний з'їзд фронту. М. Г. Кропив'янський увійшов до складу керівного ядра більшовицької фракції з'їзду (серед делегатів з вирішальним голосом було 267 більшовиків)³. З'їзд обрав тимчасовий Військово-революційний комітет, який мав стати вищою владою на фронті і виконувати всі розпорядження Ради Народних Комісарів.

М. Г. Кропив'янський разом з іншими більшовиками корпусу доклав чимало зусиль для проведення його демократизації та обрання нового командного складу, що відбувалося вже в період переходу в наступ на фронті контрреволюційних сил Центральної ради. Корпусний з'їзд, який відкрився 15 грудня 1917 р., обрав М. Г. Кропив'янського командуючим корпусом і членом ревкому. Революційне командування корпусу подало значну допомогу трудящим у встановленні Радянської влади в районі розташування його частин, в консолідації революційних сил 7-ї армії, а також робітникам і селянам України, що піднялися на збройну боротьбу проти контрреволюційної буржуазно-націоналістичної Центральної ради.

Але політичні авантюристи з Центральної ради, сили якої були розгромлені робітниками і селянами, пішли на нечуване злочинство. Намагаючись дістати збройну допомогу для боротьби з соціалістичною революцією, вони підписали з Німеччиною й Австро-Угорщиною договір про окупацію України. В двадцятих числах лютого 1918 р. окупаційні війська вторглися на територію України.

12-й корпус, який дислокувався в районі Кам'янця-Подільського, готувався до оборони по Дністру і Збручу, але з виникненням загрози оточення М. Г. Кропив'янський віддав наказ про відступ — вирішено було пробиватися до Радянської Росії. З початком формування п'яти українських революційних армій частина корпусу — 164-а дивізія і два полки 19-ї відійшли до Катеринослава, куди прибув з півдня і Тираспольський загін на чолі з Є. М. Венедиктовим. На базі цих з'єднань і загонів катеринославських робітників почалося формування 2-ї революційної армії, командування якою прийняв Є. М. Венедиктов. М. Г. Кропив'янський був призначений начальником її штабу⁴. Всі свої знання віддавав він навчанню бійців новостворених частин, прагнути перетворити їх у регулярні, але часу було дуже мало — ворог наближався до Катеринослава. 2-а революційна армія брала участь в обороні Донбасу і після жорстоких боїв відступила через Ростов на Батайськ — Тихорецьку, з'єднавшись тут з частинами Червоної Армії Радянської Росії.

Ціною великих втрат німецько-австрійським військам вдалося окупувати територію України, де вони з допомогою українських буржуазних націоналістів встановили режим кривавого терору, відновили буржуазно-поміщицькі порядки. Сесія ЦВК Рад України, що відбулася 18 квітня у Таганрозі, де в той час перебував Радянський уряд України, закликала робітників і селян чинити опір окупантам. Бюро для керівництва повстанською боротьбою в тилу окупантів направило М. Г. Кропив'янського на Україну для розгортання партизанської боротьби на Чернігівщині і в північній частині Полтавщини.

Завдяки великій організаторській роботі комуністів Чернігівщини тут було створено мережу партизанських загонів, якими керували місцеві військово-революційні комітети й штаби, що об'єднувались губернським військово-революційним комітетом і Центральним штабом Чернігівської та частини Полтавської губерній. Центральний штаб очолював М. Г. Кропив'янський. Було налагоджено зв'язки між усіма партизанськими загонами. Микола Григорович особливу увагу приділяв чіткості в організації загонів, запровадженню суворой революційної дисципліни в них, бойовій підготовці повстанців, їх політичному загартуванню.

³ П. Голуб. Назв. праця, стор. 71.

⁴ Центральний державний архів Радянської Армії, ф. 14, оп. 1, спр. 244, арк. 30.

Посилення повстанського руху в цілому на Україні і в багатьох повітах Чернігівщини поставило перед її партійною організацією і штабом завдання безпосередньої підготовки повстання, оскільки з кожним днем дедалі важче було стримувати революційну енергію мас. Тому в ніч на 6 серпня 1918 р. М. Г. Кропив'янський видав наказ про початок загального збройного повстання на Чернігівщині проти німецьких окупантів і гетьманців⁵.

Центром повстанського руху став Ніжинський повіт, де в партизанських загонах наприкінці липня налічувалося більш як 2000 чол.⁶. Згідно з планом, розробленим штабом, повстанці мали оволодіти Ніжином і перетворити повіт у стратегічний плацдарм для розгортання повстання по всій губернії, а потім і на решті території України. Але Центральний військово-революційний комітет, підтримавши ініціативу чернігівців, не перевіряв готовності до повстання в інших губерніях і переоцінив сили й можливості патріотів. Тому, незважаючи на безприкладну мужність партизанів, які вписали до героїчного літопису боротьби українського народу ще одну славу сторінку, повстання було приречене на невдачу.

22 вересня 1918 р. наказом Центрального військово-революційного комітету М. Г. Кропив'янський був призначений командиром 1-ї української повстанської дивізії — однієї з двох повстанських дивізій, що формувалися в нейтральній зоні відповідно до рішення IV Пленуму ЦК КП(б)У. Поряд з дальшим посиленням повстанської і партизанської боротьби в рішеннях Пленуму підкреслювалася необхідність створення боєздатних, регулярних військових частин, які могли б подати допомогу робітникам і селянам України в їх боротьбі проти окупантів⁷. До складу 1-ї повстанської дивізії увійшли 4 полки, якими командували М. О. Щорс, В. Н. Боженко, Я. О. Кисіль та В. М. Примаков. М. Г. Кропив'янський невтомно дбав про забезпечення суворой революційної дисципліни, військово навчання колишніх партизанів, постачання частинам озброєння й спорядження, про підготовку кадрів з найбільш свідомих бійців полків. Він багато зробив для викоренення в дивізії партизанщини, інколи долаючи при цьому опір навіть деяких командирів. Завданням першорядної ваги в той період було створення нових боєздатних частин для майбутнього Українського фронту. На початку грудня 1918 р., перед розгортанням наступу українських радянських військових частин на допомогу робітникам і селянам, що піднялися на боротьбу проти буржуазно-куркульської Директорії, М. Г. Кропив'янського було призначено начальником штабу формування частин Червоної Армії.

Миколі Григоровичу довелося виконувати багато відповідальних доручень партії. Навесні 1919 р. він очолював Ніжинський повітовий партком; брав участь у боротьбі з бандитизмом — створював з колишніх партизанів боєздатні загоны, здатні замінити регулярні частини на внутрішньому фронті; керував операціями по ліквідації банд Зеленого. У вересні 1919 р., коли над країною нависла смертельна небезпека в зв'язку з наступом «добровольчих» полків Денікіна, М. Г. Кропив'янський прийняв командування 60-ю стрілецькою дивізією, яка разом з іншими частинами займала оборону на підступах до Чернігова. 60-й дивізії довелося стримувати наступ денікінців, пізніше її бійці брали участь у визволенні міста (листопад 1919 р.). За вміле проведення цієї операції М. Г. Кропив'янського було нагороджено орденом Червоного Прапора⁸. Дивізія на чолі з М. Г. Кропив'янським успішно виконала завдання командування 12-ї армії по визволенню Чернігова та Полтавщини.

У 1920 р. війська буржуазно-поміщицької Польщі почали новий похід проти Радянської країни. З метою забезпечення міцного тилу Червоної Армії й придушення бандитських виступів виділялися певні контингенти військ, які підпорядковувалися начальникам тилів. М. Г. Кропив'янський очолив війська тилу 12-ї армії, одночасно командуючи 47-ю дивізією. Завдяки успішним операціям військ тилу 12-ї армії було

⁵ Українська РСР в період громадянської війни, т. I, К., 1967, стор. 423.

⁶ В. Є. Тицина. Боротьба проти німецьких окупантів на Чернігівщині в 1918 р., Харків, 1959, стор. 61.

⁷ «Летопись революции», 1926, № 5, стор. 14—15.

⁸ І. Дудко. Микола Григорович Кропив'янський, К., 1965, стор. 93.

паралізовано дії бандитів на значній території Київської, Чернігівської та Полтавської губерній і забезпечено умови для нормальної діяльності органів Радянської влади.

Восени 1920 р. ЦК КП(б)У відкликав М. Г. Кропив'янського з Червоної Армії і направив його в розпорядження Чернігівської губерньської партійної організації. На початку 1921 р. Миколу Григоровича було призначено начальником військ Всеукраїнської надзвичайної комісії та уповноваженим уряду України по боротьбі з бандитизмом.

М. Г. Кропив'янський залишався невтомним бійцем і в роки соціалістичного будівництва в нашій країні. Він багато зробив у справі підготовки військових кадрів для Червоної Армії, зміцнення військ внутрішньої охорони країни. Весь життєвий шлях М. Г. Кропив'янського — приклад самовідданої боротьби за торжество ідей Комуністичної партії. Пам'ять про цю відважну, пристрасну вдачу людину свято зберігають трудящі республіки.

О. Й. ЩУСЬ (Київ)

ЖИТТЯ — ПОДВИГ

(До 85-річчя з дня народження
П. Н. Надінського)

Назавжди залишаться в пам'яті нащадків імена активних учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції, будівників першої у світі держави робітників і селян.

Серед багатьох борців за народне щастя, чиє життя служить прикладом непохитної стійкості, мужності і вірності обов'язку, по праву називають Павла Наумовича Надінського*, члена більшовицької партії з вересня 1917 р., партійного працівника, вченого, людини дивовижної долі.

Савелій Посягін народився 3 грудня 1894 р. на Уралі. В Уфі пройшли його дитинство і юність. У 1907 р. тринадцятирічним підлітком починає він своє трудове життя на чаєрозважувальній фабриці «Караван», де 6 років працює спочатку підручним, а потім столяром. Там і застає його світова війна.

У грудні 1914 р. С. Посягін був мобілізований в армію. Незабаром його послали на фронт, призначивши у команду розвідників 121-го Пензенського піхотного полку, що займав оборону в районі Пінських боліт**.

Два з половиною роки провів С. Посягін в окопах. Тяжкі поразки, вкрай погане забезпечення найнеобхіднішим — хлібом, снарядами, обмундируванням та ін. — викликали у солдатів обурення. З допомогою більшовиків вони усвідомлювали, що винуватцями всього цього є придворна кліка, вищий генералітет, капіталісти, які наживалися на воєнних поставках. Саме там, на фронті, зустрічається С. Посягін з більшовиками, з ними остаточно пов'язує свою долю. Його обрання навесні 1917 р. до полкового комітету свідчить про довір'я, яким користувався він серед солдатських мас.

Повернувшись після перемоги Жовтня до Уфи, недавній солдат брав активну участь у роботі органів робітничого контролю на підприємствах міста, навчав військовій справі бійців бойових організацій народного озброєння (БОНО).

Навесні 1918 р. губком партії направив С. Посягіна на роботу в ЧК, а трохи згодом у зв'язку з наступом білочехів і створенням Східного фронту — у відділ агентурної розвідки штабу 2-ї армії, сформованої на базі бойових дружин уральського пролетаріату. Виконуючи завдання командування, він встановив зв'язки з більшовицьким підпіллям у тилу білих, брав участь в організації партизанських загонів. У цей час яскраво виявилися його організаторський талант, високі моральні якості.

* Справжнє ім'я і прізвище П. Н. Надінського — Савелій Посягін. Павло Надінський — псевдонім, взятий ним у роки громадянської війни під час роботи в ЧК.

** Дані з біографії П. Н. Надінського, що тут наводяться, взято з документів його особистої справи (див.: Партійний архів Кримського обкому Компартії України, ф. і, ол. 2, спр. 2813, арк. 2, 3, 11, 17).

На початку 1919 р. П. Н. Надінського було призначено заступником начальника розвідвідділу 2-ї армії Східного фронту, а через півроку переведено на посаду заступника начальника розвідвідділу новоствореного Південно-Східного фронту. В умовах наступу, що готувався, від добре поставленої розвідки багато в чому залежав успіх операції. І П. Н. Надінський весь свій досвід віддавав цій справі. Пізніше у тримісячних боях війська фронту розгромили білогвардійські армії в Нижньому Поволжі, визволили Царицин і, пройшовши понад 700 км, досягли берегів Азовського моря.

Після закінчення громадянської війни П. Н. Надінський працював начальником відділу Політуправління Сибіру, звідки восени 1921 р. був відряджений до Москви на навчання в Комуністичний університет ім. Я. М. Свердловла.

З хвилюванням приступив він до занять, маючи за плечима лише три класи освіти. Але завдяки своїй наполегливості і здібностям П. Н. Надінський успішно закінчив університет.

Наприкінці 1922 р. П. Н. Надінського обрали секретарем Ленінського повіткому РКП(б), а через кілька місяців по партійній мобілізації відрядили на Далекий Схід, де він протягом п'яти років працював завідуючим оргвідділом Амурського губкому партії, а згодом — відповідальним інструктором Далекосхідного крайкому ВКП(б). Чималі труднощі довелося подолати комуністам Приамур'я, перш ніж Далекий Схід став надійним форпостом Радянської влади.

У 1928 р. ЦК ВКП(б) направив П. Н. Надінського в Рязанську губернію, де його обрали секретарем Скопинського повіткому і членом бюро губкому партії. Через деякий час у зв'язку з новим районуванням П. Н. Надінського перевели в Тулу і там він в окружному комітеті ВКП(б) очолив відділ по роботі на селі.

З 1931 р. життя і діяльність П. Н. Надінського пов'язані з Кримом. Спочатку він завідував оргвідділом обкому, а потім його обрали секретарем Кримського обкому партії по транспорту і зв'язку¹. В цей час його раптово вразила тяжка і невиліковна хвороба — спонтанна гангрена. Для врятування життя П. Н. Надінського йому довелося ампутувати ногу. Та, незважаючи на це, більшовик залишився у строю. Він продовжував працювати, багато їздив по Криму. З його ініціативи в обкомі партії розроблялася довгострокова програма шляхового будівництва. Дивлячись на цю бадью, завжди зібрану людину, ніхто навіть не здогадувався, як важко давався йому кожний крок, яких зусиль коштувала йому постійна урівноваженість. Його життя і діяльність уже тоді викликали захоплення, були прикладом, гідним наслідування.

В 1934 р. П. Н. Надінського обрано першим секретарем Сімферопольського міськкому ВКП(б)². Комуністи Криму посилають його делегатом на XVII з'їзд партії. В цей період у партійній характеристиці П. Н. Надінського зазначалося: «Має великий досвід організаційно-партійної роботи. В організації користується великим авторитетом і повагою, стійкий більшовик. Під його керівництвом Сімферопольська організація добилася певних успіхів у справі перебудови партійної роботи»³. Все це говорилося про людину, яка з трудом пересувалася на милицях.

Напружуючи всі свої сили, він намагався перебороти біль, не думати про хворобу, але вона не відступала. Одну за однією робили йому операції. Наприкінці 1935 р. П. Н. Надінський залишився без обох ніг. Але й тоді він за всяку ціну прагнув служити партії і народу.

В суворому двобої з тяжкою недугою ще повніше розкривалися такі грані особистості П. Н. Надінського, як воля і мужність. Ночами не гасло світло в його кабінеті. Він продовжував навчання, самостійно вчився за вузівською програмою й успішно опанував її.

Його увагу привертала історія Криму, люди, які вписали яскраві сторінки в її

¹ Партархів Кримського обкому Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 1049, арк. 270.

² Там же, ф. 8, оп. 1, спр. 54, арк. 99.

³ Там же, ф. 1, оп. 2, спр. 2813, арк. 12.

літогис. Наближалось двадцятиріччя ВЛКСМ. Становленню і героїчній боротьбі перших кримських комсомольських організацій у роки громадянської війни присвятив Павло Наумович свою першу працю. Оволодіваючи навичками наукового пошуку, він докладно вивчав архівні документи, зустрічався з учасниками подій. У 1938 р. вийшла з друку його книга про історію комсомольської організації Криму і дістала високу оцінку читачів⁴.

Під час війни П. Н. Надінський з дружиною евакуювався в Уфу. Новий приступ хвороби надовго прикував його до ліжка. Восени 1942 р. в госпіталі йому ампутують ліву руку. Але й після цього він, перемагаючи біль, продовжував працювати, писав статті до місцевої газети, листувався з кримськими партизанами, готувався до написання майбутніх книг. Після визволення Криму від гітлерівців Павло Наумович одразу повернувся в Сімферополь.

Тяжка дорога, злигодні воєнних років знову загострили хворобу. Йому зробили чергову, шістнадцяту числом, операцію, яка позбавила його, здавалося б, останньої надії — він залишився і без правої руки. Довгі, безсонні ночі провсидів Павло Наумович, шукаючи вихід із становища, що склалося, і знайшов його. Він придумав протез для правої руки із затискачем олівця. Минули місяці наполегливих тренувань, перш ніж розбірливі літери стали вимальовуватися з-під пера. Почалися роки тяжкої праці, без скидок на хворобу, біль, втому. День у день скрупульозно збирав він матеріал, досліджував численні джерела. І ось у 1947 р. побачила світ друга книга П. Н. Надінського «Суворов в Криму», яка відразу ж привернула увагу спеціалістів, з інтересом була зустрінута громадськістю. Незабаром Павло Наумович закінчив свою нову працю, присвячену перебуванню великого російського письменника Л. М. Толстого на Кримському півострові⁵. Книги П. Н. Надінського здобувають визнання, приносять йому відомість, але він найбільше радів, що своєю працею в міру можливостей і сил служить Батьківщині.

В 1948 р. у Криму створено філіал Академії наук СРСР. Немалою заслугою П. Н. Надінського була організація при філіалі відділу історії та археології. З перших днів існування цього відділу він — його активний співробітник, а пізніше — керівник групи істориків.

Уважно вивчаючи матеріали з історії півострова, історіографію питання, Павло Наумович звернув увагу на численні факти фальсифікації історичного минулого Криму. Так, у працях буржуазних авторів протягом багатьох років поширювалися версії про нібито історичну й етнографічну «несумісність» Криму з Росією, а самий факт приєднання до неї півострова розцінювався як колоніальне загарбання землі, яка нібито ніколи не належала росіянам. Причому відома оцінка прогресивної ролі Росії на Чорному і Каспійському морях, що її дав Ф. Енгельс, всіляко замовчувалася цими авторами на догоду буржуазно-націоналістичній реакції.

З метою викриття цих антинаукових «теорій» П. Н. Надінський почав працювати над монографією з історії Криму, в якій на основі марксистської методології розкрив численні маловідомі сторінки його минулого. У 1951 р. перша частина даної праці «Очерки по истории Крыма» побачила світ. Нариси заповнювали значну прогалину в історичній науці і тому викликали широкий відгук у колах наукової громадськості. Зокрема, академік Б. Д. Греков, високо оцінюючи у своєму листі дослідження П. Н. Надінського, побажав йому великих успіхів у наступній роботі. Радо зустріли книгу краєзнавці, вчителі, лекторський актив області. Визнанням її наукової цінності було присудження П. Н. Надінському вченого ступеня кандидата історичних наук без захисту дисертації⁶. Через кілька років була опублікована друга частина нарисів, присвячена перемозі Великого Жовтня і громадянській війні у Криму⁷.

Останні книги нарисів вийшли з друку після смерті П. Н. Надінського⁸. В їх

⁴ П. Н. Надінський. Страницы из жизни крымского комсомола, Симферополь, 1938.

⁵ П. Н. Надінський. Л. Н. Толстой в Криму. Симферополь, 1948.

⁶ Кримський обласний державний архів, ф. Р-3296, оп. 2, спр. 118, арк. 1.

⁷ П. Н. Надінський. Очерки по истории Крыма, ч. 2, Симферополь, 1957.

⁸ Очерки по истории Крыма, ч. 3, Симферополь, 1964; ч. 4, Симферополь, 1967.

створенні брав участь колектив істориків Криму. Але до останніх днів свого життя безпосереднім керівником цієї роботи залишався Павло Наумович. Усі плани авторів погоджувалися з ним, він уважно читав написане ними, робив зауваження, давав поради. П. Н. Надінський написав й окремі розділи цих книг.

Працюючи над нарисами, він активно співробітничав у періодичній пресі, в різних альманахах і збірниках, виступав з лекціями. Вчений підготував статті з історії Криму, які були вміщені в XXIII томі «БСЭ» (вид. 2-е). А всього в післявоєнні роки він спублікував понад 50 статей і заміток з різних питань історичного минулого Криму.

Цілком віддаючись дослідницькій роботі, П. Н. Надінський завжди допомагав молодим вченим, що робили перші кроки в науці. Він був справжнім наставником, який зробив великий вплив на становлення цілого покоління істориків Криму. Частими гостями Павла Наумовича були аспіранти, краєзнавці, письменники і журналісти. З усіма він щедро ділився своїми знаннями, переконував, консультував. А скільки ним було прорецензовано монографій, дисертацій, статей, збірників документів! Справді енциклопедичні знання потрібні були, щоб кваліфіковано судити про позитивні сторони й недоліки численних праць, що надходили до нього на відзив. І тільки друзі П. Н. Надінського знали, яких зусиль коштувало йому, прикутій до крісла, тяжкохворій людині, бути в курсі усіх останніх досягнень науки, постійно поглиблювати свої знання.

Незважаючи на хворобу і неможливість самостійно пересуватися, він був тісно зв'язаний з життям колективу, партійної організації, вів велику громадську роботу в філіалі АН СРСР, потім УРСР, був незмінним членом його президії*. Маючи великий досвід партійної роботи, широкий науковий кругозір, він завжди принципово, по-діловому підходив до розв'язання питань, що виникали. Після ліквідації філіалу АН УРСР (1957 р.) групу істориків Криму було переведено в Інститут історії АН УРСР. Кілька років П. Н. Надінський працював у ньому науковим співробітником.

Життя П. Н. Надінського обірвалося 25 вересня 1961 р. У некролозі, опублікованому в обласній газеті, говорилося: «Його ім'я, полум'яного більшовика, вченого, тонкого і вмілого вихователя, назавжди залишиться в серцях людей»⁹.

Громадськість Криму високо шанує пам'ять бійця революції, партійного працівника, вченого, його науковий і моральний подвиг. Ім'ям Павла Наумовича Надінського названо одну з вулиць Сімферополя.

В. П. ПЕТРОВ (Сімферополь),
К. М. ШАМКО (Сімферополь)

Після передавання Кримської області до складу УРСР філіал став також республіканським.

⁹ «Крымская правда», 26 вересня 1961 р.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРВИННИХ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ

Наукове узагальнення історичного досвіду КПРС, всебічне дослідження закономірностей її розвитку і зростання ролі первинних парторганізацій — актуальне завдання історико-партійної науки. Історики партії значно посилили увагу до вивчення досвіду діяльності первинних парторганізацій, які є основою партії. «...Місцеві і особливо заводські партійні осередки, — зазначав В. І. Ленін, — керовані передовиками з самих робітників, що живуть у безпосередньому зв'язку з масою, — така основа, на якій ми будували і побудували непохитно-міцне ядро революційного і соціал-демократичного робітничого руху»¹. Ленінське вчення про роль і місце низових ланок партії в системі організаційної побудови партії дістало дальший творчий розвиток у Програмі КПРС, документах XXIII—XXV з'їздів партії, Конституції СРСР, в працях Л. І. Брежнєва.

На XXV з'їзді КПРС підкреслювалось, що «рівень партійного керівництва безпосередньо залежить від того, наскільки бойовито й ініціативно працюють первинні партійні організації»². Через них партія втілює у життя свою Програму.

Активізації досліджень з питань діяльності первинних парторганізацій сприяв дальший розвиток науково-дослідної роботи в галузі історії КПРС, партійного будівництва в цілому. На поглибленому вивченні цієї проблеми позитивно позначилось створення наукових підрозділів з питань партійного будівництва в Інституті марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, його філіалах, поліпшення роботи кафедр партійного будівництва в Академії суспільних наук при ЦК КПРС, Вищих партійних школах, на кафедрах історії партії вузів країни. За минуле десятиріччя в історико-партійній літературі, періодичній пресі порушені важливі питання з даної проблематики, зокрема про діяльність первинних парторганізацій Компартії України — одного з бойових загонів КПРС.

У даній статті зроблено спробу узагальнити основні досягнення у вивченні істориками партії цієї проблеми на етапі розвинутого соціалізму, виділити головні напрями, по яких ведуться дослідження, що потребують дальшої розробки.

Для розуміння загальних тенденцій розвитку низових ланок партії, шляхів підвищення їх ролі в умовах розвинутого соціалізму велике значення мають тематичні збірники творів В. І. Леніна³, збірники документів КПРС⁴, праці Л. І. Брежнєва та інших діячів партії⁵.

У збірнику «Первичная партийная организация» вміщено 42 документи: рішення з'їздів, пленумів, постанови і листи ЦК партії з питань роботи низових партійних

¹ В. І. Ленін. Повне зібрання творів, т. 17, стор. 6—7.

² Матеріали XXV з'їзду КПРС, К., 1976, стор. 75.

³ В. І. Ленін про керівну роль партії в соціалістичному будівництві, К., 1971; В. І. Ленін про Статут партії, К., 1976; В. І. Ленін про роботу партійного і державного апарату, К., 1977; В. І. Ленін про партійну і державну дисципліну, К., 1979.

⁴ Первичная партийная организация. Документы КПСС. Послеоктябрьский период, М., 1974; Вопросы организационно-партийной работы КПСС. Сборник документов, М., 1978.

⁵ Л. І. Брежнєв. Ленінським курсом. Промови і статті, тт. 1—7, К., 1971—1979; М. А. Сусл ов. Избранное. Речи и статьи, М., 1972; А. П. Кирил енко. Избранные речи и статьи, М., 1974; В. В. Щ е р б и ц к и й. Избранные речи и статьи, М., 1978.

ланок за період з 1962 по 1974 рр. Ряд документів присвячено діяльності парторганізацій нашої республіки: постанови ЦК КПРС «Про досвід парткому металургійного заводу «Запоріжсталь» імені С. Орджонікідзе по організації впровадження у виробництво новітніх досягнень науки, техніки і передових методів праці» (1962 р.) (стор. 320—325), «Про роботу партійного комітету Ново-Краматорського машинобудівного заводу по технічному прогресу і поліпшенню якості продукції» (1962 р.) (стор. 340—345), «Про роботу партійних організацій і колективів ярславського об'єднання «Автодизель» і Кременчуцького автомобільного заводу по підвищенню якості продукції, збільшенню моторесурсу двигуна і пробігу вантажних автомобілів» (1972 р.) (стор. 486—487). Вони є свідченням уваги КПРС до партійних організацій республіки, а також джерелом для вивчення їх діяльності.

Принципові оцінки роботи парторганізацій республіки в умовах розвинутого соціалізму містять матеріали з'їздів і пленумів Центрального Комітету Компартії України, які відбулися в 1962—1977 рр.⁶ Особливе значення мав червневий (1971 р.) Пленум ЦК Компартії України, що визначив завдання по дальшому поліпшенню керівництва первинними партійними організаціями та піднесенню їх ролі у виконанні рішень XXIV з'їзду КПРС і XXIV з'їзду Компартії України (стор. 896—903).

Для розуміння завдань первинних парторганізацій в сучасних умовах велике значення мають постанови ЦК Компартії України, зокрема «Про організаторську і політичну роботу Глобінського райкому партії Полтавської області по виконанню рішень XXV з'їзду КПРС» (березень 1978 р.)⁷.

Цінні відомості та узагальнення про діяльність первинних парторганізацій республіки дає книга В. В. Щербицького «Избранные речи и статьи», особливо його доповідь на квітневому (1973 р.) Пленумі ЦК Компартії України «Про завдання партійних організацій республіки по дальшому поліпшенню роботи з кадрами в світлі рішень XXIV з'їзду КПРС» (стор. 59—82), виступ на звітньо-виборній партконференції комуністів київського заводу «Арсенал» (стор. 112—118), промова на зборах партійної організації Київського ордену Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка та ін. Важливі положення про удосконалення форм, методів та стилю роботи парторганізацій порушені у доповідях В. В. Щербицького на конференції, присвяченій творчому розвитку ленінських принципів кадрової політики в творах Л. І. Брежнева «Мала земля», «Відродження», «Цілина», а також на зборах партійного активу республіки, присвячених постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», у праці «Оволодівати ленінським стилем роботи»⁸.

Важливим джерелом вивчення діяльності первинних парторганізацій є статистичні дані про Компартію України, зокрема збірник, виданий до 60-річчя її I з'їзду⁹. Узагальнюючі відомості про кількісне і якісне зростання цих ланок партії, про зміни в їх структурі вміщено в книзі, підготовленій Інститутом історії партії при ЦК Компартії України «Совершенствование внутрипартийной работы в условиях развитого социализма»¹⁰. Вузлові проблеми діяльності первинних парторганізацій висвітлені в узагальнюючих працях з історії КПРС на етапі розвинутого соціалізму, з питань партійного будівництва¹¹. Чільне місце серед них належить колективній моно-

⁶ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, в 2 томах, т. 2, К., 1977.

⁷ «Радянська Україна», 19 березня 1978 р.

⁸ В. В. Щербицький. Оволодівати ленінським стилем роботи, К., 1977; його ж. Творчий розвиток ленінських принципів кадрової політики в творах товариша Л. І. Брежнева «Мала земля», «Відродження», «Цілина». — Творчий розвиток ленінських принципів кадрової політики в творах товариша Л. І. Брежнева «Мала земля», «Відродження», «Цілина». Матеріали республіканської науково-практичної конференції 26 грудня 1978 р. Київ, К., 1979, стор. 8—28; Про завдання партійних організацій республіки по виконанню постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи». Матеріали зборів партійного активу республіки, К., 1979 та ін.

⁹ Бойовий загін КПРС. До 60-річчя I з'їзду Компартії України, К., 1978.

¹⁰ Совершенствование внутрипартийной работы в условиях развитого социализма. Из опыта парторганізацій України, К., 1979.

¹¹ Некоторые вопросы организационно-партийной работы, М., 1973; Организаци-

графії, підготовленої кафедрою партійного будівництва Академії суспільних наук при ЦК КПРС «Партийная организация: опыт, формы и методы работы». На значному фактичному матеріалі в ній показано розвиток первинних партійних організацій на сучасному етапі, підвищення їх ролі в поліпшенні якісного складу рядів КПРС, розкрито стиль і методи, основні напрями роботи. Автори використали матеріали і парт-організацій України, зокрема київського механічного заводу «Машпром», шахти «Советская» комбінату «Макеєвуголь», коксохімзаводу м. Жданова та ін.

До книги «Первичная партийная организация: опыт, формы и методы работы» увійшли статті першого заступника завідуючого відділом організаційно-партійної роботи ЦК КПРС М. О. Петровичева, секретарів парторганізацій, партійних і господарських працівників, які висвітлюють роботу низових ланок партії по втіленню в життя рішень КПРС. У числі авторів — О. Д. Пилипенко — секретар парткому київського заводу «Арсенал» імені В. І. Леніна (стор. 38—45). У другому виданні цієї праці (М., 1977) вміщена стаття секретаря парткому Інституту електрозварювання АН УРСР В. І. Кудінова (стор. 73—81).

Діяльність первинних партійних організацій України висвітлена в нарисах історії Компартії України, обласних партійних організацій, в історії фабрик, заводів, радгоспів і колгоспів. У «Нарисах історії Комуністичної партії України»¹² повніше, ніж у попередніх виданнях, розкрито удосконалення керівництва діяльністю парторганізацій по розв'язанню економічних, політичних, культурних і соціальних завдань, розширено хронологічні рамки розділів до 1976 р. В них акцентується увага на значенні жовтневого і листопадового (1964 р.) пленумів ЦК КПРС для дальшого підвищення ролі первинних парторганізацій, посилення їх боездатності. Про увагу до їх діяльності свідчить той факт, що за період між XXIV і XXV з'їздами партії Центральный Комітет Компартії України розглянув звіти більше як 20 первинних парторганізацій, обкомів і міськкомів партії з різних питань керівництва цією ланкою (стор. 710). У Нарисах показано позитивний досвід роботи парторганізацій дніпропетровського металургійного заводу імені Г. І. Петровського, Харківського турбінного заводу, Львівського заводу кінескопів, колгоспу імені Кірова Херсонської області та ін. В «Нарисах історії Донецької обласної парторганізації» показано зміни в структурі низових ланок партії, узагальнено досвід їх роботи на Ждановському металургійному заводі імені Ілліча, донецькій шахті імені Абакумова та ін.¹³

У працях І. Ф. Кураса і В. М. Нем'ятого, М. В. Сушенка, М. О. Снітчука, П. А. Рудика¹⁴ на основі ленінської спадщини, документів КПРС показано, як під керівництвом ЦК КПРС, ЦК Компартії України обкоми, міськкоми і райкоми партії підвищували боездатність первинних партійних організацій, удосконалювали форми та методи керівництва їх діяльністю.

У монографії В. М. Орлова «Организационно-партийная работа Компартии Украины» проаналізовано форми і методи керівництва партійними організаціями, відзначено його особливості на етапі розвинутого соціалізму: науковий, диферен-

онно-партійна работа: проблемы и опыт, М., 1974; Вопросы внутрпартийной жизни и руководящей деятельности КПСС на современном этапе, М., 1974; Партийное строительство. Учебное пособие, М., 1978; Руководящая роль КПСС в условиях развитого социализма, М., 1979; Возрастаніе руководящей роли КПСС в строительстве социализма и коммунизма, М., 1979; Н. А. Петровичев. Важный фактор возрастания руководящей роли КПСС, М., 1979; Первичная партийная организация — авангард трудового коллектива, М., 1975; Первичная партийная организация: опыт, формы и методы работы, М., 1976; изд. 2-е, доп., М., 1977; та ін.

¹² Нариси історії Комуністичної партії України, К., 1977.

¹³ Очерки истории Донецкой областной партийной организации, Донецк, 1978.

¹⁴ І. Ф. Курас, В. М. Нем'ятий. Первинні партійні організації республіки на сучасному етапі комуністичного будівництва.— «УІЖ», 1971, № 10; Н. В. Сущенко. Н. А. Снітчук. XXIV съезд КПСС о повышении роли и боеспособности первичных партийных организаций, К., 1971; П. А. Рудик. XXIV з'їзд КПРС про зростання ролі парторганізацій у комуністичному будівництві.— «УІЖ», 1973, № 2; Н. А. Снітчук. Первичные организации партии, К., 1974; його ж. Повышение боевздатности и инициативы первичных партийных организаций в решении хозяйственно-политических и идейно-воспитательных задач, К., 1977.

ційований підхід, обґрунтовано положення про підвищення на сучасному етапі організаторської та виховної ролі цехових, бригадних парторганізацій, партгруп, простежує їх зростання в сфері виробництва — на підприємствах промисловості, транспорту, зв'язку і будівництва (стор. 216)¹⁵. Основні тенденції розвитку первинних парторганізацій республіки, посилення їх впливу на розв'язання політичних і господарських завдань висвітлює В. Ф. Шевченко¹⁶.

В колективній монографії «Дальнейшее возрастание руководящей роли партии в коммунистическом строительстве»¹⁷ підвищення ролі первинних партійних організацій розкривається у тісному зв'язку з закономірністю зростання керівної і спрямовуючої ролі КППС, яка значною мірою залежить від рівня роботи самої партії, боекзатності її організацій. Автори проаналізували кількісне і якісне зростання партійних рядів, забезпечення авангардної ролі комуністів, дотримання лєнінських норм внутріпартійного життя. Важливою рисою книги є те, що в ній ставиться питання про критерії ефективності роботи низових ланок партії, які, на думку авторів, мають враховувати не тільки рівень організаційно-політичної діяльності, але й її вплив на господарські, соціальні справи колективу, моральну атмосферу в ньому.

Всебічне розкриття ролі первинних парторганізацій як політичного авангарду трудового колективу — це одна з важливих і актуальних тем історико-партійних досліджень. Конституція СРСР закріпила роль трудового колективу як важливу ланку політичної системи розвинутого соціалістичного суспільства (стаття 8). У числі перших досліджень цієї теми стала колективна монографія «Авангард трудового колективу»¹⁸. На конкретному матеріалі автори розкрили форми і методи діяльності партійних організацій республіки в період між XXIV і XXV з'їздами КППС, показали їх зростаючу роль у житті колективів промислових підприємств, колгоспів і радгоспів, установ і наукових закладів, участь у боротьбі за підвищення ефективності виробництва, прискорення науково-технічного прогресу, розгортання масового соціалістичного змагання, посилення керівництва масовими організаціями трудящих.

Продовженням дослідження даної теми є монографія «Курсом XXV з'їзду КППС»¹⁹. На основі аналізу діяльності партійних організацій республіки автори показують підвищення їх ролі в боротьбі за здійснення соціально-економічного курсу, виробленого XXV з'їздом партії.

Посилення впливу низових ланок партії на розв'язання соціально-економічних і політичних завдань перебуває в прямій залежності від удосконалення їх структури, розширення мережі, кількісного і якісного складу, поліпшення внутріпартійної роботи. На їх структурі позначаються не тільки зростання партійних рядів, а й укрупнення підприємств і колгоспів, створення виробничих, науково-виробничих об'єднань, аграрних і аграрно-промислових комплексів.

У республіці в 1978 р. налічувалось 64 673 первинних, 61 573 цехових парторганізацій (42 937 з них мали права первинної парторганізації) і 112 463 партгрупи. Понад 6 тис. парторганізацій мали парткоми, а 129 парткомів діяли на правах райкомів партії. ЦК Компартії України, партійні комітети стежили за тим, щоб структура партійних організацій відображала зміни, що відбуваються на виробництві. У виробничих і науково-виробничих об'єднаннях у промисловості створено 3597 первинних парторганізацій (в тому числі 119 одиниць, в 155 на обліку перебувають комуністи частини підприємств, які входять в об'єднання, 3323 — самостійні). Для по-

¹⁵ В. М. Орлов. Организационно-партийная работа Компартии Украины. (Из опыта работы партийных организаций республики на завершающем этапе построения развитого социализма), К., 1979; та ін.

¹⁶ В. Ф. Шевченко. Підвищення ролі первинних партійних організацій в умовах розвинутого соціалізму, К., 1977.

¹⁷ Дальнейшее возрастание руководящей роли партии в коммунистическом строительстве, К., 1976.

¹⁸ Авангард трудового коллектива. З досвіду роботи партійних організацій України в період між XXIV і XXV з'їздами КППС, К., 1976.

¹⁹ Курсом XXV з'їзду КППС, К., 1978.

годження і координації дій у виробничих об'єднаннях, де існує кілька самостійних первинних партійних організацій, створено 184 ради секретарів парторганізацій. У сільському господарстві республіки функціонує понад 400 парторганізацій в міжгосподарських об'єднаннях по виробництву і переробці сільськогосподарської продукції²⁰.

Проблеми, пов'язані з діяльністю партійних організацій виробничих об'єднань, лише почали вивчатись. Перший досвід їх діяльності висвітлено у збірнику матеріалів всесоюзного семінару секретарів партійних організацій промислових підприємств, що проходив у Горькому в квітні 1976 р.²¹ До збірника увійшли статті Г. В. Малахова—секретаря парткому Запорізького моторобудівного заводу, голови ради секретарів парторганізацій об'єднання «Моторостроитель» (стор. 55—58), А. С. Чумака—генерального директора Макіївського виробничого об'єднання по видобутку вугілля (стор. 126—131), Н. В. Твердохліба—секретаря парткому Вінницького заводу засобів автоматики (стор. 167—171), Ж. К. Яцко—секретаря парткому чернівецького виробничого бавовняного об'єднання «Восход» (стор. 184—188).

Перші кроки в напрямку узагальнення досвіду роботи партійних організацій виробничих та науково-виробничих об'єднань, сільськогосподарської кооперації зроблено у монографії В. М. Орлова «Организационно-партийная работа Компартии Украины» та колективній монографії «Совершенствование внутрипартийной работы в условиях развитого социализма». Це лише початок роботи, яку належить здійснити історикам по вивченню досвіду діяльності партійних організацій виробничих об'єднань.

Заслужують на увагу і питання, пов'язані з аналізом змін, що відбуваються в чисельності парторганізацій (зменшення кількості нечислених і збільшення питомої ваги великих організацій). Фактичний матеріал з даного питання вміщено в збірнику «Бойовий загін КПРС».

Важливим напрямом досліджень цієї важливої проблеми є вивчення роботи парторганізацій щодо зростання їх рядів, розстановки комуністів, забезпечення їх авангардної ролі, розвитку внутріпартійної демократії і колективних засад, удосконалення партійної інформації, втілення наукового підходу в роботі. Ці питання висвітлено у згаданих працях, а також у книгах, брошурах, статтях партійних працівників, секретарів парторганізацій²². У них узагальнено набутий практичний досвід, вміщено значний фактичний матеріал про вплив низових ланок партії на всі галузі економічного і соціально-політичного життя, удосконалення організаторської та ідейно-виховної роботи, пожібно висвітлюється і діяльність партгруп. Останнім присвячено спеціальні праці²³, в яких показано основні напрями роботи, особливо забезпечення авангардної ролі кожного комуніста, його активної життєвої позиції.

Цінний матеріал про впровадження наукових основ і передового досвіду в практику роботи первинних партійних організацій містить книга, в основу якої покладено виступи на республіканській науково-практичній конференції «XXV з'їзд КПРС і актуальні питання партійного будівництва»²⁴. В ній порушено питання про перспективне планування роботи низових ланок партії, про наукове обгрунтування партійних рішень, досвід роботи парткомів у розширеному складі та ін. Поглиблення колективних засад у діяльності первинних парторганізацій, підвищення ролі зборів комуні-

²⁰ В. В. Щербіцкий. Компартия Украины — боевой отряд КПСС. — «Вопросы истории КПСС», 1978, № 7, стор. 11.

²¹ Партийная организация в условиях производственного объединения, М., 1977.

²² О. П. Ботвинн. Політична активність комуністів, К., 1972; І. О. Мозговий. Підвищувати активність комуністів, К., 1973; М. В. Головко. Щоб кожний був активним бійцем, Харків, 1974; І. М. Ярковий. Довіря плюс вимогливість, К., 1974; П'ятилетка, партком, кадри, Харьков, 1975; Н. И. Ластовецкий. Призваны идти в авангарде, Днепропетровск, 1978 та ін.

²³ В авангарде — партгруппа, Харьков, 1976; Партгруппа — сила активная, Донецк, 1977.

²⁴ Передовой опыт — в практику партийной работы, К., 1977.

ств, виборних органів висвітлено в монографії В. Т. Позняка²⁵, а роль партійної інформації в їх діяльності як інструменту керівництва, засобу виховання і контролю показано у праці М. Є. Голубкова²⁶.

Окремого розгляду заслуговують праці, присвячені діяльності партійних організацій основних галузей економіки, культури, сфери управління і обслуговування, в яких зроблено спробу з'ясувати специфіку і особливості їх роботи залежно від профілю.

Авангардну роль у розв'язанні завдань комуністичного будівництва відіграють партійні організації промислових підприємств, зокрема важкої індустрії. У працях П. Т. Рущенка, В. П. Шевчука, П. С. Федорчака та ін.²⁷ досліджується діяльність парторганізацій підприємств важкої індустрії під кутом зору їх боротьби за дотримання кожного заводом планів і соціалістичних зобов'язань, кооперативних поставок, за прискорення науково-технічного прогресу. П. Т. Рущенко узагальнив досвід роботи комуністів дніпродзержинського металургійного заводу ім. Дзержинського, дніпропетровського заводу ім. Г. І. Петровського, Нікопольського південнотрубного заводу, харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе та інших в роки семиріччя. З усього комплексу їх діяльності автор виділив питання організаторської роботи, розстановки комуністів, їх авангардної ролі в боротьбі за технічний прогрес. Ширше ці аспекти за той же період висвітлені в монографії В. П. Шевчука. На матеріалах парторганізацій заводу «Азовсталь», ждановського металургійного заводу ім. Ілліча, шахти ім. Абакумова та інших показано зростання рядів партії за рахунок робітників і спеціалістів провідних професій (стор. 42—47), роботу по добору, розстановці та вихованню кадрів, керівництво комісіями партійного контролю за прискоренням науково-технічного прогресу.

П. С. Федорчак розширив хронологічні рамки дослідження до 1971 р. і з урахуванням досвіду партії, набутого в роки восьмої п'ятирічки, забезпечив наступність у дослідженні даної теми. Самостійний розділ присвячено організаційно-партійній та масово-політичній роботі. У ньому показана діяльність парторганізацій на дніпропетровському металургійному заводі ім. Г. І. Петровського, шахті ім. Абакумова, на Комунарському металургійному заводі, шахті «Жовтнева» Донецької області, Кременчуцькому заводі шляхових машин та ін.

Роботу первинних парторганізацій промислових підприємств у зв'язку з господарською реформою висвітлив В. І. Полурез. Розглядаючи організаційно-партійну роботу низових ланок партії, автор акцентує увагу на таких важливих напрямках, як зростання рядів партії, розстановка комуністів на вирішальних ділянках виробництва, робота з кадрами, керівництво профспілковими і комсомольськими організаціями. Автор відзначає характерні особливості в їх діяльності, з урахуванням змін, що відбулися в удосконаленні планування та поліпшенні матеріального стимулювання робітників, торкається питання про поєднання досягнень науково-технічної революції з перевагами розвинутого соціалізму. Ці питання з урахуванням специфіки підприємств важкої, а також нафтогазодобувної та хімічної промисловості республіки висвітлено в ряді статей²⁸.

²⁵ В. Т. Позняк. В колективності — сила партійного керівництва, К., 1976.

²⁶ М. Є. Голубков. Партійна інформація — дійовий засіб керівництва і контролю, К., 1974.

²⁷ П. Т. Рущенко. Діяльність Комуністичної партії України по прискоренню науково-технічного прогресу в промисловості. 1959—1965 рр., Харків, 1969; В. П. Шевчук. На вирішальному напрямі. Комуністична партія України в боротьбі за науково-технічний прогрес у важкій промисловості. (1959—1965 рр.), К., 1970; М. М. Миколенко. Діяльність Комуністичної партії України по розвитку чорної металургії в період розгорнутого будівництва комунізму, Харків, 1970; П. С. Федорчак. Шляхом трудових подвигів. Комуністична партія України — організатор боротьби за виконання завдань у галузі важкої промисловості 1959—1971 рр., Львів, 1974; В. І. Полурез. Деятельность КПСС по повышению эффективности промышленного производства в условиях развитого социализма, К., 1974.

²⁸ В. А. Вальчук. Піклування КП України про підвищення боєздатності первинних парторганізацій (1966—1970 рр.). — «Наукові праці з історії КПРС», Вип. 67, К., 1974; Г. Г. Шестопалов. Из опыта укрепления партийных организаций

Аналіз цих досліджень показує, що в них більш повно висвітлено роботу парт-організацій підприємств важкої індустрії, паливної та хімічної промисловості. Потребує вивчення робота парторганізацій підприємств легкої та харчової промисловості, де зосереджена значна частина комуністів. В них народилося багато нових форм роботи, спрямованої, відповідно до курсу партії, на дедалі повніше задоволення потреб трудящих у товарах широкого споживання і продуктах харчування. На наш погляд, це відноситься і до роботи парторганізацій транспорту та будівництва. Серед праць з цієї проблематики привертає увагу монографія М. Д. Олійниченка та статті про роботу парторганізацій на будівництві електростанцій²⁸.

Численну групу складають праці про діяльність первинних парторганізацій колгоспів і радгоспів. Першою такою працею про зміцнення первинних парторганізацій колгоспів і радгоспів України в період між XX і XXIII з'їздами КПРС, підвищення їх ролі в розвитку сільськогосподарського виробництва була монографія Л. Ю. Беренштейна³⁰. Дослідження цієї теми продовжено в монографії В. Ф. Шевченка³¹. На основі аналізу роботи колгоспних і радгоспних парторганізацій Київської, Дніпропетровської, Вінницької, Кіровоградської, Житомирської, Львівської, Черкаської, Харківської та інших областей В. Ф. Шевченко показав удосконалення їх структури, зміни, які відбулися в зв'язку з процесами спеціалізації й агропромислової інтеграції, переведенням сільського господарства на індустріальну основу. В монографії наведені порівняльні дані про зміни в розстановці комуністів у колгоспному і радгоспному виробництві за 1966—1971 рр. (стор. 68), розкрито стіль, форми і методи керівництва низовими ланками партії на селі з боку місцевих партійних комітетів.

В монографії І. Г. Тулікова³², а також в інших працях, присвячених боротьбі партії за інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва і прискорення науково-технічного прогресу, показано роль комуністів у підвищенні ефективності колгоспного виробництва в роки восьмої і дев'ятої п'ятирічок.

Значні партійні сили зосереджені в науково-дослідних, проектних і конструкторських організаціях, у вузах, школах. У сучасних умовах зростає роль комуністів, які працюють в них. На жаль, діяльність парторганізацій цих установ ще недостатньо висвітлена в історико-партійній літературі. Частково ці питання порушені в монографіях А. І. Слюсаренка, М. М. Моторюка, в окремих статтях³³. Потребують до-

металлургических заводов. — «Научные труды по истории КПСС». Вып. 74, К., 1975; Л. М. Кусок. Удосконалення організаційно-партійної роботи на підприємствах важкої індустрії України. (1966—1970 рр.). — «Наукові праці з історії КПРС». Вип. 75, К., 1975; Р. Т. Ковалюк. Дальше зміцнення партійних організацій і підвищення їх бойовості (1959—1965). М. О. Сидоренко. Організаційне зміцнення партійних організацій підприємств нафтогазодобувної промисловості України в 1959—1965 рр. — «Вісник Харківського університету». Вип. 12, Харків, 1975.

²⁸ М. Д. Олійниченко. Ленінські накреслення — в життя. КПРС — організатор будівництва Дніпровського каскаду гідроелектростанцій. (1927—1970 рр.), К., 1970; Б. І. Білик. Партійні організації України в боротьбі трудящих за здійснення ленінської ідеї суцільної електрифікації в період будівництва комунізму. — «Наукові праці з історії КПРС», Вип. 32, К., 1969.

³⁰ Л. Ю. Беренштейн. В авангарді трудівників села. (Колгоспні і радгоспні партійні організації України між XX і XXIII з'їздами КПРС), К., 1968.

³¹ В. Ф. Шевченко. Зміцнення партійних організацій колгоспів і радгоспів в умовах будівництва комунізму (На матеріалах парторганізацій Української РСР). 1961—1971 рр., К., 1976.

³² І. Г. Туліков. Партийные организации Украины в борьбе за повышение эффективности колхозного производства (1965—1975 гг.), Харьков, 1976; Г. А. Сорочко. Удосконалення структури сільських партійних організацій в період між XXIII і XXIV з'їздами партії. — «Наукові праці з історії КПРС», Вип. 75; КПРС і науково-технічна революція на селі, К., 1978, та ін.

³³ А. І. Слюсаренко. КПСС и прогресс науки в развитии социалистического общества. Из опыта работы партийных организаций Украины по развитию науки и внедрению ее достижений в производство, К., 1978; Н. М. Моторюк. Ленинская забота партии о школе, К., 1978; Р. І. Шевченко. Організаційне та ідейно-політичне зміцнення первинних партійних організацій загальноосвітніх шкіл між XXII і

слідження також і питання структури парторганізацій наукових і навчальних закладів, зростання рядів партії, розстановки комуністів, внутріпартійного життя. Історики повинні у подальшій роботі показати діяльність парторганізацій вузів по виконанню постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальший розвиток вищої школи і підвищення якості підготовки спеціалістів» (липень 1979 р.)³⁴

Від діяльності парторганізацій сфери обслуговування, торгівлі, громадського харчування, лікувальних установ значною мірою залежить здійснення курсу партії на дальше підвищення добробуту трудящих. Частково цій темі присвячена монографія В. М. Бачинського, але робота первинних парторганізацій сфери обслуговування показана в ній побіжно³⁵.

Велика роль у вирішенні проблем поліпшення керівництва розвитком економіки і культури належить комуністам, які працюють в державних установах, господарських органах, системі управління. ЦК КПРС за останні роки прийняв ряд постанов, спрямованих на поліпшення роботи парторганізацій міністерств і відомств, зокрема «Про здійснення парткомом міністерства зв'язку СРСР контролю за роботою апарату по виконанню директив партії і уряду» (1975 р.)³⁶. У брошурі О. О. Захарєва і П. А. Огурцова³⁷ розглядається діяльність парторганізацій установ, в тому числі і на Україні. ЦК Компартії України, пишуть автори, для секретарів парторганізацій міністерств і відомств проводить наради-семінари у ВПШ при ЦК Компартії України, на яких розглядаються важливі питання роботи, в тому числі організації контролю за діяльністю апарату, зміцнення виконавчої дисципліни (стор. 31).

В усіх згаданих працях висвітлюється ідейно-виховна робота парторганізацій. В монографіях В. К. Василенко, В. П. Хижняка³⁸ проводиться думка про те, що в сучасних умовах, коли здійснюється масове вивчення марксистсько-ленінської теорії, коли на основі комплексного підходу забезпечується єдність політичного, трудового і морального виховання, центр ваги всієї ідейно-виховної роботи переноситься у первинні партійні організації. На них покладається дедалі більша відповідальність і за ідеологічне забезпечення вирішення народногосподарських питань. «Первинні партійні організації... повинні бути центрами повсякденної ідейно-виховної діяльності, згуртувати колектив, уміло вести індивідуальну роботу з людьми, стимулювати їх соціальну і трудову активність, підвищувати культуру праці й побуту, розвивати почуття нового»³⁹, — зазначається в постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи». А це вимагає ще більш пильної уваги дослідників до вивчення ідейно-виховної роботи в первинних парторганізаціях.

Таким чином, в історіографії останнього десятиріччя висвітлено корінні питання діяльності первинних партійних організацій, основні напрями підвищення їх ролі в розв'язанні завдань комуністичного будівництва. Взяті в комплексі праці радянських істориків збагачують науку знаннями про закономірності розвитку цих ланок партії на етапі розвинутого соціалізму, удосконалення їх структури.

ХХІІІ з'їздами КПРС. — «Наукові праці з історії КПРС». Вип. 75; Н. І. Романенко. Діяльність Компартії України по організаційному та ідейному зміцненню шкільних партійних організацій. — «Вісник Харківського університету», Вип. 12, Харків, 1975.

³⁴ «Радянська Україна», 12 липня 1979 р.

³⁵ В. М. Бачинський. КПРС у боротьбі за підвищення добробуту трудящих. За матеріалами промислових підприємств України 1959—1966 рр., К., 1974.

³⁶ Справочник партійного работника. Вып. 15, М., 1975, стор. 389—401

³⁷ О. А. Захаров, П. А. Огурцов. Партийная организация учреждения, М., 1976.

³⁸ В. К. Василенко. Діяльність Комуністичної партії по перебудові партійної освіти і вдосконаленню масово-політичної роботи (1936—1970 рр.), К., 1974; В. П. Хижняк. Комуністичне виховання трудівників села (з досвіду ідейно-виховної роботи партійних організацій України на селі в 1959—1970 рр.), К., 1973.

³⁹ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року, К., 1979, стор. 11.

У подальшій роботі по узагальненню практики діяльності первинних парторганізацій доцільно ширше використовувати соціологічні дослідження, досвід яких нагородив Інститут соціології АН СРСР, повніше розкривати специфіку загальних закономірностей їх розвитку з урахуванням профілю і особливостей сфери дії. Співставлення фактичного матеріалу в розглянутих працях свідчить, що має місце зайве дублювання. Між тим, діяльність парторганізацій окремих галузей промисловості, культури і управління не висвітлена в літературі. Це ще раз висуває на порядок дня питання про поліпшення координації дослідницької роботи.

Особливої уваги вчених заслуговують питання, що виникли за останні роки в практиці партійного будівництва: специфіка роботи парторганізацій в умовах виробничих об'єднань, їх діяльність в галузі соціального розвитку колективів, в забезпеченні органічного зв'язку соціальних заходів з перспективами виробництва і завданнями підвищення добробуту та культури трудящих, робота парткомів в розширеному складі. Слід вивчати все нове, що народжується в практиці роботи первинних парторганізацій республіки у зв'язку з вдосконаленням господарського механізму і поліпшенням планування на основі недавно прийнятих документів партії та уряду⁴⁰.

Перед істориками стоїть завдання показати, що означає на практиці положення Конституції СРСР про те, що «всі партійні організації діють в рамках Конституції СРСР»⁴¹. Слід було б ґрунтовніше розкривати форми і методи керівництва ЦК КПРС, ЦК Компартії України, обкомів, міськкомів і райкомів партії діяльністю первинних парторганізацій. Це завдання набуває особливої актуальності тепер, коли пройшли звіти і вибори в місцевих партійних органах, коли на якісно новий ступінь піднімається робота всієї партії в зв'язку з підготовкою до наступного XXVI з'їзду КПРС.

Я. С. Калакура (Київ)

⁴⁰ Про дальше вдосконалення господарського механізму і завдання партійних і державних органів. Постанова ЦК КПРС від 12 липня 1979 року; Про поліпшення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості продукції. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 12 липня 1979 року, К., 1979.

⁴¹ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік, К., 1978, стор. 7.

МАЛОВІДОМИЙ СПИСОК «ЛІТОПИСУ САМОВИДЦЯ»

Урочисто і радісно відзначили цього року радянські люди знаменну дату в житті російського, українського та інших народів нашої великої Батьківщини — 325-річчя возз'єднання України з Росією. Ця визначна подія, як й інші події визвольної війни 1648—1654 рр., різною мірою висвітлена в ряді джерел, зокрема в «Літописі Самовидця», який неодноразово був предметом дослідження істориків. Ученим відомий ряд списків цієї визначної пам'ятки української історіографії XVII ст. Та один з них залишився поза увагою дослідників. Він зберігається у фондах Чернігівського історичного музею в колекції рукописів, яку свого часу зібрав відомий аматор української старовини В. В. Тарновський-молодший¹. В літературі бібліографічного характеру містилися побіжні згадки про існування цього списку², однак він ще й досі не введений до наукового обігу.

¹ Чернігівський історичний музей, № АЛ-8 (далі посилання на рукопис із зазначенням його аркушів робитимуться в тексті).

² Б. Д. Гринченко. Каталог Музея українських древностей В. В. Тарновського. Том II (приложение к № 7 «Земского сборника Черниговской губернии» за 1900 год), Чернигов, 1900, стор. 232; І. К - к и й. Рукописні матеріали 1-го Державного Музею української старовини ім. В. Тарновського. — «Червоний шлях», 1925, № 1—2, стор. 342.

Список являє собою рукопис без оправи форматом у піваркуша (34×21 см). Він налічує 104 аркуші (два останні з них чисті), складені у 13 пронумерованих зошитів. Між арк. 14 і 15, 34 і 35 підшиті ще два аркуші меншого формату з доповненнями до тексту списку. Власне, на сам список «Літопису Самовидця» припадають арк. 1—89, далі переписано маніфест імператриці Анни Іванівни від 31 січня 1734 р. про смерть гетьмана Д. Апостола (арк. 89—90), інструкцію про створення «Правління гетьманського уряду» від 31 січня 1734 р. (арк. 90—91), так звані «решительные пункты» гетьману Д. Апостолу від 22 серпня 1728 р. (арк. 91—96) і «статті» гетьмана Ю. Хмельницького (арк. 96—102 зв.).

Рукопис прошнуровано й скріплено печаткою з фамільним гербом Тарновських. Поруч з нею В. В. Тарновським зроблено напис: «1. Сто шесть листов. В. Т.». На першому аркуші вгорі наклеєно інвентарний номер Музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського («2Р» — номер другий у рукописній збірці) і поставлено штамп музею.

Список літопису і всі документальні додатки (за винятком перших восьми аркушів) переписано однією рукою досить розбірливим скорописом середини XVIII ст. З обох боків текст відокремлено вертикальними рисками, що утворюють поля. У правому нижньому куточку кожної із сторінок — традиційні для стародруків кустоди. Чорнило майже не вицвіло, але папір набув брудного рудуватого відтінку.

Переписувач назвав своє прізвище, зазначивши наприкінці рукопису: «С копія копівал Косма Іванов Дубницькій³, дяк кручанській» (арк. 102 зв.)⁴. Це дало змогу вірогідно встановити й місце, де переписувач виконував роботу. В межах Лівобережжя України, на яку головним чином поширювалася збиральницька діяльність В. В. Тарновського, відомі три населені пункти під назвою Круча. Усі вони знаходяться на Полтавщині. Це — розташовані поруч і нині підпорядковані одній сільраді села Велика Круча і Мала Круча Пирятинського району та с. Круча Великобагачанського району⁵. Останнє з них (у XIX ст. — хутір Круча) як місце, де було скопійовано пам'ятку, відпадає — там не було церкви, отже, не могло бути й «кручанського дяка». У селі ж Велика Круча (від часу заснування у XVII ст. і до середини XIX ст. — просто Круча) не тільки була церква, але й бібліотека при ній — факт багатозначний для даного контексту⁶.

Датувати рукопис довелося по філігранях на його папері: з лівого боку — літери АГ, з правого — вензель АГ. За даними С. Клепикова, папір з таким водяним знаком виготовлявся на фабриці А. Гончарова у Калузькій губернії в 50—60-х роках XVIII ст.⁷ Таким чином, можна зробити висновок, що список літопису Самовидця, який зберігається у фондах Чернігівського історичного музею, разом з документальними додатками був переписаний дяком із с. Круча поблизу Пирятина Кузьмою Івановичем Дубницьким не пізніше як наприкінці 60-х років XVIII ст.⁸

³ Прізвище переписувача може читатися як Дубницький, Дубнецький, Дубницький. Ми умовно спинилися на останньому варіанті, засвідченому в літературі (Ю. К. Редько. Сучасні українські прізвища, К., 1966, стор. 85; його ж. Довідник українських прізвищ, К., 1968, стор. 59, 107).

² Тут і далі уривки з тексту рукопису подаємо згідно з археографічними правилами, покладеними в основу академічного видання «Літопису Самовидця» (Літопис Самовидця, К., 1971, стор. 40—42), за єдиним винятком — збережено літеру «ѣ», вимова якої в окремих випадках викликає сумнів. Слова, у прочитанні яких бракує певності, позначено знаком запитання.

⁵ Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область, К., 1967, стор. 141, 808.

⁶ Клировая книжка Полтавской епархии за 1902 год, Полтава, 1902, стор. 486; Справочная клировая книга по Полтавской епархии за 1912 год, Полтава, 1912, стор. 206.

⁷ С. А. Клепиков. Филигрань и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII—XX века, М., 1959, стор. 38, № 18.

⁸ О. Я. Мацюк. Роль філігранології у встановленні часу написання недатованих документів. — Історичні джерела та їх використання, вип. 2, К., 1966, стор. 257—259; Т. В. Дянова. Метод датировки документов с помощью водяных зна-

Як саме рукопис потрапив до рук В. В. Тарновського, з'ясувати важко. У виданому Б. Д. Грінченком каталозі Музею українських старожитностей джерела надходжень експонатів, як правило, не вказані (мабуть, тому, що сам В. В. Тарновський записів про це не залишив). Але привертає увагу той факт, що на відстані якихось 25 км від Кручі у с. Антонівка Пирятинського повіту знаходилася садиба Тарновських, де й народився майбутній збирач старожитностей⁹. Бував він там і пізніше і, звичайно, міг придбати рукопис у сусідній Кручі.

Не виключена й інша можливість. У Чернігівському історичному музеї зберігається лист М. О. Максимовича до В. В. Тарновського, датований листопадом 1857 р. Він свідчить не лише про дружні стосунки між колекціонером-початківцем (на той час В. В. Тарновський був студентом історико-філологічного факультету Київського університету) і відомим ученим, а й про те, що саме М. О. Максимович спрямував його увагу на збирання стародрукованих книг та історичних документів¹⁰. Більше того, ще влітку 1857 р., коли В. В. Тарновський відвідав гостинну оселю на Михайловій Горі, М. О. Максимович подарував йому стародрук з власної бібліотеки¹¹ і автограф одного із своїх віршів¹². Значимо, що роком пізніше М. О. Максимович з приводу літопису Самовидця писав: «...У мене ще до 1835 року був старовинний список його — від митрополита Євгенія; а потім був у мене інший список, що належав мені»¹³. Можна припустити, що другий список, про який ні М. О. Максимович, ні жоден з його сучасників більше не згадували, він подарував В. В. Тарновському. На користь цього припущення говорить і той факт, що згідно з наведеною вище власноручною нотаткою В. В. Тарновського («1. Сто шесть листов. В. Т.») список започаткував його рукописну збірку, а колекціонувати старожитності, як відомо, він почав саме в середині 1850-х років¹⁴.

Текст списку К. Дубницького ми звірили з виданнями «Літопису Самовидця» 1846, 1878 і 1971 років¹⁵. Слід зазначити, що загалом до рук дослідників потрапили сім списків літопису — П. Іскрицького, Я. Козельського, М. Костомарова, П. Куліша, М. Юзефовича, М. Судієнка і московського «Общества истории и древностей российских» (у перекладі на російську мову). Списки П. Іскрицького та Я. Козельського належать до першої половини XVIII ст., решта — копії, зроблені в другій половині XVIII та у XIX ст.¹⁶.

Як з'ясувалося, список Дубницького найбільш близький до списків Юзефовича і Судієнка. Всі вони мають вступну (події 1340—1647 рр.) і заключну (події

ков и принципы публикаций филиграней. — Археографический ежегодник за 1974 год, М., 1975, стор. 56—57.

⁹ В. Г. Сарбей. До 130-річчя з дня народження В. В. Тарновського. — «УІЖ», 1967, № 4, стор. 118.

¹⁰ Чернігівський історичний музей № АЛ $\frac{17-99/2}{304}$ (фонд Тарновських).

¹¹ Там же, № АЛ-457.

¹² Там же, № АЛ $\frac{17-99/5}{504}$ (фонд Тарновських).

¹³ М. Максимович. Собрание сочинений, т. 1, К., 1876, стор. 525.

¹⁴ Н. Ш[угуров]. Памяти В. В. Тарновского. — «Киевская старина», 1899, июль, отдел 1, стор. 131—133.

¹⁵ Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и междоусобиях, бывших в Малой России по его смерти. Доведена продолжателями до 1734 года. — «Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете», 1846, № 1, 2; Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Краткого описания Малороссии» и «Собрания исторического». Издана Киевскою временною комиссиею для разбора древних актов, К., 1878; Літопис Самовидця, К., 1971.

¹⁶ Микола Петровський. Нариси історії України XVII — початку XVIII століть (Дослідження над літописом Самовидця), Харків, 1930, стор. 19—20; К. І. Стецюк. Літопис Самовидця — визначна пам'ятка української історичної літератури другої половини XVII ст. — «УІЖ», 1964, № 2, стор. 38—59; Літопис Самовидця, К., 1971, стор. 10—13; С. З. Заремба. Возз'єднання України з Росією у висвітленні українських літописів другої половини XVII — першої половини XVIII ст. — «УІЖ», 1978, № 10, стор. 51.

1703—1734 рр.) частини, запозичені з «Короткого описання Малоросії». Звідти ж у ці списки потрапили й інші відомості, зокрема вміщені під роками 1697, 1698, 1702. Крім того, понад 80% дрібніших структурних особливостей і текстуальних різництв, відзначених дослідниками у списках Юзефовича і Судієнка при їх порівнянні із списком Іскрицького, тотожні відповідним місцям у тексті списку Дубницького. Отже, є підстави вважати, що для списків Юзефовича, Судієнка і Дубницького існував спільний нині невідомий нам протограф¹⁷.

Водночас у списку Дубницького зафіксовано понад 50 текстуальних особливостей, які не мають аналогів у інших списках. Значний інтерес становлять різного розміру і характеру доповнення, які ми наводимо нижче. Зроблено їх, очевидно, дещо пізніше поміж рядками й на полях рукопису, а також на двох підшитих аркушах (філіграні на їх папері обрізані, тому точніше датувати доповнення не вдалося) і помічено своєрідними значками.

Розділ «Война самая року 1648»¹⁸. Уточнено час смерті польського короля Владислава IV — «пред вознесеніем господним... (далі кілька слів не розібрано. — О. К.)» (арк. 11)¹⁹. Прокоментовано згадку про те, що Б. Хмельницький «жону собі понял куму Чаплинскую, маючую мужа живого»²⁰ — «в отмщеніе Чаплинскому, что Хмельницкого пред тѣм в тюрьмѣ держал и сына его Тимоша кіями был, як вышше в сей книзѣ упомянуто²¹; так ляховъ скурвому сину и треба, щоб козака не обѣжав» (арк. 11).

Розділ «Починается война Збаражская року 1649». Влітку 1649 р. в козацьких полках «незличоная лічба войска было»²², «а именно 160 000» (арк. 12 зв.). Повідомлення про те, що після Зборівської угоди «не міли по самую Случ жолніре на Україну бывать»²³, доповнено — «и по рѣку Горьнѣ... (далі слово не розібрано. — О. К.)... по рѣку Сож и по город Гомель» (арк. 13)²⁴.

Розділ «Року 1651». Б. Хмельницький рушив до Берестечка на чолі великої армії, «а именно со 200 000 козаков» (арк. 14). Розповідь про скрутне становище оточеного під Берестечком українського війська доповнено: «а понеже без старшого било им трудно, того ради избрали били они на гетманство полковника миргородского Матвѣя Гладкого» (арк. 14 зв.)²⁵. Один з моментів цієї битви висвітлюється у доповненні на аркуші, підшитому між арк. 14 і 15: «Напечатано на нѣмецком диалектѣ в Рубѣнзонѣ или житіѣ шленского шляхтича Франка Антонія Венцеля в главѣ 9 на листь 32-м и 33-м тако. При последнем нападеніи козацкого лагера приключися нѣчтось достопамятное: воевода брацлавской нечаянно з великою фурьєю напал на козаков и обоз разорил, козаков в воду бѣжат принудил, где нѣкоторые

¹⁷ До цієї групи списків, мабуть, слід віднести і список у перекладі на російську мову. Ще О. Левицький вказував на його близькість до списку М. Юзефовича (Летопись Самовидца по новооткрытым спискам..., К., 1878, стор. 21—22). Отже, не випадково, що документи, переписані наприкінці російського списку, тотожні документальним додаткам до списку К. Дубницького («Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских...», 1846, № 2, стор. 114).

¹⁸ Назви розділів літопису подаємо згідно з орфографією списку Дубницького.

¹⁹ Вознесіння у 1648 р. припадало на 11 травня (за ст. ст.). Владислав IV помер 10 травня 1648 р. (Нариси з історії України, вип. IV, К., 1940, стор. 256).

²⁰ Літопис Самовидця, К., 1971, стор. 54.

²¹ Цей факт згадується у вступній частині списку, запозиченої з «Короткого описання Малоросії».

²² Літопис Самовидця, К., 1971, стор. 57.

²³ Там же, стор. 58.

²⁴ Координати, наведені у доповненні, не відповідають кордонам України, визначеним Зборівською угодою. Можливо, це згадка про територіальні вимоги, висунуті Б. Хмельницьким на початку переговорів під Зборовом. Історикам відомий документ, у якому сформульовані вимоги української сторони, але саме в питанні про кордони у ньому трапився пропуск (Микола Петровський. Назв. праця, стор. 205; Нариси з історії України, вип. IV, К., 1940, стор. 124; Освободительная война 1648—1654 гг. и воссоединение Украины с Россией, К., 1954, стор. 154).

²⁵ Крім М. Гладкого, наказними гетьманами під Берестечком обиралися Ф. Джалалій, І. Богун, А. Хмелецький (Нариси з історії України, вип. IV, К., 1940, стор. 159; І. П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький, К., 1954, стор. 182).

упрямо боронились, а один козак, послѣдній от бежавших оставшихся, смертно ожесточенній, отважился всей полскою силѣ, в ту пору присутствующой, сам противу стати и з маленького чолника, покамест ему пороху стало, непрестанно стреляючи полски шаблѣ от себе отгонил». Далі в доповненні розповідається, як козак, «сей новый Геркулес», «хотя уже четырнадцат пострелов в себѣ имѣл», мужньо бився проти чотирьох ворожих воїнів, які намагалися знищити його. «В то время едучи король берегом удивился, что еден человекъ четвером так храбро постоитъ, и приказал оному пардон кричат. Однак козак великодушно отвечивал: «я хочу за волость отечества моего как козак умерѣти, а о полском пардонѣ (которій и так не будет содержан) нѣчего не слышал». Убо (?) мигнув подѣлфелтмаршал Калѣновскій Генрику Венцелевѣ, котрій взявши шаблю (?) скочил в воду и козака умертвил, о котром король потом и жалѣл, понеже он такого без примѣру храброго человека вседушно сохранил и в свою лейб-гвардію прииял би»²⁶. Доповнено й розповідь про розміщення польських військ на Лівобережній Україні після укладення Білоцерківської угоди («стал Калиновскій в Ніжини и там зимовал») ²⁷, «а Маховскій в Борзнѣ» (арк. 15 зв.).

Розділ «Року 1653». Наприкінці розділу додано: «и от его царского величества до Киева прислан воеводоу князь Феодор Феодорович Волконскій» (арк. 33)²⁸⁻²⁹.

Розділ «Починается война его царского величества». Зазначено, що козаки, відряджені наказним гетьманом І. Золотаренком «на помощь» (арк. 33 зв.) до Смоленська, виступили на чолі «с Василием Золотаренком и с Петром Забѣлоу» (арк. 33 зв.). Згодом, коли російські війська рушили до Вітебська і Полоцька, з ними разом пішли «також Василь Золотаренко і Петро Забѣла с войсками козацкими» (арк. 33 зв.). Зазначено також, що воеводоу у визволеному Могильові був поставлений «Михайло Восник» (арк. 34)³⁰. Там же знаходився «козацкій» (арк. 34) полковник К. Поклонскій. Цікавими відомостями доповнено розповідь про військові дії у Білорусії: «А гетман литовский Радивил с войском литовским дал поле под Шепелевичами войску московскому, бо за ним ишол князь Трубецкій. Долгорукий и Куракин в 6000 московского войска избили Радивиля, а Радивил утіок до лѣса, опокинувши шати дорогие, взял на себе мужичіе и, над рѣкою Березиноу собрав войска лядского остаткі, дойшол до города Мѣнска» (арк. 34)³¹. Слідом за згадкою про невдалу спробу Я. Радзівілла захопити Могильов, що мала місце на початку 1655 р., вміщено стисло розповідь про героїчну оборону Могильова: «Понеже полковник Поклонскій писал к нему (гетьману Я. Радзівілли. — О. К.) здра(?) хотячи Могилев и воеводу видати з людом царским, и вночи он Поклонскій впривадил в Могилев Радивиля з войском литовским, однак воевода з богатшими

²⁶ Як вдалося встановити завдяки люб'язній допомозі працівників Відділу рідкісної книги Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна і Відділу рукописів та рідкісних книг Державної публічної бібліотеки ім. М. Е. Салтикова-Щедрина, це доповнення являє собою вільний переклад уривку з книги: Christian Stieff. Schlesischer Robinson, oder Franz Anton Wentzels son C* einer Schlesischen Edelmannes denkwürdiges Leben, seltsame Unglück—Fälle und ausgestandene Abentheuer..., Bresslau und Leipzig, 1723. Подвиг невідомого козака у битві під Берестечком відображено в історичній літературі, проте наведений у доповненні уривок з книги Х. Штіффа містить чимало нових цікавих подробиць.

²⁷ Літопис Самовидця, К., 1971, стор. 62.

²⁸⁻²⁹ Зважаючи на важливе політичне і стратегічне значення Києва, царський уряд призначив туди не одного воеводу, як в інші міста, а двох — князів Ф. С. Куракіна і Ф. Ф. Волконського (История Киева, т. 1, К., 1963, стор. 166). Прибули вони до Києва не в 1653 р., а наприкінці лютого 1654 р. (І. П. Крип'якевич. Назв. праця, стор. 488).

³⁰ Прізвище переключено — могольовським воеводоу був М. Воейков (А. Н. Мальцев. Россия и Белоруссия в середине XVII века, М., 1974, стор. 50—51, 69).

³¹ Бій поблизу с. Шепелевичі, неподалік від Борисова, відбувся у середині серпня 1654 р. і закінчився перемогою російського війська. (А. Н. Мальцев. Назв. праця, стор. 46).

м'яшани в замку заперлися, и семд раз их штурмовали и подкопи чинили чрез недель. 12, однак их не достали; в то время вимерло в Могилевъ люду 14 000» (арк. 34)³². Незабаром «со стида Радивилъ» (арк. 34) відійшов від Могильова.

Розділ «В началъ 1655 року». П'ять невеличких доповнень стосуються Дрижипільської битви. Відзначено, зокрема, що облога козацького табору відбувалася «в люте морози» (арк. 34 зв.), у складі польського війська були «полская пѣхота, нѣмцѣ й драгуни комонникъ» (арк. 34 зв.). Коли ж Б. Хмельницький «казал табору рушати и просто на обоз коронній ити»³³, ворог змушений був відступити, і козаки рушили слідом за «ляхами и татарами» «ку Охматову» (арк. 35). Зазначено також, що «и от того часа козаки назвали оную войну Дрижиполе; там и досегодни полно костей людских и могила виспана имѣется» (арк. 35). Події весни — літа 1655 р. в Білорусії і Литві висвітлено у доповненні на окремому аркуші, підшитому між арк. 34 і 35. В ньому зазначається: «В другихъ летописцахъ о сем пишутъ тако: что того ж року его царское величество, довѣдавшись, что ляхи по городахъ всѣхъ залоги московскіе побили, и в Могилевъ всякую нужду терпѣли, рушилъ самъ з Вязми и пришел в Могилев и обачил град спустошен и много костей человеческих, вздохнув прослезися, такое разореніе и людей своїх в обложенію почернелихъ видѣчи, которимъ всякое жалованне дал и писал до Ивана Золотаренка, даби он с войскомъ козацкимъ вкупѣ под Вилне ишол. И дойшли до Борисова, и там Поклонскій и Биховец с войскомъ литовскимъ на заставѣ били и дали поле, толко же ледва сами владъ чрезъ рѣку Березину перепили и до Мѣнска утекли, а оттуду до Ошмянни, где ляхи бились до полудня, однак ж оттуду, видѣчи, что московское и козацкое войско умножается, утекли до Вилни. И доишол государ московскій ку Вилню и оній взялъ и спустошил и армат и звони забрал»³⁴.

Як бачимо, доповнення містять загально достовірні відомості, проте у даному разі нас цікавить не стільки їх «інформаційне навантаження», скільки походження. В коментарі до згадки про одруження Б. Хмельницького виразно звучить читацьке «я». Крім цього, маємо два прямі посилання на використані джерела: «напечатано на нѣмецкомъ диалектѣ в Рубѣнзонѣ...» та «в другихъ летописцахъ о сем пишутъ тако...». Перше з них навело на думку про книгу Х. Штіффа, а от яким саме літописним твором (чи творами) скористався автор доповнень, на жаль, встановити не пощастило. Однак характер більшості доповнень, їх чітка локалізація навіть у межах того чи іншого речення дають підстави міркувати, що вони були перенесені з якогось іншого списку «Літопису Самовидця» (орфографічна правка, сліди якої подекуди трапляються в тексті аналізованого списку, наводить на думку, що він звірявся з іншим списком літопису). Належать ці фрагменти перу Самовидця чи когось з його наступників-компіляторів — можна буде встановити лише після спеціального текстологічного дослідження. З'ясувати це питання, напевне, допомогла б і генеалогічна схема списків та редакцій літопису, потреба в якій уже давно назріла.

Новий список «Літопису Самовидця» не тільки ще раз підтверджує велику популярність цієї видатної історіографічної пам'ятки, а й містить цікавий матеріал з історії його тексту.

О. Б. Коваленко (Чернігів)

³² Наведені у доповненні факти в цілому узгоджуються з офіційними повідомленнями про оборону міста, що тривала справді близько 12 тижнів (А. Н. Мальцев. Назв. праця стор. 69—70).

³³ Літопис Самовидця, К., 1971, стор. 70.

³⁴ Бої під Борисовом точилися в середині червня 1655 р. Мінськ було взято на початку липня. В середині липня під Ошмяннами війська І. Золотаренка і О. Щербатова розбили семитисячний ворожий загін. У Вільно російські та українські війська вступили наприкінці липня 1655 р. (А. Н. Мальцев. Назв. праця, стор. 89—91, 96—97).

Критика та бібліографія

З. Н. Ямкова.

*ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
ТРУДЯЩИХСЯ.
ОПЫТ РАБОТЫ ПАРТИЙНЫХ
ОРГАНИЗАЦИЙ ПРОМЫШЛЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНСКОЙ ССР
В УСЛОВИЯХ РАЗВИТОГО
СОЦИАЛИЗМА,*

*К., Главное издательство издательского
объединения «Вища школа», 1979, 224 с.*

Із вступом країни в період розвинутого соціалізму одним із головних напрямів ідейно-виховної роботи партії, важливим фактором підвищення ефективності та якості роботи виступає економічна освіта широких мас трудящих. Нині в її системі навчається майже 30 млн. чоловік, тобто третина трудівників, зайнятих у сфері матеріального виробництва.

У постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» (1979 р.) наголошується, що партійні організації повинні домагатися того, щоб економічна освіта сприяла формуванню в кожній радянській людині високої ідейності, вихованню почуття господаря країни, комуністичного ставлення до праці, зміцненню виробничої дисципліни.

Виходячи з цього зрозуміло, чому у дослідників постійно зростає інтерес до питань економічної освіти, узагальнення досвіду роботи в цьому напрямі колективів промислових підприємств УРСР.

Рецензована монографія — одне з перших в радянській історіографії видань з цієї проблематики. В ній на основі праць класиків марксизму-ленінізму, документів Комуністичної партії та Радянського уряду, положень і висновків, що містяться в промовах і виступах Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва, великого фактичного матеріалу комплексно розглядаються особливості економічної освіти трудящих УРСР в умовах розвинутого соціалізму, дальше вдосконалення форм і методів партійного керівництва нею.

Функціонування системи масової економічної освіти, підкреслює автор, показує, що вона, з одного боку, значною мірою сприяє формуванню наукового, марксистсько-ленінського світогляду, ідейної переконаності, а з іншого — розвиває економічне мислення, вміння розумно та економічно хазяйнувати з метою підвищення економічної могутності соціалістичної Вітчизни, поліпшення добробуту радянського народу.

З. Н. Ямкова основну увагу приділяє розкриттю об'єктивних факторів підвищення ролі масової економічної освіти в умовах розвинутого соціалізму, узагальненню досвіду роботи партійних організацій промислових підприємств України, принципам економічного навчання в системі партійної освіти, творчій активності трудящих.

Важливою є думка автора про те, що «характерною рисою ...масової економічної освіти на сучасному етапі є її системний, комплексний характер» (стор. 13). В узагальнюючій формі це знайшло своє втілення в створенні єдиної системи економічної освіти в країні внаслідок творчої роботи партійних організацій по впровадженню в практику найефективніших форм і методів її організації. Автор правомірно визначає головні етапи розвитку системи масової економічної освіти, які зумовлені суттєвими якісними змінами в економічному та суспільно-політичному житті країни. Це дозволило охарактеризувати дальший розвиток її в умовах розвинутого соціалізму як єдиний, цілісний процес.

Цінність рецензованої книги полягає також у тому, що в ній показано, як Комуністична партія, зокрема партійні організації нашої республіки, спираючись на ленінські положення про виробничу пропаганду, постійно вдосконалюють усі ланки економічного навчання, добиваючись зростання ідейно-політичного рівня економічної підготовки трудящих, посилення практичної спрямованості її.

На конкретному матеріалі, раніше не опублікованому, автор розкриває суть діяльності партійних організацій по поліпшенню складу, підвищенню кваліфікації та ідейно-теоретичного рівня пропагандист-

ських кадрів, показує дієвість наукової системи їх підготовки і перепідготовки. Зокрема, З. І. Ямкова зупиняється на питаннях диференційного підходу до навчання пропагандистів в університетах марксистсько-ленінізму, на курсах, постійно діючих семінарах, семінарах по галузям промисловості, методичних і теоретичних конференціях та ін. Автор розглядає також деякі активні форми роботи з пропагандистами: творчі дискусії, обговорення рефератів, вміле застосування технічних засобів, проведення суспільно-політичної атестації, особисті творчі плани тощо. Саме завдяки цим методам трудящі найповніше задовольняють свої потреби в оволодінні марксистсько-ленінською економічною теорією.

У монографії багато місця відводиться аналізу форм і методів економічного навчання трудящих в системі партійної освіти, в школах комуністичної праці та передового досвіду, університетах економічних знань та технічного прогресу, висвітленню їх роботи в пресі, на радіо і телебаченні. Автор підкреслює, що «практика останніх років знову підтвердила високу доцільність правильного поєднання політичної та економічної освіти... Це ще більше зміцнило зв'язок марксистсько-ленінської освіти з життям, посилило прикладну функцію політичної освіти, зробило її більш актуальною, наповнило новим змістом, стимулювало інтерес слухачів до вивчення інших галузей знань, до вивчення праць класиків марксистсько-ленінізму, теоретичних і практичних проблем сучасного етапу комуністичного будівництва, партійних документів» (стор. 104—105).

В умовах розвинутого соціалізму розширення системи економічної освіти — об'єктивна необхідність, оскільки на сучасному етапі на перший план висуваються проблеми ефективності виробництва, використання якісних факторів економічного зростання. Не менш важливими, і це підкреслюється в монографії, є питання розвитку соціалістичного змагання, підвищення продуктивності праці, впровадження нової техніки та передового досвіду, наукової організації праці, участі трудящих в управлінні виробництвом, виховання у трудівників бережливого ставлення до машин і механізмів, матеріалів, ефективного використання робочого часу. Крім того, постійне підвищення кваліфікації, культурно-технічного рівня, оволодіння новими спеціальностями — необхідні, бо економічні знання — важливий елемент загальної культури працівника, його ділових якостей.

Позитивним є також й те, що автор не обходить недоліків, які мали місце в організації економічної освіти, пропонує конкретні шляхи їх усунення.

В книзі підкреслена необхідність дальшого посилення класової спрямованості економічної освіти трудящих в умовах гострої ідеологічної боротьби на сучасному етапі.

Монографія не позбавлена й деяких недоліків. Доцільно було б, на наш погляд, тісніше пов'язати аналіз розвитку економічної освіти з висвітленням загальних завдань, які були поставлені перед радянським народом в роки останніх п'ятирічок. Це дало б можливість більш повно показати історичну обумовленість змісту і форм економічної освіти, залежність від соціально-економічної політики партії, дозволило б глибше розкрити її науково обгрунтований характер і дієвість.

При всій важливості економічної освіти трудящих треба було б відзначити, що вона не вичерпує всіх аспектів економічного виховання, для якого потрібне активне і цілеспрямоване використання всіх факторів реального економічного життя. План, госпрозрахунок, норми, зарплата, премія, організаційно-технічні заходи, вся система економічних відносин у колективі містять в собі великий виховний потенціал, рівно як і безпосередня участь в економічній діяльності. Слід було б розповісти і про важливе значення економічного виховання в сім'ї, школі, середніх та вищих навчальних закладах.

Крім того, автору потрібно було б ширше використати результати соціологічних досліджень, особливо при висвітленні питань методики вивчення ефективності економічної освіти, її впливу на підвищення продуктивності праці та поліпшення якості продукції.

Деякі сторінки книги перевантажені цифровим і фактичним матеріалом, який можна узагальнити, об'єднавши в таблиці: спостерігаються повторення окремих думок (стор. 13, 107 та ін.).

В цілому ж монографія З. І. Ямкової є певним внеском у наукову розробку актуальних питань політико-виховної роботи партії, партійного керівництва економічною освітою трудящих. Вона буде корисною для організаторів і слухачів системи економічної освіти, пропагандистів, всіх, кого цікавлять проблеми ідеологічної роботи.

*В. К. Василенко (Київ),
І. І. Колодійченко (Київ)*

**КУЛЬТУРА РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА.
НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
И ИСТОРИИ,**

изд-во «Наука», М., 1978, 460 с.

Радянські вчені, користуючись принциповими положеннями марксизму-ленінізму, партійними документами, створили чимало праць, в яких аналізуються проблеми духовного розвитку соціалістичного суспільства, культури розвинутого соціалізму. Але вони виконані переважно в конкретно-соціологічному або філософському аспектах, а не історико-теоретичному — особливо важливого для розуміння питання взагалі. Тому слід всіляко вітати появу нового фундаментального історико-теоретичного видання*.

Збірник відкриває стаття відомого радянського культурознавця академіка М. П. Кіма, в якій розглянуті в теоретичному плані головні проблеми розвитку соціалістичної культури: духовна культура, її визначення, типологія і структурні елементи; характеристика радянської культури на сучасному етапі; роль партії і держави, робітничого класу, селянства та інтелігенції в культурному будівництві тощо. Автор, глибоко і всебічно аналізуючи основні напрями радянського культурознавства, дає систему понять і дефініцій з усіх важливих проблем культури як основи для історичного дослідження, що становить неодмінну умову наукового пошуку і глибокого аналізу як історичного досвіду, так і тенденцій, закономірностей розвитку соціалістичної культури.

М. П. Кім підкреслює, що одним з найважливіших і невідкладних завдань істориків країни є необхідність створення фундаментальних праць з історії радянської культури (стор. 54). Про те, що така перспектива відкрилась сьогодні, свідчить стаття Л. В. Іванової. Автор розповідає про умови розвитку документальної бази, організацію справи публікації матеріалів, присвячених історії культури, про взаємозв'язок культурно-освітніх проблем з найважливішими соціально-політичними завданнями зрілого соціалізму.

* У підготовці збірника взяли участь провідні радянські вчені: Ю. В. Арутюнян, Є. Е. Бейліно, О. В. Белова, Ю. В. Бромлей, Л. О. Гордон, В. В. Дворніченко, В. Д. Єсаков, Л. В. Іванова, Б. С. Ілізаров, М. П. Кім, Е. В. Клопов, В. О. Козлов, В. І. Козлов, Т. О. Кудріна, В. С. Лельчук, М. П. Недо, А. П. Ненароков, П. Ю. Полевая, В. Є. Полетаев, Л. В. Рутес, С. С. Савоскул, С. О. Федюкін, Ю. П. Шарапов, К. В. Чистова. До складу редакційної колегії увійшли: В. Д. Єсаков, Л. В. Іванова, М. П. Кім, В. С. Лельчук, А. П. Ненароков.

Переважно в теоретичному аспекті виконана і стаття Б. С. Ілізарова та В. О. Козлова. В ній зроблено спробу вирішити деякі методологічні, джерелознавчі і конкретно-історичні питання, за допомогою яких можливе комплексне дослідження історії засобів масової інформації і пропаганди в нашій країні. Аналітичне вивчення проблеми дало змогу авторам накреслити напрями її подальшого розвитку.

Ю. П. Шарапов, В. Д. Єсаков, О. В. Белова на цікавому матеріалі показують зростання керівної, організуючої та ідейно-виховної ролі Комуністичної партії і Радянської держави в розвитку соціалістичної культури, формуванні духовних передумов переростання соціалізму в комунізм, виконанні свідомих будівників комуністичного суспільства. Глибоко і всебічно проаналізувавши цей процес в умовах розвинутого соціалізму, автори розкрили соціально-політичні, економічні та адміністративні форми і фактори наукового управління культурним будівництвом в нашій країні.

Найбільшу кількість статей — В. С. Лельчука, Є. Е. Бейліної, Л. О. Гордон, Е. В. Клопова, М. П. Недо, Т. О. Кудріна, Ю. В. Арутюняна, В. Є. Полетаєва і Л. В. Рутес — присвячено питанням зростання творчої активності трудящих мас в умовах науково-технічної революції. Це й зрозуміло, бо соціалізм — свідомо творчість народних мас. Автори акцентують увагу на підвищенні загальнокультурного і культурно-технічного рівня робітників і селян, на інтенсифікації процесу соціально-культурної інтеграції суспільства. На матеріалах конкретно-соціологічних досліджень вони переконливо доводять, що процес зростання ролі народних мас як суб'єкта культурно-історичної творчості стає дедалі активнішим.

Собливу роль в цьому продуктивному процесі відіграє народна інтелігенція. Сьогодні вона являє собою багаточисельну ідейно загартовану армію — невід'ємну інтелектуальну й творчу силу народу. Цьому питанню присвячена ґрунтовна стаття С. О. Федюкіна. Автор дає конкретну характеристику поняттю «інтелігенція», розповідає про формування і розвиток її в умовах соціалізму, аналізує аспекти структурних змін всередині інтелігенції, форми підвищення соціально-політичної активності та зростання її ролі у вирішенні грандіозних завдань будівництва комуністичного суспільства в СРСР.

В інших статтях збірника (А. П. Ненарокова, Ю. В. Бромлей, В. І. Козлова і К. В. Чистова) висвітлюються проблеми соціальної інтеграції та інтернаціоналізації, які становлять специфічну закономірність розвитку соціалістичної культури. В них розглядаються питання зближення та взаємозв'язку культур усіх народів СРСР, розвитку двомовності і широкого поширення російської мови, як однієї з мов міжнародного спілкування. Автори статей підкреслюють, що розвиток радянської куль-

тури веде до органічного сплаву духовних цінностей, створених всіма радянськими народами, і що інтернаціоналізація культур народів СРСР має яскраво виражений прогресивний характер.

У збірнику знайшла своє відображення й проблема плідного культурного співробітництва нашого народу з народами інших, особливо соціалістичних, країн. Так, В. В. Дворниченко, проаналізувавши загальні закономірності розвитку іноземного туризму, показав його зростаючу роль у зміцненні міжнародних зв'язків СРСР, дружби між народами країн світу.

Збірник не позбавлений і окремих недоліків. Деякі з них пов'язані з недосить чіткою характеристикою таких понять, як «культура» (стор. 28, 30 і 57) та «інтелігенція». На стор. 258, 259, наприклад, підкреслено, що інтелігенція — уся творча, а на стор. 49, 442 — тільки окремі її загони, хоч, на нашу думку, інтелігенція загалом є творчою.

Зустрічаються й суперечні точки зору. Так, на стор. 32, 246, 252 стверджується, що культурна революція в СРСР вже завершилася, а на стор. 57, 59 — тільки вступила в завершальний етап; на стор.

46, 140, 165, 315 — теж саме і про перехід до загальної середньої освіти. А на стор. 227 читаємо, що ні культурна революція, ні перехід до загальної середньої освіти ще не здійснилися. У виданні також подаються різні цифрові дані річного національного доходу (стор. 114 і 227).

Дещо порушено співвідношення обсягу у висвітленні окремих питань. Так, про участь робітничого класу і селянства в культурному будівництві розповідається на 190 сторінках, а інтелігенції, що, за словами авторів, зайняла важливе місце в соціально-класовій структурі радянського суспільства, присвячено в кілька разів менше сторінок. На наш погляд, переважна більшість подібних недоліків вказує насамперед на відсутність однозначності характеристик, на дискусійність окремих понять культурознавства.

Незважаючи на окремі недоліки, ця фундаментальна історико-теоретична праця має велике науково-пізнавальне значення і принесе користь всім, хто цікавиться проблематикою радянської культури.

В. М. Шейко (Харків)

Ю. И. Кирьянов.
**ЖИЗНЕННЫЙ УРОВЕНЬ
РАБОЧИХ РОССИИ**

*(конец XIX — начало XX в.),
изд-во «Наука», М., 1979, 288 с.*

Радянські історики вже видали ряд праць, присвячених аналізу економічного і політичного становища пролетаріату, особливостям формування робітничого класу, зростанню його свідомості, піднесенню революційної боротьби проти соціального і національного гніту. Проте ряд питань з історії робітничого класу, зокрема, його економічного та політичного становища, ідеології, ще чекає своїх дослідників.

У зв'язку з цим значний науковий інтерес становить рецензована монографія. Вона є першим узагальнюючим дослідженням, присвяченим одному з важливих аспектів становища робітників у капіталістичній Росії — їх життєвому рівню в кінці XIX — на початку XX ст., коли пролетаріат почав усвідомлювати свої класові завдання, очолив визвольну боротьбу трудящих проти соціального і національного гніту.

Широкі хронологічні рамки (з 60—80-х років XIX ст. до 1913 р.) дали змогу автору всебічно і ґрунтовно проаналізувати умови праці робітників, їх життєвий рівень тощо.

Характерною рисою праці є її широка джерельна база. При дослідженні даної

теми автор використав праці К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, значну кількість періодичних видань, архівних документів, а також статистичних матеріалів, багато з яких уперше вводяться до наукового обігу.

Заслужують на увагу складені автором численні таблиці, в яких наводяться цифри, що характеризують різні сторони життєвого рівня робітників Росії.

Позитивним є те, що автор прагнув вирішити нові, ще не досліджувані раніше питання про тривалість річного робочого періоду, питому вагу наднормових робіт. У праці зроблено порівняльний аналіз середньої тривалості робочого дня робітників Росії і країн Західної Європи. Вперше висвітлено і проаналізовано структуру вільного часу робітників у дореволюційний час. Ю. І. Кир'янов переконливо доводить, що динаміка зміни робочого дня в Росії на початку XX ст. відбулася завдяки тривалій, активній боротьбі пролетаріату, зокрема страйковій боротьбі під час першої російської революції 1905—1907 рр.

З революційною боротьбою пролетаріату, його тиском на капіталістів, як підкреслює автор, пов'язані і зміни, що відбувалися в номінальній і реальній заробітній платі робітників. Аналізуючи це питання, дослідник на основі ретельних підрахунків, а також складених ним таблиць аргументовано доводить, що внаслідок зростання цін на предмети першої потре-

би підвищення номінальної заробітної плати робітників в окремі періоди практично зводилося до нуля.

Аналізуючи харчування промислових робітників різних професій і різних регіонів Росії, автор робить висновок, що воно відзначалося одноманітністю, було однією з форм пограбування робітників підприємцями. Він правильно підкреслює, що певного поліпшення харчування пролетаріат добився лише шляхом посилення боротьби за свої права, за зміни у своєму становищі в цілому.

У праці на конкретних прикладах розкрито і показано житлово-побутові умови робітників, основні види їх «квартир» у період капіталізму, матеріальні витрати на житло тощо.

Логічними й аргументованими є висновки й узагальнення автора щодо показників життєвого рівня пролетаріату Росії в період капіталізму й імперіалізму — тривалий робочий день, низька заробітна плата, незадовільне харчування, антисанітарні умови життя. Проаналізувавши до сліджуваній матеріал, автор наголошує, що за своїм матеріальним становищем робітники займали в країні одне з останніх місць, поступаючись лише становищу сільської бідноти. Обгрунтована також думка дослідника, що життєвий рівень пролетаріату Росії був набагато нижчий, ніж робітників таких країн, як США, Англії і Німеччини.

Розповідаючи про зміни у становищі пролетаріату, які характеризувалися деяким поліпшенням житлово-побутових умов, харчування, медичного обслуговування і страхового забезпечення, підвищенням заробітної плати окремих загонів робітників, скороченням тривалості робочого дня і року, автор переконливо доводить, що все це відбувалося під впливом науково-технічного прогресу, зростання продуктивних сил і продуктивності праці, а насамперед — внаслідок тих істотних змін, які відбувалися в самому робітничому класі, — зростання його свідомості й організованості, активізації участі в революційній боротьбі.

Загалом позитивно оцінюючи рецензоване видання, слід вказати на наявність у ньому окремих недоліків. На наш погляд, у книзі недостатньо висвітлено життєвий рівень робітників України, які в період імперіалізму становили майже п'яту частину всіх промислових робітників Росії. Окремі сторінки праці переважані цифровим матеріалом.

В цілому ж рецензована монографія є цінним науковим дослідженням. Вона вносить вагомий вклад у дальше вивчення історії російського пролетаріату. Її з інтересом прочитають науковці, викладачі, студенти, всі, хто цікавиться історією нашого героїчного робітничого класу.

*А. К. Волощенко (Київ),
О. А. Парасунько (Київ)*

В. О. Гавриленко.
**УКРАЇНСЬКА СФРАГІСТИКА.
ПИТАННЯ ПРЕДМЕТА
ТА ІСТОРІОГРАФІЇ,**

*вид-во «Наукова думка»,
К., 1977, 168 с.*

Останнім часом в радянській історіографії активізувалася розробка проблем допоміжних історичних дисциплін, що відбиває загальне піднесення історичної науки, зростання інтересу до її джерельної бази. Характерним у цьому плані є поява рецензованої монографії В. О. Гавриленка, в якій читач одержує досить повну історіографію української сфрагістики, написану з марксистсько-ленінських методологічних позицій. В книзі критично розглянуто історію української сфрагістики за весь час її розвитку до сьогодення включно. Автор аналізує предмет і методи дослідження цієї наукової дисципліни, детально висвітлює процес створення її джерельної бази й виявлення та нагромадження сфрагістичних пам'яток.

На конкретному матеріалі у книзі показано особливості окремих етапів в історії української сфрагістики, які визначаються

загальноприйнятою в радянській історіографії періодизацією.

У перших чотирьох розділах В. О. Гавриленко розглядає і критично оцінює як різні напрями в дореволюційній українській сфрагістиці в цілому, так і окремі праці з цієї проблематики. Він зазначає, що криза буржуазної науки в епоху імперіалізму позначилася певною мірою і на сфрагістиці. В цей період зростає розрив між темпами збирання фактичного матеріалу і його науково-теоретичним осмисленням, характерною є також надмірна обережність у висновках тощо. Так, один з дореволюційних дослідників сфрагістики К. В. Болсуновський, відзначає автор, у своїх працях зводить метод аналогії до простого порівняння прямих паралелей між знаками, відтиснутими на дрогичинських пломбах, і всіма іншими відомими видами символічних знаків середньовіччя, дуже різноманітними за своїм походженням, призначенням, територією поширення і часом застосування (стор. 83—84). В монографії проаналізовано сфрагістичну працю О. С. Лаппо-Данилевського «Печати последних галичско-владимирских князей и их советников» (1907 р.) і доведено, що вона пройнята ідеями неокантіанства, зокрема метафізич-

ним протиставленням одиночного і загального, характерним для багатьох буржуазних істориків. Сфрагістична пам'ятка мислиться дослідником як свого роду конгломерат запозичень, впливів і наслідувань, що призводить Лаппо-Данилевського в кінцевому результаті до фактичних помилок, зокрема у визначенні приналежності печаток галицько-волинських князів.

Рішуче заперечуючи думку, що нібито із старої історіографії радянські вчені використали лише зібраний нею фактичний матеріал, автор цілком слушно підкреслює, що для них однаковою мірою небажані як нігілістичне ставлення до своїх попередників, так і переоцінка, некритичний підхід до їх праць (стор. 3). Саме з таких позицій у дослідженні дається оцінка сфрагістичних праць П. С. Єфименка, І. В. Лучицького, О. С. Лаппо-Данилевського, К. В. Болсуновського, М. Слабченка, Т. В. Кибальчича та інших. Піддаючи критиці погляди згаданих дослідників, В. О. Гавриленко разом з тим детально аналізує їх досягнення, виділяє те, що зберігає своє значення й донині.

Важливе місце у книзі відводиться українській радянській сфрагістиці, яка протягом певного часу розвивалася за специфічних умов. В той час, як на Радянській Україні історична наука та її складові частини — допоміжні історичні дисципліни — розвивалися на основі марксизму-ленінізму, в Західній Україні, Північній Буковині та Закарпатті до воз'єднання цих територій з УРСР, тобто відповідно до 1939, 1940 і 1944 рр., цей процес відбувався на інших ідейних засадах. Незважаючи на це, сфрагістика всіх частин України має розглядатися в цілому.

До середини 30-х років сфрагістичні праці в УРСР мали переважно джерелознавчий характер, обмежувалися в основному лише публікацією печаток. На сфрагістиці того періоду, констатує автор, відбилася гостра ідеологічна боротьба, характерна для періоду становлення марксистсько-ленінської історичної науки. В деяких працях відчувається націоналістична обмеженість, тенденційність у доборі та інтерпретації фактів. У монографії викриваються спроби деяких буржуазно-націоналістичних псевдодослідників залучити сфрагістику на службу своїх вузькокасових інтересів.

Післявоєнний період розвитку сфрагістики на Україні характеризується її загальним піднесенням. З'являються праці І. П. Крип'якевича, В. І. Стрельського, В. О. Гавриленка, Б. П. Зайцева, О. В. Маркевича, М. Ф. Яременка та ін. Вчені починають досліджувати проблематику, що раніше, як правило, залишалася поза їх увагою. Це сфрагістичні матеріали цехів, сільських громад, робітничих і профспілкових організацій, революційних осередків та груп, комуністичних організацій, що діяли на західноукраїнських землях в умовах підпілля, народних комітетів Закарпатської України періоду воз'єднання. Розширюєть-

ся регіональний діапазон матеріалів. Здійснивши велику аналітичну роботу, автор поряд із загальною оцінкою праць з даної проблематики висловлює свої думки про конкретний сфрагістичний матеріал, що міститься в них, і виправляє помилки деяких дослідників в атрибуції печаток.

В монографії цілком слушно звертається увага й на велику роль музеїв, які виявляють, збирають і зберігають сфрагістичні пам'ятки. Цікаві дані наводяться про викладання основ допоміжних історичних дисциплін, зокрема сфрагістики, в університетах і архівних навчальних закладах протягом усіх досліджуваних періодів. На жаль, стан вивчення сфрагістики на сучасному етапі випає з поля зору дослідника, хоча відомо, що цю дисципліну введено в навчальні програми історичних факультетів університетів та педагогічних інститутів.

Окремо треба сказати про розділ книги, який має назву «Питання предмета та історіографії». Саме тут автор формулює визначення сфрагістики (стор. 19), розширює її традиційні об'єкти дослідження, включивши до них, крім печаток та споріднених з ними плombs і стародавніх циліндрів, геми, скарабей, штамп, гончарні клейма.

Заслуговує на увагу класифікаційна схема методів, прийомів і способів сфрагістики, розроблена В. О. Гавриленком. Це методи сфрагістичної аналогії, порівняльно-сфрагістичний метод дослідження індивідуальних прийомів майстрів, що різали печатки, метод визначення приналежності анонімних печаток давньоруського періоду. В монографії підкреслюється перспективне значення для розглядуваної історичної дисципліни застосування методів природничих наук, зазначається, що постійно зростаюча кількість сфрагістичних пам'яток викликала необхідність розробки принципів їх класифікації, а також використання статистичного методу та методу картографії (стор. 20—25).

Спроба систематизувати методіку сфрагістики, подати її дефініцію є важливою справою. Адже автор тим самим включається в розробку теоретичних засад сфрагістики, хоч цю роботу ще не можна вважати завершеною. Реально відчутні успіхи, досягнуті наукою в останні роки, по-новому визначили роль дослідника сфрагістичних пам'яток. У зв'язку з цим в монографії підкреслюється, що на сучасному етапі розвитку історичної науки стирається грань між добуванням і узагальненням інформації, зосередженої в першоджерелах (стор. 27).

Книга В. Гавриленка спрямована проти буржуазної ідеології і особливо сучасних псевдодослідників — українських буржуазних націоналістів, які безуспішно силкуються заперечувати російсько-українські зв'язки у будь-яких виявах. В книзі переконливо доводиться, що націоналістична обмеженість неминуче призводить до обмеженості наукової, до фахової некомпетентності.

Українська сфрагістика, зазначається в праці, на всіх етапах свого розвитку мала найтісніші зв'язки з російською, відчувала її позитивний вплив, що об'єктивно зумовлено спільністю історичної долі двох братніх народів. Особливо тісні контакти між українськими і російськими дослідниками склалися в радянський час. Вчені Москви, Ленінграда та інших міст РРФСР неодноразово брали участь в наукових конференціях з допоміжних історичних дисциплін на Україні, виступали в українських наукових виданнях з проблем сфрагістики тощо (стор. 124, 127, 132, 141).

Підсумовуючи дослідження, автор робить висновок, що настала потреба перейти від розгляду окремих, найбільш яскравих пам'яток чи груп печаток, що було характерним для попередніх праць, до планомірного вивчення всього сфрагістичного матеріалу, публікації повного корпусу сфрагістичних пам'яток (стор. 152). Така теза не викликає заперечень, але, на на-

шу думку, це не повинно виключати і надалі дослідження окремих цікавих зразків печаток.

Книга досить багато ілюстрована, що особливо важливо, маючи на увазі об'єкт дослідження. Ретельно продуманий науково-довідковий апарат. Поряд з іменним є сфрагістичний покажчик, побудований гніздовим способом. По суті, це одна з перших спроб класифікації сфрагістичної термінології.

Оцінюючи рецензовану працю в цілому, слід відзначити її наукову і практичну цінність. Багатий фактичний матеріал, вичерпна бібліографія української сфрагістики, подана у посиланнях, методичні поради і рекомендації автора знайдуть практичне застосування в роботі музейних і архівних працівників, дадуть поштовх для дальшого дослідження цієї дисципліни. Написана докладливою мовою книга приверне увагу і ширшого кола читачів.

Ю. М. Гроссман (Львів)

Панайот Ил. Панайотов.

**ВЛИЯНИЕТО НА ВЕЛИКИЯ ОКТОМВРИ
ВЪРХУ ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКОТО
РАЗВИТИЕ НА БЗНС,**

*Издательство на БЗНС,
София, 1978, 127 с.*

Панайот Ил. Панайотов.

**ВПЛИВ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ
НА ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧНИЙ
РОЗВИТОК БЗНС,**

*Видавництво БЗНС,
София, 1978, 127 с.*

В серії праць з історії Болгарського землеробського народного союзу в НРБ вийшло дослідження відомого болгарського вченого Панайота Ил. Панайотова «Вплив Великого Жовтня на ідейно-політичний розвиток БЗНС». Книга присвячена важливим проблемам діяльності БЗНС в умовах революційної кризи (1917—1920 рр.).

До аналізу політичної ситуації в Болгарії, характеристики основних політичних сил в ті роки досить часто зверталися болгарські та радянські історики, але П. І. Панайотов вперше розглянув історію БЗНС з погляду впливу на нього пролетарської революції в Росії.

Автор досліджує досить короткий історичний період — від Великої Жовтневої соціалістичної революції і до створення ксантийського уряду Ол. Стамболійського. Ці роки були насичені важливими внутрішніми та зовнішньополітичними подіями, які відіграли велику роль в історії Болгарії та Болгарського землеробського народного

союзу. П. І. Панайотов через призму політичного життя країни в 1917—1920 рр. показує перехід БЗНС на чолі з Ол. Стамболійським на позиції революційного демократизму, боротьбу з монархією та буржуазією.

Важливе місце в монографії займає авторська характеристика ставлення БЗНС до перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції та радянської пропозиції про мир. Болгарія в 1917—1918 рр. переживала глибоку економічну та політичну кризу. Орієнтація монархії та буржуазії на кайзерівську Німеччину вела країну до національної катастрофи. БРСДП (т. с.) та БЗНС активно виступали проти антинародної політики. В цих умовах революція російських робітників та селян, встановлення влади трудящих і проголошення першої в світі соціалістичної держави зустріли повну підтримку землеробських мас. Уже через кілька днів після Жовтневих подій газета «Земедельско знаме» опублікувала статтю, в якій захоплено віталась ця перемога (стор. 19). Особливий ентузіазм викликав лозунг миру, що повністю відповідав інтересам і болгарського народу.

Автор слушно підкреслює, що в ставленні БЗНС до ідей Великого Жовтня було багато аспектів. Певною мірою під впливом російської революції формувались і погляди керівників БЗНС на землю, хоча в цьому плані землеробський союз стояв на позиціях необхідності збереження трудової приватної власності.

Мирні пропозиції Радянського уряду на пересторогах в Брест-Литовську (грудень 1917 р.) обговорювалися в Болгарії, стали центром боротьби політичних сил країни в Народних зборах в січні 1918 р. Земле-

робська парламентська група в цих питаннях зайняла дві протилежні позиції. В той час, як група депутатів на чолі з Недялко Атанасовим виступила з декларацією, в якій засуджувався уряд Радославова за підтримку грабінницьких умов Німеччини та Австро-Угорщини і містився заклик до миру без анексії та контрибуцій, інша частина депутатів БЗНС, підтримана Димитром Драгевим, фактично захищала позицію уряду.

Основною причиною суперечностей у БЗНС по ряду питань внутрішньої та зовнішньої політики, як вірно підкреслює автор, був різнобарвний соціальний склад землеробського союзу. Певну частину членів БЗНС (поряд з бідняками та середняками) становили заможні селяни. Це стало причиною корінної протилежності інтересів різних угруповань в БЗНС. Виразником поглядів правого крила була група Д. Драгева. Причому, як підкреслює П. І. Панайотов, незважаючи на порівняну нечисленність правих, їх вплив (і в організаціях, і в парламентській групі) був досить значним. Це дозволило правому крилу зайняти відкриту опозицію до керівництва БЗНС по найважливіших політичних питаннях.

Досить детально автор спиняється на характеристиці політичної діяльності БЗНС весною і влітку 1918 р. В умовах поглиблення в Болгарії економічної та політичної кризи, під впливом Великого Жовтня зростала революційна активність трудящих мас. Політика маневрування і, зокрема, спроба голови нового уряду О. Малинова включити до складу міністрів членів БЗНС наштотувались на відмову землеробів. Автор докладно розглядає погляди керівництва БЗНС на їх участь в уряді, підкреслюючи слова Ол. Стамболійського (який в той час перебував у в'язниці) про необхідність для землеробів мати «вільні руки» та бажання грати роль «резервної сили», при розв'язанні політичної кризи (стор. 38).

В серпні — вересні 1918 р. в Болгарії склалася безпосередня революційна ситуація і відкрилася можливість ліквідації монархії та вирішення основних демократичних завдань. П. І. Панайотов звертає увагу на ідейну еволюцію керівників землеробського союзу Ол. Стамболійського та Р. Даскалова. Особливо важливою була зміна їх поглядів на політичну організацію суспільства. Новий лозунг республіки дрібних власників був кроком уперед для БЗНС, він спрямовував боротьбу землеробів проти засилля великої буржуазії і вперше проголосив необхідність ліквідації монархії. Незважаючи на утопічність ідеї республіки дрібних власників, сам цей факт свідчив про посилення революційних тенденцій у БЗНС. Не менш значним елементом ідейної еволюції БЗНС стало визнання необхідності використання не тільки традиційних парламентських шляхів боротьби, а й методів збройної боротьби, про що свідчить участь Ол. Стамболійського та Р. Даскалова у Владійському повстан-

ні. Досить глибоко автор проаналізував основні помилки керівників солдатського виступу у вересні 1918 р., дав оцінку діяльності правого крила БЗНС у ці критичні роки.

Можна цілком погодитися з твердженням П. І. Панайотова, що боротьба болгарських трудящих на початку 1919 р. показала зростаючі революційні можливості робітників і селян, привела до зміцнення політичних позицій БРСДП (т. с. і БЗНС. Після повстання 1918 р. БЗНС остаточно сформулював свою концепцію керівництва країною.

Висвітлюючи обстановку в країні напередодні XV з'їзду БЗНС, автор дає характеристику ідейних поглядів Ол. Стамболійського, його становой теорії, яка була економічною основою боротьби землеробів за владу. Заслугує на увагу аналіз соціальної бази БЗНС (стор. 91—92). В монографії підкреслюється особливе значення XV з'їзду БЗНС (червень 1919 р.), оскільки саме на ньому ліві землероби зайняли керівне становище в партії. Прийняті резолюції проголошували демократичний шлях розвитку БЗНС, спрямовували боротьбу селянства проти великої буржуазії.

XV з'їзд відіграв велику історичну роль в діяльності БЗНС, виробивши ідейні основи союзу — демократизм, антимонархізм та антимілітаризм. Під впливом ідей Великої Жовтневої соціалістичної революції з'їзд узяв курс на глибокі внутрішні реформи, а у зовнішній політиці прийняв важливі принципи миру і дружби, поваги до першої в світі соціалістичної держави.

Позитивним у рецензованій роботі є й те, що автор звертає увагу на основні моменти взаємовідносин між БЗНС і БРСДП (т. с.), розкриває головні прорахунки обох партій в їх двосторонніх контактах.

Високо оцінюючи в цілому книгу П. І. Панайотова, хотілося б побажати автору більш докладно розглянути деякі моменти діяльності БЗНС в роки кризи, наприклад, глибше проаналізувати причини підтримки парламентською групою БЗНС уряду О. Малинова, ставлення землеробської партії до інституту монархії після вересня 1918 р., адже певна непослідовність була характерною для діяльності землеробських урядів 1920—1923 рр., розкрити значення XV з'їзду БЗНС.

Монографія відомого болгарського вченого Панайота Іл. Панайотова написана на високому ідейно-політичному та науковому рівні з використанням великої кількості документальних матеріалів, частина яких сгублікована вперше. В ній розкриваються основні процеси політичної еволюції БЗНС. Ця робота буде зустрінуто з інтересом дослідниками, які цікавляться проблемами союзу робітничого класу і селянства, взаємовідносин різних політичних сил в епоху переходу від капіталізму до соціалізму, історію Болгарії взагалі.

П. С. Сохань (Київ),
О. В. Петров (Львів)

И. Н. Осиновский.

ТОМАС МОР:
УТОПИЧЕСКИЙ КОММУНИЗМ,
ГУМАНИЗМ, РЕФОРМАЦИЯ,
М., «Наука», 1978, 325 с.

У 1978 р. прогресивна світова громадськість широко відзначила 500-річчя з дня народження великого англійського гуманіста Томаса Мора.

Ім'я автора «Утопії» знайоме мільйонам читачів нашої країни. Т. Мору присвячено десятки статей, розділи в підручниках. В російському перекладі неодноразово видавалася його «Золота книжечка». Ім'я великого гуманіста виکارбуване на обеліску біля Кремлівської стіни.

Але незважаючи на всесвітню славу «Утопії», в радянській історіографії є небагато наукових досліджень, що охоплювали б пал'язвичайно складну систему філософсько-етичних поглядів Т. Мора. Частково цю прогалину заповнили праці І. М. Осиновського, який багато років займається вивченням питань соціально-політичного розвитку Англії епохи Відродження.

Його монографія, в якій розглядаються питання історії розвитку суспільної думки в Англії (перша третина XVI ст.), — перше в нашій історичній науці ґрунтовне дослідження, присвячене Т. Мору. І. М. Осиновський спирається на широке коло документальних матеріалів, що дають можливість по-новому осмислити творчість Мора, його місце в науці, літературі, мистецтві.

В невеличкому вступі автор охарактеризовує напрям і мету своїх пошуків, підкреслює, що гуманісти, долаючи свої дрібно-класові інтереси, в певних історичних умовах іноді могли стати виразниками радикальних течій і від буржуазно-індивідуальних принципів перейти до ідеалу комуністичної спільності (стор. 5, 7).

Цінний матеріал містить І-й розділ, який має історіографічний, джерелознавчий характер. Автор вперше знайомить радянського читача з багатьма новими документами, які до цього часу не аналізувалися в радянській історичній науці.

І. М. Осиновський піддає гострій критиці сучасні буржуазні концепції, зв'язані з ім'ям Т. Мора, викриває спроби реакційних фальсифікаторів історії, які намагаються принизити значення «Утопії», видати її за усмішку гуманіста або навіть як консервативний твір. Ці «дослідники» зображують самого Мора «християнським гуманістом», правовірним католиком, захисником приватної власності, взагалі суспільства експлуатації.

І. М. Осиновський робить висновок про необхідність розглядати 3 різних періоди творчості Т. Мора:

1. Діяльність Мора-гуманіста до написання «Утопії»;

2. Вершина його життя — видання «Утопії»;

3. Праці Мора 20—30-х років XVI ст. (тобто, після появи «Утопії»).

Аналізу початкового етапу життя та літературної діяльності англійського гуманіста присвячено 2-й розділ «Від гуманістичних пошуків до комуністичної «Утопії». І. Осиновський розглядає працю Т. Мора «Історія Ричарда III», його латинські епіграми, переклади стародавніх авторів (Лукіана). Ці питання аналізуються на ширшому історичному фоні розвитку гуманістичної думки Англії напередодні Реформації. Ми дізнаємося, як відбувалося ідейне загартування майбутнього автора «Утопії». Дослідник підкреслює той факт, що ідеї Т. Мора, його друзів та соратників Еразма Роттердамського (якого цитував і поважав Томас Мор) мали величезний вплив на розвиток передової суспільної думки в Англії на початку першого десятиріччя XVI ст. Відкидаючи згадані вище твердження реакційних буржуазних істориків, І. Осиновський звертає увагу на антифеодалну спрямованість світогляду Т. Мора, на прогресивний характер його програми освітньо-гуманістичної діяльності.

Послідовники Еразма та Мора виходили з необхідності наукової критики літературних джерел, незважаючи на авторитети. Вони виступали проти чисто логічних досліджень метафізичних питань, властивих для схоластики. Гуманістів, передусім, цікавило практичне значення вивчення стародавніх текстів, у тому числі і біблії. Потяг гуманістів та Т. Мора до поєднання ідеалізованого християнства з культурними надбаннями античних часів підривав духовну диктатуру церкви, викликаючи жорстокий опір консервативної частини суспільства, яке вбачало в цьому прояв небезпечного вільнодумства.

Центральне місце в творчості Мора, як слушно підкреслює автор рецензованої монографії, займає «Утопія». Її аналізу присвячено 3-й розділ. Полемізуючи з буржуазними істориками, І. М. Осиновський головне призначення «Золотої книжечки» вбачає в закликіві Т. Мора ліквідувати суспільну систему, що базується на приватній власності, в намаганні знайти той ідеальний суспільний лад, при якому можливо забезпечити добробут трудивників. Історія створення «Утопії» — історія боротьби гуманістів проти церковно-схоластичного світогляду. Як вірно зазначає автор, у праці Т. Мора знайшли своє втілення соціально-політичні суперечності епохи первісного нагромадження капіталу. І. Осиновський відмічає глибоку симпатію Мора до народу, селян, його ненависть до світських та духовних феодалів, торговців — «паразитів». «Утопія», особливо її перша частина, написана як гострий памфлет, спрямований проти панівних класів, на захист пригноблених та знедолених.

Автор підкреслює, що Т. Мор дивиться на соціально-економічний розвиток Англії

очима народних мас. Розкриваючи причини масової пауперизації, Мор вказує на «загальний корінь» суспільних пороків — приватну власність. Він знайшов, вказав і засудив головне соціальне зло не лише феодального, а й майбутнього капіталістичного суспільства.

Деякі буржуазні автори (Чемберс, О'Салліван) намагалися представити Т. Мора «середньовічним клерикалом». І. М. Осинівський робить принципово інший висновок: Мор — противник влади духовенства. І це вже зрозуміло з перших сторінок «Утопії», яка має досить відчутну антицерковну спрямованість. Заслужують на увагу сторінки монографії, де розглядаються релігійно-етичні погляди автора «Золотої книжечки». Тільки щастя, радість життя становлять мету існування людини на землі. Релігійно-етична концепція «Утопії» виникла під впливом руху гуманістів за реформу церкви. Це складний синтез етичних вчень античних філософів та ідеалізованого християнства (стор. 181). Сам Мор виходив з хибної ідеї про неможливість поєднання моралі людини з атеїзмом. Проте розуміння релігії у нього проникає духом раціоналізму. Він намагається узгодити її із суспільною користю та розумом, що характерно для натурфілософії доби Відродження.

І. Осинівський дійшов важливого висновку про те, що шлях до нової етики Мор шукав у радикальній перебудові суспільства. Він знаходить у Т. Мора продуману систему суспільних відносин, яка виключає приватну власність. Блага належать тільки тим, хто працює. І хоча англійський гуманіст засуджував революційний рух трудящих мас і виступав проти будь-яких спроб насильницького знищення існуючого ладу, все ж таки він виражав класові суперечності епохи. Проголошений ним принцип рівності всіх людей, який Т. Мор розумів, як знищення станових відмінностей, становить вершину суспільної думки Відродження.

4-й та 5-й розділи — «Полеміка з Лютером», «Полеміка з англійськими реформаторами» — мають Т. Мора зовсім в іншому ракурсі. Вони відкривають найменш відомі сторінки його життя. Тут вперше в радянській історіографії досліджується цілий ряд нових матеріалів (трактати Лютера та тогочасна англійська публіцистика: твори Тиндела, Барнза, Фріша, Сен-Жермена, а також і їх опонентів — Еразма та Мора). Такий комплексний підхід до вивчення історії суспільної думки дав можливість краще зрозуміти картину ідейної боротьби в Англії в першій третині XVI століття, ще недостатньо проаналізовану нашими істориками.

Говорячи про вороже ставлення Т. Мора до Реформації, І. Осинівський відмічає, що гуманісти бачили лише руйнівний характер її. Класова обмеженість, страх перед народними повстаннями направили визначних діячів Відродження в табір контр-

реформації. Криза еразміньського гуманізму проявилася у відмові від вільнодумства і перетворенні цієї ранньої форми буржуазного просвітництва в свою протилежність.

Разом з тим автор книги підкреслює, що і в той період Мор лишається тираноборцем. У своєму останньому «Діалозі про втіху» він не погоджується з примітивним проектом ліквідації злиднів шляхом зрівняльного нерозподілу майна з одночасним збереженням існуючого ладу. Мор вважає його палеативним заходом і «зовсім не відмовляється від комуністичного принципу ідеальної держави» (стор. 307).

В монографії відсутнє заключення. І хоча висновки в кожному з розділів досить чіткі, бажано, на наш погляд, дати загальний підсумок.

І. Осинівський головну увагу приділив полеміці Мора і прибічників Реформації. Проте мотиви його дій, духовна еволюція проаналізовані менш глибоко. Недостатньо розглянуто й соціально-етичні принципи, від яких Мор відступив.

Ми не докоряємо І. М. Осинівському, що він не зумів з однаковою повнотою висвітлити всі аспекти цієї проблеми (бо ж деякі з них, проаналізовані автором, майже не вивчені). Його змістовна праця відкриває перед дослідниками спадщини Т. Мора нові горизонти.

Відповідь на подібні питання, напевно, слід шукати як у складному характері європейської Реформації, яка роз'єднувала народ, душила свободу, дедалі більше виявляла свою антинародну суть, так і в працях Мора, в тому числі і в його «Утопії». Навіть у період найвищої зльоту своєї творчості Мор залишався лише гуманістом, який не вірив у народ, покладав на мирне перетворення світу шляхом виховання і морального вдосконалення людей. «Утопія» яскраво засвідчує цю суперечливість його світогляду.

Праця І. М. Осинівського, безперечно, зацікавить читачів. Вона наводить на роздуми, показує, наскільки складною була ідеологічна боротьба в перехідний період від феодалізму до капіталізму, свідчить про суперечливий характер світогляду гуманістів і Т. Мора — одного з найбільш видатних людей свого часу.

Монографія написана на високому науковому рівні, базується на ґрунтовних документальних матеріалах, які ще не вивчалися в радянській історичній науці. В ній розглядаються важливі питання історії розвитку суспільної думки в Англії (перша третина XVI ст.). Полемічна спрямованість дослідження, критичне ставлення до буржуазної історіографії дозволяє позитивно оцінити книгу І. М. Осинівського «Томас Мор: утопічний комунізм, гуманізм, Реформація». Безумовно, вона буде корисною в роботі історичних та гуманітарних факультетів викладачів університетів та педінститутів, в роботі вчителів шкіл.

Л. С. Чіколіні (Київ)

Хроніка та інформація

ВСЕСОЮЗНА КОНФЕРЕНЦІЯ В ЧЕРНІВЦЯХ

22—24 жовтня 1979 р. у приміщенні Чернівецького держуніверситету відбулася Всесоюзна наукова конференція, присвячена 40-річчю возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі СРСР. Її організували Чернівецький обласний комітет Компартії України, Інститут історії АН СРСР, Інститут історії АН УРСР, Інститут соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, Чернівецький державний університет.

У роботі конференції взяли участь відповідальні працівники Чернівецького обкому і міськкому Компартії України, викладачі вузів, шкіл і технікумів міста, працівники місцевого екскурсійного бюро, студенти Чернівецького університету, співробітники наукових установ і вищих навчальних закладів з інших областей Української РСР, з Російської Федерації, Білоруської, Азербайджанської, Грузинської, Киргизької, Латвійської, Молдавської, Таджикиської союзних і Башкирської, Дагестанської та Якутської автономних республік.

Вступним словом конференцію відкрив директор Інституту історії АН УРСР, д-р істор. наук, проф. Ю. Ю. Кондуфор. На конференції було заслухано 105 наукових доповідей.

На пленарному засіданні з доповідями виступили перший секретар Чернівецького обласного комітету Компартії України В. Г. Дикусаров — «Розквіт економіки і культури Радянської Буковини — втілення в життя ленінської національної політики КПРС», заст. директора Інституту історії СРСР АН СРСР, д-р істор. наук В. П. Шерстобитов — «Розвиток ленінських ідей дружби народів на сучасному етапі», директор Інституту історії АН УРСР, д-р істор. наук Ю. Ю. Кондуфор — «Проблеми дружби народів у новітніх дослідженнях істориків України», зав. відділом Інституту історії АН УРСР, д-р істор. наук Р. Г. Симоненко — «Актуальні питання історії дружби народів СРСР та сучасна ідеологічна боротьба».

Після пленарного засідання конференція продовжувала роботу у трьох секціях. На першій секції «Методологія і методика досліджень історичних зв'язків і дружби народів СРСР. Критика антикомуністичних перекручень історичних зв'язків і дружби народів» було заслухано 17 доповідей. У колективній доповіді науковців Інституту і-

сторії СРСР АН СРСР, чл.-кор. АН Туркменської СРСР С. Г. Агаджанова, кандидатів істор. наук Ш. Ф. Мухамедьярова, Д. І. Ісмаїл-заде та Є. П. Федосової порушувалися питання методології і методики висвітлення історичних зв'язків та дружби народів СРСР у дожовтневий період. Багато уваги на секції приділялося обговоренню доповідей, присвячених дожовтневій і радянській історіографії. У виступі канд. філол. наук О. С. Романця (*Чернівці*) йшлося про висвітлення українсько-молдавських історичних зв'язків у XVI ст. Канд. істор. наук В. М. Іванов (*Якутськ*) розповів про вивчення в Росії XVIII—XIX ст. історії народів Північної і Східної Азії. У доповідях, присвячених історіографії радянського періоду, йшла мова про висвітлення ролі КПРС у зміцненні інтернаціональної єдності народів СРСР (канд. істор. наук Я. С. Калакура — *Київ*), процесів формування нової історичної спільності людей (д-р істор. наук Л. П. Лашук — *Москва*) Д-р істор. наук М. В. Коваль (*Київ*) у своєму виступі проаналізував основні аспекти дослідження співдружності українського народу і народів СРСР у роки Великої Вітчизняної війни. Канд. істор. наук Н. В. Комаренко (*Київ*) розповіла про головні напрями розвитку історіографії українсько-молдавських зв'язків в епоху соціалізму.

Викриття концепцій та вигадок буржуазних фальсифікаторів історичних зв'язків народів СРСР присвятив свою доповідь канд. істор. наук М. М. Варварцев (*Київ*). Ця проблема розглядалася у доповідях канд. істор. наук А. Г. Мораря (*Кишинів*) та канд. екон. наук М. Ф. Чмельова (*Кишинів*), д-ра істор. наук Х. М. Ібрагімбейлі (*Москва*), канд. істор. наук М. М. Соломатіна (*Київ*).

У секції — «Історичні коріння зв'язків і дружби народів СРСР у дожовтневий період» було заслухано 21 доповідь. Основну доповідь з цієї проблеми зробив чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко (*Київ*). Доктори істор. наук О. О. Кучер (*Харків*) та П. М. Шмогун (*Київ*) свої виступи присвятили теоретичній спадщині В. І. Леніна і висвітленню його ролі у створенні марксистської партії.

У ряді доповідей розкривалися широкі економічні зв'язки братніх народів, зокрема, Молдавії і Росії у XVII ст. (канд. і-

тор. наук О. М. Підградська — *Кишинів*), Росії, Лівобережної України і Молдавії у другій половині XVIII ст. (д-р істор. наук І. Г. Шульга — *Вінниця*), Середньоволзького регіону (д-р істор. наук К. І. Козлова — *Москва*).

Чимало виступів було присвячено бойовій співдружності народів СРСР у боротьбі проти соціального і національного гніту та проти іноземних загарбників. Так, канд. істор. наук П. В. Михайлина (*Чернівці*) розповів про бойову співдружність українського і молдавського народів у роки визвольної війни 1648—1654 рр., д-р істор. наук В. П. Загорівський (*Воронеж*) — співробітництво російського і українського народів у ході спорудження Белгородської та Ізюмської укріплених ліній. Розвитку зв'язків робітничого класу і партійних організацій Азербайджану й України з 90-х років XIX ст. до жовтня 1917 р. присвятив свій виступ канд. істор. наук М. Я. Макеев (*Баку*), російсько-білоруським зв'язкам у 1905—1907 рр. — науковий співроб. Інституту історії АН БРСР В. Г. Філяков. Про широкі культурні зв'язки українського народу з братніми народами Росії, Молдавії, Грузії розповіли у своїх доповідях д-р істор. наук Я. Д. Ісаєвич (*Львів*), викладач Полтавського педінституту Р. І. Стівбун, науковий співробітник Інституту історії АН Грузинської РСР Г. А. Жоржаліані.

У секції, присвяченій дружбі народів після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, працювало три підсекції, де було заслухано 67 доповідей. На першій підсекції — «Братерська дружба народів СРСР у роки соціалістичного будівництва» з доповідями виступили канд. істор. наук А. Д. Перезов (*Харків*), канд. істор. наук В. Ф. Солдатенко (*Київ*) і д-р істор. наук П. І. Гарчев (*Сімферополь*).

Діяльність робітничого класу — провідної сили у розвитку дружби народів — висвітлювалася у доповідях кандидатів істор. наук В. Г. Шмельова (*Київ*) і Д. А. Першака (*Донецьк*).

Про економічне співробітництво братніх республік у процесі створення матеріально-технічної бази соціалізму, зокрема здійснення індустріалізації країни, розповіли д-р істор. наук П. М. Денисовець (*Полтава*) та асистент Полтавського педінституту Л. М. Новохатько; про використання досвіду РРФСР в аграрному будівництві на Україні — канд. істор. наук Р. Д. Лях (*Донецьк*), про революційні й економічні зв'язки українського і латиського народів — канд. істор. наук Д. А. Віксна (*Рига*), про культурні зв'язки грузинського народу з іншими братніми народами СРСР — д-р істор. наук Ц. П. Кавандадзе (*Тбілісі*). Співробітництво українського і білоруського народів у галузі науки і культури показано в доповідях кандидатів істор. наук Є. П. Шата-

ліної та Н. І. Ткач (*Київ*), народів СРСР — у формуванні соціалістичної інтелігенції — кандидатів істор. наук Г. С. Брегі (*Київ*), Д. І. Павлова та П. І. Проценко (*Дніпропетровськ*).

Братерській дружбі народів СРСР у роки Великої Вітчизняної війни присвячено кілька доповідей. Серед них — д-ра істор. наук С. В. Хармандаряна (*Москва*), кандидатів істор. наук Є. Д. Довганіча, С. А. Міщенко (*Ужгород*), Г. Р. Мухаметдінова (*Уфа*) та ряд інших.

У другій підсекції — «Непорушна дружба і братерська єдність народів СРСР у період розвинутого соціалізму» виступили канд. істор. наук Є. І. Юрій (*Чернівці*), канд. істор. наук В. М. Ботушанський (*Чернівці*), канд. істор. наук Ф. А. Ахмедшина (*Баку*), д-р істор. наук М. Т. Шепета (*Чернівці*), д-р філос. наук М. М. Росенко (*Ленінград*).

Роль соціалістичного змагання у зміцненні інтернаціональних зв'язків та дружби народів розглянули у своїх доповідях д-р істор. наук С. В. Кульчицький (*Київ*), науковий співроб. Інституту історії АН УРСР О. Т. Богданов та ін. Про інтернаціональне виховання трудящих ішлося в доповідях канд. істор. наук З. З. Богуманової (*Душанбе*), науковий співроб. Інституту історії АН УРСР В. Й. Бузало, канд. істор. наук В. І. Шабельнікова (*Донецьк*) та ін.

Про культурні зв'язки трудівників Донбасу розповіла канд. істор. наук А. В. Горба (*Ворошиловград*), про міжреспубліканські зв'язки у підготовці наукових кадрів і кадрів для народного господарства — науковці Інституту історії АН МРСР П. К. Ільяшенко та М. І. Дмитрієва, про роль робітничого класу у зміцненні братерської співдружності народів у галузі культурного будівництва — канд. істор. наук Л. А. Шевченко (*Київ*).

Про підсумки конкретно-соціологічних досліджень, проведених у Дагестані з приводу двомовності в житті населення, говорила науковий співроб. Інституту історії, мови і літератури Дагестанського філіалу АН СРСР П. Б. Мадієва.

У третій підсекції — «Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі СРСР — торжество історичної справедливості, ленінської національної політики КПРС» багато уваги приділялося питанням героїчної боротьби трудящих за возз'єднання, а також економічним, революційним та культурним зв'язкам Західної України з Росією. Так, про економічні зв'язки у першій половині XIX ст. ішлося у доповіді канд. істор. наук В. Є. Задорожного (*Ужгород*), про історичні зв'язки народів Північної Буковини, Росії й України у XIX—XX ст. — канд. істор. наук І. А. Гриценка (*Чернівці*), Північної Буковини і Росії у роки першої світової війни — канд. істор. наук Є. С. Приходька (*Чернівці*).

Велика Жовтнева соціалістична револю-

ція сприяла піднесенню боротьби трудящих західноукраїнських земель за возз'єднання з Радянською Україною. Ці питання знайшли своє висвітлення у доповідях канд. істор. наук В. П. Місюри (*Миколаїв*). Про боротьбу трудящих Північної Буковини за інтернаціональну єдність у революційно-визвольному русі, за возз'єднання краю з Радянською Україною у 1918—1940 рр. говорили науковий співробіт. Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР О. М. Глуговський і канд. істор. наук П. А. Петляков (*Чернівці*).

Виступи кандидатів істор. наук Ф. Ф. Чернявського (*Тернопіль*) і М. О. Ліщенко (*Чернівці*) були присвячені знаменним датам — возз'єднанню західних областей України в єдиній соціалістичній державі і возз'єднанню Північної Буковини з Українською РСР. У доповіді канд. філос. наук Є. Ф. Ліщенко (*Чернівці*) йшлося про братерську допомогу народів СРСР трудящим Північної Буковини у здійсненні соціалістичних перетворень. Про інтернаціональні зв'язки трудящих Західної України і братніх республік у процесі обміну передовим виробничим досвідом говорили д-р істор. наук М. В. Арсент'єв (*Ужгород*) і аспірант Ужгородського університету В. А. Зілгалов, про наукове співробітництво вчених Західного наукового центру і братніх республік — канд. істор. наук В. М. Холевчук (*Чернівці*), про роль засобів масової інформації у пропаганді ідей дружби та інтернаціональної єдності народів СРСР — аспірант Чер-

нівецького університету В. К. Демочко.

На заключному пленарному засіданні було заслухано доповіді зав. відділом Інституту історії АН УРСР, чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникової — «Значення радянського досвіду міжнародних відносин у становленні і розвитку співдружності соціалістичних країн» і зав. відділом Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, д-ра істор. наук В. П. Чернявського — «Дружба народів СРСР — об'єкт ідеологічних диверсій емігрантських організацій українських буржуазних націоналістів».

На пленарному засіданні виступили також керівники секцій, зокрема, доктори істор. наук В. П. Чернявський, С. В. Хармандарян, В. П. Загородський, д-р філос. наук М. М. Росенко, канд. істор. наук М. О. Ліщенко. Виступаючи підкреслили актуальність питань, що розглядалися на конференції, та високий науковий рівень доповідей.

Учасники конференції говорили про необхідність підготовки і видання серії збірників документів, присвячених історичним зв'язкам і дружбі народів, створення узагальнюючих праць з питань методології і методики досліджень історичних зв'язків і дружби народів, критики буржуазних фальсифікаторів.

Із заключним словом на конференції виступив д-р істор. наук, проф. Ю. Ю. Кондур, який підкреслив важливе значення конференції, спрямоване на дальшу розробку розглядуваних проблем.

А. М. Зеніна (*Київ*)

ВСЕСОЮЗНА ІСТОРІОГРАФІЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

16—18 жовтня 1979 р. у м. Ризі відбулася всесоюзна історіографічна конференція на тему «Криза сучасної буржуазної історичної науки», організована Науковою Радою з проблеми «Історія історичної науки» при Відділенні історії АН СРСР та Інститутом історії АН Латвійської РСР. Конференція проходила під головуванням акад. М. В. Нечкіної. У вступній і заключній промовах М. В. Нечкіна розкрила важливе наукове й політичне значення вивчення радянськими істориками всіх конкретних проявів, тенденцій і напрямів кризи буржуазної історичної науки, її тісних зв'язків з ідеологією антикомунізму.

На пленарних засіданнях були заслухані такі доповіді: «Криза історичної буржуазної науки у самоцінніх буржуазних істориків» (чл.-кор. АН СРСР І. Р. Григулевич), «Основні риси і особливості кризи сучасної історіографії» (чл.-кор. АН СРСР А. А. Іскендеров), «Про теоретичні основи кризи буржуазної історичної

науки» (д-р істор. наук В. В. Іванов), «Поняття кризи сучасної буржуазної історіографії» (д-р істор. наук Б. Г. Могилянський), «Криза сучасної буржуазної методології історії» (д-р істор. наук В. І. Салов), «Криза вітчизняної історичної науки кінця XIX — початку XX ст.» (чл.-кор. АН СРСР І. Д. Ковальченко, канд. істор. наук А. Є. Шикло), «Криза сучасної буржуазної історіографії у висвітленні історії радянського суспільства» (доктори історичних наук Г. З. Йоффе, Б. І. Марушкін, В. П. Наумов, О. О. Чубарян), «Криза сучасної буржуазної емігрантської історіографії Прибалтики» (канд. філос. наук Я. Я. Вейш).

75 промовців висловили з науковими повідомленнями на пленарному засіданні та засіданнях секцій вітчизняної історіографії дожовтневого періоду, історіографії історії СРСР та історіографії загальної історії (з підсекцією західнонімецької історіографії). Основними науковими проблемами, навко-

до яких зосередилось обговорення, стали питання визначення понять сучасної буржуазної історичної науки, її течій і напрямів; змісту самої кризи буржуазної історіографії, тенденцій її розвитку, критеріїв періодизації. У багатьох виступах підкреслювалася необхідність дальшої наукової розробки проблем спільними зусиллями радянських істориків, філософів та соціологів із залученням творчого доробку колег з братніх соціалістичних країн.

Від Української зональної секції всесоюзної Наукової Ради з проблеми «Історія історичної науки» в роботі конференції взяли участь 14 чол.: доктори історичних наук І. М. Кулинич, В. Г. Сарбей, І. С. Хміль (Київ), кандидати історичних наук, доценти А. С. Зав'ялов, М. Д. Мартинов, Л. В. Скрипникова (Дніпропетровськ), канд. істор. наук, доц. Г. В. Фрізман, д-р істор. наук, проф. Г. Й. Чернявський (Харків), канд. істор. наук А. І. Балобаєв (Одеса), д-р істор. наук С. Г. Кашенко, викладач Л. С. Мойсеєнкова (Сімферополь), канд. істор. наук, доц. Б. І. Распутніс (Львів), д-р істор. наук, проф. Г. Г. Черних (Миколаїв), проф. П. Ф. Лаптіл (Кам'янець-Подільський). Увагу присутніх привернув, зокрема, виступ зав. відділом історіографії та історичних зв'язків України з зарубіжними країнами, д-ра істор. наук І. С. Хмілья. Сучасні буржуазно-націоналістичні фальсифікатори історії нашої країни, підкреслив доповідач, незалежно від їх національності становлять і за професійною підготовкою, і за соціальним походженням, і за соціальними завданнями, які вони виконують, один з підрозділів загального ідеологічного фронту імперіалізму. Тому визначення їхніх псевдонаукових

вправ як «емігрантської історіографії» вже втратило свій сенс. Цю думку підтримали й інші промовці — історики братніх республік Союзу РСР.

У ході роботи конференції відбулася нарада керівників зональних секцій. Інформативну доповідь про роботу, плани та найближчі завдання Наукової Ради зробив заступник голови Ради, д-р істор. наук, проф. В. А. Дунаєвський. Він повідомив присутніх про друковану продукцію, яка виходить у світ з грифом Ради. Це — щорічники «История и историки», а також бібліографічні та біобібліографічні довідники з історії вітчизняної історичної науки. Розпочато наукову і науково-популярну розробку історіографічних персоналій, творчої спадщини видатних істориків, неопублікованої за їх життя. Доповідач розповів також про плани проведення історіографічних конференцій на найближчі роки, підкреслив важливість історіографічних видань, підготовлених окремими зональними секціями Наукової Ради, і наголосив на необхідності відновлення видання історіографічного щорічника, який виходив на Україні в 1968—1973 рр.

Виступаючи в обговоренні, учений секретар Української зональної секції д-р істор. наук В. Г. Сарбей розповів про головні напрями наукових досліджень історіографів України.

Одну з наступних історіографічних конференцій було запропоновано присвятити обговоренню стану викладання історіографії народів нашої країни. Матеріали конференції вирішено опублікувати в періодичній пресі, а також у спеціально підготовленому збірнику.

В. Г. Григоренко (Київ)

III ВСЕСОЮЗНА КОНФЕРЕНЦІЯ ІСТОРИКІВ-ДЖЕРЕЛОЗНАВЦІВ У НОВОРОСІЙСЬКУ

27 вересня — 1 жовтня 1979 р. у містечку Новоросійську відбулася III Всесоюзна конференція з джерелознавства історії СРСР та спеціальних історичних дисциплін, організаторами якої були Відділення історії АН СРСР, Інститут історії СРСР АН СРСР, Північно-Кавказький центр вищої школи, Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова та Кубанський державний університет.

У роботі конференції взяли участь понад 120 представників наукових центрів країни, майже 30 університетів, багатьох музеїв, архівів.

З вітальним словом до учасників конференції звернувся перший секретар Новоросійського міськкому партії І. С. Іщенко.

Конференцію відкрив чл.-кор. АН СРСР

І. Д. Ковальченко, який у своєму виступі підкреслив, що розв'язання завдань, висунутих перед історичною наукою XXV з'їздом КПРС, вимагає дальшого посилення уваги до методологічних проблем джерелознавства, створення нових фундаментальних праць.

В обговоренні доповіді «Історичне джерело у світлі вчення про інформацію» (чл.-кор. АН СРСР І. Д. Ковальченко) взяли участь: Л. М. Пушкар'єв (Інститут історії СРСР АН СРСР), В. М. Автократов (ВНДІДАД), О. А. Курносов (Археологічна комісія АН СРСР), Г. М. Іванов (Томський державний університет), А. І. Серов (Уральський державний університет). У своїх виступах учені відзначили помітне підвищення науково-тео-

ретичного рівня досліджень джерелознавчих проблем, обговорили питання про визначення поняття «історичне джерело».

Учасники конференції заслухали ряд змістовних виступів по доповідях: М. А. Варшавчика (Київський державний університет) — «Про предмет і основні принципи марксистсько-ленінської методології історичного джерелознавства». О. П. Пронштейна і А. В. Лубського (Ростовський держуніверситет) — «Методологічні проблеми джерелознавства в сучасній радянській літературі», А. Г. Тартаковського (Інститут історії СРСР АН СРСР) — «Про соціальні функції історичних джерел».

Значний інтерес науковців викликали також доповіді Л. В. Мілова (МДУ) про проблему репрезентативності в джерелознавстві та Г. А. Трукана (Інститут історії СРСР АН СРСР) про підсумки і перспективи джерелознавства історії радянського суспільства. У доповіді В. І. Недосекіна (Кубанський держуніверситет) висвітлювалися деякі проблеми джерелознавства історії Північного Кавказу.

На пленарному засіданні наступного дня розглядалася тема: «Місце джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін у підготовці істориків». В. Є. Щетнев (Кубанський держуніверситет) розповів про значення біографічної хроніки В. І. Леніна у підготовці студентів-істориків. Досвідом викладання джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін у вузах ділилися В. П. Крикунов (Чечено-Інгуський держуніверситет), О. І. Каменцева (Московський державний історико-архівний інститут — МДІАІ), В. С. Флеров (Ярославський держуніверситет), М. Г. Серова (Краснодарський інститут культури), К. О. Заболотська (Кемеровський держуніверситет) та ін.

Про проблематику і структуру курсу джерелознавства історії СРСР на сучасному рівні розвитку історичної науки розповіла С. В. Воронкова (МДУ). Велику увагу джерелознавчій підготовці студентів-істориків у світлі сучасних вимог приділила у своєму виступі О. М. Медушевська (МДІАІ).

Далі робота конференції проходила по секціях, на яких обговорювалися питання закономірностей виникнення та еволюції основних видів джерел у світлі марксистсько-ленінської теорії історичного процесу.

На секції «Джерелознавство радянського суспільства» значну увагу було приділено партійним архівам як джерельній базі. В. В. Журавльов (Інститут історії СРСР АН СРСР) зробив доповідь «В. І. Ленін і становлення радянського законодавчого акту». Р. А. Усиков (ІМЛ при ЦК КПРС) розповів про використання в науковій роботі документів місцевих партійних органів на етапі розвинутого соціалізму. Про походження і еволюцію річних звітів соціалістичних сільськогосподарських і промислових підприємств як масових іс-

торичних джерел розповіли Ю. О. Мошков (МДУ) і А. П. Лісовіна (Інститут історії АН Молдавської РСР).

У виступах підкреслювалася необхідність більш глибокого аналізу досліджуваних джерел, а також посилення координації джерелознавчих, які займають у різних системах, зокрема, тісніших контактів істориків і архівістів. Учасники секції неодноразово наголошували на необхідності видання ілюстрованих публікацій документів.

У доповідях, заслуханих на секції «Джерелознавство періоду капіталізму», набули дальшої конкретизації питання еволюції джерел, їх соціальної функції.

На секції «Джерелознавство періоду феодалізму» виступили: Я. Н. Шапов (Інститут історії СРСР АН СРСР) про зміни соціальних функцій давньоруських пам'яток права в XII—XVI ст., Н. І. Павленко (Московський державний педагогічний інститут ім. В. І. Леніна — МДПІ) — «Джерелознавчі аспекти побудови біографії історичних діячів XVII—XVIII ст. З інтересом була заслухана також підготовлена колективом учених Інституту історії СРСР АН СРСР доповідь про основні проблеми вивчення російського літописання XI—XVII ст. Про досвід розшукування і систематизації джерел із соціально-економічної історії України XVI — першої половини XVII ст. розповів М. П. Ковальський (Дніпропетровський держуніверситет).

Окремо розглядалися предмет і методи спеціальних історичних дисциплін як органічної частини джерелознавства. З доповідями і повідомленнями виступили: О. Д. Люблінська (Ленінградське відділення Інституту історії СРСР АН СРСР) — «Сучасна система спеціальних історичних дисциплін та джерелознавства у зарубіжній медієвістиці», чл.-кор. АН СРСР В. Л. Янін (МДУ) — «Генеалогія і землеволодіння новгородських боярських родів», В. Б. Кобрін (МДПІ) — «Антропоміка як спеціальна історична дисципліна». Н. О. Соболева (Інститут історії СРСР АН СРСР) спинилася на проблемах вивчення гербів дореволюційної Росії. Про сучасний стан дослідження геральдики українських міст і завдання, що постають перед дослідниками цієї галузі спеціальних історичних дисциплін, розповіла В. В. Румянцева (Інститут історії АН УРСР).

В. В. Фарсобін (Інститут історії СРСР АН СРСР), В. О. Дуров (Державний історичний музей — ДІМ), О. І. Аксьонов (Інститут історії СРСР АН СРСР), А. С. Мельникова, Ю. В. Шокарев, Є. І. Натан (ДІМ) виступили з повідомленнями про такі спеціальні історичні дисципліни, як палеографія, фолеристика, генеалогія, нумізматика, зброєзнавство, музейне джерелознавство.

На заключному пленарному засіданні про результати останніх археологічних розкопок у Новгороді доповів чл.-кор. АН СРСР В. Л. Янін.

Конференція, що пройшла на високому науково-теоретичному рівні, показала значні досягнення радянських учених у галузі розвитку джерелознавства і спеціальних іс-

торичних дисциплін. Вона, безперечно, стане важливою віхою у процесі дальшого розвитку історичної науки в нашій країні.

В. В. Румянцева (Київ)

ЗАСІДАННЯ КОМІСІЇ ІСТОРИКІВ СРСР І УНР

Згідно з планом наукового співробітництва між Академіями наук СРСР та Угорської Народної Республіки з 8 по 12 жовтня в Ужгороді відбулися засідання Комісії істориків, присвячені 60-річчю Угорської Радянської Республіки.

Наукову конференцію відкрив академік АН СРСР О. П. Окладников, який відзначив історичне значення утворення Угорської Радянської Республіки. Учасників конференції привітав керівник делегації угорських вчених академік УАН Пал Жигмонд Пах.

На пленарному засіданні було заслухано доповіді академіка АН Угорщини Дюли Мереї «Співвідношення сил і класова боротьба в Угорщині (жовтень 1918 — березень 1919)» та д-ра істор. наук, професора А. І. Пушкаша «Історичне значення Угорської Радянської Республіки».

Велику увагу у своїх доповідях і повідомленнях угорські і радянські вчені приділили впливу Великої Жовтневої соціалістичної революції на робітничий рух в Угорщині, взаємозв'язкам Радянської Росії та Угорщини у 1919 р. Чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова та д-р істор. наук І. М. Кулинич виступили з доповіддю «Радянська Україна і Угорська Радянська Республіка 1919 р.». Національній політиці угорських революцій 1918—1919 рр. і українському питанню присвятив свій виступ канд. істор. наук Ласло Кеваго. Боротьбу трудящих Закарпаття за

Радянську владу і соціальні перетворення, здійснені на цій території у 1919 р., висвітлює д-р істор. наук, професор М. В. Троян, канд. істор. наук, доцент В. І. Ілько та канд. істор. наук Е. П. Чейпеш.

На засіданнях розглядалися внутрішня і зовнішня політика Угорської Радянської республіки, її вплив на революційні процеси і робітничий рух зарубіжних країн.

Підбиваючи підсумки конференції, Дюла Мереї відзначив велике наукове значення доповідей і повідомлень радянських і угорських вчених і закликав їх продовжувати поглиблене дослідження актуальних проблем історії робітничого та революційного руху в Угорщині, революційних зв'язків народів Угорщини та СРСР, Центральної і Південно-Східної Європи.

Комісія істориків СРСР та УНР обговорила також план роботи на 1980 р. і прийняла рішення про проведення наукової конференції, присвяченої 35-річчю визволення Угорщини.

Під час роботи конференції угорські вчені зустрілися з науковцями Ужгородського відділення Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Була досягнута домовленість з питань здійснення допомоги відділу літературою і науковими матеріалами.

*Г. І. Шманько (Ужгород),
С. І. Мітряєва (Ужгород)*

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ВІДДІЛЕННЯ ІСТОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА АН УРСР

27 вересня 1979 р. відбулися загальні збори Відділення історії, філософії та права АН УРСР. У вступній промові академік-секретар Відділення академік АН УРСР Б. М. Бабій висвітлив завдання вчених республіки, що випливають з постанов ЦК КПУРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» та «Про поліпшення роботи по охороні правопорядку і посилення боротьби з правопорушеннями». Він наголосив на необхідності підго-

товки фундаментальних теоретичних праць з цих питань, а також науково обґрунтованих відповідальних рекомендацій та пропозицій для державних, планових і господарських органів, громадських організацій, ідеологічних установ.

З доповіддю про підсумки видання багатотомної «Історії Української РСР» і актуальні питання історичної науки виступив директор Інституту історії АН УРСР, д-р істор. наук, професор Ю. Ю. Кондофур.

Конференція, що пройшла на високому науково-теоретичному рівні, показала значні досягнення радянських учених у галузі розвитку джерелознавства і спеціальних іс-

торичних дисциплін. Вона, безперечно, стане важливою віхою у процесі дальшого розвитку історичної науки в нашій країні.

В. В. Румянцева (Київ)

ЗАСІДАННЯ КОМІСІЇ ІСТОРИКІВ СРСР І УНР

Згідно з планом наукового співробітництва між Академіями наук СРСР та Угорської Народної Республіки з 8 по 12 жовтня в Ужгороді відбулися засідання Комісії істориків, присвячені 60-річчю Угорської Радянської Республіки.

Наукову конференцію відкрив академік АН СРСР О. П. Окладников, який відзначив історичне значення утворення Угорської Радянської Республіки. Учасників конференції привітав керівник делегації угорських вчених академік УАН Пал Жигмонд Пах.

На пленарному засіданні було заслухано доповіді академіка АН Угорщини Дюли Мереї «Співвідношення сил і класова боротьба в Угорщині (жовтень 1918 — березень 1919)» та д-ра істор. наук, професора А. І. Пушкаша «Історичне значення Угорської Радянської Республіки».

Велику увагу у своїх доповідях і повідомленнях угорські і радянські вчені приділили впливу Великої Жовтневої соціалістичної революції на робітничий рух в Угорщині, взаємозв'язкам Радянської Росії та Угорщини у 1919 р. Чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова та д-р істор. наук І. М. Кулинич виступили з доповіддю «Радянська Україна і Угорська Радянська Республіка 1919 р.». Національній політиці угорських революцій 1918—1919 рр. і українському питанню присвятив свій виступ канд. істор. наук Ласло Кеваго. Боротьбу трудящих Закарпаття за

Радянську владу і соціальні перетворення, здійснені на цій території у 1919 р., висвітлює д-р істор. наук, професор М. В. Троян, канд. істор. наук, доцент В. І. Ілько та канд. істор. наук Е. П. Чейпеш.

На засіданнях розглядалися внутрішня і зовнішня політика Угорської Радянської республіки, її вплив на революційні процеси і робітничий рух зарубіжних країн.

Підбиваючи підсумки конференції, Дюла Мереї відзначив велике наукове значення доповідей і повідомлень радянських і угорських вчених і закликав їх продовжувати поглиблене дослідження актуальних проблем історії робітничого та революційного руху в Угорщині, революційних зв'язків народів Угорщини та СРСР, Центральної і Південно-Східної Європи.

Комісія істориків СРСР та УНР обговорила також план роботи на 1980 р. і прийняла рішення про проведення наукової конференції, присвяченої 35-річчю визволення Угорщини.

Під час роботи конференції угорські вчені зустрілися з науковцями Ужгородського відділення Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР. Була досягнута домовленість з питань здійснення допомоги відділу літературою і науковими матеріалами.

*Г. І. Шманько (Ужгород),
С. І. Мітряєва (Ужгород)*

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ВІДДІЛЕННЯ ІСТОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА АН УРСР

27 вересня 1979 р. відбулися загальні збори Відділення історії, філософії та права АН УРСР. У вступній промові академік-секретар Відділення академік АН УРСР Б. М. Бабій висвітлював завдання вчених республіки, що випливають з постанов ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» та «Про поліпшення роботи по охороні правопорядку і посилення боротьби з правопорушеннями». Він наголосив на необхідності підго-

товки фундаментальних теоретичних праць з цих питань, а також науково обґрунтованих відповідальних рекомендацій та пропозицій для державних, планових і господарських органів, громадських організацій, ідеологічних установ.

З доповіддю про підсумки видання багатотомної «Історії Української РСР» і актуальні питання історичної науки виступив директор Інституту історії АН УРСР, д-р істор. наук, професор Ю. Ю. Кондуров.

Він відзначив велику наукову цінність «Історії Української РСР», підкресливши, що це перше в радянській історіографії багатомісне видання, яке глибоко і всебічно, з урахуванням найновіших досягнень історичної науки висвітлює історію українського народу, його боротьбу за соціальне й національне визволення, величні успіхи трудящих Радянської України у соціалістичному і комуністичному будівництві.

При підготовці цієї праці було використано досвід створення шеститомної «Історії Коммунистической партии Советского Союза» та дванадцяти томної «Історії СССР с древнейших времен до наших дней».

У роботі над багатотомною «Історією Української РСР» брало участь понад 150 науковців, з них — 5 академіків АН СРСР, 11 академіків та членів-кореспондентів АН УРСР, 8 заслужених діячів науки, 2 лауреати Ленінської премії, 13 лауреатів державних премій, 68 докторів наук. Загальний обсяг видання становить 450 авторських аркушів, у десяти книгах вміщено 102 історичні карти, 1214 чорно-білих та 104 кольорові ілюстрації, більшість з яких друкується вперше. Видавництво «Наукова думка» оперативно підготувало до друку цю працю і видало її на високому поліграфічному рівні. Досвід, нагороджений при підготовці картографічного матеріалу до «Історії Української РСР», дає змогу ставити питання про створення історичного атласу УРСР.

Далі доповідач спинився на науковій характеристиці цього видання, зокрема відзначив, що в ньому використано багато документальних матеріалів, вперше введених до наукового обігу, результати найновіших археологічних досліджень, творчий доробок економістів, етнографів, літературознавців, мистецтвознавців та ін.

У виданні комплексно проаналізовані соціально-економічні, політичні та культурні

процеси, які відбувалися на території України з давніх часів до наших днів. Особлива увага приділяється всебічному висвітленню керівної і спрямовуючої ролі Комуністичної партії на всіх етапах соціалістичного і комуністичного будівництва, розкриттю теми дружби і співробітництва братніх народів СРСР.

Позитивно оцінюючи роботу авторського колективу багатотомної «Історії Української РСР», Ю. Ю. Кондуфор зосередив увагу на ще недостатньо розроблених проблемах, які мають бути розв'язані під час підготовки видання цієї праці російською мовою.

В обговоренні доповіді взяла участь зав. відділами Інституту історії АН УРСР чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова, чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков та директор Інституту археології АН УРСР д-р істор. наук І. І. Артеменко.

На зборах було також розглянуто питання про виконання колективом Інституту філософії АН УРСР плану економічного і соціального розвитку на 1976—1980 рр. З доповіддю виступив директор Інституту філософії АН УРСР академік АН УРСР В. І. Шинкарук.

У заключному слові віце-президент АН УРСР, голова Секції суспільних наук АН УРСР, академік АН УРСР П. Т. Тронько наголосив на необхідності своєчасного і якісного виконання затверджених Президією АН УРСР заходів по підготовці до 110-річчя з дня народження В. І. Леніна, 1500-річчя заснування м. Києва, 35-річчя перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.

У роботі загальних зборів Відділення історії, філософії та права АН УРСР взяв участь відповідальний працівник Київського міськкому Компартії України В. І. Гусєв.

І М. Хворостяний (Київ)

ЗУСТРІЧ СПІВРОБІТНИКІВ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АН УРСР З В'ЄТНАМСЬКИМИ ВЧЕНИМИ

24—26 жовтня в Києві перебували історики з Соціалістичної Республіки В'єтнам: заст. директора Інституту історії Комітету суспільних наук (КСН) Академії наук СРВ Ван Тао (м. Ханой) та директор Інституту суспільних наук КСН АН СРВ Нгуєн Конг Бін (м. Хошимін).

25 жовтня відбулася зустріч в'єтнамських учених з науковцями Інституту історії АН УРСР. Директор Інституту, д-р істор. наук, проф. Ю. Ю. Кондуфор ознайомив гостей із сучасним станом розвитку історичної науки в Українській РСР, з системою підготовки наукових кадрів істориків, роз-

повів про основні напрями діяльності колективу Інституту та його науковий доробок. Великий інтерес у в'єтнамських друзів викликала науково-організаційна діяльність Інституту в справі підготовки таких фундаментальних багатотомних видань, як «Історія Української РСР» та «Історія міст і сіл Української РСР». До написання цих праць, зазначив Ю. Ю. Кондуфор, було залучено істориків з різних міст республіки, а також провідних учених з багатьох наукових центрів Радянського Союзу. Поява таких видань свідчить про зростаючий рівень історичної науки в республіці і вод-

ночас є поштовхом для дальших наукових досліджень.

Заст. директора Інституту історії КСН АН СРВ Ван Тао у своєму виступі повідомив, що Інститут був створений у 1953 р. Головним завданням його колективу є розробка таких проблем, як історія побудови соціалізму у В'єтнамі, створення його економічної бази, формування людини нового типу, історія робітничого класу країни. В центрі уваги в'єтнамських істориків перебувають питання вивчення досвіду національно-визвольної боротьби проти китайських, японських, французьких та американських агресорів. Передбачається створення фундаментальної узагальнюючої праці з історії В'єтнаму, багатотомного видання з історії міст і населених пунктів країни. Саме досвід українських колег у створенні багатотомних «Історії Української РСР» та «Історії міст і сіл Української РСР», підкреслив він, допоможе в'єтнамським ученим розв'язати багато складних проблем, які виникають у ході цієї роботи.

Директор Інституту суспільних наук КСН АН СРВ Нгуен Конг Бінь розповів присутнім про створення Інституту суспільних наук у Хошиміні, що сприятиме розгортанню суспільствознавчих досліджень у південній частині В'єтнаму. В Інституті налічується 8 відділів (історії, філософії, економіки, археології, літератури та ін.), де працюють 200 співробітників. Але поки що проблема підготовки наукових кадрів в республіці не розв'язана остаточно. Гості відзначили, що велику допомогу в цій справі подає Академія наук Радянського Союзу.

В'єтнамські вчені підтримують тісні контакти і проводять спільні дослідження із співробітниками Інституту історії СРСР та Інституту сходознавства АН СРСР, зокрема з проблем історії робітничого класу, соціально-економічних перетворень у сільському господарстві, історії культури тощо. Гості підкреслили важливість укладених договорів про наукове співробітництво

між відповідними інститутами АН СРСР і Комітету суспільних наук АН СРВ і в цих рамках співробітництва з установами АН УРСР.

Ван Тао спинився також на міжнародних зв'язках в'єтнамських істориків, відзначив, що вони підтримують наукові контакти з ученими 30 країн світу.

Досвідом створення узагальнюючих багатотомних видань поділилися з в'єтнамськими колегами зав. відділами Інституту історії АН УРСР чл.-кор. АН УРСР І. М. Мельникова, чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков, заст. директора, д-р істор. наук П. С. Сохань. У бесіді також взяли участь старші наукові співробітники д-р істор. наук І. М. Кулинич, канд. істор. наук М. В. Знаменська та учений секретар Інституту, канд. істор. наук І. М. Хворостяний.

В'єтнамські вчені відвідали Державний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Музей історичних коштовностей УРСР, Державний музей книги і друку УРСР, Державний архітектурний історичний заповідник «Софійський музей», Державний музей народної архітектури і побуту УРСР.

* * *

У жовтні 1979 р. Інститут історії АН УРСР відвідав начальник відділу міжнародних відносин Комітету суспільних наук Академії наук Соціалістичної Республіки В'єтнам Ле Хой. З ним мали розмову заст. директора Інституту, д-р істор. наук П. С. Сохань та учений секретар Інституту, канд. істор. наук І. М. Хворостяний. Гість із В'єтнаму виявив інтерес до питання налагодження творчих зв'язків співробітників Інституту з науковцями зарубіжних країн і висловив побажання щодо розширення контактів в'єтнамських учених-суспільствознавців з українськими радянськими спеціалістами.

М. В. Знаменська (Київ)

МОЛОДІ ЮГОСЛАВСЬКІ ДОСЛІДНИКИ В ІНСТИТУТІ ІСТОРІЇ АН УРСР

Згідно з Договором про співробітництво між ЦК ЛКСМУ та Республіканською Конференцією Соціалістичної Спільноти молоді Сербії на Україні перебувала делегація молодих дослідників Сербії (СФРЮ). Її очолював голова конференції Душан Михайлович.

24—25 вересня група югославських гостей відвідала Інститут історії АН УРСР. До її складу входили аспірант Белградського університету, редактор молодіжного

журналу «Истраживач» Йордан Алексич, економіст заводу «Црвена застава» Драгана Радойкович і учениця гімназії Снежана Івкович. Їх супроводжував старший референт Комітету молодіжних організацій ЦК ЛКСМУ В. М. Артамонов.

Відбулася цікава зустріч югославських друзів із співробітниками відділу історії і міжнародних відносин соціалістичних країн. Присутній на ній заступник директора ін-

ституту д-р істор. наук П. С. Сохань ознайомив молодих югославських дослідників з головними напрямками наукових досліджень. Про роботу відділу розповів ст. наук. співроб., д-р істор. наук І. М. Кулинич. Особливо зацікавила гостей інформація про розробку відділом проблем історії зарубіжних соціалістичних країн, зокрема Югославії, а також інтернаціональних зв'язків і співробітництва братніх народів.

Гості зустрілися також з науковою молоддю інституту. Голова ради молодих вчених, канд. істор. наук С. В. Віднянський висвітлив структуру, завдання, основні напрями її діяльності, а також тематику досліджень творчої молоді, поділився досвідом проведення комплексних за-

ходів, спрямованих на підвищення науково-професійного та ідейно-політичного рівня науковців. На питаннях координації діяльності ради молодих вчених і комсомольської організації інституту спинився секретар комсомольського бюро, канд. істор. наук В. М. Даниленко. В свою чергу югославські товариші розповіли про форми і методи роботи Республіканської конференції молодих дослідників Сербії.

Зустрічі пройшли в діловій, дружній обстановці і були взаємно корисними. Їх учасники висловили впевненість у тому, що обмін делегаціями наукової молоді сприятиме зміцненню дружби братніх країн.

Н. А. Чепурко (Київ)

П'ЯТА ПОДІЛЬСЬКА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ

У м. Кам'янці-Подільському 26—28 вересня 1979 р. відбулася п'ята Подільська історико-краєзнавча конференція, організаторами якої були Інститут історії та археології АН УРСР, Кам'янець-Подільський та Вінницький педагогічні інститути, Хмельницьке обласне історико-краєзнавче товариство, Хмельницька обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

На пленарних і секційних засіданнях, в яких взяли участь понад 500 чол., було заслухано понад 100 доповідей і повідомлень з історії та археології Поділля.

Конференцію відкрив ректор Кам'янець-Подільського педінституту ім. В. П. Затонського доцент А. О. Копилов.

Про роботу обласного історико-краєзнавчого товариства звітував голова правління канд. істор. наук С. К. Гуменюк. Він також спинився на завданнях, які стоять перед істориками-краєзнавцями Поділля. Про боротьбу за встановлення Радянської влади на Поділлі розповів член партії з 1917 р. М. І. Мельник. Чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко висвітлив деякі питання з історії Поділля в роки визвольної війни українського народу 1648—1654 рр.

Робота конференції проходила по секціях: історії радянського періоду, історії дожовтневого періоду, археології, які, у свою чергу, підрозділялися на підсекції. У секції історії радянського періоду, роботою якої керували д-р істор. наук, професор М. М. Кравець та канд. істор. наук, доцент М. Ф. Довгань, обговорювалися питання, пов'язані з встановленням Радянської вла-

ди на Поділлі, з розвитком народного господарства, освіти, культури цього регіону. Багато уваги приділялося висвітленню керівної ролі партії у соціалістичному і комуністичному будівництві, діяльності КПРС, комсомолу, профспілок по ідейно-політичному і моральному вихованню трудящих.

Керівниками секції історії дожовтневого періоду були чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко та д-р істор. наук, професор Л. А. Коваленко. На секції було розглянуто проблеми історії феодалізму та капіталізму; боротьба проти турецько-татарських нападів на Поділлі у XVI ст. (канд. істор. наук В. В. Панашенко), участь купецтва Кам'янця-Подільського у транзитній торгівлі через Молдавське князівство у XV—XVI ст. (канд. істор. наук, доцент Є. М. Подградська), початок промислового перевороту у цукровій промисловості на Поділлі (канд. істор. наук Л. Е. Раковський). Про нові археологічні знахідки і дослідження йшла мова на засіданнях секції археології, очолюваної чл.-кореспондентом АН УРСР С. М. Бібіковим і доктором істор. наук І. С. Винокуром.

На заключному пленарному засіданні було підбито підсумки роботи секцій і прийнято рішення про опублікування міжвідомчого наукового збірника «Матеріали з історії Поділля», що сприятиме дальшому вивченню не тільки історії Поділля, а й інших історико-етнографічних регіонів УРСР.

*І. С. Винокур (Кам'янець-Подільський),
Л. А. Коваленко (Кам'янець-Подільський)*

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК МАТЕРІАЛІВ, НАДРУКОВАНИХ У ЖУРНАЛІ В 1979 р.

№ журналу

У ЦК Компартії України

Про 35-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників . 10

325-річчя возз'єднання України з Росією

- Велика сила братерського єднання. Урочні збори в м. Києві, присвячені 325-річчю возз'єднання України з Росією . 3
- Могутня сила віковичної дружби, монолітної єдності народів-братів. Доповідь члена Політбюро ЦК КПРС, першого секретаря ЦК Компартії України товариша В. В. Щербинського . 3
- Партійним, радянським, громадським організаціям, усім трудящим Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки і Української Радянської Соціалістичної Республіки . 3
- Центральному Комітетові Комуністичної партії Радянського Союзу, Президії Верховної Ради СРСР, Раді Міністрів СРСР, Генеральному секретареві ЦК КПРС, Голові Президії Верховної Ради СРСР, товаришеві Леоніду Іллічу Брежневу . 3

40-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі Союзу РСР (Матеріали республіканської наукової сесії у м. Києві 26 жовтня 1979 року)

- Капто О. С., кандидат в члени Політбюро, секретар ЦК Компартії України. Під зорею Радянської влади в єдиній сім'ї братніх народів СРСР . 12
- Кондуфор Ю. Ю. Історична закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі . 12
- Лукинов І. І. Розквіт возз'єднаної Радянської України у братній сім'ї народів СРСР . 12
- Шлепаков А. М. Неспроможність буржуазно-націоналістичних фальсифікацій возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною . 12
- Юрчук В. І. Комуністи на чолі боротьби трудящих за возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Радянській державі . 12

СТАТТІ

XXV з'їзд КПРС і проблеми комуністичного будівництва

- Акопов М. А. Марксизм-ленінізм — наукова основа ідеологічної діяльності КПРС . 9
- Гайдуков Л. Ф. Здійснення ленінських ідей комплексного народно-господарського розвитку на сучасному етапі . 4
- Голубков М. Є. Підвищення ролі внутріпартійної інформації в діяльності парт-організацій на сучасному етапі . 1
- Куценко В. І. Піклування партії про задоволення матеріальних і культурних потреб трудящих УРСР . 5
- Литвиненко В. Ф. (Ворошиловград). Діяльність партійних організацій України по вихованню у трудящих непримиренності до буржуазної ідеології і моралі . 11
- Омельчук В. Ю. Ленінські принципи контролю і перевірки виконання в діяльності партійних організацій . 8
- Панченко П. П., Євтушенко А. П. Вклад робітників радгоспів України у здійснення аграрної політики КПРС в умовах розвинутого соціалізму . 10
- Під прапором ленінської дружби народів (До виходу в світ книги В. В. Щербинського «Избранные речи и статьи») . 2
- Плисюк В. П. (Львів). Діяльність КПРС по розвитку спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва в умовах розвинутого соціалізму . 7

- Плисюк В. П. (*Львів*), Семків О. І. (*Львів*). Розвиток КПРС ленінських ідей шефства міста над селом 12
- Турбота про кадри — закон життя партії (Республіканська науково-практична конференція) 2

До 110-річчя з дня народження В. І. Леніна

- Гошуляк І. Л. В. І. Ленін про шляхи зміцнення Радянської влади на Україні 12
- Солдатенко В. Ф. В. І. Ленін про створення політичної армії соціалістичної революції 11

В. І. Ленін і Україна

- Гарчев П. Г. (*Запоріжжя*), Кононенко Л. П. (*Запоріжжя*). В. І. Ленін — організатор єдиного фронту оборони на півдні країни в березні—квітні 1918 р. 4

Видатні діячі Комуністичної партії і Радянської держави

- Погребінський М. Б. Станіслав Вікентійович Косіор (до 90-річчя з дня народження) 11

325-річчя возз'єднання України з Росією

- Голобуцький В. О. Соціально-економічна політика гетьманської адміністрації (1648—1657 рр.) 1
- Панашенко В. В. Спільна боротьба запорізьких і донських козаків проти кримських та османських феодалів-завойовників (XVI — перша половина XVII ст.) 4
- Сергієнко Г. Я. Возз'єднання України з Росією та його історичне значення 1
- Чирко В. А. Дружба народів СРСР — джерело розквіту Радянської України 1
- Шевченко Ф. П. Історичне коріння зв'язків, дружби та єднання народів СРСР 2

35-річчя визволення Радянської України від німецько-фашистських загарбників

- Вербило О. М. Підсумки другої світової війни та її уроки в працях Л. І. Брежнєва 10
- Демет'єв В. Т. Визволення Української РСР від фашистських загарбників — видатний подвиг Радянських Збройних Сил 10
- Коваль М. В. Боротьба робітників за зрив фашистських планів використання промисловості України 6
- Нєм'ятій В. М. Розвиток форм партійного керівництва народною боротьбою в тилу ворога 10

До 40-річчя возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі

- Бурлуцький Д. М. (*Львів*). Визвольний похід Червоної Армії в Західну Україну і Західну Білорусію (вересень 1939 р.) 5
- Возняк С. М. (*Івано-Франківськ*). Революційні демократи України другої половини XIX — початку XX ст. — поборники ідеї возз'єднання українського народу 8
- Гайковський М. І. (*Львів*), Слободян М. І. (*Львів*). Зустріч і всенародна підтримка Червоної Армії трудящими Західної України у дні визволення (вересень 1939 р.) 6
- Добрик В. Ф. (*Львів*). Возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі — видатна перемога ленінської політики КПРС 9
- Замлинський В. О. Прогресивні діячі культури Західної України і Польщі у боротьбі за єдиний антифашистський народний фронт 4
- Замлинський В. О. Комуністична партія — організатор перемоги соціалізму в західних областях України 9
- Кравець М. М. (*Вінниця*). Страйки у революційно-визвольній боротьбі пролетаріату Західної України (1921—1939 рр.) 3
- Настюк М. І. (*Львів*), Парпан М. П. (*Львів*). Організація і діяльність тимчасових органів народної влади в Західній Україні 7
- Панчук М. І. КПЗУ — організатор революційно-визвольного руху західно-українських трудящих 2

60 років Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України

- Ковальов І. Я. Військово-патріотична робота серед молоді — важливий напрям діяльності Ленінського комсомолу 6

Корнієнко А. І. Шлях героїки і слави	6
Кравченко Л. В. Участь комсомолу України у розвитку і зміцненні інтернаціональних зв'язків радянської молоді	6

До 1500-річчя Києва

Київ — місто-герой, місто-трудівник	11
---	----

З історії радянських п'ятирічок

Гудзенко П. П., Кульчицький С. В. Перший п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР (До 50-річчя прийняття)	2
--	---

Методологія та методика історичних досліджень

Бабко Ю. В. Стан і завдання наукової розробки історії ЛКСМУ.	6
Косолапов В. В. Методологія історико-партійної науки: структура, форма, зміст	3
Лихолат А. В., Курносів Ю. О., Плющ М. Р. Закономірності і особливості розвитку робітничого класу союзних республік в умовах розвинутого соціалізму	8
Шевченко В. Ф. Методологічні аспекти взаємозв'язку історії та сучасної практики партійного будівництва	2

Питання історичного краєзнавства

Троцько П. Т., Скляренко Є. М. Основні підсумки і далші завдання історико-краєзнавчих досліджень	11
--	----

* * *

Калениченко П. М., Дзюбко І. С. Будівництво розвинутого соціалістичного суспільства у ПНР	7
Кізченко А. Ф., Мартиненко А. К. Друга світова війна: повчальний урок історії	8
Королько В. Г. Неспроможність буржуазних фальсифікацій радянського способу життя	5
Хижняк В. П. Програма побудови соціалізму (До 60-річчя прийняття другої Програми партії)	3
Шляхом братерського єднання	7

ІНТЕРВ'Ю

Інтерв'ю з головою Головної редакційної колегії багатотомної «Історії Української РСР», доктором історичних наук, професором Ю. Ю. Кондуфором з приводу перевидання цієї праці	4
--	---

ПОВІДОМЛЕННЯ

До 35-річчя Перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.

Калиниченко О. М. Участь прикордонників у народній боротьбі на Україні (1941—1944 рр.)	12
Калитко С. Л. Роль профспілок у розгортанні соціалістичного змагання трудящих визволених районів УРСР (1943—1945)	12

До 35-річчя визволення території України від фашистських загарбників

Багмет М. О. Рейди партизанських формувань у ході завершення визволення України	10
Бухонський В. В. Співдружність радянських і чехословацьких воїнів у боях за визволення України	7
Бухонський В. В. Виховання радянських воїнів на революційних і бойових традиціях у період визволення України	10
Денисенко Г. Г. Організаційно-політична робота комсомольських органів по мобілізації молоді на відбудову промисловості УРСР (1943—1945 рр.)	7
Дорофій В. Т. Діяльність партійних організацій по забезпеченню народного господарства УРСР інженерно-технічними кадрами (1943—1945 рр.)	10
Жученко І. Я., Куденко К. О. (<i>Ужгород</i>). Східно-карпатська операція — завершальний етап визволення українських земель від фашистських загарбників	10

- Захаров І. З. (Ленінград), Маїн В. М. (Іваново). Допомога братніх республік у відбудові культурних і наукових закладів України (1943—1945 рр.) 7
- Коваленко Л. А. (Одеса). Участь радянських жінок у всенародній боротьбі в тилу ворога 10
- Ліщенко М. О. (Чернівці). З історії відновлення місцевих Рад депутатів трудящих у західних областях УРСР (1944—1945 рр.) 10
- Мальцев М. М. (Ізмаїл). Нові дані про антифашистську боротьбу трудящих придунайських земель у 1941—1944 рр. 10
- Мельник П. І. (Чернівці). Допомога міської молоді у відбудові сільського господарства (1943—1945 рр.) 10
- Плахін В. М. Про діяльність військових комісаріатів на Україні (1943—1945 рр.) 10
- Суменко І. С. (Сімферополь). Малоземельці у боях за визволення Криму 10

З історії радянських п'ятирічок

- Довгопол В. М. (Харків). Соціалістичне змагання в роки першої п'ятирічки 4

З історії дружби народів

- Барановська Н. П. Роль преси Української РСР у пропаганді дружби та інтернаціональної єдності народів СРСР (1966—1975 рр.) 1
- Білий П. Х. (Полтава). Співробітництво України і Азербайджану у відбудові народного господарства (1921—1925 рр.) 1
- Євстратов В. О. (Чернівці). Соціалістичне змагання робітників — важливий фактор зміцнення дружби народів СРСР 9
- Кривоніс В. М. Співробітництво трудових колективів України і Російської Федерації у боротьбі за техніко-економічну незалежність СРСР (1926—1937 рр.) 3
- Кузьминська О. Д. Висвітлення в пресі Української РСР проведення Декад, Тижнів, Днів братніх літератур і мистецтва (1971—1975 рр.) 3
- Овчаренко П. Д. Творче співробітництво вчених Української РСР і Грузинської РСР у процесі комуністичного будівництва (1965—1977 рр.) 2
- Стеблій Ф. І. (Львів). Культурні зв'язки західноукраїнських земель з Росією в першій половині XIX ст. 9
- Топузлу Г. М. (Кишинів) Співробітництво Української РСР з Молдавською РСР у галузі сільського господарства (1944—1958 рр.) 9

З історії соціалістичного будівництва в західних областях УРСР

- Замлинський Т. І. (Львів). Форми роботи партійних організацій України по інтернаціональному вихованню інтелігенції (1966—1970 рр.) 9
- Сайчук І. А. (Луцьк). Створення і діяльність політвідділів МТС 9
- Хвостін М. П. (Івано-Франківськ). Кривохижий П. К. (Івано-Франківськ) Трудова активність робітників (1959—1965 рр.) 9
- Шийчук В. О. (Луцьк). Допомога братніх народів СРСР у ліквідації економічної відсталості західних областей УРСР (1939—1941 рр.) 9

З історії революційної боротьби трудящих західноукраїнських земель

- Браславський З. Б. (Чернівці). Комуністи Буковини — послідовні борці за торжество ідей інтернаціоналізму (20—30-ті роки) 9
- Добрецова В. В. (Львів). Про боротьбу Комуністичної партії Західної України проти реакційного клерикалізму 9
- Панчук М. І. Ленінські організаційні принципи у діяльності КПЗУ 9

З історії соціалістичного змагання

- Вівчарик М. М. Роль соціалістичного змагання у зміцненні інтернаціональних зв'язків трудівників сільського господарства (1971—1975 рр.) 12
- Іваницька О. П. (Чернівці). Розвиток соціалістичного змагання в промисловості (1946—1958 рр.) 12

До 60-річчя I Конгресу Комінтерну

- Мельников Є. О. (Ленінград), Привалов В. В. (Ленінград). Керівництво Комінтерну масовими організаціями робітничого класу 2

З досліджень у галузі спеціальних історичних дисциплін

- Маркітан Л. П. Кінофотодокументи про робітничий клас України у роки довоєнних п'ятирічок 5

- Маркєва О. Є., Молодчиков О. В. До створення Атласу історії Української РСР 4
- Овсієнко О. Ф., Румянцева В. В. До питання про походження гербів міст Лівобережної України 2
- З досвіду видання «Истории городов и сел Украинской ССР»
- Пастер П. І., Сливка Ю. Ю. (Львів), Тесленко М. П. (Львів). Історія городов и сел Украинской ССР. Львовская область. 5
- * * *
- Атрошенко В. А. Піклування Компартії України про розвиток трудової активності молоді в роки першої п'ятирічки (1928—1932 рр.) 6
- Безпалко М. Г. З історії розвитку початкової ланки партійної освіти (1921—1937 рр.) 1
- Бойко М. К. (Чернігів). Г. І. Петровський у радянському будівництві на Україні (1919—1920 рр.) 11
- Брайчевський М. Ю. Повстання 1068—1069 рр. у Києві 1
- Валуйська Л. І. Участь робітників Донбасу в діяльності ОКК—РСІ (1926—1929 рр.) 7
- Ветров Р. І. (Дніпродзержинськ), Корольов Б. І. Криза меншовицьких організацій на Україні в період підготовки більшовиками Жовтневої революції 4
- Віднянський С. В. Робітничий клас Чехословаччини в умовах будівництва розвинутого соціалізму 8
- Грановський Б. В. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з НДР у галузі промисловості 9
- Гуржій О. І. Феодальне землеволодіння і джерела його зростання на Лівобережній Україні в першій половині XVIII ст. 11
- Дубровченко П. М. Допомога транспортної авіації партизанам України 11
- Дяченко А. Д. З історії антиколоніальної боротьби арабських народів (1919—1921 рр.) 4
- Зеніна А. М., Талан Є. П. Зростання ролі виробничих нарад в управлінні виробництвом (1946—1977 рр.) 8
- Зінченко Ю. І. Бойова взаємодія партизанів з Червоною Армією під час визволення Правобережної України 3
- Кічий І. В. (Луцьк). Революційні солдати Південно-Західного фронту у боротьбі за владу Рад (жовтень — грудень 1917 р.) 6
- Коваль М. В., Савчук П. О. (Дубно Ровенської області). Форми і методи ідейно-політичної роботи парторганізацій серед особового складу партизанських формувань 1
- Кучер В. І. Допомога підпільників і населення партизанам України в їх розвідувальній діяльності (1941—1944 рр.) 5
- Лукаш О. І. Науково-технічні зв'язки СРСР з Індією (1970—1975 рр.) 8
- Лях В. І. (Донецьк). З досвіду партійного керівництва Ленінським комсомолом в роки соціалістичного будівництва (1921—1937 рр.) 1
- Макар Ю. І. (Чернівці). Історичні передумови переходу Польщі до соціалізму 5
- Мельниченко Г. М. Компартія України на чолі становлення радянської вищої школи в республіці (1920 р.) 11
- Оснач М. В. З історії боротьби СРСР за загальне і повне роззброєння (1959—1964 рр.) 8
- Рибак І. В. (Кам'янець-Подільський), Мазур І. Д. Селянські комітети (товариства) взаємодіями в соціалістичній перебудові села (1921—1932 рр.) 11
- Рувинський Л. А. (Одеса), Стокяло В. А. (Одеса). Про класову та ідеологічну спорідненість українського буржуазного націоналізму і сіонізму 11
- Сидоренко В. П. Трудящі України в боротьбі за виконання завдань третього року десятиї п'ятирічки 6
- Симоненко О. Р. (Львів). З історії формування зовнішньої політики народної Польщі 7
- Стецюк К. І. Спільна боротьба народних мас Росії та України проти феодально-кріпосницького гніту під час селянської війни 1667—1671 рр. 7
- Сухарев В. В. Робітничий клас Чехословаччини в боротьбі за побудову основ соціалізму (1948—1960 рр.) 5
- Тимошук Б. О. (Чернівці). Давні слов'яни на території Північної Буковини 6
- Троцинський В. П. Українські буржуазні націоналісти — агентура німецького фашизму в підготовці другої світової війни 8
- Шергін С. О. Деякі тенденції експансіоністської політики США в Південно-Східній Азії (1968—1979 рр.) 12

ЗАМІТКИ

З історії союзу робітничого класу і селянства УРСР

- Кичигіна Н. Р. (*Миколаїв*). Шефська допомога робітничого класу селу у відбудовний період (1921—1925 рр.) 8
- Реєнт О. П. До питання про допомогу робітників України трудящому селянству в ліквідації розрухи в сільському господарстві у 1920 р. 8
- * * *
- Аршинова Л. Д. (*Чернівці*). Розвиток громадсько-політичної активності сільської молоді західних областей УРСР (1951—1958 рр.) 1
- Бабак Т. І. З досвіду ідейно-виховної роботи парторганізацій України серед робітничої молоді (1966—1970 рр.) 8
- Бенько Г. П. (*Дніпропетровськ*). Діяльність партійних організацій по відбудові середньої спеціальної школи на Україні (1943—1950 рр.) 7
- Божич Г. М. До питання про організацію і діяльність партійних контрольних комісій на Україні (1921—1925 рр.) 7
- Верстюк В. Ф. Про боротьбу Комуністичної партії України за посилення впливу на трудяще селянство в 1919 р. 1
- Вороніна Г. І. Діяльність КПРС по зміцненню творчих зв'язків вчених братніх республік 5
- Гуменюк Б. І. З історії боротьби кольорового населення Південно-Африканської Республіки проти апартеїду і расизму 5
- Жеглов М. М. (*Артемівськ*). Боротьба партійних організацій України за технічне переозброєння вугільної промисловості (1966—1970 рр.) 5
- Завальнюк О. М. Селянський рух на Правобережній Україні в період проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції та встановлення Радянської влади (жовтень 1917 — січень 1918 рр.) 7
- Затулко В. К. (*Кривий Ріг*). До питання про поліпшення побутового обслуговування населення в роки восьмої п'ятирічки 8
- Кожолянко Г. К. (*Чернівці*). Польські революціонери на Буковині наприкінці XVIII — в середині XIX ст. 3
- Кондратюк В. О. (*Львів*). Організаційне зміцнення первинних парторганізацій вузів західних областей України в 1966—1970 рр. 3
- Кушинська С. В. Рух солідарності трудящих Радянської України з повсталими гірниками Астурії (1934 р.) 7
- Левченко В. Д. (*Вінниця*). Соціалістичне змагання серед робітників цукрової промисловості УРСР (1959—1970 рр.) 11
- Лях В. І. (*Макіївка*). Кількісне і якісне зростання рядів комсомолу України в роки другої п'ятирічки 11
- Ляхович М. В. (*Чернівці*). Солідарність трудящих Радянського Союзу з класовою боротьбою залізничників і нафтовиків Румунії 11
- Малуха Н. Т. (*Одеса*). Підготовка кадрів для сільських культосвітніх закладів у роки другої п'ятирічки 8
- Марущак М. Й. (*Львів*). Розширення мережі технічних вузів в Українській РСР та зміцнення їх матеріально-технічної бази в 1961—1965 рр. 4
- Мельник Л. Г. Торговельні зв'язки Києва і міст Лівобережної та Слобідської України з Москвою наприкінці XVII ст. 5
- Перепельця Г. М. (*с-ще Терезине Білоцерківського р-ну Київської області*). Участь робітників у зміцненні Рад на початку відбудовного періоду (1921—1922 рр.) 4
- Петров О. В. (*Луцьк*). Діяльність БКП і ПОРП по розвитку болгаро-польського співробітництва (1966—1975 рр.) 8
- Пилипів Л. К. (*Львів*). Участь МОДР у русі солідарності трудящих Західної України з республіканською Іспанією 5
- Пінчук Ю. А. Про трактування М. І. Костомаровим деяких питань возз'єднання України з Росією 7
- Позіна О. С. Вихідці з південнослов'янських земель у цивільних навчальних закладах Росії (кінець XIX — початок XX ст.) 8
- Поляков О. В., Солодков В. Т. Комсомол України — шеф Чорноморського флоту (1922—1940 рр.) 6
- Проценко В. Й. (*Бердянськ*). Роль культурно-освітніх установ у розвитку соціалістичного змагання в роки першої п'ятирічки 12
- Рева І. М. (*Полтава*). Сільськогосподарські страйки на Україні в 1905—1907 рр. 3
- Русяєва А. С. До питання про початкове заселення греками Північно-Західного Причорномор'я 6

Сиволоб Ю. В. Розвиток ініціативи робітників УРСР у розробці та виконанні зустрічних планів (1966—1975 рр.)	5
Станчев М. Г. (Харків). Розвиток культурного співробітництва між радянською і болгарською молоддю	11
Стоян П. К. Перша Конституція Української РСР (До 60-річчя з дня прийняття)	2
Федорина М. І. Розвиток руху робсількорів на Україні в 1933—1937 рр.	12
Фещенко Р. А. (Біла Церква). Виховна робота серед іноземних робітників і спеціалістів на підприємствах УРСР (1928—1932 рр.)	12
Хижняк І. А. До питання про основні етапи політики уряду США у галузі культури	3

СПОГАДИ

Міщенко С. К. Героїчна сторінка битви за Україну (До 35-річчя завершення розгрому фашистських військ у районі Корсуня-Шевченківського)	2
Стомахін Й. Б. (Москва). Київщина, 1921 р.	1

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧУ ІСТОРІЇ

Вовчик А. Ф., Немченко М. О. (Одеса). Використання праць товариша Л. І. Брежнева «Мала земля», «Відродження» і «Цілина» у вузівському курсі історії КПРС	7
Лаптін П. Ф. (Кам'янець-Подільський). Проблемна лекція із загальної історії у вузі	6
Лисенко М. М., Підлуцький Г. І., Шалик З. М., Булда А. А., Рудько М. О. (Чернігів). Аналіз знань учнів з історії та суспільствознавства	5
Петренко В. І. (Донецьк). Використання засобів кіно у вивченні вітчизняної історії	11
Удовиченко П. П., Кізченко А. Ф., Лисенко М. М., Прокоф'єв В. І. Примірна програма факультативного курсу «Історія зарубіжних соціалістичних країн Європи» для X класів середньої школи (Проект)	10

ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

Калінчук О. М. (Стаханов). Розповсюдження ленінської газети «Правда» на Україні в 1917 р.	5
Коваль М. В., Кузьменко В. В. Визволення Радянської України від фашистських загарбників	5
Мипік Ю. А. (Дніпропетровськ). «Кройніка о землі Полской» Ф. Софоновича про визвольну війну українського народу 1648—1654 рр. і возз'єднання України з Росією	6

ДОКУМЕНТАЛЬНІ РОЗПОВІДІ

Калиниченко О. М. Прикордонники — герої сорок першого	6
Левін В. С. Легендарний рейд	11
Цимбал Є. І. (Одеса). На трасах мужності	2, 4

ПАМ'ЯТНИКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Бадяк В. П. (Львів). Увічнення засобами монументального мистецтва революційної боротьби західноукраїнських трудящих	9
---	---

НАШ КАЛЕНДАР

Андрушко О. І. (Вінниця). До 60-річчя Дрогобицького збройного повстання	4
Гранчак І. М. (Ужгород). Знаменна подія в історії Угорщини (До 60-річчя Угорської Радянської Республіки)	2
Даниленко В. М. 60-річчя Ленінського декрету про ліквідацію неписьменності	12
Забарко Б. М. 60-річчя Комуністичного Інтернаціоналу Молоді	10
Калиниченко С. Б. 50-річчя I Всесоюзного з'їзду ударних бригад	12
Кулинич І. М. 30 років Німецькій Демократичній Республіці	9
Кучер В. І., Зінченко Ю. І. 70-річчя з дня народження В. С. Кудряшова	10
Марков П. Г. Відомий історик України (До 175-річчя з дня народження М. О. Максимовича)	8
Орлянський С. Ф. (Запоріжжя), Тимошенко І. І. (Запоріжжя). 60-річчя III з'їзду КП(б)У	2

Паливода С. С. (<i>Львів</i>). Німецький історик-антифашист (До 75-річчя з дня народження В. Бартеля)	8
Панченко П. П., Григоренко О. П. (<i>Кам'янець-Подільський</i>). Важлива подія в житті колгоспного села (До 10-річчя Третього Всесоюзного з'їзду колгоспників)	11
Петерс І. А. 30-річчя утворення Ради Економічної Взаємодопомоги	1
Петерс І. А. До 60-річчя проголошення Словацької Радянської Республіки	6
Петров Б. П. (<i>Сімферополь</i>), Шамко К. М. (<i>Сімферополь</i>). Життя — подвиг (До 85-річчя з дня народження П. Н. Надінського)	12
Попов М. Я. (<i>Москва</i>). О. С. Пушкін і історія України (До 180-річчя з дня народження поета)	5
Сидоренко В. П. До 60-річчя I Всеукраїнського з'їзду профспілок	4
Тимченко Ж. П. Полум'яна революціонерка (До 100-річчя з дня народження Є. Б. Бош)	8
Тодійчук О. В. Московське товариство історії та старожитностей російських (до 175-річчя заснування)	3
Щусь О. Й. 90-річчя з дня народження М. Г. Кропив'янського	12

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Ватуля Б. С. (<i>Харків</i>). Публікації джерел з історії визвольної війни 1648—1654 рр. та возз'єднання України з Росією	5
Гарчев П. І. (<i>Запоріжжя</i>). Історіографія Компартії України на сучасному етапі	7
Добродумов П. О., Клапчук С. М. Діяльність КПРС по здійсненню науково-технічної політики в умовах розвинутого соціалізму (Історіографія проблеми)	4
Калакура Я. С. Діяльність первинних партійних організацій України в умовах розвинутого соціалізму	12
Коваленко О. Б. (<i>Чернігів</i>). Маловідомий список «Літопису Самовидця»	12
Кулаквський В. М. Висвітлення на сторінках «Історії міст і сіл Української РСР» визвольної війни 1648—1654 рр., возз'єднання України з Росією та його значення	1
Лещенко М. Н., Олійник Л. В. Розвиток досліджень з історії західноукраїнських земель	9
Маковійчук І. М. Видання про великий документ сучасності	3
Олійниченко М. Д., Рогаль А. Г. (<i>Житомир</i>). Діяльність Комуністичної партії у здійсненні лєнінських ідей електрифікації країни	2
Стафійчук І. П. Ідейно-політична робота Комуністичної партії серед населення та партизанів на окупованій території України (1941—1944 рр.)	5
Терещенко Ю. І. Протоколи засідань колегії Наркомпроду України як джерело для вивчення продовольчої політики Радянської влади в роки громадянської війни	6
Троян М. В. (<i>Ужгород</i>). Угорська Радянська Республіка 1919 р. у радянській та угорській марксистській історіографії	3
Тхор В. І. (<i>Ровно</i>). Відображення у збірниках документів та матеріалів боротьби трудящих західноукраїнських земель за возз'єднання з Радянською Україною	8
Черніков І. Ф. Основні джерела дослідження радянсько-турецьких відносин (1935—1970 рр.)	11
Яцко Б. О. Критика фальсифікації західнонімецькою буржуазною історіографією керівної ролі партії у партизанському русі в роки Великої Вітчизняної війни	10

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензуємо багатотомну «Історію Української РСР»

Кравець М. М. (<i>Вінниця</i>), Мельник Л. Г. Том другий. Визвольна війна і возз'єднання України з Росією. Початок розкладу феодалізму та зародження капіталістичних відносин (Друга половина XVII—XVIII ст.)	7
Кучер О. О. (<i>Харків</i>), Мигаль Б. К. (<i>Харків</i>). Том четвертий. Україна в період імперіалізму (1900—1917)	5

* * *

Антонюк С. М., Голін Е. М. Еузебіуш Басінський. В єдиному організмі. Основи і хід інтеграційного процесу по Одрі і Балтиці	2
Барабой А. З. Епоха Чернышевского. Революционная ситуация в России в 1859—1861 рр.	11

Білан В. Т. Г. С. Брега. Сотрудничество советских республик в области науки в годы первой пятилетки	5
Білан В. Ю., Євселевський Л. І. (Кременчук), Ціцішвілі Г. С. (Тбілісі). Історія Ленінського Комуністического Союзу Молодежи України	6
Борнс В. О. (Львів), Ісаєвич Я. Д. (Львів), Трусевич С. М. (Львів). Г. І. Марахов. Соціально-політична боротьба на Україні в 20—40-е роки XIX століття	11
Буцько М. О., Піддубний А. С. (Красноармійськ). Коли гармати гоміли... 1941—1945. Воспоминания, очерки, дневники, письма, репортажи, документи	2
Буцько М. О., Кізченко А. Ф., Яцько Б. О. Червоний Жовтень і перехід від капіталізму до соціалізму	4
Бунько М. О., Полурез В. І. Курсом XXV з'їзду КПРС	6
Василенко В. К., Коломійченко І. І. З. І. Ямкова. Економічне об-разовання трудящихся	12
Віднянський С. В. В. Сухарев. Роки соціалістичних звершень ЧССР. 1948—1978	7
Віриник Д. Ф. С. В. Кульчицкий. Внутренние ресурсы социалистической индустриализации СССР (1926—1937)	9
Волощенко А. К., Замковий П. В. Н. М. Пірумова. Земское либеральное движение. Социальные корни и эволюция до начала XX века	5
Волощенко А. К., Парасунько О. А. Ю. І. Кирьянов. Жизненный уровень рабочих России (конец XIX — начало XX в.)	12
Волянюк М. М. (Львів). В. І. Ленін і «Союз борьбы»	4
Гайдуков Л. Ф., Коломійченко І. І. Ленінські принципи партійного руководства господарським будівництвом	11
Голубков М. Є. Высокая цель	11
Гордієнко Л. М., Панчук М. І. В. Ф. Литвиненко. КПРС — вихователь комуністичної ідейності молоді	6
Горелік Я. М. (Москва). Ян Гамарник. Воспоминания друзей и соратников	9
Гроссман Ю. М. (Львів). В. О. Гавриленко. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії	12
Гудзенко П. П. І. І. Коломійченко. На путях социалистической реконструкции. Коммунистическая партия Украины в борьбе за социалистическую индустриализацию и подготовку сплошной коллективизации (1926—1929 гг.)	7
Жученко І. Я. Чернігівщина в період Великої Вітчизняної війни (1941—1945 гг.)	7
Забарко Б. М. Комінтерн, КІМ і молодежне рухування (1919—1943)	3
Замлінський В. О. Г. У Гапончук. Зорям назустріч	3
Замлінський В. О. В. І. Клоков. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине. 1941—1944. Історіографічний очерк	7
Івасюта М. К. (Львів). Низовий Д. Д. (Львів). І. К. Васюта. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918—1939)	8
Івасюта М. К. (Львів), Каліновський А. П. (Львів). Ф. Чернявский. По пути социализма. Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР (1939—1950)	9
Іщенко М. Г. І. М. Маковійчук. Преса Радянської України в умовах розвинутого соціалізму	1
Калакура Я. С., Санцевич А. В. М. А. Варшавчик, Л. М. Спирин. О научных основах изучения истории КПСС	6
Калениченко П. М., Макар Ю. І. (Чернівці). Фелікс Едмундович Дзержинский. Биография	3
Калениченко П. М., Савчук П. О. (Дубно). Полтавщина у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр. Збірник документів і матеріалів	5
Калениченко П. М., Крюков А. В. (Івано-Франківськ). Славяноведение в дореволюционной России (Библиографический словарь)	5
Калита В. Д. Великий Жовтень у працях, опублікованих на Україні. Показчик літератури 1967—1976 рр.	7
Кириченко В. П., Стрілко А. А. Б. Н. Комиссаров. Русские источники по истории Бразилии первой трети XIX века	2
Коваль М. В. Подвигом уславлені.	4
Комаренко Н. В. Некоторые проблемы отечественной историографии и источниковедения. Сборник научных трудов	8
Корольов Б. І. В. Ф. Солдатенко. Большевицкая пресса Украины в 1917—1918 гг. Історіко-бібліографічний обзор	8
Кузьмінець О. В. Дневники і письма комсомольцев	6

- Мартиненко А. К., Кірсенко М. В. А. А. Улуян. Апрельское восстание 1876 года в Болгарии и России. (Очерки) 5
- Матвійчук М. М., Романцов В. О. Очерки истории Донецкой областной партийной организации 8
- Михайлюк О. Г. (*Луцьк*), Дорохова А. П. (*Луцьк*). П. М. Шморгун. Більшовики України в період реакції (1907—1910 рр.) 5
- Мултих Г. М. Н. Лемешук. Не склонив головы. (О деятельности антифашистского подполья в гитлеровских концлагерях) 3
- Нагорна Л. П. А. В. Лихолат, В. Ф. Панибудьласка. В единой семье народов. Дружба и сотрудничество народов СССР в условиях развитого социализма 9
- Наулко В. І., Лях Р. Д. (*Донецьк*), Шморгун П. М., І. К. Рибалка. Історія Української РСР. Дорадянський період. 10
- Ніколаєнко В. Ю. В. Е. Васильев. И дух наш молод 6
- Овчаренко П. Д., Полурез В. І. О. О. Малько. Робітничий клас — трудяникам села 11
- Озеров Л. С. (*Москва*). Ю. В. Бабко. М. Г. Безпалко, Д. Ф. Григорович, И. П. Кожукало. Партийное просвещение. Очерки истории 7
- Олексій Х. М. (*Ужгород*). Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений, т. 2 1
- Олійник Л. В. В. А. Смолий. Возз'єднання Правобережної України з Росією 7
- Орлов В. М., Снітчук М. О. Розвиток В. І. Леніним вчення про керівну роль партії у працях післяжовтневого періоду 1
- Остафійчук В. Ф. А. И. Слюсаренко. КПСС и прогресс науки в развитом социалистическом обществе 10
- Папібудьласка В. Ф. А. А. Кондрацький. Суспільно-політична активність робітничого класу Української РСР в умовах розвинутого соціалізму 2
- Парасунько О. А., Путро О. І. Я. Е. Водарский. Население России в конце XVII — начале XVIII века 5
- Петров О. В. (*Луцьк*). Молодежь и общественный прогресс 6
- Побережний І. Н. Історичний досвід КПРС по формуванню і розвитку соціалістичного способу життя 8
- Позняков К. І. (*Дніпропетровськ*). Директивы командования фронтов Красной Армии (1917—1922 гг.). Сборник документов в 4-х томах 11
- Санцевич А. В. О. І. Бевза. Розкриття реакційної суті релігії в процесі вивчення історії 1
- Санієвич А. В. Г. В. Стрельский. Мемуары как источник изучения истории Великого Октября на Украине 4
- Сарбей В. Г. Е. И. Чапкевич. Евгений Викторович Тарле 1
- Сарбей В. Г., Франко О. О. Революционная ситуация в России в середине XIX века 10
- Скаба А. Д. Исторические корни дружбы и единение украинского и белорусского народов; Нерушимая дружба украинского и белорусского народов в период социализма 4
- Солодцько В. О., Рященко Д. С. Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Н. Ю. Костриця. Питання дружби народів у курсі історії СРСР. 1
- Сохань П. С., Чернявський Г. Й. (*Харків*). Д. Б. Мельцер. Й. Тончев. Национальной свободе Болгарии 100 лет 5
- Сохань П. С., Петров О. В. (*Луцьк*). Панайот Іл. Панайотов. Вплив Великого Жовтня на ідейно-політичний розвиток БЗНС 12
- Ткач Н. І. В. П. Дмитренко, Л. Ф. Морозов, В. И. Погудин. Партия и кооперация 10
- Толєчко П. П. Боржівко Нехватал Вышеград 11
- Троян М. В. (*Мукачеве*), Бубряк М. М. (*Мукачеве*). В. Ю. Твердохліб. Солідарність у боротьбі за визволення 9
- Трубайчук А. Ф. Международная солидарность трудящихся 1917—1923 8
- Хайнас В. В. (*Ужгород*). П. І. Халус. Історичні зв'язки трудящих СРСР і Угорщини 1917—1938 рр. 1
- Хідекелі А. В. История Центральной Научной Библиотеки Академии наук Украинской ССР 11
- Черніков І. Ф. Политика и экономика современной Турции 2
- Чіколіні Л. С. И. Н. Осиповский. Томас Мор: утопический коммунизм, гуманизм. Реформация 12
- Швидак О. М. (*Житомир*), Кобзар Л. І. (*Житомир*). Н. М. Моторнюк. Ленинская забота партии о школе 3
- Шевченко Ф. П. Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. 4
- Шевченко Ф. П. П. П. Ковальский. Источниковедение истории Украины (XVI — первая половина XVII века) 8

- Шейко В. М. (Харків). Культура развитого соціалізму. Некоторые вопросы теории и истории :
Шморгун П. М., Білан В. Ю. КПСС — партия революционной мысли и революционного действия 7

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

Відзначення 325-річчя воз'єднання України з Росією

- Божук Г. В. (Ужгород). Конференція в Ужгородському державному університеті 4
Болотова Г. В. Наукова конференція в Центральному Державному історичному архіві УРСР 7
Бураков Ю. В. (Львів). Інститут суспільних наук АН УРСР і Львівський історичний музей 3
Дудник І. О. Державний історичний музей Української РСР до 325-річчя воз'єднання України з Росією 1
Ковальський М. П. (Дніпропетровськ), Панібудьласка В. Ф., Шелест Д. С. (Дніпропетровськ). Дніпропетровський державний університет ім. 300-річчя воз'єднання України з Росією 3
Кріль О. П. (Львів). Наукова конференція у Львові 4
Кундюба Д. І. Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука 3
Максимук І. П. (с. Куснище Любомльського району Волинської області). Дні науки на Волині 3
Молодчиков О. В., Сидоренко В. П. Інститут історії АН УРСР 3
Полупанова І. М. Державний історичний музей УРСР і Переяслав-Хмельницький історичний музей 3
Пуховська Л. П. Наукова конференція «Російсько-українські педагогічні зв'язки» 7
Северчук І. П., Туболева М. В. Дні Української РСР у Москві 3
Сікорський В. Б. (Ніжин). Ніжинський педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя 3
Сікорський М. І. (Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький історичний музей 2
Соса П. П. (с. Суботів Чигиринського району Черкаської області). Музей Богдана Хмельницького в Суботіві 3
Сургай Г. І. Ювілейна наукова сесія в Києві 4
Шевченко Л. А. Зустріч науковців з головними редакторами журналів «Вопросы истории» і «Истории СССР» 7
Шейко В. М. (Харків). Наукова конференція у Харкові 7

Відзначення 40-річчя воз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у складі Союзу РСР

- Замлинський В. О. У Львівському університеті 11
Паньків М. І. (Івано-Франківськ). В Івано-Франківському краєзнавчому музеї 11

* * *

- Божук Г. В. (Ужгород). Наукова конференція, присвячена 60-річчю проголошення Угорської Радянської Республіки 5
Божук Г. В. (Ужгород). Ювілейна наукова конференція в Ужгороді 9
Бойко О. Д. Захист докторської дисертації А. П. Гриценко 4
Брега Г. С. Засідання редколегії колективних монографій, присвячених українсько-молдавським зв'язкам 7
Винокур І. С. (Кам'янець-Подільський), Коваленко Л. А. (Кам'янець-Подільський). П'ята подільська історико-краєзнавча конференція 12
Григоренко В. Г. Всесоюзна історіографічна конференція 12
Гриценко М. С. (Одеса). Народний історико-краєзнавчий музей у селі Великі Сорочинці на Полтавщині 5
Дудник І. О. Державному історичному музею Української РСР — 80 років 9
Заремба С. З. Міжреспубліканська наукова конференція з джерелознавства та історіографії 1
Зеніна А. М. Всесоюзна конференція в Чернівцях 12
Знаменська М. В. Зустріч співробітників Інституту історії АН УРСР з в'єтнамськими вченими 12
Іванов А. П. (Одеса), Шамко В. І. (Одеса). Республіканська наукова конференція в Одесі 1
Кікалов Г. Т. Вшанування проф. М. Я. Варшавника з нагоди його 60-річчя 2
Кікалов Г. Т. 60-річчя професора М. А. Аколова 8
Қлинченко Т. В. Всесоюзна школа молодих учених 3
Козловська Є. І. (Львів). Львівський історичний музей — до 40-річчя воз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі 9
Комаренко Н. В., Королько В. Г. Зустріч з чехословацькими вченими 2

Комаренко Н. В. Творча співдружність українських і молдавських істориків	4
Краснощок Ю. Т. Науково-практична конференція «Актуальні проблеми ідеологічної боротьби на сучасному етапі»	8
Кривець Н. В. Наукова конференція молодих учених Інституту історії АН УРСР	1
Кулинич І. М. Наукова конференція у Москві	2
Кульчицький С. В. Симпозіум з історії робітничого класу СРСР	1
Кучер В. І. Створення в АН УРСР Наукової ради з проблеми «Історія Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.»	1
Лемещук М. М. Наукова конференція у Києві, організована Республіканським товариством охорони пам'яток історії та культури	5
Лемещук М. М. V пленум правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури	11
Лещенко Л. О. Делегація вчених Великої Британії в Академії наук Української РСР	3
Миронець П. І. Захист докторської дисертації А. І. Чернієм	8
Мороз В. К. (<i>Львів</i>). Всесоюзна наукова конференція з проблем історії країн соціалістичної співдружності	4
Нагайчук В. І. Зустріч з канадським ученим	5
Немченко М. О. (<i>Одеса</i>). Республіканська нарада-семинар завідуючих кафедрами суспільних наук вузів у м. Одесі	5
Нерод В. О. Военний історик з ПНР у Києві	11
Овчаренко П. Д. Загальні збори Відділення історії, філософії і права АН УРСР	5
Патер І. Г. (<i>Львів</i>), Франчук Є. І. (<i>Луцьк</i>). Наукова конференція історіографів у Львові	2
Пачкова С. П., Терпиловський Р. В. Симпозіум учених соціалістичних країн з питань походження слів'ян	1
Пачкова С. П. Захист докторських дисертацій С. О. Висоцьким та І. С. Винокуром	2
Пирожков С. І., Кодак М. П. Сесія загальних зборів Академії наук Української РСР	6
Пінчук Ю. А. Науково-практична конференція Секції суспільних наук АН УРСР	3
Румянцева В. В. III всесоюзна конференція істориків-джерелознавців у Новоросійську	12
Савельєв В. Л. Засідання у ВПШ при ЦК Компартії України, присвячене 60-річчю заснування Комінтерну	6
Сарбей В. Г. Регіональна конференція з методології історії, історіографії та джерелознавства	4
Сарбей В. Г. Історіографічна конференція в Калінінграді	8
Сидоренко В. О. Тиманівський колгоспний музей О. В. Суворова	10
Скляренко Є. М. Створення відділу історико-краєзнавчих досліджень в Інституті історії АН УРСР	6
Теми дисертацій і монографій	4, 5, 6, 9
Терентьева С. Д. (<i>Чернівці</i>). Науково-практична конференція у Хотині	3
Хворостяний І. М. Зустріч колективу Інституту історії АН УРСР із заступником директора Інституту загальної історії АН СРСР, членом-кореспондентом АН СРСР А. А. Іскандеровим	7
Хворостяний І. М. Загальні збори Відділення історії, філософії та права АН УРСР	12
Чепурко Н. А. Молоді югославські дослідники в Інституті історії АН УРСР	12
Чивець Л. В. «Історіографічна середа» у Відділенні історії АН УРСР	6
Швець П. С. Діяльність квартири-музею сім'ї Ульянович у Києві	4
Швидько Г. К. (<i>Дніпропетровськ</i>). Вшанування професора Д. П. Пойди з нагоди його 70-річчя	1
Шевченко Л. А. Всесоюзний симпозіум з проблеми «Робітничий клас в умовах зрілого соціалізму»	5
Шейко В. М. (<i>Харків</i>). Всесоюзна науково-теоретична конференція у Новосибірську	10
Шманько І. І. (<i>Ужгород</i>), Мітряєва С. І. (<i>Ужгород</i>). Засідання комісії істориків СРСР і УНР	12
<u>Безнялко Марія Григорівна</u>	8
<u>Гольєв Микита Семенович</u>	8
<u>Гутянський Степан Корнійович</u>	8
<u>Кравченко Іван Сергійович</u>	9
ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ	
Крайко К. А. (<i>Житомир</i>). Коли було засновано Житомирський краєзнавчий музей?	2
* * *	
Алфавітний покажчик матеріалів, надрукованих у журналі в 1979 р.	12

НОВІ КНИГИ

Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Т. 3. 1924—1927. Пер. з 8-го рос. вид. К., Політвидав України, 1979, 529 с.

БРЕЖНЕВ Л. І. — На варті миру і соціалізму. К., Політвидав України, 1979, 525 с.

ГРОМЬКО А. А. — За безпеку народів, за мир на землі. Речь на XXXIV сесії Генеральної Асамблеї ООН. 25 септембрю 1979 г. М., Політгиздат, 1979, 23 с.

АРИСМЕНДИ Р. — Ленінізм — знамя революційного преобробчення світа. М., «Мисль», 1979, 382 с.

ЛОНГЕ Р. Ж. — Карл Маркс — мой прадед. Пер. с франц. М., «Прогресс», 1979, 247 с.

Воспоминания о Владимире Ильиче Ленине. В 5-ти т. Изд. 2-е. Т. 3. М., Політгиздат, 1979, 512 с.

ВАХРАМЕЕВ А. В. — Борьба социалистического содружества за разрядку международной напряженности. М., «Наука», 1979, 285 с.

Во имя человека труда: социальная политика в Советском Союзе и Польской Народной Республике. М., Профиздат, 1979, 207 с.

ГЕВОРГЯН Г. Д. — Профсоюзы США и внешняя политика. Очерки борьбы по проблемам советско-американских отношений и разрядки международной напряженности. М., Профиздат, 1979, VI, 252 с.

Движение неприсоединения в документах и материалах. Сборник. Изд. 2-е, испр. и доп. М., «Наука», 1979, 431 с.

Европа в международных отношениях. 1917—1939. М., «Наука», 1979, 438 с.

ЕМЕЛЬЯНОВ В. С. — С чего начиналось. М., «Советская Россия», 1979, 314 с.

Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі (1917—1939). Львів, «Вища школа», Видавництво при Львівському університеті, 1979, 299 с.

ЖУКОВ А. Ф. — Идеино-политический крах эсеровского максимализма. Л., Издательство Ленинградского университета, 1979, 160 с.

Историческая наука в странах Африки. М., «Наука», 1979, 302 с.

История Германской Демократической Республики. 1949—1979. Изд. 2-е, доп. М., «Наука», 1979, 535 с.

История и историки. Историографический ежегодник. 1976. М., «Наука», 1979, 399 с.

МИНЦ И. И. — История Великого Октября. В 3-х т. Изд. 2-е, Т. 3. Триумфальное шествие Советской власти. М., «Наука», 1979, 903 с.

МОРРИС Д. — Профсоюзы СССР и США в сравнении. М., Профиздат, 1979, 176 с.

Мости братерства. Статті, нариси, документи. Донецьк, «Донбас», — Львів, «Камінь», 1979, 153 с.

Народное хозяйство социалистических стран в 1978 году. Сообщение статистических управлений. М., «Статистика», 1979, 143 с.

ОРЕХОВ А. М. — Первые марксисты в России. Петербургский «Рабочий союз», 1887—1893 гг. М., «Мисль», 1979, 180 с.

ПЛЮТИНСЬКИЙ В. А. — Шляхом, осяяним Жовтнем. К., Політвидав України, 1979, 106 с.

ПОНОМАРЕНКО Г. Я. — Коммунисты Донбасса в борьбе за социалистическую индустриализацию. 1926—1929. Киев—Донецк, «Вища школа», Головное издательство, 1979, 220 с.

Развивающиеся страны: проблемы экономики. Сборник статей. М., «Наука», 1979, 215 с.

РЕПРИНЦЕВ Ф. С. — Революционные связи и боевое содружество советского и венгерского народов (1917—1945). К., «Вища школа», Головное издательство, 1979, 136 с.

Социальная политика КПСС в условиях развитого социализма. М., Політгиздат, 1979, 432 с.

СССР — ГДР: сотрудничество и сближение. К 30-летию ГДР. Москва, «Международные отношения» — Берлин, «Штаатсферлаг», 1979, 239 с.

Страны СЭВ и Латинская Америка. Межгосударственные политические и культурные связи. М., «Наука», 1979, 221 с.

ТЕЛЬТЕЙБОЙМ В. — Чили: борьба продолжается. М., «Прогресс», 1979, 151 с.

ТИТОВ А. С. — Из истории борьбы и раскола в руководстве КПК. 1935—1936 гг. М., «Наука», 1979, 152 с.

ФЕЙТ Н. В. — Внешнеэкономические связи Социалистической Республики Румынии. М., «Наука», 1979, 134 с.

ЧЕКЛИН В. Н. — СССР — Великобритания: развитие деловых связей. М., «Международные отношения», 1979, 148 с.

ШАРЕНКОВ С., РУПЧЕВ А. — Экономическое и научно-техническое сотрудничество НРБ и СССР. М., «Знание», 1979, 64 с.